

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 9

Кам'янець-Подільський
2018

УДК 378.4(477.43)(082)

ББК 74.58я431

3-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 15870-4342 Р від 13.11.2009 року.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 2 від 5 березня 2018 року.

Рецензенти:

Брицький П.П., доктор історичних наук, професор;
Бріцин В.М., доктор філологічних наук, професор;
Герасименко В.І., доктор фізико-математичних наук, професор;
Клименко В.В., доктор психологічних наук, професор;
Терещук Г.В., доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія:

<i>Копилов С.А.</i> ,	доктор історичних наук, професор (<i>голова</i>);
<i>Конет І.М.</i> ,	доктор фізико-математичних наук, професор (<i>відповідальний редактор</i>);
<i>Білик Р.М.</i> ,	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>відповідальний секретар</i>);
<i>Бахмат Н.В.</i> ,	доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу педагогічного факультету;
<i>Боднар А.О.</i> ,	кандидат педагогічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури;
<i>Боднарчук Т.Л.</i> ,	кандидат економічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу економічного факультету;
<i>Гаврилова Н.С.</i> ,	кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології;
<i>Газін В.В.</i> ,	кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету;
<i>Джурбій Т.О.</i> ,	кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики;
<i>Оттасюк С.В.</i> ,	кандидат фізико-математичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету;
<i>Тарасенко М.О.</i> ,	кандидат біологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничого факультету;
<i>Шулик П.Л.</i> ,	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

3-41 **Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.** — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. — Випуск 9. — 120 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Адресується науковцям, учителям і студентам.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції.
Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

УДК 334.71:347.72

Т. Л. Боднарчук, кандидат економічних наук

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

У статті розкрито місце громадських об'єднань як недержавних організацій у системі захисту прав споживачів України. Проаналізовано функції та напрямки роботи даного інституту щодо ефективної реалізації споживчої політики. Звернено увагу на провідні українські спілки, товариства та об'єднання захисту прав споживачів.

Ключові слова: споживач, захист прав споживачів, консюмеризм, споживча кооперація, громадські об'єднання.

Постановка проблеми. Європейський напрям економічного розвитку України вимагає розбудови демократичного суспільства, важливим елементом якого є реалізація системи захисту споживчих прав. На заваді ефективного впровадження консюмеризму стоїть низка проблем, зокрема, неосвіченість вітчизняного споживача, низький рівень культури споживання, брак довіри громадян до органів державної влади та їхня пасивність щодо відновлення власних прав. Беручи до уваги позитивний досвід іноземних країн, можна стверджувати, що за таких умов посилюється значимість діяльності різного роду споживчих громадських об'єднань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти проблеми захисту прав споживачів в Україні висвітлено у працях М. Фролова, О. Язвінської, А. Мазаракі, Т. Іванової, Є. Колесникова, В. Мамонової, В. Левченка, Г. Грабовської, С. Вишновецької, О. Забродіної та інших. Достатня увага приділена аналізу специфіки державного управління та діяльності органів місцевого самоврядування у даній сфері, у той же час, дослідження питання активізації споживчого громадського руху в Україні залишається досить актуальним.

Мета статті – розкрити роль громадських об'єднань як недержавних органів у забезпеченні захисту прав споживачів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Практика споживчого кооперування набула поширення на теренах України ще з другої половини XIX ст.: починаючи з 60-х рр. тут було створено низку споживчих товариств і спілок, які вели власну виробничу та торговельну діяльність, забезпечували постачання якісної продукції на ринки, впроваджували високі стандарти обслуговування споживачів. За радянських часів діяльність таких організацій набула масштабного та централізованого характеру. На сьогодні в Україні створено більше 100 національних, регіональних та місцевих споживчих організацій, які функціонують в рамках діючого нормативно-правового поля, а саме Закону України «Про захист прав споживачів» від 1991 р. та Закону України «Про громадські об'єднання» від 2013 р.

Зокрема, ст. 24 ЗУ «Про захист прав споживачів» визначено, що з метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватися у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). При цьому державна споживча політика скерована на всебічну підтримку діяльності такого роду організацій [1]. Порівняно із історичними прототипами сучасні громадські об'єднання у сфері споживання відіграють захисну роль, а їхня діяльність скерована на виконання цілого спектру функцій: інформаційної, організаційно-правової, комунікаційної, допоміжної, практичної та дослідницької (табл. 1).

Мережу споживчих громадських об'єднань, які діють на території України, можна умовно поділити на дві групи:

- організації спеціальної компетентності, діяльність яких реалізується лише у сфері захисту прав споживачів, зокре-

ма: Спілка об'єднань громадян «Всеукраїнська Федерація Споживачів «ПУЛЬС», Союз споживачів України, Інститут споживчих програм, Товариство захисту прав споживачів «Закон», Українська асоціація споживачів, Науково-дослідний центр незалежних споживчих експертиз «Тест»; організації загальної компетентності, які окрім інших питань займаються проблемними аспектами споживання, а саме такі: Всеукраїнська громадська організація «Якість життя», «Інститут Конкурентного Суспільства» (ICS), Фондація «Відкрите суспільство», Міжнародна громадська організація «Міжнародний центр перспективних досліджень», Українська гельсінська спілка з прав людини, Всеукраїнська громадська організація «Фондація сприяння правосуддю», Спілка кооператорів та підприємців України, Всеукраїнська спілка громадських організацій «Асоціація агенцій регіонального розвитку України» тощо.

Таблиця 1

Функції та напрямки роботи сучасних громадських об'єднань у сфері захисту прав споживачів

Функція	Напрямок роботи
Інформаційна	- просвітницька діяльність; - споживча освіта громадян; - оприлюднення результатів товарних експертиз та фактів порушення споживчих прав.
Організаційно-правова	- внесення пропозицій щодо змін у споживчому законодавстві; - захист інтересів споживачів в органах державної влади; - подання позовів до суду у разі порушення споживчих прав; - опосередкування судового захисту споживачів; - сприяння добровільній сертифікації якості продукції; - звернення до правоохоронних та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, що порушили споживче законодавство.
Комунікаційна	- кооперування з органами державної влади з метою підвищення якості продукції та обслуговування; - реалізація тренінгових програм із споживчих прав; - організація виставок та конкурсів кращих товарів; - сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та інтересів споживачів.
Допоміжна	- юридична та консультативна допомога споживачам; - проведення порад із державними органами контролю за якістю продукції та обслуговування.
Практична	- забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності норм активно-правовою документацією; - реалізація проектів із запровадження систем управління якістю та безпечністю продукції; - участь у процедурах ринкового нагляду та перевірки якості продукції поряд з представниками державних органів.
Дослідницька	- вивчення споживчих властивостей продукції; - проведення незалежних експертиз, тестувань і випробувань продукції; - соціальне опитування.

*Складено автором

Значна роль громадських організацій споживачів зумовлена тим, що саме через призму їхньої діяльності здійснюється вдосконалення чинного споживчого законодавства, просування інтересів споживчої спільноти, рівного доступу всіх громадян до безпечних товарів і якісного обслуговування, а також підвищення рівня стандартів споживання [2]. На сьогодні здебільшого саме на рівні громадських організацій реалізується стратегія впровадження косямеризму в Україні.

Висновки. Таким чином, на сьогодні поряд із державним управлінням у сфері захисту прав споживачів посилюється роль громадських об'єднань, діяльність яких передбачає споживчу та правову освіту населення, реалізацію гарантованих законодавством споживчих прав, зменшення випадків недобросовісної ділової практики, ефективне співробітництво з міжнародними структурами тощо.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
2. Спілка об'єднань громадян «Всеукраїнська федерація споживачів «Пульс» [Електронний ресурс] // Портал споживача. – Режим доступу: <http://www.consumerinfo.org.ua/org/detail.php?ID=12756>.

The place of public associations as non-governmental organizations in the system of consumer protection in Ukraine is disclosed in the article. The functions and directions of work of this institute concerning effective implementation of consumer policy are analyzed. The attention is paid to the leading Ukrainian unions, societies and associations of consumer protection.

Key words: consumer, consumer protection, consumer co-operation, public association.

Отримано: 29.11.2017

УДК 338.2:159.123

В. Б. Буторіна, кандидат економічних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ПІДПРИЄМЦІВ

У статті наведено ряд пі авторських підходів до класифікації підприємств за різними ознаками. Серед класифікаційних ознак особливу увагу приділено основним функціям, рівню ділової активності, стилю проведення діяльності, ставленню до капіталу, соціальній приналежності, стратифікації у сучасному суспільстві, виконанню виробничої функції, місії.

Ключові слова: підприємство, підприємницькі здібності, атрибути підприємництва, типологія.

Актуальність теми дослідження. У людському суспільстві під час провадження господарської діяльності здавна виявляється така здатність окремих індивідів як підприємливість. Підприємницькі здібності є доволі багатограним ресурсом, тому виявляються у різних людей порізно. Для визначення їх наявності у окремої особистості необхідно розглянути якомога більше типологій підприємств за різними класифікаційними ознаками.

Аналіз досліджень з даної теми. В основу типологій підприємств прагнення до комерційного успіху покладали іноземні вчені А. Сміт, Ж.Б. Сей, А. Камінка, Ф. Гайек, Л.І. Абалкін; дію в умовах ризику – Р. Кантілон і А. Петражицький; функції власника капіталу, керуючого і працівника – Ж. Бодо; наявність комерційної ідеї – П. Друкер; комбінування ресурсами – Й. Шумпетер. Сучасні типології підприємств пропонують В. Зомбарт, Е. Фреліх і Й. Піхлер, А. Журавльов, С. Дорофеев, В. Позняков, Я. Рошціна. Серед українських вчених проблематикою типологій підприємств займаються В. Хмелько, В. Сизоненко та інші.

Мета дослідження. Порівняти теоретичні підходи до типологій підприємств.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розглянути типологію підприємств, слід визначити їх ключові і додаткові атрибути. Серед основних слід назвати ризиковість, прагнення прибутку, управлінські здібності, працелюбність, новаторство, уміння управляти ресурсами тощо. Серед додаткових – наявність капіталу, здатність до освоєння нового сегмента ринку.

Таблиця 1

Підходи до типології підприємств

Автори	Класифікаційна ознака	Типологія підприємств
Е. Гойс	Діяльнісне навантаження	Піонер. Імітатор. Той, хто діє під тиском. Малорухливий.
Е. Фреліх, Й. Піхлер	Основна функція	Багатоборець. Піонер. Організатор. Рутинер.
А. Журавльов, С. Дорофеев, В. Позняков	Рівень ділової активності	Орієнтований на минулі результати. Орієнтований на сьогоднішній день. Орієнтований на перспективу.
Т.І. Заславська	Характеристики бізнес-прошарку	Підприємці. Напівпідприємці. Менеджери.

Продовження таблиці 2

Я. Рошціна	Стиль проведення діяльності	Гедоністи. Господарники. Трудоголіки. Комунікатори. Нейтралі.
В. Зомбарт	Ставлення до капіталу	Розбійники. Феодалі. Бюрократи.
Й. Шумпетер	Соціальна приналежність	Фабрикант і комерсант. Сучасний промисловий керівник. Директор (менеджер). Засновник.
В. Сизоненко	Соціальна приналежність	Вимушені підприємці. Вдалі, або ризикові підприємці. Номенклатурні підприємці.
В. Хмелько	Стратифікація в сучасному українському суспільстві	«Законні» підприємці. «Затіннені» підприємці.

Джерела: систематизовано автором за матеріалами [1, 5-10].

Переважна більшість розглянутих класифікацій підприємств базується на психологічному [2; 4] і функціональному підходах. Виходячи з розміру підприємства підприємств можна поділити на малих, середніх та великих. За здатністю організувати нове підприємство: засновники, засновники-керівники, сумісники, менеджери, трудівники. За виконанням виробничої функції: підприємство-виробник, підприємство-посередник, підприємство-споживач.

На особливу увагу заслуговує поділ підприємств у залежності від основної місії:

- Підприємство, який змінює світ – відзначається найвищою компетентністю у своїй галузі та організовую бізнес з користю для оточуючого світу.
- Підприємство-винахідник – генерування нової ідеї та інновації загалом є важливішими за решту функцій підприємства.
- Підприємство-опортуніст – миттєве реагування на зміну кон'юнктури ринку та використання інтуїції.
- Підприємство-майстер на всі руки – здатність іти на ризик, диверсифікувати підприємницьку діяльність.
- Серійний підприємство – лідерські якості, віра у свої великі можливості, віра у майбутні досягнення.
- Підприємство-вонтрепренер – недостатня мотивація до провадження господарської діяльності.

Не залежно від авторського підходу, безперечними залишаються лідерські якості підприємця. А. Менегетті вважає, що підприємство покликаний створювати нові робочі місця,

приносити прибуток і сприяти розвитку сфери послуг [3]. Серед обов'язкових якостей такої особистості варто назвати інтелектуальні здібності, особистісні якості, набуті вміння.

Висновки. Успіх підприємницької діяльності буде значно применшеним, якщо підприємець не матиме наступних особистісних якостей – самостійність, амбітність, наполегливість, працьовитість, винахідливість. Серед основних класифікаційних характеристик, які покладені в основу формулювання типології підприємців зустрічаються: діяльнісне навантаження, основні функції, рівень ділової активності, характеристики бізнес-прошарку, стиль проведення дозвілля, ставлення до капіталу, соціальна приналежність, стратифікація у сучасному суспільстві, виконання виробничої функції, місія.

Список використаних джерел:

1. Зомбарт В. Буржуа: Етюды по истории духовного развития современного экономического человека / В. Зомбарт. – М.: Наука, 1994. – 442 с.
2. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: навч. посібник / В.С. Лозниця. – К.: КНЕУ, 2002. – 248 с.
3. Менегетти А. Психологія лідера / А. Менегетти. – М.: Онтопсихологія, 2004. – 115 с.
4. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва: навч. посібник / Ю.Ф. Пачковський. – Львів, 2001. – 276 с.
5. Позняков В.П. Психологія підприємництва / В.П. Позняков // Психологія: учебник для экономических вузов / под ред. В.Н. Дружинина. – СПб., 2000. – С. 538-554.

УДК 005.96:005.336

В. Ю. Лисак, кандидат економічних наук

МЕТОДИ ОЦІНКИ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

В умовах прискореного розвитку інформаційного суспільства такі активи як: земля, основні засоби, фінансові активи переставляють бути основним фактором успішного розвитку виробництва. Головну роль у стабільному розвитку підприємства стає відповідно наявність персоналу у зв'язку з цим постає необхідність його виміру. В результаті дослідження встановлено, що єдиної комплексної методики оцінки персоналу, яка б врахувала всі особливості його формування та використання на сьогодні не існує.

Ключові слова: персонал, трудовий потенціал, оцінка, методи оцінки, діагностика, чинники, ресурсний підхід.

Методологічні засади оцінювання вартості персоналу закладені в наукових працях вітчизняних вчених: В. Антонюк, Д. Богиня, О. Бородіна, О. Грішнова, С. Климко, А. Короковський, Л. Михайлова, В. Пригода.

Таким чином, **метою статті** є дослідження компонентів та аналіз основних методичних підходів до оцінки трудового потенціалу підприємств в умовах інноваційно орієнтованої економіки.

Перші спроби оцінки значення людини як носія трудового потенціалу були зроблені Вільямом Петі, засновником класичної економіки, який в 1676 р. порівнював втрату людського життя з втратою зброї і військових комунікацій. Він вважав, що людське життя має грошовий вираз і втрата солдата на війні наносить прямий матеріальний збиток економіці Британської крони.

Багато вчених в своїх працях досліджували методичні підходи щодо оцінки трудового потенціалу.

На думку Ю.Г. Одегова та Л.В. Карташова, система показників, що характеризують трудовий потенціал підприємства – це відкрита система, що являє собою сукупність взаємозалежних елементів (показників), які дають всебічну характеристику трудової складової ресурсного потенціалу (показників), які дають всебічну характеристику трудової складової ресурсного потенціалу суб'єкта господарювання [1, с.76].

В першій половині ХХ ст. було опубліковано ряд робіт, такими вченими як: І. Фішер, С.Х. Форсит, Ф. Крам, Ю.Л. Фіш, Л. Дублін, А. Лотк в яких автори намагались розрахувати вартість окремої людини і всього населення країни і на цій основі оцінити втрати суспільства від захворювань та передчасної смерті [2, с.71-72].

І.І. Бажан для визначення чисельності трудового потенціалу використовує розрахунки, які враховують якісні характеристики за окремими віковими і статевими групами:

$$T_{\Pi} = (Ч_{\Pi\text{в}} - Ч_{\Pi\text{нв}}) + Ч_{\Pi\text{п}} + Ч_{\Pi\text{.п.п.д}}$$

де T_{Π} – трудовий потенціал; $Ч_{\Pi\text{в}}$ – працюючі у працездатному віці; $Ч_{\Pi\text{нв}}$ – інваліди; $Ч_{\Pi\text{п}}$ – працюючі пенсіонери; $Ч_{\Pi\text{.п.п.д}}$ – працюючі підлітки.

6. Рощина Я.М. Социология потребления / Я.М. Рощина. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007. – 440 с.
7. Сизоненко В.О. Підприємництво: підручник / В.О. Сизоненко. – К.: Вікар, 1999. – 438 с.
8. Хмелько В. НТР-контрастні групи промислових робітників: співвідношення когнітивних та емотивних структур життєвих диспозицій / В. Хмелько // Філософська думка. – 1990. – №6. – С. 35-38.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития: Исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Frohlich E. Werte und Typen Mittelstandischer Unternehmer. Beitrage zur Ganzheitlichen Wirtschafts- und Gesellschaftslehre. Band 8 / E. Frohlich, J.H. Picher. – Berlin: Duncker & Humboldt, 1988.

The article gives a number of author's approaches to the classification of entrepreneurs on different features. Among the classification features, special attention is paid to the main functions, level of business activity, leisure style, attitude towards capital, social affiliation, stratification in modern society, performance of production function, mission.

Key words: entrepreneur, entrepreneurial skills, attributes of entrepreneurship, typology.

Отримано: 29.11.2017

Автор зазначає, що на якість персоналу впливає багато факторів. Але щоб її підвищити, необхідно визначити не лише ці фактори, але й те, як і на які параметри якості вони впливають. Тобто, потрібно чітко окреслити структурні елементи якості трудового потенціалу, а потім виявити резерви її підвищення, адже остання суттєво впливає на рівень реалізації, використання трудового потенціалу [3, с.23].

Провівши аналіз праць як вітчизняних так і закордонних вчених можна зазначити, що найбільш розповсюдженими методами оцінки трудового потенціалу є:

1. Метод анкетування – трудовий потенціал працівника оцінюється на основі заповнених ним самим анкет, розроблених оцінювачем, в яких фіксуються всі істотні позитивні та негативні характеристики.
2. Описовий метод – оцінювач самостійно визначає та описує позитивні та негативні характеристики працівника, які обумовлюють розмір його трудового потенціалу.
3. Метод класифікації – трудовий потенціал окремого працівника визначається на основі ранжування всіх працюючих на підприємстві, за визначеним критерієм, а також вибору трудової характеристики найкращого з них у якості еталонного значення.
4. Метод порівняння параметрів – трудовий потенціал окремого працівника визначається шляхом багаторівневого співставлення продуктивності, освітньо-культурних та інших його характеристик з аналогічними параметрами інших працівників компанії, які виконують схожі роботи.
5. Рейтинговий метод – трудовий потенціал працівника визначається на основі оцінювання його істотних трудових якостей за оціночними шкалами, які розробляються оцінювачем за певними критеріями (залежно від мети аналізу). Це метод розподілу за шкалою особистих якостей працівника. Найважливіший компонент цього виду оцінювання – список завдань, що повинен виконувати працівник. Після складання цього списку відбувається вивчення діяльності з урахуванням часу, затра-

- чуваного працівником на прийняття рішень, способів виконання визначених завдань. Потім відбувається оцінка перерахованих у списку якостей працівника за бальною шкалою або порівняння з певним еталоном.
6. Метод визначеного розподілу – трудовий потенціал працівника встановлюється експертом-оцінювачем у рамках допустимих інтервалів, які у сукупності формують фіксований розподіл усіх оцінок. Наприклад: 10% – незадовільно, 20% – задовільно, 40% – цілком задовільно, 20% – добре, 10% – відмінно, усього – 100%, після оцінки працівників розподіляють за групами відповідно до заданої квоти.
  7. Метод оцінки за вирішальною ситуацією – трудовий потенціал працівника визначається на основі його поведінки чи вирішення основних виробничо-господарських ситуацій, змодельованих чи ініційованих оцінювачем у рамках конкретної організації. Можливе також встановлення бажаних критеріїв, які формують еталононе значення трудового потенціалу.
  8. Метод шкали спостереження за поведінкою – у цілому метод базується на постулатах попереднього, але фіксуються не бажані характеристики, а відсутність негативних (деструктивних) дій, специфічної поведінки, стресових навантажень тощо. Оцінка трудового потенціалу працівника проводиться «від негативного».
  9. Метод інтерв'ю – трудовий потенціал працівника визначається на основі його усних відповідей на запитання компетентних експертів-оцінювачів, які виносять суб'єктивні судження щодо коректності чи некоректності відповідей на вузькоспеціалізовані запитання.
  10. Метод «360 градусів» – трудовий потенціал працівника оцінюється на основі суджень його професійно-трудового оточення (співробітників, які з ним працювали).
  11. Тестування – трудовий потенціал працівника визначається за результатами вирішення психологічних, фізіологічних та кваліфікаційно-освітніх завдань (тестів). Позитивною стороною тестової оцінки є те, що вона дозволяє одержати кількісну характеристику по більшості критеріїв оцінки, можлива також комп'ютерна обробка результатів. Однак, оцінюючи потенційні можливості працівника, тести не враховують, як ці здібності виявляються на практиці.
  12. Метод ділових ігор – трудовий потенціал працівника визначається на основі спостережень та результатів його участі в імітаційних (ситуаційних) іграх, змодельованих під конкретну організацію.
  13. Метод оцінки на базі моделей компетентності – трудовий потенціал працівника визначається за допомогою формалізованих (математичних) моделей компетентності, які являють собою системну оцінку інтелектуальних, професійних та інших характеристик, суттєвих у рамках конкретної організації.

14. Метод комітетів – оцінювання проводить група експертів, мета якого полягає в з'ясуванні здібностей кандидата, що дають йому право претендувати та інші посади, зокрема висування на підвищення.
15. Метод центрів оцінювання – з'ясування особистих і ділових якостей працівника, визначення програми індивідуальних тренувань, що дозволяє розвинути його здібності, поведінкові навички.

Висновки. Здійснивши аналіз літературних джерел, дійшли висновку, що цілісної методики яка б дозволила провести всебічне і об'єктивне оцінювання трудового потенціалу як на макро- так і на мікрорівні не існує. Таким чином, незважаючи на досить значні досягнення у визначенні проблем трудового потенціалу на теоретичному рівні, питання щодо його оцінювання розкриті недостатньою мірою, а самі оцінки величини трудового потенціалу зустрічаються вкрай рідко, до того ж вони є розрізненні та суперечливі. Як правило, зазначається факт важливості трудового потенціалу та визнання необхідності навчитися його вимірювати. Це дозволило б керівникам підприємства більш ефективно його використовувати для досягнення цілей. Але далі справа не заходить. Це пояснюється, насамперед, тим, що чинні методики недосконалі, а тому потрібне їх удосконалення або розробка нових методик оцінювання трудового потенціалу. Крім того, процес підрахунку вартісних значень є дуже трудомістким. Також чималі проблеми виникають під час збору статистичної інформації, досить часто необхідних даних в офіційній статистиці просто не існує.

Список використаних джерел:

1. Одегов Ю.Г. Управление персоналом: оценка эффективности / Ю.Г. Одегов, Л.В. Карташова. – М. : Экзамен, 2002. – 256 с.
2. Добрынин А.И. Человеческий капитал в транзитивной экономике: Формирование, оценка, эффективность использования / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренова. – СПб. : Наука, 1999. – 309 с.
3. Бажан І.І. Трудовий потенціал України: формування та використання : монографія / І.І. Бажан. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – 144 с.

In the conditions of accelerated development of the information society, such assets as land, fixed assets, financial assets cease to be the main factor in the successful development of production. The main role in the stable development of the enterprise is to play the presence of personnel in connection with this there is a need for its measurement. As a result of the study, it was established that a single integrated methodology for assessing personnel that takes into account all the peculiarities of its formation and use today does not exist.

Key words: personnel, labor potential, estimation, methods of evaluation, diagnostics, factors, resource approach.

Отримано: 29.11.2017

УДК 338.2:338.43

В. М. Семендяк, кандидат економічних наук

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Обґрунтовано необхідність подальшого дослідження генезису концепцій корпоративної соціальної відповідальності у світі з метою формування підходів до вдосконалення механізмів соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, пріоритетні напрямки розвитку.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки компанії вбачають серед основних цілей своєї діяльності не лише максимізацію прибутків для своїх акціонерів, але й досягнення суспільного благополуччя на засадах сталого розвитку. Це вимагає від підприємств суттєвого посилення рівня їх корпоративної соціальної відповідальності. Крім того, компанії повинні протистояти й актуальним глобальним викликам – катастрофічним кліматичним змінам, дефіциту природних ресурсів, забрудненню навколишнього середовища, глобальній фінансово – економічній кризі, енергетичним катаклізмам, загрозам світової безпеки тощо.

Основним напрямком вирішення вищезазначених проблемних питань є розширення застосування компаніями найкращих практик корпоративної відповідальності, які можуть стати дієвим інструментом забезпечення їх сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові підходи до реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу містяться у роботах таких вітчизняних авторів, як В.Г. Андрийчук, В.О. Беспалов, М.П. Буковинська, В.М. Геєць, І.О. Гришова [4], А.М. Колот, І.О. Крюкова, В.В. Кужель [6], В.О. Непочатенко, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.М. Новіков, П.Т. Саблук, М.П. Сахацький, І.І. Топіха, О.Г. Чирва,

Т.С. Шабатура та багатьох інших. Серед основних зарубіжних дослідників феномену соціальної відповідальності слід відмітити таких авторів, як Р. Абрамов [1], Ф. Берлі і Г. Мінз, Ю. Благов [2], Г. Боуен, А. Василенко, Е. Карнегі, А. Каролл, М. Мескон, Дж. Мун, Р. Байлер, Ф. Котлер, У. Шарп, Г. Гант, М. Тід, М. Фрідман [9] та інших.

Незважаючи на значний обсяг публікацій з проблем корпоративної соціальної відповідальності як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, слід відзначити, що у багатьох з них відсутній системний підхід до визначення місця та ролі корпоративної соціальної відповідальності для сталого розвитку українських підприємств, посилення їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на зарубіжних ринках. Зазначене зумовило актуальність представленої дослідження.

Метою дослідження є визначення концептуальних засад корпоративної соціальної відповідальності з метою їх подальшого застосування при розробці оптимальних підходів до формування корпоративної соціальної відповідальності підприємств аграрного бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами аналіз наукових джерел з проблематики теорії соціальної відповідальності свідчить про наявність широкого кола дискусій з проблеми взаємовідносин підприємств і суспільства, різноманіття поглядів з приводу того, якими повинні бути пріоритети, оптимальний рівень та оптимальна форма соціальної відповідальності. Також можна стверджувати про відсутність універсального визначення корпоративної відповідальності у вітчизняних умовах господарювання. В цілому корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – складне комплексне поняття, складається з двох ключових елементів: «корпоративна» та «соціальна відповідальність».

Перша складова терміну корпоративна соціальна відповідальність – «корпоративна», тобто та, що безпосередньо пов'язана з поняттям «корпорація» – об'єднанням капіталів. Отже, йдеться, перш за все, про великі та середні компанії, а також групи компаній.

Під терміном «соціальна відповідальність» в широкому контексті розуміють відповідальність певного суб'єкта господарювання перед суспільством.

У найбільш загальному розумінні під корпоративною соціальною відповідальністю розуміють раціональний відгук організації на систему очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів), що спрямований на стійкий розвиток компанії. Це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, перед тими, на кого ці рішення націлені. Отже, за своєю суттю корпоративна соціальна відповідальність – вбудований у корпоративне управління певний тип соціальних зобов'язань (здебільшого добровільних) перед працівниками, партнерами, державою, інститутами громадянського суспільства та суспільством у цілому.

За останні роки інститут корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) пройшов шлях від «екзотичного» явища, притаманного лише потужним транс-національним корпораціям, до стандартних технологій його упровадження в практику організацій різноманітних форм власності і господарювання, різних розмірів та видів економічної діяльності по всьому світу. Сьогодні різними компаніями та організаціями широко застосовуються такі нововведення, як створення спеціальних підрозділів і координаційних груп з упровадження системи КСВ, запровадження окремої посади віце-президента з КСВ, упровадження етичних кодексів і корпоративної культури, розроблення проектів соціального інвестування, підготовка і публікація соціальних (нефінансових) звітів.

Таким чином, все більша кількість компаній у світі сприймає КСВ не як примус, а як корпоративну стратегію стійкого розвитку. Тому однією з п'яти базових передумов успішної організації майбутнього, які були сформульовані у ході глобального дослідження, проведеного компанією IBM у 2008 р., визнана соціальна відповідальність.

Серед чисельних сучасних дослідників явища корпоративної відповідальності слід відзначити Ю.Е. Благова, який провів детальний аналіз сучасного етапу розвитку концепції корпоративної соціальної відповідальності. Це дозволило автору не лише систематизувати категоріальний апарат, але й обґрунтовано визначити вектор КСВ.

Починаючи з середини 50-х років ХХ ст. та до початку 90-х років відбувалися формування та послідовний розвиток концепцій корпоративної відповідальності, а саме:

- базова концепція корпоративної соціальної відповідальності (1950-1970-ті рр.);
- концепція корпоративної соціальної сприйнятливості (1970-1990-ті рр.);
- концепція корпоративної соціальної діяльності (1980-2000-ні роки).

Разом з тим, проведений аналіз літературних джерел свідчить про те, що у світі періодично виникають нові теоретичні розробки та концептуальні положення, доповнюються новими елементами вже існуючі теорії.

Базову концепцію КСВ можна порівняти зі свого роду «парасолькою», під якою утворилася ціла низка інших теоретичних конструкцій.

Перші спроби теоретичного осмислення сутності, значущості та необхідності започаткування практики соціальної активності припадали на початок ХХ ст., але їх системний науковий аналіз розпочався лише в 1950-х рр. Ключову роль у науковому опрацюванні цієї проблематики відіграв Г. Боуен, який у 1953 р. опублікував монографію «Соціальна відповідальність бізнесмена», яка принесла вченому славу батька корпоративної соціальної відповідальності.

Суттєвий внесок у формування базової концепції КСВ здійснив ще один американський учений К. Девіс. Йому належить опрацювання комплексного підходу щодо аналізу зовнішніх сил, які визначають соціальну активність компанії. На думку фахівців, роль К. Девіса в розвитку теорії соціальної відповідальності настільки значною, що його по праву можна вважати другим після Г. Боуена кандидатом на звання батька КСВ.

В цілому концепція КСВ для будь-якої компанії ґрунтується на двох фундаментальних принципах: милосердя та послідовному контролю. Тобто, основним змістом є досягнення комерційних успіхів корпорацією, але з обов'язковим урахуванням загальнолюдських цінностей.

Пізніше, у 70-х роках ХХ століття виникла агентська теорія КСВ, яка розглядала корпоративну відповідальність як відповідальність компанії перед власниками та акціонерами у формі максимізації прибутку акціонерів в умовах дотримання певних «правил гри» (зокрема, чесної конкуренції, відсутності корупції, дотримання законів в сфері фінансового обліку, реклами, маркетингу, екологічного законодавства).

Прихильником зазначеної теорії був Мілтон Фрідман, який у той же час виступав також за встановлення меж КСВ бізнесу. М. Фрідман вважав, що приватні корпорації не можуть виступати як суб'єкти моралі, а є лише юридичними особами.

Таким чином, еволюційне трактування корпорації, як морального агента перетворилось на загальноприйняте, а концепція агентської теорії відповідальності стала основним напрямком дослідження КСВ.

У 70- 80-ті роки ХХ століття спостерігалось зміщення уваги дослідників корпоративної відповідальності з питань її філософського змісту до управлінської проблематики. Виникла нова концепція – «корпоративна соціальна чутливість», під якою розуміли здатність корпорації сприймати суспільний вплив. Дослідженням змістовних аспектів названої концепції присвячені роботи Р. Акермана, Р. Бауера, В. Фредеріка, С. Сети, Д. Вотави, А. Керолла.

Концепція «корпоративної соціальної діяльності» була реалізована у створенні комплексних моделей корпоративної соціальної діяльності А. Кероллом, Д. Вудом, Д. Свансоном, В. Фредеріком, С. Сети, С. Вартиком і Ф. Кохреном.

На нашу думку, на більш детальну увагу заслуговує модель А. Керролла, яка є своєрідною вершиною розвитку сучасного підходу до усвідомлення сутності соціальної відповідальності організації. Зазначена модель пройшла кілька етапів трансформації до свого остаточного оформлення. Зокрема, наприкінці 1970-х рр. А. Керролл запропонував трактувати КСВ як відповідність економічним, правовим, етичним і дискреційним очікуванням, що їх покладає суспільство на організації в даний період часу.

На початку 1990-х рр. запропонована А. Керролом модель дістає дальшого розвитку в його теоретичних та прикладних розробках і подається у вигляді піраміди, в основу якої закладено економічну відповідальність. Ця функція спрямована на задоволення потреб споживачів та одержання економічних вигід (доходів).

Слід відмітити, що ще від початку 1990-х рр. піраміда Керролла набула популярності як серед теоретиків КСВ, так і менеджерів-практиків. На початку 2000-х рр., А. Керролл запропонував нову модифікацію моделі КСВ, адаптовану до умов міжнародного бізнесу, назвавши її «глобальна піраміда КСВ».

Слід звернути увагу і на те, що А. Керролл постійно доповнював свою модель, адаптуючи її до потреб сучасного менеджменту, і не вважав свою піраміду завершеною конструкцією соціальної відповідальності бізнесу. Пізніше, разом зі М. Шварцем дослідник запропонував замінити піраміду на діаграму Венна, яка дає змогу певним способом відстежувати взаємодію економічної, правової й етичної відповідальності.

Концепцією, яка увібрала основні положення базової концепції КСВ та водночас є відносно самостійною та практично орієнтованою, є концепція соціальної сприйнятливості (*Corporate Social Responsiveness*). У найбільш загальному трактуванні соціальна сприйнятливість – це здатність корпорації реагувати на суспільний вплив і сприймати суспільні потреби.

Основоположне значення в розвитку концепції корпоративної соціальної сприйнятливості мають праці іноземних авторів Р. Акермана, Р. Бауера, Д. Вотава, С. Сеті, А. Керролла, В. Фредеріка. Узагальнюючи основні погляди провідних дослідників, слід відмітити, що корпоративна соціальна сприйнятливості постає одночасно як багаторівневий процес реагування на конкретні вияви суспільного тиску; стратегія управлінської сприйнятливості; здатність корпорації сприймати суспільні потреби і суспільний вплив.

Наступний етап у розвитку світової думки в царині соціальної відповідальності бізнес-організацій – це намагання створити комплексну модель, яка б об'єднала раніше опрацьовані концепції у якості елементів та прикладні аспекти активізації соціально відповідальної поведінки.

Саме концепція «корпоративної соціальної діяльності» (*corporate social performance – CSP*) об'єднала моральні принципи концепції «корпоративної соціальної відповідальності», процеси «корпоративної соціальної чуттєвості» та результати названих процесів.

Починаючи з 90-х років у системі глобального управління корпоративною відповідальністю з'явилися альтернативні концепції: «заінтересованих сторін», корпоративного громадянства, корпоративної стабільності.

Одним з альтернативних підходів до визначення поняття корпоративної відповідальності є теорія участі (теорія стейкхолдерів, теорія зацікавлених сторін), яка визначає цілий спектр типів соціальної відповідальності бізнес компаній перед суспільством. Згідно з положеннями зазначеної теорії, взаємовідносини компанії з різними групами зацікавлених сторін відкривають корпоративне розуміння цінностей. Тому за такої концепції інтереси усіх учасників (компанії, структури, індивідууми, які тим чи іншим чином стикаються з корпорацією) повинні враховуватися у корпоративній відповідальності.

Характерною особливістю концепції «заінтересованих сторін» є оцінка взаємодії корпорації з конкретними заінтересованими сторонами, яка повинна визначати раціональність корпоративної відповідальності в контексті ваги відповідних управлінських рішень з врахуванням галузевої специфіки, стадії розвитку життєвого циклу компанії, крос-культурних характеристик норм регулювання, громадських ініціатив.

Значна кількість дослідників визначають концепцію «зацікавлених сторін», як одну з найважливіших, що впливають на розвиток корпоративної відповідальності.

Концептуальні зміни у глобальному бізнес-середовищі, які мали місце у 1980-1990 рр. спричинили актуалізацію ідеї корпоративного громадянства. Під корпоративним громадянством розумілася дискретційна корпоративна відповідальність перед суспільством на отримання додаткових благ.

Сучасне бачення концепції «корпоративне громадянство» сформовано в наукових дослідженнях Г. Боуена,

А. Керола, Д. Маттена А. Крейна, В. Чеппла, І. Маїгнана, О. Феррелла, Р. Фримана, Дж. Лонгсона, Д. Вуда, Дж. Поста, С. Уаддок, П. Кохрена, С. Хоссейні, А. Василенко, Р. Абрамова [1], Ю. Благова [2].

Концепція корпоративного громадянства спочатку знайшла своє втілення в діяльності британських компаній, а потім поширилась на американські. Її основними елементами стали: охорона оточуючого середовища, безпечність виробленої продукції, медичне обслуговування співробітників, дотримання етичних професійних норм, участь в місцевих соціальних програмах, благодійні програми тощо. Ключовою особливістю концепції «корпоративного громадянства» стало залучення співробітників до інвестиційних програм та до управління корпорацією.

Наступна концепція – «корпоративної стійкості» («корпоративної стабільності») є, по суті, інтерпретацією традиційної концепції «сталого розвитку». Серед дослідників, які внесли певний вклад у розвиток концепції «корпоративної стійкості», слід відзначити Р. Штойера, Дж. Елкінгтона, М. Ван Марревійка, Т. Диллика, К. Хокертса, Дж. Муна та інших.

Так, співвідношення концепцій «корпоративна стійкість», «корпоративна соціальна відповідальність» та «корпоративна соціальна діяльність» дозволяє говорити про співставність моральних принципів, які є їх основою. Прийняття сталого розвитку, як базового морального принципу, що знаходить своє втілення в очікуванні зацікавлених сторін корпорації, реалізація його в практичній діяльності та оцінка потрійного результату діяльності є платформою концепції «корпоративна стійкість». Отже, зазначені концепції можна розглядати як однорівневі в контексті їх практичного застосування в діяльності корпорації.

Термін «корпоративна відповідальність» фактично включає в себе три види відповідальності: економічну, соціальну та екологічну у відповідності з трьома основами «корпоративної стійкості». Якщо в класичному визначенні КСВ економічна відповідальність бізнес структури є ключовою, то основним змістом концепції «корпоративної стійкості» є рівність та важливість усіх трьох компонентів відповідальності.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження встановлено, що корпоративна відповідальність – це така модель управління корпорацією, яка включає її економічну, соціальну та екологічну діяльність в контексті перспектив сталого розвитку.

Формування корпоративної відповідальності розпочинається з дотримання елементарних канонів цивілізаційного спілкування: добросовісності, чесності, порядності і т.д.

Корпоративна соціальна відповідальність, фактично є явищем багатовекторним, адже включає в себе відповідальність роботодавця перед своїми працівниками, підприємств – перед партнерами, місцевим населенням, суспільством у цілому.

У працях багатьох дослідників обґрунтовуються необхідність та подаються практичні рекомендації щодо розробки компаніями власного корпоративного кодексу. Прийняття такого документу фактично означає винесення компанією своїх стандартів ділової поведінки на широкий загал, декларування готовності нести відповідальність за свою діяльність у будь-якому місці світу. Основними цілями корпоративних кодексів є стандартизація етичних та адміністративних норм і правил ділової поведінки, формалізація системи корпоративного контролю, допомога іноземним спеціалістам в подоланні соціальних та культурних бар'єрів в приймаючих країнах.

Сьогодні у світі діє Міжнародний стандарт ISO 26000 («Керівництво із соціальної відповідальності»), який визначає універсальні принципи соціальної відповідальності, її фундаментальні практики. Зазначений стандарт не є стандартом системи менеджменту, не вимагає сертифікації, та не обов'язковим для застосування. Водночас, він містить практичні рекомендації щодо забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та використовується в якості елементу реалізації державної політики, тому що в довгостроковій перспективі усі компанії світу та їх стейкхолдери розумітимуть необхідність в соціально відповідальній поведінці та тих перевагах, які вона створює. Стандарт описує принципи взаємодії зі стейкхолдерами;

керівництво з основних тем соціальної відповідальності, способи інтеграції соціальної відповідальності в діяльності компаній приватного, державного та громадського секторів, як великих, так і малих, які функціонують, як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Впровадження зазначеного міжнародного стандарту сприятиме підвищенню соціальної відповідальності будь-якої організації, враховуватиме інтереси всіх її членів, стимулюватиме компанію працювати виключно у діючому правовому полі та поважати міжнародні норми поведінки.

Суттєвою перевагою вищезазначеного стандарту є те, що він може бути практично використаний і тими компаніями, які лише розпочинають розглядати та втілювати стандарти соціальної відповідальності, і тими, хто тільки розпочинає розглядати питання соціальної відповідальності, і тими, хто вже має досвід їх опрацювання. Отже широке впровадження у вітчизняних організаціях міжнародного стандарту ISO 26000 в цілому сприятиме покращенню зростанню показників сталого розвитку України.

В умовах реформування економіки України вітчизняні суб'єкти господарювання зіткнулися з потребою знизити гостроту соціальних процесів шляхом розбудови соціально-відповідальної системи управління компаніями та пошуку ними резервів щодо розширення соціальної інфраструктури, підвищення добробуту робітників та поліпшення умов їхньої праці.

В цілому, корпоративна відповідальність в українській бізнес практиці є відносно новою практикою для вітчизняних компаній. Визначення лідерів формування трендів корпоративної відповідальності в українському бізнес середовищі проведено за результатами оцінки активності та відкритості компаній в моніторингових системах. Такі компанії, маючи корпоративну відповідальність за стандарт, звичну практику і філософію діяльності, виступають своєрідними еталонами відповідального лідерства в Україні.

Тренд сетами корпоративної відповідальності в Україні виступають провідні транснаціональні корпорації, що ведуть бізнес на території нашої країни, та вітчизняні компанії – лідери формування трендів КСВ в українському бізнес середовищі. Це, зокрема, ТНК-ВР Україна, Сіменс Україна, Ниссан Мотор Україна, Тетра Пак Україна, Кока-Кола Бевериджис Україна, Вітмарк Україна, Ернст енд Янг, Хюндай Мотор Україна тощо.

На думку багатьох дослідників, з якою ми погоджуємося, в Україні й досі не сформована цілісна національна модель соціальної відповідальності бізнесу. Більшість компаній лише декларують себе як соціально відповідальні. А системну роботу у цьому напрямку проводять лише одиниці. Крім того, соціальна відповідальність бізнесу розвивається нерівномірно та стихійно. Відсутні чіткі державні чи корпоративні рішення для їх впровадження, невизначені ті напрямки бізнесу, які можуть забезпечити максимальну віддачу.

На нашу думку, значного посилення потребує аналіз та предметна оцінка кращих зарубіжних моделей корпоративної відповідальності, зокрема країн – лідерів у визначеній сфері – скандинавських країн. Заслужують на подальше вивчення специфіка впровадження принципів корпоративної відповідальності в азійських країнах. Перспективними є поглиблене вивчення дослідження ролі держави у формуванні відповідального партнерства з бізнес структурами у провідних державах світу.

На сьогодні в Україні вже діють окремі організації (у вигляді експертних груп), які займаються узагальненням кращого досвіду у даній сфері та розробкою конкретних пропозицій та рекомендацій із запровадження кращого світового досвіду у сфері корпоративної соціальної відповідальності у діяльність вітчизняних компаній. До таких, зокрема, слід віднести Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок з даного напрямку. Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність – це складна філософська, інтегративна морально-етична, правова, соціально-економічна, управлінська категорія. У процесі еволюції базової концепції КСВ сформувалася ціла система поглядів, суджень, теоретичних конструкцій, котрі слід розглядати як етапи дальшого теоретичного осмислення та розширення тематичних рамок поняття «корпоративна соціальна відповідальність».

Опанування надбань різних авторів та наукових шкіл, усвідомлення логіки побудови теоретичних конструкцій у сфері КСВ може стати запорукою розробки та впровадження у вітчизняну практику сучасних корпоративних проєктів з активізації соціальної відповідальності, підготовлених на основі морально-духовних цінностей, корпоративного громадянства і водночас направлених на прирощення соціальних ресурсів, стійкий розвиток бізнес-організацій.

Список використаних джерел:

1. Абрамов Р.Н. Корпоративная социальная ответственность как пример организационного изоморфизма в условиях глобализации / Р.Н. Абрамов // Журнал исследований социальной политики. – 2005. – №3. – С. 327-347.
2. Благоев Ю.Е. Корпоративная социальная ответственность: Эволюция концепции / Ю.Е. Благоев. – СПб. : Изд-во «Высшая школа менеджмента», 2010. – 272 с.
3. Гришова І.Ю. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183-187.
4. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу : монографія / під загальною редакцією М.П. Буковинської. – К. : ЦП «Компринт», 2015. – С. 297.
5. Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org>.
6. Caroll A.B. Corporate social responsibility: evolution of a definitional constructs / A.B. Caroll // Business and Society. – 1999. – №38 (3). – P. 268-295.
7. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to increase its profits / M. Friedman // New York Times Magazine. – September 13, 1970. – P. 12-20.
8. ISO – Management and Leadership Standards – ISO 26000 – Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.iso.org/sr>.

The necessity of further investigation of the genesis of the concepts of corporate social responsibility in the world is grounded in order to form approaches to improving the mechanisms of social responsibility of domestic business entities.

Key words: social responsibility, corporate social responsibility, priority directions of development.

Отримано: 29.11.2017

УДК 331.101.3

В. Р. Чаплінський, кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МОТИВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто сутність мотиваційної політики та проведено структурування даної економічної категорії. Відмічено ключові особливості використання кожного зі структурних елементів.

Ключові слова: мотивація, персонал, постіндустріальна економіка.

Постановка проблеми. В процесі форматування економічної системи з індустріальної в постіндустріальну, інформаційну, змінюються ключові фактори успіху підприєм-

ницької діяльності, а разом і з цим, умови досягнення високого рівня конкурентоспроможності. Усе більшого значення набувають трудові ресурси, а саме, їхні інтелектуальні здіб-

ності, професійні навички, здатність до інноваційної діяльності. Даний актив на підприємстві володіє низкою неповторних конкурентних переваг: інтелектуальний капітал підприємства неможливо скопіювати на 100% та використати у конкурентній боротьбі; в процесі діяльності вартість активу не зменшується, а навпаки зростає; володіє безмежним потенціалом. Враховуючи дані особливості слід відмітити, що питання кадрів, їхнього кваліфікаційного рівня та мотивації до праці, саморозвитку є досить актуальним на сьогоднішній день та потребує значної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивацію на підприємствах досліджували такі вчені, як: А. Сміт, А. Маслоу, В. Врум, В. Оучи, Г. Емерсон, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, К. Альдерфер, Ф. Тейлор, Адамс, а також зарубіжні та вітчизняні вчені – А. Афонін, Д. Богиня, В. Гриньова, В. Климчук, О. Величко, І. Грінько. Однак, із форматування економічної системи змінюються і пріоритети у працівників, що вимагає перегляду та доповнення переліку підходів та методів мотивування праці.

Мета роботи: визначити сутність та місце мотивації на сучасному підприємстві, дослідити її різновиди.

Виклад основного матеріалу. Питання мотивації працівників є досить актуальним та важливим, оскільки відповідає за продуктивність праці, успішність діяльності підприємства та за ділову репутацію. Жодне підприємство не може досягти успіху, не створивши у своїх працівників настрою на роботу з високою віддачею, без високого рівня лояльності персоналу, без зацікавленості членів підприємства в кінцевих результатах і їх прагнення внести свій вклад в досягнення поставлених цілей [1, с.485].

Досліджуючи особливості мотиваційної політики на підприємствах необхідно чітко розуміти, що таке мотивація працівників. Єдиного, загально прийнятого визначення мотиваційної діяльності на сьогоднішній день немає, однак, проаналізувавши підходи різних авторів можна синтезувати наступне тлумачення: мотивація є механізмом заохочення самого працівника та інших співробітників до дій, спрямованих на досягнення індивідуальних і загальних цілей підприємства.

У процесі підприємницької діяльності перед підприємством стоїть завдання правильно спланувати та організувати систему мотивації, ключовим завданням є формування у працівників бажання до праці та розвитку професійних якостей. Система мотивації для кожного підприємства має індивідуально розроблятися та проводитись, однак менеджер при розробці такого механізму має керуватись загальноприйнятими важелями мотивування:

- матеріальні;
- нематеріальні.

Розглядаючи комплекс матеріальних стимулів, слід відмітити, що для переважної більшості працівників даний стимул є найбільш ефективним, оскільки дає можливість одразу відчути певні особисті переваги у колективі, продемонструвати їх перед друзями, у колі сім'ї та придбати за низ бажані блага і отримати матеріальне та моральне задоволення. До переліку даних стимулів відносять: премії, підвищення заробітної плати, безкоштовний відпочинок для працівника та членів його сім'ї і т.д.

Нематеріальні стимули є досить різноманітними, їх можна умовно поділити на три групи:

- соціальні;
- моральні;
- професійні.

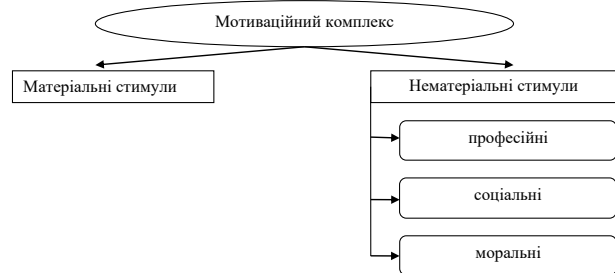
До соціальних стимулів відноситься потреби працівників у самоствердженні, як в організації, де вони працюють, так і в суспільстві загалом. Даного стимул на підприємстві може проявлятися через кар'єрне зростання, надання особливих керуючих повноважень...

Також до соціальних можна віднести бажання та потребу в повазі серед різних груп спілкування, колектив колег, друзів, сім'ї. Працівники, які піддаються такому стимулюванню відзначаються на спеціальних доповідях вищого керівництва підприємства, їм надаються певні мнимо відповідальні обов'язки, підписи в документах (що створює певну «значимість» особи) і т.д.

Моральні стимули характеризуються похвалою та критикою від адміністрації підприємства. Даний вид стимулювання необхідно підбирати зважено та у відповідності до індивідуальних особливостей працівників.

З форматування економічної системи нового значення набули професійні стимули. Усе більше інтелектуально-розвинених працівників розуміють, що найкращим та найперспективнішим мотиватором є отримання нових професійних знань, якостей та вмінь, оскільки цей актив носить довгостроковий характер і буде приносити дивіденди постійно. До таких стимулів відносяться: підвищення кваліфікації на різних тренінгах, на зарубіжних підприємствах за програмою «обміну досвідом», у ЗВО і т.д.

Враховуючи різновиди мотиваційних важелів можна сформулювати базовий кістяк який має використовувати менеджер при побудові мотиваційної політики (рис.1).

Рис. 1. Структура мотиваційних важелів на підприємстві

Ефективна мотиваційна політика можлива лише за комплексного використання усіх мотиваційних важелів, однак у різному співвідношенні, відповідно до індивідуальних особливостей трудового персоналу підприємства. Трудовий потенціал працівника при високій мотивації може бути реалізований досить повно, до 70-80%, в той час, як при низькій мотивації – у кращому разі на 20-30%. Тобто, можна в 2-3 рази збільшити продуктивність персоналу, посиливши його трудову мотивацію [2, с.115].

Список використаних джерел:

1. Магура М. Секрети мотивації, або мотивація без секретів : навчальний посібник / М. Магура, М. Курбатова. – К., 2007. – 656 с.
2. Егоршин А.П. Мотивація трудової діяльності : навчальний посібник / А.П. Егоршин. – Н. Новгород : НІМБ, 2003. – 320 с.

The essence of motivational policy is considered and the structuring of this economic category is carried out. The key features of the use of each of the structural elements are noted.

Key words: motivation, personnel, postindustrial economy.

Отримано: 29.11.2017

УДК 81'255.2

О. О. Барбанюк, кандидат філологічних наук

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ГІПЕРРЕЛЬНОГО СВІТУ УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН

У статті йдеться про перекладацьку еквівалентність як ключове поняття теорії перекладу загалом та про еквівалентність гіперреального авторського світу романів Урсули Ле Гуїн циклу про Земномор'я зокрема.

Ключові слова: художній переклад, еквівалентність, фентезі, безеквівалентна лексика.

Серед низки дискусійних та суперечливих питань теорії перекладу, що і до сьогодні не втратили своєї актуальності, постає міжмовна еквівалентність, якій присвячені праці таких відомих зарубіжних та вітчизняних учених, як Ю. Найда, М. Бейкер, С. Гелверсон, В. Виноградов [2], Р. Зорівчак [3], В. Комісаров [4], Л. Латишев [5; 6] та ін.

Як зазначає А. Паршин [7], слід розрізняти потенційно досяжну еквівалентність (максимальна спільність змісту двох різномовних текстів) і перекладацьку еквівалентність – реальну змістову близькість текстів оригіналу і перекладу, що досягається перекладачем, межею якої є максимально можлива (лінгвістична) ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі. Особливу увагу в цьому аспекті привертає художній переклад, який повинен задовольняти, на думку А. Вітренко, такі умови, як точність, стислість, ясність, літературність.

Еквівалентність перекладу, за В. Виноградовим, по відношенню до оригіналу завжди є відносним поняттям, адже ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності перекладача, особливостей мов та культур, що зіставляються, епохи створення як оригіналу, так і перекладу, способу перекладу. Інший дослідник О. Швейцер [8] також підтримує таку думку і переконаний, що повна еквівалентність є радше ідеалізованим конструктом і реально досяжна тільки у випадку простих текстів. Набагато частіше зустрічається часткова еквівалентність, яка реалізується на одному з рівнів і частково чи повністю відсутня на інших.

Так, Л. Латишев розрізняє п'ять видів еквівалентності:

- 1) денотативну (збереження наочного змісту тексту);
- 2) конотативну (передача конотацій тексту шляхом цілеспрямованого вибору синонімічних мовних засобів);
- 3) текстуально-нормативну (орієнтована на жанрові ознаки тексту);
- 4) прагматичну (так звана комунікативна еквівалентність);
- 5) формальну (передача художньо-естетичних, каламбурних, індивідуалізуючих і інших формальних ознак оригіналу).

Жанр фентезі – специфічний жанр зі своїм власним авторським світом та казковим сюжетом. Досягнення еквівалентності при перекладі творів цього жанру – досить нелегка справа, яка вимагає від перекладача врахування багатьох чинників та вибору конкретних перекладацьких стратегій. Одна з важливих рис усіх фентезійних романів без винятку, власне творів Урсули Ле Гуїн циклу про Земномор'я, є потужний корпус авторської лексики (як онімів, так і апелятивів), яка не має, по-суті, еквівалентів, тобто безеквівалентна – це і антропоніми (*Sparrowhawk, Ged, Tehanu, Gotha, Elfarran*), і топоніми (*Selidor, Gont*), і назви

міфологічних істот (*gebberth, dragon, Shadow*), тварин (*otak*), артефактів (*Ogion's staff*), стихій (*magewind*) тощо.

Така авторська лексика відрізняє гіперреальний світ фентезі Урсули Ле Гуїн, власне як і будь-якого твору цього жанру, від звичного, пересічного, об'єктивного світу, відтак відтворення її в перекладі викликає значні труднощі. Такий лексичний потенціал часто є об'єктом лінгвістичних досліджень, однак не має уніфікованої дефініції та витлумачення (неологізми, okazionalizmi, лакуни, реалії, квазілексеми, авторські художні новоутворення і креативні авторські лексичні утворення). Однак, не зважаючи на термінологічну сквілібристику, мова йде про лексику, що не має прямого відповідника.

Власне саме тому, вигаданий магічний світ, а також повна свобода автора щодо його створення, дають підстави назвати такий світ безеквівалентним.

Список використаних джерел:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : ЛКИ, 2008. – 240 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 215 с.
4. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров ; предисл. М.Я. Цвиллинга. – 3-е изд. – М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. – 176 с.
5. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
6. Латышев Л.К. Технология перевода : уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. – С. 112-147.
7. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – СПб. : СГУ, 1999. – 202 с.
8. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.

The article deals with translation equivalence as the key concept of the theory of translation in general and the equivalence of the hyperreal author world of the novels of Earthsea cycle by Ursula Le Guin's in particular.

Key words: literary translation, equivalence, fantasy, non-equivalent vocabulary.

Отримано: 30.11.2017

ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ СИМВОЛІЗАЦІЇ ОБРАЗІВ У «МЕРТВИХ ДУШАХ» М. ГОГОЛЯ ТА «ЧАРІВНОМУ ЛІХТАРІ» Ю. КРАШЕВСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу епітета як засобу символізації паралельних образів в творах «Мертві душі» М. Гоголя та «Чарівний ліхтар» Ю. Крашевського.

Ключові слова: епітет, епітетна структура, символ, образ, М. Гоголь, Ю. Крашевський.

Спорідненість творів «Мертві душі» М. Гоголя і «Чарівний ліхтар» Ю. Крашевського обумовлюється близькістю авторських задумів. М. Гоголь прагнув «хоча б з одного боку показати всю Русь» [3, с.160], а Ю. Крашевський стверджував, що «celem jej (*latarnii* – прим. О.Г.) było typu wybitniejsze, stosunki miejscowe, życie i prąd bieżące odwzorgować wiernie» [10, с.3]). Таким чином, автори намагалися створити влучні універсальні описи типових представників сучасного їм населення. Епітет є актуальним засобом організації зазначених описів, за допомогою якого відбувається символізація предметів зображення.

Про важливість дослідження епітетів у працях М. Гоголя, говорили Андрій Бєлий [2], Б. Ейхенбаум [9], І. Мандельштам [5], Ю. Манн [6] та інші.

Компаративний аналіз епітетних структур, які використовуються в описах паралельних образів поміщика Собакевича та пана маршалка Сломінського із «Мертвих душ» та «Чарівного ліхтаря» відповідно, виявляє подібне та відмінне у символічному змісті образів.

Михайло Семенович Собакевич – поміщик, образ якого пов'язується із темою грошей, розрахунку та хазяйновитості. Він нагадує «*средней величины медведя*», фрак на ньому кольору «*совершенно медвежьего*», хода – незграбна, а колір обличчя «*каленый, горячий*». Його ім'я та зовнішність вказують на вперту вдачу та норовливий характер. Образ цього поміщика асоціюється із ведмедем, згадується, що «ноги его как *чугунные* тумбы». Таке порівняння символізує сильний зв'язок персонажа із землею, він міцно стоїть на ногах. Використані в описах епітети ідентифікують прагматичність Собакевича. Він уособлює тип сильного, розважливого хазяїна. Організація характеру персонажа відображається у всьому, що його оточує.

Посилюючи асоціацію поміщика із ведмедем, автор описує його будинок як дику барлогу, оточену лісом: «*виднелся деревянный дом с мезонином, красной крышей и темносерыми или, лучше, дикими стенами... Хозяин хотел удобства и... заколотил на одной стороне все отвечающие окна и повертел на место их одно, маленькое, вероятно понадобившееся для темного чулана... Двор окружен был крепкою и непомерно толстою деревянною решеткой. На конюшни, сараи и кухни были употреблены полновесные и толстые бревна, определенные на вековое стояние... Всё было признано плотно и как следует. Даже колодец был обделан в такой крепкий дуб, какой идет только на мельницы да на корабли. Словом, всё, на что ни глядел он, было упористо, без пошатки, в каком-то крепком и неуклюжем порядке*» [4, с.93-94]. У господарстві Собакевич керується практичною мотивацією, він будує вікна, залишаючи тільки невелике для комірчини та обирає надійні матеріали для будівель у своєму поселенні.

В описі переважають колірні та колористичні епітети на позначення темних відтінків, які ідентифікують атмосферу лісу. Б. Базима стверджує, що головне значення червоного кольору – сила [1]. Темні відтінки можуть символізувати зло, біди та ворожі людині сили. Так, автор ідентифікує, що жага грошей не є природним людським бажанням, а отже веде до смерті душі.

Важливими для аналізу є паралельні місця із творів, в яких описується помешкання Собакевича та будинок маршалка Сломінського: «*Фронтон тоже никак не пришелся посреди дома, как ни бился архитектор, потому что хозяин приказал одну колонну сбоку выкинуть, и оттого очутилось не четыре колонны, как было назначено, а только три*» [4, с.94] та «*W takim to rozkoszonym położeniu stał ów pałac z czterema kolosalnymi kolumnami i kilkunastu oknami w*

rząd» [10, с.27]. В. Токарев стверджує, що цифра 3 має сакральний зміст [9]. Трансформуючи фольклорно-міфологічну поетику, М. Гоголь переосмислює традиційні схеми, але зберігає їх смислове ядро. Перед будинком Собакевича три колони, що вказують на сакральне значення дому для персонажа. Його добробут є метою існування поміщика. Він зосереджується на реалізації практично вигідних аспектів у веденні господарства, втрачаючи при цьому відчуття міри, саме тому таке існування в результаті стає обтяжливим, це ілюструється використаними епітетами.

Ю. Крашевський описує чотири колосальні колони перед будинком. Число «4» є образом статичної цілісності [7]. Згадані колони символізують матеріальний достаток мешканців. Епітети *rozkoszным* та *kolosalnymi* дають емпіричну оцінку предмету зображення.

Ю. Крашевський організовує опис пана маршалка Сломінського подібним чином. Із тексту роману дізнаємося, що він є вправним господарем, який зміг досягти фінансового добробуту, будучи вихідцем із неможливого роду. Суспільство його зневажає за несмак у всьому та надмірну любов до грошей, хоча відверто про це йому ніхто не говорить.

Подібно до опису Собакевича із «Мертвих душ», особливості характеру персонажа відображаються в описі його будинку «*Dom więc stał, jakem wam powiedział, na wysokim pustym wzgórzu; facjatę jego zdobiły cztery grube kolumny niesłychanych proporcji i kształtu. Pomalowany był żółto, okiennice zielono, dach czerwono, pompa przed nim jaśniała wszystkimi kolorami tęczy. Na prawo były oficyny, jak sam dom żółte, dalej – podobnież żółty – szpichlerz, żółta stodoła, żółta opodal gorzelnia i mnóstwo rzeczy żółtych, stały w lewo, frontami, bokami, ukosem do domu, zwanego pałacem z powodu czterech kolumn i salki na piętrze*» [10, с.26]. В описі будинку та місцевості, що його оточує переважають колірні епітети, найчастіше зживається означення *żółta* та похідні від нього.

Б. Базима відзначає, що у представників слов'янських народів жовтий колір асоціюється із кінем літа, порою врожаю. Він символізує багатство та достаток [1]. Ідентифікується зосередженість пана маршалка на досягненні матеріальних благ. Висока частотність зживання цього означення вказує на надмірну залежність родини Сломінських від грошей. Складається враження, що господар заробляє гроші заради грошей. Матеріальні ресурси стають метою, а не засобом існування. В уривку присутні епітети, які є показними щодо результату такої діяльності. Колони біля дому *grube niesłychanych proporcji i kształtu*, відтак всі сусідні будівлі *stają ukosem do domu*. Розуміємо, що будинку, який сам хазяїн називає палацом, бракує головно – інтелектуальної величності, осмисленості в проектуванні та практичному керуванні господарством.

У висновку зауважимо, що мета створення М. Гоголем і Ю. Крашевським творів «Мертві душі» та «Чарівний ліхтар» обумовлювала використання художніх засобів, завдяки яким у реципієнта складалося «живе» уявлення про типи представників суспільства XIX століття. Символізації згаданих образів сприяють колірні та колористичні епітети, які зживаються для створення у реципієнта відповідних асоціативних зв'язків.

Список використаних джерел:

1. Базыма Б.А. Цвет и психика : монография / Б.А. Базыма. – Харьков : Изд-во ХГАК, 2001. – 172 с.
2. Бельй А. Мастерство Гоголя: Исследование / А. Бельй ; предисл. Л. Каменева. – М. ; Л. : Гос. изд-во художеств. лит-ры, 1934. – XVI, 324 с.
3. Гоголь Н.В. Комментарии к письмам / Н.В. Гоголь. – М. : Директ-Медиа, 2014. – 603 с.

4. Гоголь Н.В. Мертвые души / Н.В. Гоголь // Полное собрание сочинений : [в 14 т.] / АН СССР; Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1937-1952. Т. 6. – 1951. – 247 с.
5. Мандельштам И.Э. О характере гоголевского стиля. Глава из истории русского литературного языка / И.Э. Мандельштам. – Гельсингфорс, 1902. – [6], X, 406 с.
6. Манн Ю.В. Поэтика Гоголя / Ю.В. Манн. – 2-е изд., доп. – М. : Худож. лит., 1988. – 413 с.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – 671 с.
8. Томашевский Б.В. Стилистика : учеб. пособие / Б.В. Томашевский. – 2-е изд. – Л. : Изд. ЛГУ, 1983. – 288 с.
9. Эйхенбаум Б. Как сделана «Шинель» Гоголя / Б. Эйхенбаум // О прозе : сб. ст. / сост. и подгот. текста И. Ямпольского. – Л. : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1969. – С. 306-326.
10. Kraszewski J.I. Latarnia czarnoksiężska: obrazy naszych czasów / J.I. Kraszewski // Józef Ignacy Kraszewski. Seria pierwsza, – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1988. – 201 s.

The article is dedicated to the epithet analysis as a means of the parallel images symbolization in «Dead souls» by N. Gogol and «Magic lantern» by J. Kraszewski.

Key words: epithet, epithet structure, symbol, image, N. Gogol, J. Kraszewski.

Отримано: 30.11.2017

УДК 32(477):070=811.111(100)

І. В. Городецька, викладач

ІМІДЖ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються складові іміджу України в англомовних мас-медіа, які впливають на його формування та сприяють просуванню її бренду за кордоном. Простежуються зміни у сприйнятті України в світлі інформаційної війни, яка проводиться Росією в англомовних засобах комунікації. Крім того, у роботі вказані чинники, які перешкоджають можливості представити українську тематику на належному позитивному рівні.

Ключові слова: імідж України, мас-медіа, інформаційна війна, створення іміджу.

Говорячи про імідж України, варто зазначити сильні сторони, які допомагають утвердженню країни як бренду: Україна є постійним членом ООН та учасником низки світових науково-технічних проєктів, таких як EUREKA (European Research Coordination Agency, «E!»); запровадження безвізового режиму з Євросоюзом; досягнення параолімпійської збірної та учасників соціально-мультимедійного проєкту 1+1 «Переможці»; перемога Джамали на Євробаченні з пісню «1944» та ін.

Зважаючи на складні умови перебування у стані інформаційної війни з Росією, військових дій на сході нашої країни, ряду терактів у різних містах та вибухів на складах боєприпасів, які без упину тиражуються російськими ЗМІ, підтримуючи насторожене ставлення до України, важливо проаналізувати, яким чином протидіяти країні-агресору на інформаційному фронті, повноцінно використовуючи усі досягнення, які сприятимуть формуванню позитивного іміджу нашої країни у світі.

Іміджологія – частина відносно нової науки, відомої як Public Relations. Багато відомих іноземних та вітчизняних науковців зробили вагомий вклад у її розробку та виявлення основних складових, які впливають на імідж держави на світовій арені [1, 2]. Ці складові включають захист демократичних свобод, розвиток науки, соціально-психологічний стан громадянської думки, національну та культурну спадщину, а також сприятливі умови для ведення бізнесу.

Щодо сприятливих умов для ведення бізнесу, то за оцінкою Financial Times, Україна – «...the world's most improved nation in the World Bank's authoritative «Ease of Doing Business» survey since 2010» [3], при цьому зазначається, що таке досягнення пов'язане не лише з низькою стартовою позицією, а швидше з бізнес-кліматом, який продовжує постійно покращуватись, незважаючи на олігархічний вплив у політичній та економічній площинах. Україні вдалось за рік підняти на одну сходинку (з 81 на 80 місце) у рейтингу Світового банку «Doing Business», хоча все ще відчутні проблеми із залученням іноземних інвестицій та повільне втілення реформ у законодавчій та соціальній сферах.

Стосовно ж соціальної сфери, варто відзначити той факт, що значні досягнення українських параолімпійців та вдале втілення соціально-мультимедійного проєкту 1+1 під кураторством Соломії Вітвіцької «Переможці», який посол Канади в Україні назвав суспільним чудом, привернули увагу української та світової спільноти до незламного духу людей, які не втратили віру в життя. На думку російської пропаганди, широке висвітлення у світовому медійному просторі проєкту, головними героями якого виступають учасники бойових дій, що втратили кінцівки, повинне було викликати негативний резонанс та обурення у суспільстві, оскільки вкотре нагадує про важкі наслідки ситуації на сході. Натомість, і українці, і світова спільнота почали захоплюватись стійкістю наших бійців та їх вірою у майбутні власні досягнення.

Саме завдяки позитивній реакції світової спільноти на проєкт «Переможці», участі в багатьох міжнародних військових навчаннях і в миротворчих місіях під егідою ООН, завдяки бойовому досвіду 15 українських ветеранів бойових дій мали змогу у вересні 2017 взяти участь в Іграх нескорених у Торонто. Ця подія дала змогу українським та світовим медіа ще раз наголосити на тому, що громадяни нашої країни вміють об'єднуватись заради взаємодопомоги та підтримки, особливо, якщо це стосується змоги протистояти російському агресору не лише під час ведення безпосередніх бойових дій, але й на інформаційному фронті.

Необхідно зазначити основні фактори, які заважають Україні створити повноцінний сильний образ у міжнародному інформаційному полі:

1. Основна проблема полягає у тому, що протягом дуже довгого періоду з часів проголошення незалежності наші можновладці не приділяли належної уваги забезпеченню створення і просування позитивного іміджу України у світі. Наш уряд не залучає достатньої кількості висококваліфікованих спеціалістів у галузі PR-технологій та міжнародної інформації, а також не використовує повною мірою дослідження Національного інституту стратегічних досліджень, особливо що стосується геополітики, внутрішньої та зовнішньої політики.
2. Україна не забезпечена високорозвиненими інформаційними центрами та потужною системою глобальної супутникової трансляції українською та іноземними мовами щоб представляти свої культурні та національні інтереси та захищати їх від інформаційних атак (можливо, саме тому існує думка, що Україна програла інформаційну війну проти Росії в Криму).

Беручи до уваги всі вище згадані факти, особливо інформаційну війну, спрямовану на погіршення статусу України на міжнародній арені, ми повинні визнати, що без усунення перешкод у міжнародній політиці, без високорозвиненої інформаційної сфери та висококласних спеціалістів з міжнародних PR-технологій та іміджології, без впровадження задекларованих міжнародних стандартів соціальної сфери в життя нашої країни буде дуже важко досягнути високого рівня у світі та вдосконалити свій імідж на міжнародній арені. Нашому уряду життєво необхідно не лише якнайшвидше втілити позитивні зміни в соціальному, політичному та економічному житті України, вдосконалити зовнішньополітичну діяльність, але й вчасно інформувати світову спільноту про досягнення.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г.Г. Имиджология / Г.Г. Почепцов. – К. : Ваклер, 2000. – 766 с., табл.
2. Bernays E.L. Public Relations / E.L. Bernays. – University of Oklahoma Press, 2013. – 308 p.

3. Ukrainian Business Climate. – Режим доступу: [http://bunews.com.ua/economy/item/financial-times-ukraine-is-world-no-1-in-ease-of-doing-business-gains-since-2010].

The article examines components of Ukrainian image in English-speaking media, the way these components influence image-making and its promotion abroad. The author studies changes in understanding Ukraine in the light of Russian information war in

English-speaking means of communication and information. Besides, the work mentions factors preventing Ukrainian themes from being represented positively and properly.

Key words: image of Ukraine, mass-media, information war, image-making.

Отримано: 30.11.2017

УДК 821.112.2'06.091

О. О. Добринчук, кандидат філологічних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТУ ПРО ІФІГЕНІЮ У ДРАМИ Ф. БРАУНА «ІФІГЕНІЯ НА СВОБОДІ»

У статті розглядається питання трансформації античного міфу про Іфігенію у драмі німецького письменника Фолькера Брауна «Іфігенія на свободі». Досліджуються тенденції переосмислення традиційного матеріалу на жанровому, ідейно-семантичному та композиційному рівнях.

Ключові слова: міф, традиційний сюжет, образ, інтерпретація.

Античний матеріал, особливо сюжети та образи давньогрецьких міфів, виявився надзвичайно зручною формою втілення актуальної проблематики. Як зауважує Т. Шаріпіна: «Відволікаючись від зайвих побутових подробиць, драматурги використовують закладену у міфі можливість узагальнення, універсалізації та створюють позачасові загальнозначущі моделі дійсності, людської поведінки, моральних конфліктів» [3, с.420-421].

Твір відомого німецького письменника Й.В. Гете «Іфігенія в Тавриді» протягом двох століть стає своєрідним естетичним еталоном, центром тяжіння та відштовхування у творчих пошуках багатьох поколінь німецьких письменників, філософів та літературознавців. Однією з таких сучасних інтерпретацій класичного сюжету у літературі на порозі XXI століття стає «Іфігенія на свободі» (1991) Фолькера Брауна [4].

Мета дослідження – визначити особливості переосмислення традиційного міфологічного сюжету про Іфігенію у п'єсі Ф. Брауна «Іфігенія на свободі» та оцінити авторську методологію інтерпретації міфу.

Сучасний німецький критик Р. Міхаеліс називає цей твір «останнім твором літератури НДР, ... реквіємом утопічному соціалізму, іронічним памфлетом на об'єднану Німеччину» [5, S.1] «Іфігенія на свободі» являє собою, на думку дослідниці, «своєрідний песимістичний «епілог», «післямову» до драми Гете» [3, с.433], який ще й написано в іронічному стилі. Проте в той же час, це не вульгарна пародія чи фамільярна травестія по мотивам п'єси Гете. Скоріше у творі можна прочитати гіркі роздуми письменника про те, що ідеал «чистої людяності», створений Гете, так і залишився мрією людства, яка напевно ніколи не здійсниться. Драма Ф. Брауна стала плодом гірких роздумів письменника про шляхи прогресу та долі гуманізму. Тенденції дегероїзації, деміфологізації та осучаснення античного матеріалу доведені у даному драматичному творі до свого апогею.

З впевненістю можемо говорити про використання автором форми дописування як одного із способів переосмислення традиційного матеріалу. Широковідома сюжетна схема дає можливість драматургу «розвіювати ілюзії, які руйнувалися від зіткнення звичних сюжетних ходів із відчуженим їх втіленням» [1, с.425]. Завдяки такому підходу до інтерпретації міфу письменнику вдається надати своєму творові актуально-го сучасного звучання, адже, як стверджує А.Є. Нямцу, «внаслідок таких змін позачасові міфологічні колізії часто набувають реалістично-життєподібну форму» [2, с.63].

Перед нами своєрідний трагічний «злий» епілог, який, на думку Ф. Брауна, може бути можливим варіантом розвитку подій. Автор використовує один з варіантів міфу про втечу Іфігенії з Орестом та Піладом з Тавриди. Твір Брауна, на відміну від Гете, – це хаотичне чергування уривків потоку свідомості героїв, які побудовані у традиціях театру абсурду. Внутрішній монолог Іфігенії – це потік свідомості, який побудований на внутрішніх асоціаціях, літературних аллюзіях (перш за все з Гете) та іронічно переосмислених сучасних політичних лозунгах (PROST GORBATSCHOW). Ф. Браун навіть не намагається розповісти про події в їх логічній та хронологіч-

ній послідовностях, для нього важливіше відтворення емоційної атмосфери абсурдної безглуздості самої ситуації, до якої потрапляють герої та в якій вони намагаються вирішувати свої власні проблеми.

Особливістю п'єси також є її будова. Важко визначити, кому належать репліки, адже перед читачем постає суцільний текст. Репліки героїв набрані різними літерами: Іфігенії – малими, Ореста, Пілада та Фоанта – великими. Часто одні репліки переривають інші без будь-якої послідовності та логіки, що призводить до плутанини. Автор навмисно порушує граматичні форми, пропускає розділові знаки.

Питання свободи – центральне у п'єсі. Ф. Браун цікавить запитання: а яка свобода потрібна Іфігенії? Ключовою у п'єсі стає фраза героїні: «А чи хочу я бути звільненою моїм братом. // Брат, який виведе мене у світ. Розмальована, одягнена Іфігенія. // Іфігенія у супермаркеті. // Манекен Іфігенія.» («Will ich befreit sein von meinem Bruder. // Ein Bruder der mich ausführt in die Welt geschminkt gekleidet Iphigenie. // Iphigenie im Supermarkt. // Schaufensterpuppe Iphigenie») [4, S.16].

Внутрішній монолог Іфігенії Ф. Браун характеризує як «пробу на розрив», болісну боротьбу бажань, почуттів та фактів. Героїня не вимовляє жодного слова та залишається у бездії до фінальної сцени. Вона мовчазна та вперта, грішна та змєна. Цей внутрішній опір мовчазної Іфігенії, за яким скривається внутрішня сила, викликає бурхливу реакцію «визволителів». По суті мовчазна завзятість Іфігенії – це доведена до логічного фіналу пасивна споглядальність. Не випадково «рятівники», які доведені до сказу, злісно називають героїню «вареченою Гете». У цій фразі ми спостерігаємо вже вкотре гротескний натяк на втрачені ідеали класичної Греції.

Образ Фоанта – найбільш значущий, цей «освічений скіф» намагається «солодкими словами» примирити народи. Браун називає його «мудрим чоловіком із Сходу», який, знехтувавши ритуали та привілеї влади, намагається втілити в життя нові ідеали» [3, с.436]. Фоант переконаний, що в роковий момент історії людина забов'язана не вичікувати, а діяти.

В кінці свого твору Ф. Браун не робить ніяких висновків, не нав'язує читачеві єдиного вирішення конфлікту. Розмірковуючи про моральні цінності, які закладені у творах минулого, німецький письменник наполягає на тому, що сучасна дійсність з усіма її катастрофами не може відмінити класичні ідеали людства. Однак позачасові традиційні образи сприймаються читачем та глядачем у категоріях суперечливої реальності кінця ХХ століття. «Іфігенія на свободі» не переосмислює гуманістичну концепцію Гете, проте показує її невідповідність існуючій реальності. Гуманізм нового часу повинен ґрунтуватися на інших вимірах.

Список використаних джерел:

1. История литературы ГДР / [отв. ред. А.Л. Дымшиц]. – М. : Наука, 1982. – 543 с.
2. Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монография / А.Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.

3. Шарыпина Т.А. Восприятие античности в литературном сознании Германии XX века (троянский цикл мифов) [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра филологических наук: 10.01.05 / Т.А. Шарыпина – М. : РГБ, 2007. – 532 с. (Из фондов Российской государственной библиотеки).
4. Braun Volker. Iphigenie in Freiheit / Volker Braun. – Suhrkamp Verlag : Frankfurt, 1992. – 36 s.
5. Michaelis Rolf. Dein Wort in Goethes Ohr! [Электронный ресурс] / Rolf Michaelis. – Режим доступа: <http://www.zeit.de/1992/16/dein-wort-in-goethes-ohr/komplettansicht>.

The article deals with the question of the transformation of the ancient myth of Iphigenia in the drama of the German writer Folker Braun «Iphigenia in Freedom». The tendencies of interpretation of the traditional material on the genre, ideological, semantic and compositional levels are studied.

Key words: myth, traditional plot, character, interpretation.

Отримано: 30.11.2017

УДК 811.111'272:30519/20

А. В. Дубінська, викладач

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЖІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Робота присвячена темі гендерного аспекту та проблемі гендерних особливостей у діалогічному мовленні персонажів чоловіків та жінок у художньому дискурсі й відмінності їх комунікативної поведінки. У роботі досліджено гендер у чоловічих та жіночих образах і проаналізовано лексичні та граматичні засоби, що були використані авторами у діалогічних фрагментах художніх творів «Великий Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджеральда та «До зустрічі з тобою» Джорджо Мойес, у створенні цих образів.

Ключові слова: гендер, гендерний аспект, комунікативна поведінка, гендерний стиль, стилізація, комунікативні стратегії й тактики, стать, мовні рівні.

Встановлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень у лінгвістиці припадає на останні десятиліття ХХ століття. Розвиток нових теорій особистості призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорій віку, статі, етносу, що раніше визначались як біологічно детерміновані, саме це і стало причиною введення терміну гендер, який підкреслював суспільний характер статі та його відповідність. Даний підхід стимулював до вивчення лінгвістичних механізмів прояву гендера у мові та комунікації.

У сучасній лінгвістиці гендер представлений таким напрямом як гендерна лінгвістика, котрий вивчає його у лінгвістичному прояві. У ньому проблема гендеру розглядається із двох точок зору, а саме: яким чином представники обох статей зображені у лінгвістиці та чи існують відмінності у їхньому мовленні. У першому випадку ми маємо справу з мовою як системою, тоді як у другому випадку ми зосереджуємося на мовленні, мовленнєвій діяльності, котрі є реалізацією мови на практиці. Більшість науковців вивчають такі аспекти гендерних ознак: фонетичні, граматичні і відмінності в реальному спілкуванні [4, с.2].

Гендер у сучасному світі представлений не лише у мові, а й у дискурсі художньому, політичному та інших. У художньому дискурсі науковці розглядають гендер у таких поняттях як гендерний стиль і стилізація. Гендерний стиль – це вид речової організації художнього тексту, який залежить від гендерної характеристики автора, диференціації мови чоловіка і жінки, а також варіативність їх мовленнєвої поведінки, що виявляються на різних мовних рівнях. Виділяють два різновиди гендерного стилю: 1) базовий (пов'язаний з приналежністю суб'єкта мовлення до вихідної статевої приналежності); 2) імітуючий (пов'язаний з використанням у мові ознак характерних для протилежної статі за допомогою природного наслідування чи ситуативно-обумовленої імітації) [7, с.14].

З вище зазначеним поняттям пов'язаний термін стилізації – відтворення в художньо-зображувальних цілях стереотипних особливостей мови протилежної статі. Основною одиницею аналізу гендерної характеристики мовця є суб'єкт як складна сюжетно-композиційна одиниця художнього тексту мотивована гендером – параметром мовної особистості, що репрезентує гендерно марковану смисловою позицію, яка реалізується у тексті за допомогою базового чи імітуючого гендерного стилю [7, с.14]. На підставі гендерної характеристики мовної особистості, в якості екстралінгвістичного фактору в створенні художнього твору, виокремлюють два типи суб'єктів – чоловічий та жіночий. Кожен із них виражає свою точку зору на одну й ту саму комунікативну ситуацію і надає цій ситуації свою власну оцінку. При чому в чоловічому субтексті часто дублюється зміст жіночого субтексту, однак змінюється оцінка до події, що відбувається та поведінка персонажів [3, с.10].

Нецензурну лексику вживають представники обох статей, при чому чоловіки вживають ці мовні одиниці частіше. Чоловіки та жінки вживають такі слова з метою висловити невдоволення, роздратування, гнів, і несподіване відчуття радості. У мовленні персонажа-жінки були виявлені вульгаризми: shit (18 одиниць), damned (20), idiot (10), imbecile (8), fuck (12), bloody (27), hell (17). Персонаж-чоловік зазвичай вживає такі вульгаризми: shit/shitty (37), bullshit (19), damned (14), idiot (21), hell (15), fuck (23), bloody (32). 'Lego.' Dad turned his face towards me, puce from exertion. 'Why they have to make the damned pieces so small I don't know...' [9, с.10].

Також наші дослідження показали, що жінки є ввічливішими у спілкуванні, ніж чоловіки. Такі слова ввічливості як «sorry», «thanks», «please» та граматична конструкція «would you like?» вживається частіше жінками ніж чоловіками («sorry» було вжито жінками 27 рази, а чоловіками – 11, «thanks» – 43 разів жінками та відповідно 18 чоловіками, «please» – 58 жінками та 20 – чоловіками, конструкція «would you like?» – 66 разів жінками та 12 разів чоловіками). My mother turned to my father. 'Would you like a cup of tea, Bernard? I think it's turning a little chilly.' [9, с.65].

У міжстатевому мовленні присутні звертання із позначенням соціального статусу людини та як жест ввічливого звертання. Так, Mr. було вжито чоловіками 98 разів, а жінками – 85, звертання Mrs. 118 рази чоловіками та 93 – жінками, Miss 39 рази чоловіками. У звертанні жінки використовують пестливі слова частіше у 2 рази, ніж чоловіки. Найуживанішими пестливими звертаннями серед жіночої мови були dear (41 разів) та sweetheart (25 рази). Варто зазначити, що чоловіки дозволяють собі фамільярно звертатися як до жінок, так і до друзів, роботодавців та малознайомих людей.

Використання підсилювальних часток є більш характерним для жіночого мовлення. Найбільш уживані частки «so» (53 – жінками та 29 – чоловіками) та «such» (37 – жінками та 19 – чоловіками). Жінки вживають їх щоб передати якомога яскравіше свої емоції, найчастіше здивування та захоплення. «I've never met so many celebrities, Daisy exclaimed» [8, с.134].

Слід наголосити на тому, що для жіночого діалогічного мовлення є характерним вживання простої літературної мови, у той час, як чоловіки вживають багато варваризмів та розмовної лексики. «See!» he cried triumphantly. «It's a bona-fide piece of printed matter. It fooled me» [8, с.190].

Жінки частіше ніж чоловіки використовують розділові питання (74 – жінки, 40 – чоловіки). Представники обох статей тяжіють до утворення питань без уживання допоміжного дієслова тому, що це певна економія часу та сил, що викликана бажанням якнайшвидше дізнатися відповідь на своє запитання. Наприклад: Nathan broke the silence. 'You mind if I go and talk Miss Clark through your meds, Will? You want the television? Some music?' [9, с.88].

Емфатичні конструкції притаманні для обох статей, при чому було виявлено 2 типи подібних конструкцій: 1) конструкції з використанням емфатичного «do» та 2) конструкції, утворені за допомогою інверсії або логічного наголосу [2, с.83]. Наприклад: 'Sorry, old chap. I do hope things improve for you and I hope you do want to stay in touch when things settle down a bit.'(1) [9, с.117]. Will: 'I don't do anything, Miss Clark. I can't do anything anymore. I sit. I just about exist.'(2) [9, с.201].

Характерним для чоловічого мовлення є вживання наказового способу, згідно результатів, вони використали його у 2 рази частіше, ніж жінки. У жіночому мовленні зустрічаємо непрямий наказ. Наприклад: She was still hissing at him: 'I can't believe it. I can't believe you would even think of it. What do you –' 'Please, Georgina.' Mrs Traynor's voice lifted sharply. 'This is not the time.' [9, с.51].

Для пояснення певного явища чи проблеми чоловіки говорять сухо, без додаткових деталей, використовуючи тільки факти, при цьому використовують односкладні та прості двоскладні речення [1, с.306]. Чоловіки вживають більше складнопідрядних речень тому, що вони прагнуть до логічних висновків, надання конкретних фактів, так як вони бажать передати зв'язки з різними подіями чи надати чіткий опис подій з метою створення образу цілісної картини подій. Жінки тяжіють до опису подій у найменших деталях, для того щоб достовірно передати інформацію та також надати свою оцінку даних подій, тому вони використовують сурядні речення. Louisa: 'All morning. I did think he was hot, but he said he just wanted to sleep' [9, с.117].

Гендерні відмінності у чоловічому та жіночому мовленні, як показують дані нашого дослідження можна визначити на лексичному та граматичному рівнях комунікації. Наприклад, жінки у житті є більш лагідними та лаконічними ніж чоловіки, тому що жіночу особливість на лексичному рівні представляють використання пестливих слів у звертаннях та слова ввічливості, на граматичному рівні даний факт виявляється у вживанні форми непрямого наказу. Чоловічий стиль мовлення є більш грубим та логічним для якого характерне вживання нецензурної лексики, фамільярне звертання як до родичів, так і до роботодавців та вживання прямого наказу і складносурядних та простих двоскладних речень.

Список використаних джерел:

1. Говорун Т.В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – С. 304-310.

2. Дроздова Т.Ю. English Grammar: Prepositions & Linking Words. With – Keys : учебное пособие. Антология / Т.Ю. Дроздова. – М. : КАРО, 2010. – 112 с.
3. Дудалова О.В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. філ. наук / О.В. Дудалова. – Харків, 2003. – 21 с.
4. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / А.П. Мартинюк. – К., 2006. – 42 с.
5. Методичний практикум з аналітичного читання / укл.: А.П. Агапій, О.О. Павличко. – Чернівці : Рута, 2000. – 32 с.
6. Николаева Н.Н. Гендерный аспект значений местоимений 3-го лица (с позиций биокогнитивного подхода) / Н.Н. Николаева // Лингвистические парадигмы и лингводидактика: материалы XII Международной научно-практической конференции (Иркутск, 13-15 июня 2007 г.). – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2007. – Ч. 1. – С. 168-175.
7. Пермякова О.В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе: На материале французского и русского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О.В. Пермякова. – Пермь, 2007. – 19 с.
8. The Great Gatsby. F. Scott Fitzgerald. – Scribner. – 200 p.
9. Jojo Moyes. Me Before You / Jojo Moyes. – Penguin Publishing Group, 2012. – 235 p.

The work is devoted to the study of the gender aspect and the problem of gender peculiarities in the dialogic speech of male and female characters of the artistic discourse and the differences of the communicative behavior of men and women. Gender in male and female images was investigated and lexical and grammatical tools which were used by the author in order to create these images were analyzed. The examples of dialogic speeches are selected from novels «Me Before You» by Jojo Moyes and «The Great Gatsby» by F. Scott Fitzgerald. According to the obtained results we can state that male personages' communicative behavior is characterized by the usage of vulgarisms, colloquial words and expressions on lexical level; usage of direct order, simple and complex sentences on grammatical level. Female personages' communication is marked by usage of polite words and idioms on lexical level; usage of emphatic constructions, tag questions and compound sentences on grammatical level.

Key words: gender, gender aspect, gender style, communicative behavior, communicative strategies, communication, sexes.

Отримано: 30.11.2017

УДК 387(430)«19-20»

Т. В. Зданюк, кандидат педагогічних наук

ZUR FÖRDERUNG DER ÜBERSETZUNGSKOMPETENZ: METAPHER

Стаття присвячена питанням сутності поняття метафори; розглядає умови та основні методи перекладу метафори та усвідомлення її лексико-семантичного наповнення.

Ключові слова: переклад, метафора, лексичне наповнення, методи перекладу.

Die vorliegende Untersuchung setzt sich mit der Problematik der Metaphernübersetzung auseinander, weil die Metapher als komplexes sprachliches Phänomen ein besonders dankbares, aber bisher wenig beachtetes Forschungsfeld in der Übersetzungswissenschaft darstellt und viel Stoff für kontrastive Untersuchungen liefert.

Metaphern sind ein wichtiges und prägendes Element der Kommunikation und stellen für das Übersetzen eine Herausforderung dar. Die Metapher als Übersetzungsproblem wird in der übersetzungswissenschaftlichen Literatur eher am Rande erwähnt. Dabei wird die Frage nach der prinzipiellen Übersetzbarkeit von Metaphern und nach möglichen Übersetzungsverfahren bei fast jeder Übersetzung aktuell.

Nachdem die Metapher lange Zeit als Redefigur der Rhetorik galt, wurde sie im 20. Jahrhundert in der linguistischen und philosphischen Literatur wiederentdeckt. Die Metapher galt als bildhafter sprachlicher Ausdruck, der aufgrund der Bezeichnungsübertragung zwischen Gegenständen und Erscheinungen zustande kommt. Die bildhaften Beziehungen beruhen auf Analogien oder Ähnlich-

keiten. Nach dieser Auffassung ist eine Metapher eine bloße Ersetzung eines eigentlichen Wortes und folglich auf eine wörtliche Bedeutung reduzierbar. Ihre Hauptfunktion liegt demnach in der stilistischen Ausschmückung des Textes.

Die Metapher hat mehrere Funktionen: sie ist Benennung für das Objekt, das sie beschreibt, das Bild, mit dessen Hilfe das Objekt der Metapher beschrieben wird, und sie stiftet Sinn, indem sie zwischen Bild und Objekt bestehende Ähnlichkeiten benennt.

Mittlerweile sind Metaphern typisch für die Alltagssprache, und sie sind eher kognitive, konzeptuelle Phänomene als linguistische oder rhetorische Erscheinungen. Ihre wichtige kognitive Funktion besteht darin, dass sie einen Erfahrungsbereich mit den Worten eines anderen veranschaulichen. So können Elemente und Wissen aus einem Bereich «ausgeliehen» werden, um etwas anderes zu veranschaulichen. Zwischen dem Bereich, aus dem das Bild stammt und dem Bereich, der beschrieben wird, gibt es keine Beziehung, sie müssen sich nicht ähnlich sein, die Metapher ist also nicht auf eine wörtliche Bezeichnung reduzierbar. Metaphern sind in erster Linie kognitive

Erscheinungen, die sich jedoch in der Kommunikation in sprachlichen Strukturen niederschlagen.

Metaphern sind Produkte der kreativen Verletzung semantischer Regeln des Sprachsystems und zutiefst kulturspezifisch. Beim Übersetzen soll mit dem zielsprachlichen Text die Wirkung erhalten bleiben, die die Metapher im Ausgangssprachlichen Text hatte. Behindern linguistische und kulturelle Faktoren die Reproduktion des Effekts, sind also die mit der Metapher in der Ausgangssprache verbundenen kulturellen Erfahrungen und semantischen Assoziationen in der Zielsprache nicht reproduzierbar, so stehen wir als Übersetzer vor einer interessanten Herausforderung.

Der Erhalt der Metapher kann also gleichermaßen als Problem und als Ideal gesehen werden. Da der Erhalt des Bildes in der Zielsprache nicht immer möglich ist – wenn zum Beispiel das mit der Metapher verbundene Bild in der Zielsprache unbekannt ist, gehen die ausgelösten Assoziationen der Ausgangskultur in der Zielkultur verloren – stehen uns verschiedene Übersetzungsverfahren als mögliche Lösungen zur Verfügung:

- 1) direkte (wörtliche) Übersetzung: Wiedergabe des im Ausgangstext verwendeten sprachlichen Bildes durch das gleiche sprachliche Bild im ZIELTEXT unter Beibehaltung des Sinns;
- 2) Ersetzung (Substitution): Substitution des Bildes im Ausgangstext durch eine zielsprachliche Metapher mit vergleichbarem Sinn oder vergleichbaren Assoziationen;
- 3) Umschreibung (Paraphrase): Wiedergabe des im Ausgangstext verwendeten sprachlichen Bildes durch einen nichtmetaphorischen zielsprachlichen Ausdruck.

УДК 378.016:811.111

А. А. Зубик, здобувач,

Т. В. Сторчова, кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання формування полікультурної особистості та цілі навчання іноземної мови майбутніх філологів у процесі інтернаціоналізації вищої освіти.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна особистість, інтернаціоналізація, студент-філолог.

У сучасному світі одним із провідних трендів, що підкреслює розвиток глобалізаційних процесів, стає інтернаціоналізація освітнього процесу. У «трикутнику знань» «освіта – інновації» інтернаціоналізація є одним із головних інструментів внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освіти, яка сприяє ефективній підготовці майбутніх фахівців, формуванню міжнародних стандартів, створенню стратегічних альянсів, міжнародному брендингу, розвитку міжкультурних компетентностей та прогресу науки.

Як зазначає Бенгт Нільсон (Bengt Nilsson), університети ще за часів Середньовіччя були міжнародними науковими центрами, де навчалися і працювали люди з різних обшин і територій. Міжнародній комунікації сприяла загальноприйнята мова – латина. Із розвитком освіти університети перетворилися на стратегічні об'єкти формування національної ідентичності. І лише наприкінці ХХ століття деякі з вишів почали розробляти стратегії інтернаціоналізації. Бенгт Нільсон стверджує, що інтернаціоналізація – це процес досягнення певним продуктом, у даному випадку – вищою освітою, рівня міжнародного, міжкультурного та глобального масштабу, що містить у собі освітні цілі та функції [6].

Перехід до нової парадигми навчання зумовив певні зміни в цілях навчання іноземної мови (ІМ) майбутніх філологів у вищій школі. Сьогодні вони полягають не лише у підготовці спеціаліста-професіонала, а й культурної, інтелектуальної та творчої особистості, зданої до самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення. Вченими вже зроблені певні кроки щодо забезпечення досягнення поставлених цілей, зокрема, в галузі співвчення ІМ та іноземних культур (ІК). На необхідності надання більшої автономії в ході підготовки студентів до міжкультурного спілкування наголошує Р. Ньюелл (R. Newell) [5].

Інтернаціоналізація вищої освіти є одним з ключових факторів модернізації управління системою вищої освіти відповідно до вимог глобального суспільства. У зв'язку із підви-

Die Wahl des Übersetzungserfahrens hängt von verschiedenen Faktoren ab, vor allem von der Funktion der Metapher im Text, von stilistischen Erwägungen, von Konventionen der Textsorte sowie vom Übersetzungsauftrag.

Die muttersprachliche Kompetenz ist ein wichtiger Teil der Übersetzer-Kompetenz!

Список використаних джерел:

1. Walther W. Für die Übersetzung von Metaphern / Wolfgang Walther // Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven. – 1990. – С. 440-452.
2. Kohrs J. Metaphernübersetzung in der schöngeistigen Literatur. Problematik und Spezifik / J. Kohrs. // Darbai ir dienos Kaunas, VDU leidykla. – 2006. – С. 143-156.
3. Übersetzen und Dolmetschen III: Metaphern. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.textinternational.com/-2016/03/03/uebersetzen-und-dolmetschen-iii-metaphern>.

The article is devoted to questions of the essence of the concept of metaphor; examines the conditions and basic methods of the translation of the metaphor and the comprehension of its lexical-semantic content.

Key words: translation, metaphor, lexical filling, methods of translation.

Отримано: 30.11.2017

щенням рівня академічної мобільності, сучасні фахівці мають бути конкурентноспроможними незалежно від місця здобуття освіти та майбутнього здійснення трудової діяльності.

Тому, практичною метою навчання ІМ майбутніх філологів є формування в студентів іншомовної комунікативної компетентності, яка визначається як «здатність успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування» [2, с.90].

Особливого значення набуває сформованість іншомовної соціолінгвістичної компетентності у майбутніх філологів – вчителів та викладачів, які упродовж своєї професійної діяльності будуть відповідати за успішне співвчення ІМ та ІК своїх учнів. Як зазначено в чинній Програмі з ІМ для університетів / інститутів, «важливим для студентів є те, що вони повинні розуміти можливу різницю між їхньою рідною та іншими культурами, а також розвивати позитивне сприйняття інших культур і набувати вміння долати соціокультурні відмінності» [4, с.7].

У процесі формування здатності особистості до міжкультурної комунікації важливе місце посідає полікультурність як інтегративна якість людини. За визначенням О. Котенко, полікультурність – особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до міжкультурної взаємодії [1, с.7].

Формування полікультурної особистості є складним процесом, який вимагає усвідомлення її існування в багатокультурному світі, готовності до спілкування з представниками різних країн. Полікультурна особистість – це особистість, що володіє умінням та навичками успішної взаємодії з представниками іншої держави та культури, осмислення картин світу іншої соціокультури, готовністю до вирішення конфліктів, що виникають у процесі спілкування, позитивним ставленням до мови, що вивчається та її

носіїв. Наявність цих умінь і навичок вказує на готовність особистості до міжкультурного діалогу [3].

Це означає, що формування полікультурної особистості виходить на перший план в процесі інтернаціоналізації вищої освіти, адже саме особистість, яка не буде обмежена рамками певної галузі та буде готова до спілкування в багатокультурному світі зможе бути конкурентоспроможним фахівцем на глобальному ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Котенко О.В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика проф. освіти» / О.В. Котенко. – К., 2011. – 22 с.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька та ін. ; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленсвіт, 2013. – 590 с.
3. Омелянчук І.І. Сутність поняття «полікультурність» як основоположного компоненту в структурі міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / І.І. Омелянчук // Вісник психології і педагогіки : збірник наукових праць Педагогічного інсти-

туту Київського університету імені Бориса Грінченка. – 2012. – №7. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua/> Збірник наук. праць. – Випуск_7. – Назва з екрану (дата звернення 30.11.2017).

4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : проект / кол. авт.: С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей (керівники), Ю.В. Головач та ін. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 245 с.
5. Newell R. Passion for Learning: How Project-Based Learning Meets the needs for 21st Century Students / R. Newell. – Lanham, Md. : Scarecrowpress, 2003. – 136 p.
6. Nilsson B. Internationalisation at home from the Swedish perspective: the case of Malmö / B. Nilsson // Journal of Studies in International Education. – 2003. – №7. – P. 27-40.

The article refers the issue of forming a multicultural personality and the purpose of foreign language teaching of Philology department students in the process of internationalization of higher education.

Key words: multiculturalism, multicultural personality, internationalization, Philology department students.

Отримано: 30.11.2017

УДК 811.111'373.7

І. С. Казимір, викладач

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПТОНІМІВ У МОВНІЙ / КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ КАРТИНАХ СВІТУ

У статті розглядаються та аналізуються методи дослідження ептонімів крізь призму мовної та концептуальної картини світу. Розмежовано поняття мовної / концептуальної картини світу. Запропоновано розгляд ептонімів крізь призму фразеологічної картини світу.

Ключові слова: ептонім, мовна / концептуальна картини світу, фразеологічна картина світу, лексико-семантична група.

Вченими-лінгвістами, категорія мовна картина світу імплементується для вивчення:

- екзотичних мов (індіанців, полінезійців, австралійців), які мають дещо не схожу концептуалізацію світу (В. Гумбольдт, М. Боас, Е. Селіп, Б. Уорф);
- етноцентричного та лінгвокультурологічного напрямку щодо вивчення мов (А. Вежицька, М. Толстой, С. Нікітіна, С. Бартмінський);
- компаративістичної реконструкції лексичного складу в мертвих мовах на основі історичних та етимологічних словників (О. Трубачов, Т. Гамкрелідзе, В. Левицький, М. Маковський);
- національно-специфічних знань про певні реалії (Ю. Апресян, В. Плуґян, О. Корнілов);
- мовної характеристики світосприйняття давніх народів на основі давніх текстів («Беовульф», «Пісня про Нібелунгів»);
- для визначення індивідуально-авторського світосприйняття таких прецедентних особистостей як: О. Кобилянська, Ю. Федькович, В. Гете, В. Шекспір, Й. Рот, О. Пушкін (Н. Бабич, Л. Дядечко, О. Кагановська, Н. Тимошук, С. Шкварчук);
- ідеографічно-польового членування лексики з лексикографічною метою (Ю. Апресян, В. Гак);
- систематизація та аналіз світоглядних та філософських, ментальних концептів, які притаманні мовній свідомості (Н. Арутюнова, Т. Булігіна, О. Шмельов).

Проблема дослідників заключається в тому, щоби об'єктивно визначити складники МКС. Це зумовлюється складнощами розмежування понять «картина світу», «мовна картина світу», «концептуальна картина світу». Дослідник О.Д. Огуй зазначає, що слід відокремлювати ці категорії по лінії «доментального сприйняття навколишньої дійсності» [9, с.16].

Учений зауважував, що концептуальна картина світу та мовна картина світу фактично накладаються одна на одну. Цей процес відбувається поступово, адже у мові є певні лакуни, безеквівалентна лексика і надлишкові зони.

Лексико-семантична організація мовної системи відображається у принципі іконічності, тобто у пізнавальному відображенні реальності словами-знаками з опорою на певні

еталони. Цю функцію відображення виконують і ФО, які системно передають відношення між людиною та її оточенням. Доказом цього є когнітивні та нейролінгвістичні гіпотези.

Як свідчать сучасні дослідження, картина світу, як сукупність уявлень про навколишній світ знаходить своє місце у концептуальній картині світу, яка поділяється на певні фрагменти. Ці фрагменти вивчаються у вигляді концептів, як складові МКС і ККС.

Ключовим засобом для вираження концептів є фразеологізм, фразеологічна одиниця, які є особливо актуальними в сучасних дослідженнях. ФО цілісно (системно) поєднує синтагматику, парадигматику та епідигматику. Онтогенетично, фразеологізм, за психолінгвістичними дослідженнями, існує в ментальному лексиконі мовця як суцільна одиниця, яка є подібною до слів. Це і дає підстави нам співвідносити фразеологізм (ептонім) з концептами та концептуальною картиною світу.

Наше завдання полягає у напрацюванні алгоритму інвентаризації фразеологізмів (ептонімів). Для уникнення суб'єктивізму, вважаємо розгляд ептонімів не через суб'єктивний концепт, а через лексико-семантичне поле (ЛСП). Лексико-семантичне поле є складовою мовної картини світу. ЛСП складається з поєднання одночастининомовних ЛСГ (лексико-семантична група), з урахуванням фразеологічних одиниць на основі методики В. Левицького [7]. Концептосфери ЛЮДИНА, ОБ'ЄКТИВНИЙ СВІТ і ВІДНОШЕННЯ (детермінанти) розділяються за когнітивним підходом, на таксони і кластери.

Поєднання ономазіологічного та семасіологічного аспектів об'єктивує розгляд певних фрагментів в орієнтаційному просторі МКС. Аналізуючи об'єкт дослідження, такий спосіб сприяє досягненню певної цілісності. На основі вивчення МКС, фразеологами було запропоновано аналоговий термін «фразеологічна картина світу» (ФКС).

Беручи до уваги погляди сучасної дослідниці Н.О. Оніщенко, про апелювання ептоніма до концепту, впевнено можна охарактеризувати цей мовний феномен (ептонім), як щось суб'єктивне, яке нерозривно пов'язане з психікою та свідомістю людини [10]. З огляду на це, однією з центральних функцій людської свідомості є формування категорій. Тому, на теренах сучасної лінгвістики з-поміж класичного та традиційного підходу формування категорій прослідковується прототиповий підхід [14].

Прототиповий підхід пов'язують з роботами американського психолога Е. Рош. Підґрунтя цього способу полягає в тому, що об'єкти реального світу виявляють деякі подібності і відмінності, тобто реальний світ не хаотичний, а певним чином структурований. Це дозволяє людській свідомості згрупувати об'єкти довкілля та інших можливих світів у певні мисленнєві структури – категорії. Об'єкти, що сприймаються почуттями, утворюють природні категорії, а когнітивні, концептуально зумовлені об'єкти – семантичні категорії. Навколо прототипів групуються (у свідомості людини) всі інші елементи, що входять до певної категорії. Належність об'єкта до тієї чи іншої категорії визначає його схожість з прототипом. Внутрішній структурі категорії притаманний цей набір різноманітних характеристик, організованих за принципом «родинної подібності». Тому, обираючи найменування чомусь, люди керуються певними схемами, згідно з якими вибір падає на категорію, яка найчастіше зустрічається для опису подібних ситуацій [13].

Отже, вченими допускається подвійне розуміння прототипу: психологічне та власне когнітивне. Психологічне розуміння пов'язане з виокремленням, у ході експериментів з категоризації, тих елементів, які першими приходять на думку чи найшвидше можна впізнати. З цієї позиції, прототип – це «найкращий приклад категорії», «найкращий представник категорії». Таким чином, вірцевість об'єкта як прототипа визначається в залежності від того, якою мірою він відповідає релевантним для даної категорії властивостям. Як зауважує У.Л. Чейф, в залежності від міри відхилення від фокусу, степінь кодованості знижується, а зміст категорії «знебарвлюється» [12, с.35-73].

З власне когнітивної точки зору, прототип – ментальна репрезентація або когнітивний стереотип, гештальт. Отже, прототип – концепт, який прослідковується в основі формування категорії.

Вивчаючи фразеологічний матеріал, доцільно послуговуватись контекстологічним методом, запропонованим Н.Н. Амосовою, вирізняючи при цьому два контексти: змінний (характерний лексичним одиницям) та постійний (характерний фразеологічним одиницям) [1, с.59].

Використання контекстологічного методу уможливило дослідження відношення між словами з самостійним значенням у межах вільного словосполучення, а також слова з самостійним і зв'язаним значенням в рамках фразеологічної єдності. Фактично неможливим є вивчення внутрішньо компонентних відношень слів у складі однойменного словосполучення перемінного типу [4, с.43].

На противагу Н.Н. Амосовій, яка приділяла основну увагу «внутрішньофразеологічному» контексту, М.Т. Тагієв розглядає «зовнішній» контекст фразеологізмів та їх дистрибуцію. На думку вченого, сполучення слів є фразеологічним, за умови власного оточення, яке не витікає із валентнісних відношень слів-компонентів [11, с.24]. Втім, дистрибутивний метод не охоплює такі КС, компоненти яких не втрачають звичайних якостей сполучення під час зчеплення між собою. За рамками залишаються мовні утворення зі структурою речення, надфразові єдності та діалоги.

Інша група методів вивчення фразеологічної системи зорієнтована на зіставлення. Так метод фразеологічної ідентифікації [6, с.38] і суміжні з ним прийоми внутрішньомовного та позамовного перекладу передбачають пошук слова, фразеологізму або вільного сполучення рідної мови з метою визначити ступені ідіоматичності та встановити змістові відмінності [5, с.103-126].

Деяка частина епонімів входила до складу фразеології й аналізували її з допомогою власне фразеологічних методів [8]. Однак, якщо порівнювати епоніми до фразеологічних одиниць, то перші з генетичних позицій втрачали свою специфіку.

Так, доцільним для нас буде скористатися методом *подвійної аплікації*, запропонованим Л.П. Дядечко [3]. Цей метод складається з двох етапів: перший – накладання прототипу (текстовий фрагмент, взятий із першоджерела) на мовне утворення, яке легко конструюється або уже наявне і відоме у загальнонародній мові, другий – накладання епто-

німу на прототип. Перший етап становить собою формальні та змістові особливості прототипу, забезпечуючи його ептонімічність. Другий етап розкриває специфіку епоніму як вторинної номінативної одиниці з внутрішньою формою, яка походить з тексту-джерела. Використання методу подвійної аплікації може слугувати для визначення об'єктивних критеріїв розмежування, з одного боку, КС та ідіом, а з другого – КС та омонімічних мовних утворень без «печатки авторства», а також для виявлення та тлумачення причин перехідних фразеологічних утворень.

Список використаних джерел:

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – Л. : ЛГУ, 1963. – 208 с.
2. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : навчальний посібник / В.В. Левицький, О.Д. Огуй, С.В. Кійко, Ю.Є. Кійко. – Ч. : Рута, 2000. – 136 с.
3. Дядечко Л.П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология : учебное пособие / Л.П. Дядечко. – 2-е изд. – К. : ООО «Изд. Дом Аванпостприм», 2007. – 336 с.
4. Жуков В.П. Русская фразеология : учебное пособие / В.П. Жуков. – М. : Высшая школа, 1986. – 309 с.
5. Копыленко М.М. Очерки по общей фразеологии (фразеосочетания в системе языка) / М.М. Копыленко, З.Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1978. – 141 с.
6. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А.В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высшая школа ; Дубна : Феникс, 1996. – 381 с.
7. Левицький В.В. Функціональний підхід до аналізу системи номінативних одиниць сучасної англійської мови / В.В. Левицький // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна : Іноземна філологія на межі тисячоліть. – Харків : Константа, 2000. – №471. – С. 237-143.
8. Мокиєнко В.М. Славянська фразеологія / В.М. Мокиєнко. – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с.
9. Огуй А.Д. Фразеологізми в мовній картині світу: формалізовано-квантитативний підхід / О.Д. Огуй // Фразеологія і познання : сб. докл. 2-й Міждунар. науч. конф. (Белгород, 7-9 сентября 2010 г.) / отв. ред. Н.Ф. Алефиренко. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. – Т. 1. – С. 234-238.
10. Оніщенко Н.А. Прецедентна особистість як чинник формування ептонімічного фонду (на матеріалі афоризмів Й.В. Гете) / Н.А. Оніщенко // Вісник Харківського національного університету : зб. наук. праць. Сер.: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов / гол. ред. І.С. Шевченко. – Харків : Константа, 2009. – №848. – С. 72-77.
11. Тагієв М. Т. Глагольная фразеология современного русского языка (проблемы окружения и распространения фразеологических единиц) : автореф. дис. ... д-ра. филол. наук / М.Т. Тагієв. – Баку, 1967. – 53 с.
12. Чейф У.Л. Память и вербализация прошлого опыта / У.Л. Чейф ; пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1983. – Вып. 7. – С. 35-73.
13. Rosh E.H. Cognitive Representation of Semantic Categories / E.H. Rosh // Journal of Experimental Psychology: General. – 1975. – Vol. 104, №3. – P. 191-233.
14. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch, B.B. Lloyd (eds.) // Cognition and Categorization. – Hillsdale New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1978. – P. 27-48.

In terms of the conceptual / language worldviews the methods of eponyms were analyzed and demarcated. The given article is devoted to the process of analyzing the lexico-semantic categories of nouns implementing the conceptual dominants. Having analyzed the lexical-semantic subclasses we indicate that the aphoristic fund is as an integral part of national phraseology and gives us insight on the national logic, reflecting the universal priorities and national values due to the representation of the people all over the world. The aphoristic fund is an axiologically significant quantity of research which reveals a hierarchy of values of the culture of media and language as well.

Key words: conceptual / phraseological / language worldviews, eponyms, lexico-semantic group.

Отримано: 30.11.2017

І. В. Мельник, кандидат філологічних наук

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ ПРОВОКАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ В ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається побутовий дискурс та його основні особливості в межах комунікативних ситуацій провокаційного мовлення, які характеризуються офіційністю, переважною рівністю соціально-рольових та комунікативних статусів, симетрією міжособистісних стосунків.

Ключові слова: провокаційне мовлення, побутовий дискурс, комунікативна ситуація, провокатор, реципієнт.

Провокаційне мовлення як специфічний тип спілкування внутрішньо розрахований на отримання відповідної інформації, коли мовець говорить не для того, щоб передати певну інформацію, а, навпаки, для її отримання, тобто «випитування». Дослідження провокаційного мовлення передбачає врахування стосунків між комунікантами в межах особистісно-орієнтованого (побутового дискурсу) та статусно-орієнтованого спілкування (інституційний дискурс), оскільки тип дискурсу є одним з тих факторів, які впливають на формування мовленнєвої поведінки адресанта-провокатора, вибір мовленнєвих стратегій і тактик, а також вербальних та невербальних засобів їх реалізації.

Побутовий дискурс охоплює найважливішу сферу міжособистісного спілкування, тому вивчення практичної реалізації мовленнєвої поведінки мовних особистостей у його межах постає актуальним. Побутовий дискурс належить до особистісно-орієнтованого спілкування, яке відбувається у неформальних комунікативних ситуаціях. Важливими стають саме особистісні характеристики комунікантів, рівень знайомства, вербальні та невербальні дії, поведінка співрозмовників у ситуаціях персонального (побутового) спілкування. Його особливість полягає в тому, що спілкування відбувається природно, комуніканти спілкуються на «скороченій дистанції», вербальне спілкування доповнюється невербальним. Цей тип дискурсу характеризується спонтанністю, високим рівнем ситуативної залежності, яскраво вираженою суб'єктивністю тощо.

Провокаційне мовлення як тип міжособистісного спілкування досить часто відбувається в побутовому спілкуванні, оскільки щоденно комуніканти перебувають в умовах та ситуаціях, коли виступають суб'єктами чи об'єктами провокації. Провокаційне спілкування передбачає психологічний зв'язок між провокатором та реципієнтом, що ґрунтується на особистісно сформованих засадах. Релевантними постають питання стратегічного планування провокатором комунікативної ситуації, його стосунки з реципієнтом, модель і стиль мовленнєвої поведінки, типи мовної особистості провокатора та реципієнта в ситуації спілкування, дотримання чи порушення комунікативних норм і правил, що є підставою для успішної / неуспішної реалізації інтерактивного процесу провокації.

Комунікативні ситуації побутового дискурсу провокаційного мовлення характеризуються неформальною, неофіційною спрямованістю комунікації, відсутністю соціальної ієрархії, у більшості випадків соціальний статус відіграє

менш значну роль, переважною симетрією міжособистісних стосунків тощо, оскільки провокатор та реципієнт перебувають у стосунках соціальної близькості, які реалізуються в повсякденному житті і в межах побутової сфери комунікації. Важливе значення для реалізації провокації в ситуаціях побутового дискурсу має персональність спілкування, яка проявляється в тому, що провокатору відомі інтереси реципієнта, його особистісні характеристики, особливості психологічного та емоційного стану, інформація про його недолки та слабкості, що дає можливість краще спланувати комунікативний процес для отримання інформації. Хоч провокатор виступає ініціатором інтерактивного процесу, реципієнт як рівноправний учасник спілкування відстоює свої комунікативні наміри, відповідно дотримується певної комунікативної поведінки, яка відповідає його тактико-стратегічному плану і може впливати на перебіг комунікативної ситуації.

Отже, провокаційне мовлення в межах побутового дискурсу постає у вигляді статусно рівної пари комунікантів. Комунікативні ситуації провокаційного мовлення побутового дискурсу характеризуються офіційністю, переважною рівністю соціально-рольових та комунікативних статусів, симетрією міжособистісних стосунків.

Список використаних джерел:

1. Гурочкина А.Г. Когнитивный и прагматический аспекты функционирования языковых единиц в дискурсе / А.Г. Гурочкина. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2005. – 102 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В.И. Карасик. – М., 2004. – 390 с.
3. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
4. Яшенкова О.В. Основы теории мовой комунікації: [навч. посіб.] / О.В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с. – (Серія «Альма-матер»).

The article deals with everyday discourse and its main features within the communicative situations of provocative speech, which are characterized by officiality, prevailing equality of social roles and communicative statuses and the balance of interpersonal relations.

Key words: provocative speech, everyday discourse, communicative situation, provocateur, recipient.

Отримано: 30.11.2017

О. В. Неишта, аспірантка

СВОЄРІДНІСТЬ НАРАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТУ ЯК ЗНАК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ: РОМАН ДЖ.М. КУТСІ «ВОЛОДАР ПЕТЕРБУРГА»

У статті аналізуються особливості наративної організації тексту в романі «Володар Петербурга» («The Master of Petersburg») Дж.М. Кутсі. Авторську нарацію розглянуто як форму наближення до художнього світу Ф.М. Достоевського і засіб розкриття проблеми творчої геніальності митця.

Ключові слова: Дж.М. Кутсі, Ф.М. Достоевський, фікційна біографія, наратив, рецепція.

В основі сюжету роману Дж.М. Кутсі «Володар Петербурга» (ориг. «The Master of Petersburg») – вмишлене автором перебування Ф.М. Достоевського уподовж декількох днів у Петербурзі восени 1869 року з метою з'ясування обставин трагічної загибелі свого пасерба Павла Ісаєва. Цей факт належить до фікційного плану твору, оскільки «реальний» Достоевський у цей час мешкав у Дрездені, а

справжній пасерб письменника навіть пережив свого названого батька. У зв'язку з цим роман інтерпретуємо як варіант фікційної біографії. Різкий відхід автора від реальних біографічних фактів та акцентування певних проблематичних аспектів творчої історії роману «Біси» викликало полемічну реакцію літературної критики, зокрема в Росії [1; 3; 4]. Тому важливим є питання про те, що спонукало

Дж.М. Кутсі до написання саме такого типу роману і якою мірою фікційна біографія в даному випадку стає фактом художньо-естетичної рецепції.

Попри загалом стриману критичну рецепцію роману, в окремих відгуках на нього вказувалося на мотиви звернення автора до теми Достоевського та ізоморфізм авторської поетики. Так, Атена Андреадіс називає роман вдалим взірцем письма «зсередины іншого автора» [5]. Крім того, вона оригінально інтерпретує систему персонажів твору, стверджуючи, що всі його характери витримані в дусі Достоевського і водночас є відбитками його особистості й утіленням таких архетипів, як Аніма, Провідник, Суперого, Воно.

Одним із найістотніших проявів рецептивного прочитання автором роману творчості Достоевського є розгортання комплексу проблемно-тематичних мотивів російського письменника: релігійні пошуки і сумніви, духовна роз'єднаність людей і пошуки взаєморозуміння, гріх і сумління, конфлікт батьків і дітей, безумство й гордіня, біснування й падіння, підпілля і двійництво, зрада і відступництво, всюдозволеність і відплата.

Особливо важливе місце в ряду «мотивів Достоевського» у «Володарі Петербурга» займає мотив двійництва. Як і в Достоевського, він представлений у двох варіантах: внутрішнього роздвоєння і наявності прихованих подібностей між персонажами. Головний герой у романі Кутсі постійно переживає відчуття розколотості свого внутрішнього світу, що увиразнюється, зокрема, в образі надтріснутого дзвона («here is a crack running through me. What can one do with a cracked bell?...» [6]; порівн. у рос. перекладі «Я расколот. На что годится треснувший колокол?» [2]. Його уява, як сказано в романі, «не знає меж» і постійно продукує різноманітні химерно-фантастичні видіння, як-от шур, що тут-таки викликає асоціацію зі слідчим Максимовим, «демонія-богиня», яка витягує сім'я з померлого бога Шіви; волова голова, троль, що набувають рис Нечаєва, та ін.

Рецептивна спрямованість тексту оприявнюється особливо очевидно на поетико-стильовому рівні, коли текст насичується художніми елементами, що явно орієнтовані на твори Достоевського. Це – і діалогізація наративу, й актуалізація деталей «закритих хронотопів», і багата онірична парадигма з органічними переходами зі сну в реальність і, нарешті, загальна стильова тональність твору, наближена до мовлення ХІХ ст. (що прекрасно відтворює й употужнює надзвичайно адекватний переклад російською мовою)...

Розповідь у романі Кутсі організовано таким чином, що в ньому фактично звучить один голос – голос «Достоевського», тобто персонажа роману, який, хоч і відрізняється від емпіричного («реального») Ф.М. Достоевського, але все ж надзвичайно подібний йому саме в індивідуально-авторському письменницькому стилі. Відмовляючись від такого поширеного в безособовому наративі так званого «авторитетного» наратора, «власне авторського мовлення», автор роману повністю організує розповідь у перспективі персонажа. Це означає, що читач бачить, чує, знає лише те, що є наслідком ментального і рецептивного сприйняття героя.

Розглянемо в наративно-стильовому плані короткий, але ключовий фрагмент, пов'язаний із ставленням Достоевського до пасерба Павла Ісаєва: «He thinks of a baby, frozen,

dead, buried in an iron coffin beneath the snow-piled earth, waiting out the winter, waiting for the spring» [6] (порівн. у рос. перекладі: «Мысли его возвращаются к ребенку, замерзшему, мертвому, лежащему в железном гробу под засыпанной снегом землей, ожидающему зимы, ожидающему весны» [2]). Тут наочно проступає одна з ознак емоційно-нависесивного стилю Достоевського – насиченість епітетами, зокрема градація епітетів і синтаксичні повтори.

Особливо густо просякнуті перцептивно-чуттєвими елементами портретні описи, при загальній позірній стильовій стриманості, напр.: «A woman dressed in black rises to face him. She is in her middle thirties; she has the same dark eyes and sculpted eyebrows as the child, but her hair is black» [6].

Симптоматично, що «Достоевський» фігурує у тексті «від наратора» лише як «(a) man», «he» (в перекладі російською використовуються заміники «господин», «он»), а імена «Достоевський» або «Федір Михайлович» виникають виключно у мовленні інших персонажів. Це говорить про те, що автор роману намагається бути максимально адекватним сприйняттю світу свого героя, а відтак і його художньо-естетичній концепції. Внаслідок такого наративного прийому сам текст роману Кутсі стає актом рецепції творчої особистості і творчої манери Достоевського.

Таким чином, специфіка розповіді в романі Дж.М. Кутсі «Володар Петербурга» завдяки послідовно витриманій персонажній наративній перспективі сприяє не тільки відтворенню стилю Достоевського в його домінуючих ознаках, а й стає актом художньо-естетичної рецепції класика російської літератури, оскільки включає в себе опосередковану оцінку його творчості.

Список використаних джерел:

1. Волгин И. Из России с любовью? Русский след в западной литературе [Электронный ресурс] / Игорь Волгин. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/1/volgin.html>.
2. Кутзее Дж. М. Осень в Петербурге [Электронный ресурс] / Дж. М. Кутзее. – Режим доступа: flibusta.is/b/152375/read.
3. Степанов Андрей. Дж. М. Кутзее: «идеальный» нобелиат? [Электронный ресурс] / Андрей Степанов. – Режим доступа: <http://www.read.in.ua/book196041>.
4. Фокин Павел. Достоевский без глянца [Электронный ресурс] / Павел Фокин. – Режим доступа: <http://www.informaxinc.ru/lib/dostoevsky/fokin/ц>.
5. Andreadis Athena. The Master of Petersburg. A novel by J.M. Coetzee [Электронный ресурс] / Athena Andreadis. – Режим доступа: <http://www.toseekoutnewlife.com/coetzee.html>.
6. Coetzee J.M. The Master of Petersburg [Электронный ресурс] / J.M. Coetzee. – Режим доступа: <http://flibusta.is/b/126075/download> або: <http://flibusta.is/b/126075/read>.

The peculiarities of the narrative organization of J.M. Coetzee's novel «The Master of Petersburg» are examined in the paper. Narration in the novel is considered as a form of approximation to the F.M. Dostoevsky's artistic world and as a means to solve the problem of creative genius of the artist.

Key words: J.M. Coetzee, F.M. Dostoevsky, fictionalized biography, narrative reception.

Отримано: 30.11.2017

УДК 82(73)–3

Р. М. Семелюк, кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЧАСОПРОСТОРОВОЇ РОМАНУ МАЙКЛА КАННІНГЕМА «ГОДИНИ»

У статті розглядається такий аспект творчого пошуку Каннінгема, як відтворення часу та інтертекстуальні паралелі з хронотопом роману В. Вулф «Місіс Деллоуей».

Ключові слова: хронотоп, постмодернізм інтертекстуальні паралелі, модернізм, ремінісценції, модерний дискурс.

Сучасний американський письменник Майкл Каннінгем у романі «Години» (1998) довів «життєвість» твору В. Вулф «Місіс Деллоуей», актуалізував його проблематику та функціональність композиційних принципів. Сенсаційний роман М. Каннінгема було визнано кращою книжкою року за рейтингами багатьох відомих видань («Нью-

Йорк Таймз», «Лос Анджелес Таймз» тощо), а автора нагороджено Пулітцерівською премією.

М. Каннінгем наслідує ідею значущості одного вихопленого з життя дня, але поступово розгортає її у трьох сюжетних лініях, однією з героїнь яких стає сама Вірджинія Вулф. З метою увиразнення творчої особистості письменниці автор

ретельно опрацював біографічні та літературно-критичні матеріали (у «Нотатках про джерела» він зазначає, що підійшов досить виважено до зображення персонажів із оточення місіс Вулф, які мають реальних прототипів, і наводить перелік використаних праць) [8, с.3].

До пошуку інтертекстуальних паралелей стимулює читача збереження моделі хронотопу. Як і англійська письменниця, Каннінгем визначає рік і місце події кожного плану оповіді: для Вірджинії Вулф, героїні його роману, це 1923 рік (у пролозі згадується також фатальний для письменниці 1941 рік), Річмонд, передмістя Лондона; для Лори Браун – 1949 рік, Лос-Анджелес; для Клариси Воган – кінець ХХ століття (можливо, судячи з віку Клариси та Річарда, 1999 рік), Нью-Йорк. Сюжетні колізії трьох планів оповіді об'єднують роман «Місіс Деллоуей», задум якого полонив творчу уяву головної героїні «Годин». У центральному образі свого твору вона прагне художньо реалізувати власні потреби (любов до Лондона, кохання до дівчини тощо). Проблеми, порушені в «Годинах», пов'язані з основними темами творчості Вулф, центральна з яких – тема смерті. Відчуття смерті як порятунку й подвигу постійно супроводжувала письменницю. Усе життя вона боролася з хворобою, переживаючи один психічний розлад за іншим, але зрештою добровільно полишила світ. Саме цей епізод відтворив Каннінгем у пролозі до свого твору. Самогубство місіс Вулф подається тут як свідомий вчинок людини, що балансує між двома світами й розуміє абсурдність і неможливість такого існування.

Варто звернути увагу й на такий аспект творчого пошуку Каннінгема, як відтворення часу, що був одним із основних і для Вірджинії Вулф. Навіть назву роману «Години», що, як зазначала К. Генієва, відображала «важливість проблеми часу (лінійного, механічного та багатовимірного, психологічного) для всієї оповідної структури роману», він запозичує в англійської письменниці (за початковим задумом так мав називатися роман В. Вулф) [4, с.11]. У неї ж запозичує Каннінгем і концепцію «психологічного» часу персонажів, що розгортається в їхніх ремінісценціях; водночас «механічний» час, означений у «Місіс Деллоуей» перездвоном Біг Бена, змінює маркування американського письменника, можливо, щоб не перенасичувати текст. Місіс Вулф постійно переймається питаннями, пов'язаними з часом: то її цікавить розклад руху потягів до Лондона, то година, коли має прийти сестра. Місіс Браун стурбована тим, чи вистачить часу, щоб «утекти» з міста, повернутись, забрати дитину від сусідки і спекти інший пиріг, поки чоловік працює. Місіс Деллоуей тримає на контролі час доставки продуктів, нагадує іншим про «вечірку о п'ятій» [8, с.200]. Час у Каннінгема стає тією субстанцією, що міцно прив'язує людей до реальності. Сприйняття часу як одностороннього руху служить водночас і для розмежування норм функціонування свідомості та божевілля. Каннінгем чутливо сприймає модерну рецепцію художнього часу Вулф, адже американській традиції модернізму близька ідея часової поліфонії, що засвідчує відомий вислів В. Фолкнера: «Минуло фактично не

існує як деяке «було», воно перейшло в «є». Минуло в кожному чоловікові, у кожній жінці, у кожному моменті» [5, с.25]. Водночас концепція часу в романі Каннінгема «Години» – це відхід від традицій Вірджинії Вулф, зумовлений іншими естетичними вимогами. Домінанта прискороженого руху часу, коли одна подія стрімко перетікає в іншу, змусила автора збільшити тривалість «моменту» бачення Вулф. Як зазначить наприкінці роману Клариса Воган: «There's just this for consolation: an hour here or there when our lives seem, against all odds and expectations, to burst open and give us everything we are ever imagined, though everyone but children knows these hours will inevitably be followed by others, far darker and more difficult» [8, с.225].

Роман М. Каннінгема орієнтований на елітарного читача, який органічно сприймає розвиток і трансформацію модерного дискурсу. Письменник розробляє теми, тип конфлікту і хронотопу, що становить основу «Місіс Деллоуей». Численні інтертекстуальні зв'язки між романом «Години» і творами Вулф змушують читача активно долучатися до процесу творчого сприйняття тексту. «Години» – це роман про роман, на сторінках якого пишеться, читається та проживається життя не лише персонажів твору англійської письменниці. М. Каннінгем замикає коло «письменник – персонаж – читач», чутливо поєднавши практики модерного та постмодерного експерименту.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе / М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М. : Художественная литература, 1975. – 414 с.
2. Валгина Н.С. Теория текста : учебное пособие / Н.С. Валгина. – М. : Мир книги, 1998. – 210 с.
3. Волохова Е.С. Поэтика акторального повествования (Роман Майкла Каннингема «Часы») : дис. ... канд. филол. наук / Е.С. Волохова. – Нижний Новгород, 2005. – 197 с.
4. Генієва Е.Ю. Mrs. Dalloway / Woolf V. Mrs. Dalloway and Essays / Е.Ю. Генієва. – М. : Радуга, 1984. – 311 с.
5. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века / Н.Ю. Жлуктенко. – К. : Вища школа, 1988. – 245 с.
6. Рижкова В.В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX-XX століть : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.В. Рижкова. – Харків, 2004. – 35 с.
7. Форстер Э.М. Избранное / Э.М. Форстер. – Ленинград : Художественная литература, 1977. – 302 с.
8. Cunningham M. The Hours / M. Cunningham. – New York : Farrar, Straus and Giroux. 1998. – 230 p.

This paper deals with such aspect of M. Cunningham's creativity as reproduction of the time and intertextual parallels with chronotops V. Woolf's novel «Mrs. Dalloway».

Key words: chronotop, postmodernism, intertextual parallels, modernism, reminiscence, modern discourse.

Отримано: 30.11.2017

УДК 821.162.1-225.09

Н. О. Стахнюк, кандидат філологічних наук

ГРОТЕСК І САТИРА У «ТРАНС-АТЛАНТИКУ» ЯК ВАЖЛИВІ РИСИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ В. ГОМБРОВИЧА

У статті розглядаються особливості стилю Вітольда Гомбровича на матеріалі напівавтобіографічного роману «Транс-Атлантик». За допомогою гротеску та сатири автор показує життя польської еміграції та її комплекси.

Ключові слова: гротеск, сатира, комізм, стиль, абсурд, пародія.

«Транс-Атлантик» – роман Вітольда Гомбровича, написаний на основі досвіду самого автора (тому головним героєм і оповідачем є власне Гомбрович), який влітку 1939 року покинув Польщу і переїхав до Аргентини. Перший період свого перебування в чужій країні та перші контакти з земляками там автор описує використовуючи гротескний стиль. Ця естетична категорія проявляється у багатьох аспектах твору.

Драматична та гротескна реальність також впливає на комічну мову твору. Вже перші рядки роману можуть здиву-

вати читача своєю дивною, нехарактерною для ХХ століття мовою – автор використовує незвичну суміш історичних стилів польської мови. Не бракує тут архаїзмів («тиж», «крока дати»), запозичень з бароко («Щоденники» Яна Хризостома Пасека: «Я був вражений... бачачи Салони, великі розкоші Залів з плафонами, паркетами та дверима...»), романтизму (посилає на Міцкевича) і позитивізму («Трилогія» Генрик Сенкевича). Архаїзація мови, наповнення її прислів'ями, ідіомами, афоризмами та народними приказками, невмотивоване

використання великої літери у написанні загальних іменників роблять цей твір зовсім відмінним від тогочасних стандартів. Він стає непрозорим – також через щільність стилістики – адже автор описує не тільки вигадану реальність, а й звертає увагу на себе, посилаючись на традицію, історичні події, звичай і т.д. Різноманітність стилю роману Гомбровича межує з пародією – глузливою та сатиричною.

Гротеск в «Транс-Атлантику» з'являється як у верстві його мовного матеріалу, так і в світі, представленим у творі. Наявність цієї естетичної категорії дозволяє читачеві дистанціюватися від змісту та форми твору, розглядати його як своєрідну полеміку з традиціями та історією.

Абсурдність ілюстрованого світу стає все більш помітною в «Транс-Атлантику» із розгортанням дії. Роман починається з реалістичного від'їзду, традиційно вводиться головний герой, час і місце дії. Початковий реалізм «Транс-Атлантику» швидко стирається, поступово реальність все більше рухається до гротеску і читач знайомиться з низкою дивних і тривожних подій. Історія стає дедалі хаотичнішою, а мотиви окремих героїв все менш логічними. Так, несподівано перед оповідачем, який прийшов по допомогу до посольства, падають на коліна, поклоняючись його художньому генієві: «Ну а Міністр під ручку мене, стало бути, бере, по вітальні веде, а Радник навколо мене стрибає та підстрибує! І Міністр: «Свято, бо Гомбровича приймаємо!» А Подсороцій-Радник: «Гомбрович – в гостях у нас, сам Геній Гомбрович!» Міністр: «Геній Народу нашого Славного!» Подсороцій: «Великий Діач Народу нашого великого!» [1, с.21]. Потім автор-головний герой бере участь у поєдинку з чемпіоном Аргентини. Сутичку Гомбрович програє, бо все, що він промовляє, було вже колись сказано. І таких епізодів у «Транс-Атлантику» безліч.

У «Транс-Атлантику» спародійовано картину польської еміграції. Поведінка поляків відповідає стереотипному іміджу – вони люблять розваги в сарматському стилі, організувати полювання, хоча нема на що полювати. Їх поведінка не продумана, і в той же час надзвичайно помпезна. Усе є просто порожнім ритуалом. Так, Косубідський не збирається визнавати поразку Польщі і планує замаскувати її вражаючою традиційною польською поїздкою саями за відсутності снігу на гарячому сонці Аргентини. Ще більш цікавим здається тріо польських підприємців – Барон, Пицкаль і Цюмкала, які втілюють сарматське пияцтво і розпусту: «Ой, гуляємо! Ой, Гудимо! Все вина мені підливає, а мені важко відмовлятися: аж надто голосно пригощає. П'ємо. А поруч, за іншим столиком, Барон, Пицкаль і Цюмкала сіли і вина вимагають! Ах, чорт би їх взяв! Мабуть, як тільки гроші дали, враз осмілилі, і тільки Гонзаль вип'є, так вони відразу келихами, чарками, кружками цокуються, п'ють, перекидають, викрикують, хей же ха! гонзон, була не була!» [1, с.53].

Гомбрович також з гротеском представив польське бачення мучеництва. Страждання як історичну місію Польщі, підняту на постамент романтичної літературою, представляє Орден Кавалерів Шпори, який був заснований для того, щоб запобігти сумній долі поляків. Вирішення цієї проблеми полягає у завданні собі болю вістрями, після чого потрібно було залишатися в темному підвалі, чекаючи на чудові ідеї. Автор дуже чітко гіперболізує ці якості, зображаючи героїв як нездатних логічно мислити, позбавлених здорового глузду та бачення реальності: «Тут Цюмкала ногою своєю поворухнув, та Барону шпору в стегно встромив! Скітив Барон від болю жахливою, але не ворухнеться, ворухнутися боїться, щоб йому це глибше шпур не вліз... і, як в капкан спійманий, тихо-тихо сидить... поки через якийсь час Пицкаль не скрикнув і шпору свою в Цюмкалу НЕ встромив, а той – в капкані шпори зблід і скам'янів. І знову все тихо Сидять» [1, с.86]. Дії Ордену Кавалерів Шпори абсурдні, вони не мають ніякого ефекту, не допомагають полякам ні в країні, ні в еміграції.

Чітким підсумком абсурдної аури роману Гомбровича є кінцівка, коли на фоні зростання напруги (Гонзало збирається вбити Томаса, а Томас, захищаючи честь, вбиває сина) всі вибухають сміхом, який має риси катарсису: «О, Син, Син, Син! Нехай здихає Батько! Підлітає Гнат. Нехай же буде, що буде. Нехай Син вбиває Батька! Але що це? Що це? О, мабуть, Спасіння! О, що це, як це, що це? Ах, мабуть, Спасіння! Не інакше, бо тільки він з цим Бахом своїм летить-підлітає, що всі аж Завмерли, як він сміхом бух-вибухає. І замість того, щоб Отця свого Бахом бахнути, він Бух – в сміх і, сміхом Бух-Вибухнувши, через Отця стрибнув і, стрибнувши так, сміхом Бух-вибухає, Бух-вибухає!» [1, с.125]. Цілком можливо, цей сміх не виконує жодної терапевтичної функції, натомість є гірким сміхом історії.

Список використаних джерел:

- Gombrowicz W. Trans-Atlantyk – Ślub / W. Gombrowicz. – Warszawa, 1957. – 300 s.
- Błoński J. Forma, śmiech i rzeczy ostateczne, Studia o Gombrowiczu / J. Błoński. – Kraków, 1994. – 284 s.
- Łapiński Z. Ja, Ferdurke / Z. Łapiński. – Kraków, 1997. – 108 s.
- Malić Z. «Trans-Atlantyk» Witolda Gombrowicza, w: Gombrowicz i krytycy / Z. Malić ; oprac: Z. Łapiński. – Kraków 1984. – S. 235-257.
- Gombrowicz filozof / oprac F.M. Cataluccio i J. Illg. – Kraków, 1991. – 254 s.

The article deals with the peculiarities of the style of Witold Gombrowicz on the material of the semi-autonomous novel «Trans-Atlantic». Through the grotesque and satire, the author shows the life of Polish emigration and its complexes.

Key words: grotesque, satire, comic, style, absurd, parody.

Отримано: 30.11.2017

УДК 811.111'13

Н. І. Фрасинюк, кандидат філологічних наук

КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена визначенню терміна «концепт» як основної одиниці сучасних когнітивних досліджень в рамках когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: поняття, поняття, сенс, когнітивна лінгвістика.

Вивчення концепту як когнітивної одиниці почалося давно і триває донині. Існує сім основних аспектів вивчення концепту: логіко-філософський (Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге), власне філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), лінгвістичний (В. Гак, В. Звегінцев, О. Тараненко), лінгвокультурологічний (А. Вежицька, В. Красних, В. Маслова, В. Івашенко), когнітивний (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, В. Дем'янков), психолінгвістичний (О. Залевська, О. Селіванова, Л. Лисиченко, В. Старко) та літературно-культурологічний (Л. Грузберг, Л. Іванова, О. Кагановська).

В англомовній філософській традиції термін «concept» (від латинського слова *conceptus* – думка, поняття) відповідає термінові «поняття».

У лінгвістиці відбулась еволюція цього терміна. Концепт почали розуміти як форму репрезентації знань у свідомо-

сті людини. Першою найбільш послідовно почала вживати цей термін А. Вежицька, розуміючи концепт як об'єкт із світу *Ідеальне*, що має ім'я й відображає певні культурно обумовлені уявлення людини про світ *Дійсність*. Сама ж дійсність, на думку А. Вежицької, дана нам у мисленні (не у сприйнятті!) саме через мову, а не безпосередньо.

Метою статті є опис основних властивостей і характеристик концепту, що дають змогу визначити цей термін як основну одиницю когнітивної лінгвістики.

Словник когнітивних термінів подає таке визначення концепту: «Концепт – термін, який служить поясненню одиниць ментальних чи психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформційної структури, що відображає знання й досвід людини» [6, с.90]. У лінгвістичній літературі концепт розглядається як універсальна сутність, що формується у свідомості

на базі безпосередньо чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами (З. Попова, Й. Стернін), як логічна категорія, через яку культура входить у ментальний світ людини (Ю. Степанов, Р. Павлієніс та ін.), і як основна експресивна одиниця національного менталітету (В. Колесов), і як поняття практичної філософії (Н. Арутюнова), і як багатомірне утворення (В. Карасик, С. Ляпін та ін.) і як ментальну одиницю оперативної свідомості та глобальну мисленнєву одиницю, що представляє предмет реального чи ідеального світу та вербально зберігається у пам'яті носіїв мови (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, О. Бабушкін, О. Селіванова, Л. Лисиченко та ін.), і як «алгебраїчне» вираження значення, яким володіють мовці у писемному й усному мовленні тощо.

Д. Лихачов пропонує функціональне трактування поняття «концепт», акцентуючи увагу на його «підстановочну» роль у мові. На його думку, «концепти – певні підстановки значень..., «потенції» значень, які полегшують спілкування й тісно пов'язані з людиною та її... досвідом» [7, с.6]. «Концепт... є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини» [7, с.4]. «Потенції концепту тим ширші й багатіші, чим ширший і багатіший культурний досвід людини» [7, с.4]. У сукупності ж потенції, що відкриваються у словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови в цілому, Д.І. Лихачов пропонує називати концептосферами.

Концепти «виникають унаслідок взаємодії різних факторів, таких як національна традиція, фольклор, релігія, ідеологія, життєвий досвід, зразки мистецтва, відчуття і система цінностей» [1, с.3], зі значення слова, і є результатом зіткнення словникового значення слова з народним і особистим досвідом людини. Чим багатіший культурний досвід людини, тим багатіші потенції концепту. Вони (концепти) функціонують в контекстах різних типів пізнання – буденного, художнього і наукового. При цьому ключ до семантичної моделі концепту лежить у таких аспектах: 1) наборі атрибутів, що свідчать про належність до того чи іншого концептуального поля; 2) визначеннях, зумовлених місцем у системі цінностей; 3) значенні та функції в житті людини [1, с.3-4].

Функціональними особливостями концепту є «сталість існування, тобто розвиток семантики слова з розгортанням внутрішньої форми до логічної межі (символ, міф); художня образність; збереження семантичного синкретизму значень кореня як семантичного інваріанта всієї словотвірної моделі входження в систему ідеальних компонентів культури; загальнообов'язковість для всіх, хто усвідомлює свою належність до цієї культури» [4, с.65]. Вступаючи в системні відношення подібності, відмінності та ієрархії з іншими концептами, концепти взаємодіють, переплітаються й утворюють цілісну систему – концептосферу.

Концепт як об'єкт лінгвістичних досліджень має вербальне вираження, до якого відносять «етимологію слів, синоніми, антоніми, типові синтаксичні позиції, контексти вживання (семантичні комплекси), семантичні поля, оцінки, образні асоціації, метафорику, фразеологію та мовні шаблони» [9, с.29], а також паремію, афористику, суб'єктивні дефініції [5, с.75] і семи у складі окремих сем, висловлювання, тексти й сукупності текстів. Хоча є вчені, які вважають, що «вербальним еквівалентом концепту є сукупність лексичних засобів» [8, с.23].

Структура концепту є складною, оскільки концепт постійно функціонує, актуалізується в різних своїх складових частинах і аспектах, вступає у зв'язки з іншими концептами.

На думку дослідників Волгоградської школи філологічного концептуалізму, концепт є тримірним ментальним утворенням: «Концепт має три найважливіших виміри – образний, понятійний та оцінний. Образний бік концепту – це зорові, слухові, тактичні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, відображені в нашій пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Понятійний бік концепту – мовна фіксація концепту, його позначення, опис, знакова структура, дефініція, зіставлюваність характеристики даного концепту з тим чи іншим рядом концепцій, які іноді не існують ізольовано, їх

основна властивість – голографічна багатомірність вбудованість в систему нашого досвіду. Ціннісний бік концепту – важливість цього психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу» [10, с.31].

Залежно від структури концепт поділяють на різні типи. Типологія концептів є одним із дискусійних питань у сучасній лінгвоконцептології. Зазвичай у наукових роботах поділ концептів за типами відбувається безвідносно «до їхньої системної організації в типологічній ієрархії» [3, с.63].

Типологізація концептів може здійснюватися за різними параметрами, але основними є: походження, статусний вияв ментальності щодо форми й змісту відображення, параметри ментального простору, компонентний склад, характер об'єкта / суб'єкта відображення, способи відображення дійсності та критерії цінності в культурі [3, с.61].

Серед українських лінгвістів заслуговує на увагу типологія, запропонована Т. Вільчинською, яка, беручи до уваги такий параметр, як «локалізація у конкретній сфері людської свідомості», вважає, що доцільно поділити концепти на: наукові, ненаукові, логічні, науково-логічні, філософські, історіософічні, моральні, художні, оноματοпоетичні, естетичні, міфологічні, наївно-побутові, політичні, суспільно-політичні, лінгвістичні тощо. Як і інші лінгвісти, дослідниця за основу своєї типології бере три функціональні концептосфери – наївно-побутову, художню і наукову, і відповідно до них виділяє три основні групи концептів [3].

Концепт як базова одиниця картини світу має велике значення як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти, тому що він (концепт) – це 1) мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному вираженні, вербалізована за допомогою слова, із властивою їй польовою структурою; 2) основна одиниця обробки, збереження і передавання знань; 3) має рухомі межі і конкретні функції; 4) соціальний, його асоціативним полем зумовлена його прагматика; 5) є основною ланкою культури.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – 1993. – С. 3-7.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая; [пер. с англ.; отв. ред. М. Кронгауз]. – М.: Русские словари, 1997. – 416 с.
3. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: [монографія] / Тетяна Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
4. Воркачев С. Национально-культурная специфика концепта «любовь» в русской и испанской паремииологии / С. Воркачев // Филологические науки. – 1995. – №3. – С. 56-66.
5. Корнилов О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрат, Л.Г. Лузина]. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
7. Лихачев Д. Концептосфера русского языка / Д. Лихачев // Известия Российской Академии наук. – Серия литературы и языка. – 1993. – Т. 52, №1. – С. 3-9.
8. Попова З. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
9. Слышкин Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Слышкин // Вестник Воронежск. гос. ун-та. – Серия: «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – №1. – С. 29-34.
10. Соколовская Ж. Картина мира в значениях слов – семантические фантазии или «катехизис семантики»? / Жанна Павлова Соколовская. – Симферополь: Таврия, 1993. – 231 с.

The article is dedicated to the definition of concept as a main unit of modern cognitive studies in the domain of cognitive linguistics.

Key words: concept, notion, meaning, cognitive linguistics.

Отримано: 30.11.2017

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІРШОВАНИХ ПРИТЧ Є. РОТА

Стаття присвячена розгляду лексичних характеристик віршованих притч баварського поета Є. Рота. Звернено увагу на опозицію автологічного стилю і експресивності у досліджених притчах.

Ключові слова: автологічна лексика, мораль, притча, стиль, текст, тип.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки значна увага посилюється при дослідженні малих жанрових форм: афоризму, гумористичного вірша, загадки, народних прикмет, прикладу, шванку. Актуальними типами тексту повчального характеру є байка, прозова притча, віршована притча, дидактична поема.

В українській та німецькій філології не існує фундаментальних досліджень віршованих притч Є. Рота, у поодиноких розвідках мають місце лише фрагментарні спроби висвітлення цього питання. Підставою для визначення типу тексту віршів Є. Рота як віршованої повчальної розповіді слугує, за Л.С. Пихтовниковою [2], той факт, що в його творах наявні головні ознаки власне притчі: експліцитна мораль чи філософська думка, яка наштовхує на певний характер дій або застерігає від них; головна дійова особа – людина, представлена у життєвих ситуаціях, що не виходять за рамки можливого, на прикладі життєвої ситуації наочно ілюструється певна істина морального чи філософського характеру.

Водночас тексти Є. Рота суперечать одній із відмінних рис власне притчі – абстрактності й схематичності сюжету. Сюжет текстів Є. Рота відрізняється детальним і точним викладом, що характерно для повчальних віршованих розповідей. Стосовно лексики притчоподібних віршів Є. Рота, то вона різноманітна в тематичному виборі і охоплює як нейтральні, так і експресивні стилістичні шари, що відрізняє вірші Є. Рота від ядра власне притчі. Ці тексти характеризує також унікальність, оригінальність та глибокий дидактичний вплив на читача.

Наприклад, віршованій притчі Є. Рота «Fremde Welt» зі збірки «Ein Mensch» [3, с.61] є притаманним співіснування автологічного стилю та експресивності:

*Ein Mensch, als Tiefseefisch gebaut,
Ist mit der Finsternis vertraut.
Doch Sehnsucht treibt ihn dorthin bald,
Wo es nicht so dunkel und so kalt,
So daß er kühn nach oben schwimmt
In Kreise, nicht für ihn bestimmt.
Dort trummeln Fische sich umher,
Die weitaus schöner sind als er
Und die mit einer wunderleichten
Bewegtheit spielen hier im Seichten.
Der Mensch, vielmehr der Tiefseefisch,
Fühlt sich hingegen gar nicht frisch
Und ist, indem er glotzend staunt,
In dieser Welt nicht wohlgelaunt
Und kehrt, selbst fühlend, dass er stört,
Dorthin zurück, wo er gehört.
Womit sogar von Paradiesen
Die Relatiefe ist bewiesen.*

У аналізованій віршованій притчі ідея, мораль виражена імпліцитно. Мораль мов би «прихована» за стіною образності. Весь текст – це порівняння, яке побудовано на символічному прикладі із життя тварин. Автор порівнює людину з глибоководною Рибою, чие місце на дні моря, саме це її навколишнє середовище, і під водою вона почуває себе вільно й затишно, незважаючи на те, що там холодно й похмуро. Однак туга приводить цю «рибку» туди, де світло й тепло, де усюди кращі рибки, зайняті поверхневими розмовами. Риба, що звикла до глибини та турботи, почуває себе серед такої безтурботності і повного затишку ніяково, їй нудно, на неї ніхто не звертає увагу. Вона розуміє, що там їй не місце і повертається у свій світ.

У цій притчі є наявною проста, автологічна мова; слова вжито переважно в прямому номінативному значенні. Але на тлі автологічного стилю мови притчі яскравими є мовні засоби виразності. Для посилення експресивності автор використовує: порівняння на основі переносного значення: «*Ein Mensch, als Tiefseefisch gebaut, / Ist mit der Finsternis vertraut*»; персоніфікацію: «*Doch Sehnsucht treibt ihn dorthin bald*»; синестезію: «*wunderleichte Bewegtheit*»; літоту: «*fühlt sich... gar nicht frisch, nicht wohlgelaunt*»; антитезу на лексичному і змістовому рівнях: з одного боку – це: *Finsternis, Tiefe*, а з іншого: *Paradies*; один із видів метонімії – синекдоху: «*der Kreis*». У цьому випадку «*der Kreis*» отожднюється з усіма рибами, їх світом, стихією риб; іронію, що полягає в: а) двоплановості слів: наприклад, іменник *das Seichten*, що перекладається як «мілководдя», у цьому контексті може сприйматися в буквальному значенні, тобто як середовище перебування мілководних риб, а може сприйматися і в образному значенні, тобто як «поверхня», «простота» думок; б) у сполученні різних стилів:... *indem er glotzend staunt (glotzend – розмовний, знижений), (staunt – книжковий)*; в) у грі слів, побудованій на омофонних лексичних елементах, а саме: автор використовує іронічну зміну слова: *die Relatiefe*, маніпулюючи словом *relativ*. Таким чином, у вислові: *Womit sogar von Paradiesen / Die Relatiefe ist bewiesen*, полягає мораль цієї віршованої притчі: рай за своєю суттю – відносний, рай – поняття суб'єктивне, тому що для кожної людини уявлення про рай різне.

У досліджених притчах Є. Рота експресивність утворює опозиційну пару з автологічністю стилю. Під поняттям «експресивність» розуміємо властивість тексту або частини тексту передавати зміст із підвищеною інтенсивністю, і її результатом є емоційне або логічне посилення, яке може бути або не бути образним [1, с.63]. Опозиція «експресивність – автологія», на наш погляд, створює передумови для синергійності притчі: для її самоорганізації та саморозвитку.

Отже, зважаючи на те, що вірші Є. Рота поєднують у собі ознаки притчі, повчальної віршованої розповіді, є всі підстави відносити ці твори до типу тексту віршованої притчі чи притчоподібного вірша з посиленою рисою іронічності і сатиричності. Віршованим притчам Є. Рота притаманна автологічна лексика, на тлі якої, є яскравими мовні засоби виразності.

Список використаних джерел:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) / И.В. Арнольд. – [3-е изд.] – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Пихтовникова Л.С. Притча как жанр и как тип текста : проблема дефиниции / Л.С. Пихтовникова // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – №2 (11). – С. 216-224.
3. Roth E. Sämtliche Menschen. Ein Mensch. Mensch und Unmensch. Der letzte Mensch / E. Roth. – Carl Hanser Verlag, 2001. – 304 s.

The article deals with the consideration of the lexical characteristics of the verse parables of Bavarian poet E. Rota. Attention is drawn to the opposition of the authoritarian style and expressiveness in the researched parables.

Key words: autological vocabulary, morality, parable, style, text, type.

Отримано: 30.11.2017

УДК 930.2.656.8(977.43)«18/19»

Д. С. Бабюк, аспірант

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ЛИСТІВКИ КАМ'ЯНЦЯ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КРАЮ

Стаття присвячена аналізу документальних листівок із зображенням міста Кам'янця-Подільського кінця ХІХ – початку ХХ століття. Визначено видавців, які друкували дані листівки, місця їх друку та фотографів, сюжетні фотографії яких були відображені у листівках. У листівках зображувалися об'єкти, які користувалися великою популярністю серед містян та гостей міста. В них також відображено як змінювався історико-архітектурний ансамбль міста, передано образи міських жителів різних верств населення, що дозволяє вивчати їх побут, та життя. Документальні листівки є важливим джерелом для вивчення історії міста Кам'янця-Подільського кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: поштівка, фотографія, друкарня, Кам'янець-Подільський.

Однією з прикметних рис сучасного етапу розвитку історичної науки є значне посилення уваги до тих видів історичних джерел, які мали обмежене використання у дослідницькій практиці. До таких джерел належить і поштова листівка, яка довгий час знаходилася поза науковою увагою вчених. Лише з 1960-х років філокартичний матеріал став об'єктом наукового вивчення, а його сюжетний ряд набув статусу документального фіксатора історичних реалій. Завдяки своїй сюжетній лінії документальні листівки поступово набули значення історичних джерел.

Упродовж останніх десятиліть вчені неодноразово використовували поштові листівки кінця ХІХ – початку ХХ ст. із краєвидами Кам'янця-Подільського у своїх дослідженнях, але ґрунтовно їх не аналізували. Найбільш ґрунтовно Кам'янецькі поштівки кінця ХІХ – початку ХХ ст. досліджували І. Підгурний, О. Будзей та І. Паур. Ігнорування історико-культурної спадщини призвело до значного знищення великої частини культурного та історичного доробку людства. Саме документальні листівки Кам'янця-Подільського можуть стати цінним джерелом для реставрації фасадів будинків, цілісного відтворення історико-архітектурного комплексу міста, а також вивчення побуту й повсякдення городян, подій громадського життя тощо.

Мета статті – дослідити знайдені в архівах України та за її межами листівки із зображенням Кам'янця-Подільського для збереження та збагачення пам'яткоохоронної справи подільського регіону.

Документальні листівки із зображеннями видів Кам'янця-Подільського кінця ХІХ – початку ХХ ст., є важливим джерелом для вивчення історії та культури краю. На таких листівках традиційно зображались панорамні види вулиць, площ, центральних частин міста, бульварів, соборів, церков, громадських будівель, навчальних закладів тощо [4]. Ці види були добре відомі та популярні як серед містян, так і гостей міста. Листівки із цими видами швидко розкуповувалися та надсилалися друзям, родичам і знайомим у різні куточки Європи та світу.

Найбільш вагомий внесок у відтворення панорамних композицій міста, зробив М. Грейм. Також помітний слід у фіксації краєвидів міста, які видавалися у вигляді поштівок залишили такі фотографи, як А. Енгель, Ю. Кордиш, Л. Раковський та Ф. Кодеш [9].

Поштова листівка, або поштівка – це відкритий лист на цупкому прямокутному аркуші паперу, що містить звичай адресу, поштову марку та зображення з одного боку і текст-повідомлення з іншого. Колекціонування поштових листівок називається філокартією [2].

Всього у вигляді поштівок у Кам'янці-Подільському було видано близько 210 сюжетів, які склались із 69 серій. Видавцями ілюстрованих поштових карток були Л. Варгафтіг,

В. Вінярський, М. Грейм, Р. Кнопінг, Д. Лахманович, К. Розенберг, Г. Шпірман. Вони друкувалися в друкарнях Кам'янця-Подільського, Санкт-Петербурга, Празі, Дрездена, Відня та Дармштадту [6, с.171].

Архітектура Кам'янця-Подільського з другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. досить стрімко змінювалася, особливо після побудови у 1874 р. Новопланівського мосту, що відкрило можливість для розбудови міста у східному напрямку [1]. Окрім Старого міста і Нового плану на листівках зображувались і передмістя: Видрівка, Карвасари, Польських і Руських фільварок [5].

Найбільш популярний вид на листівках становив Старий замок Він був сфотографований з різних боків: зі Старого міста, з боку Карвасар, Видрівки, зі східного та південного боків [8]. Також, окрім сучасних на той час видів замку увійшли фотографії періоду до 1875 р., тобто до розширення дороги, внаслідок чого було розібрано частину мурів [11].

На багатьох документальних листівках було зафіксовано міський бульвар, майдани та вулиці, культові, адміністративні, житлові та оборонні споруди міста. Серед видів адміністративних споруд зустрічаються зображення Пушкінського народного дому, Окружного суду, відділення Державного та Селянського банків, Казенної та Контрольної палат, Губернаторського дому, Миської управи, Військового шпиталю, Вільного пожежного товариства, Пожежної каланчі [8]. Не минули увагою також і види історико-архітектурних пам'яток: Кушнірська вежа, Вітрина, Польська та Руська брами, та брама Станіслава Августа [8].

Серед навчальних закладів міста на поштівках найчастіше зображались Славутинська гімназія, Маріїнська жіноча гімназія, Чоловіча гімназія, Духовна семінарія, Жіноче духовне та Технічне училище [5].

Особливе значення в релігійному житті Кам'янця-Подільського відігравали культові споруди, такі як: собор Олександра Невського, собор ікони Казанської Божої Матері, Архієрейська, Миколаївська, Троїцька, Хрестовоздвиженська церкви, Кафедральний, Вірменський, Домініканський, Тринітарський костели, Лютеранська кірха, єврейська Синагога [7].

Документальні листівки початку ХХ ст. також фіксували й різноманітні події буденного життя міста. На численних панорамних знімках міста можна помітити чимало містян, які потрапили у кадр. Особливо слід виділити листівки із зображеннями Новопланівського і Замкового мостів. На знімках Новопланівського мосту найчастіше можна побачити велику кількість заможних людей, що прогулюються містом [8]. На знімках із зображенням Замкового мосту переважно потрапляли міщани, мешканці передмість з величезними клунками, перекинутими за плечі [10].

Єдина листівка, яка зображала святкову подію в Кам'янці-Подільському – це зображення ярмарку під назвою:

«В базарний день на Новому плані». Добре помітно, що на великій Торговій площі вільно розмішувалися крамнички з різноманітними товарами та вози, якими привозили товари [4].

Одна з поштівків В. Вінярського яскраво відображала особливості ведення господарства жителів Руських фільварок. Хоч поштівка зображувала будівлю військового шпиталю, на передній план листівки потрапила також велика рогата худоба, що паслася на березі Смотровича [3].

Документальні листівки із зображенням красвидів Кам'янця-Подільського та його передмість дозволяють з детальною точністю відтворити історико-архітектурний ансамбль міста та дослідити повсякденне життя їх мешканців кінця XIX – початку XX ст.. Ці аспекти перетворюють поштівки на важливе зображальне джерело для дослідження соціально-економічного і культурного розвитку адміністративного центру губернії.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія. История Каменца-Подольского [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B0-%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BE.
2. Вікіпедія. Поштова листівка [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0.
3. Інтернет-аукціон Мішок. Каменец-Подольск. Военный госпиталь. Крепость. Изд. Вл. Винарского. [Електронний ресурс] / Інтернет-аукціон Мішок. – Режим доступу: https://meshok.net/item/73360624_%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%86_%D0%9F%92%D0%BB_%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE%E.
4. Каменец-Подольский. Часть 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://humus.dreamwidth.org/9196634.html>.

УДК 94(943.9+437.6)«1939»

І. І. Боровець, кандидат історичних наук

УГОРСЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ БЕРЕЗНЯ 1939 РОКУ

У статті розглянуто основні події конфлікту між Угорщиною та Словачкою державою у березні 1939 року, що отримав назву «Мала війна».

Ключові слова: Угорщина, Словачка держава, міжнародні відносини, конфлікт, арбітраж, агресія.

Втрата Угорщиною словацьких земель згідно Тріанонського мирного договору 1920 року зумовила постійне прагнення урядових кіл Будапешту до реваншу. Сприятливі умови для цього склалися в 1938-1939 рр., коли згідно Віденського арбітражу 2 листопада 1938 рр. до Угорщини відійшли південно-словацькі землі. Під час розчленування Чехо-Словаччини у березні 1939 р. угорські війська зайняли Закарпаття та під приводом невизнання адміністративного кордону між східнословачькими та карпатоукраїнськими землями стали наступати далі на захід.

Перша атака угорських підрозділів на словацькій території відбулася ще 14 березня в ході окупації ними Закарпаття. Зважаючи на реальну небезпеку, 15 березня новоутворений словацький уряд оголосив мобілізацію призовників 1932-1936 рр. у 21 окресі Східної Словаччини [2, с.65].

Після півночі 23 березня угорські підрозділи розпочали масований наступ трьома колонами на східному кордоні Словацької держави. Перша колона з двох піхотних батальйонів була спрямована на Велике Березне – Старін. Друга колона в силі двох піхотних батальйонів та роти мотоциклістів рухалася на Ублю-Стакчин. Найчисельніша третя колона в складі моторизованого полку з танками наступала з Ужгороду на Собранце. Крім того, четвертим допоміжним напрямком стали Павловці-над-Угом [7, с.132].

Словацький уряд 23-24 березня вів фактично безперервні засідання. Міністр національної оборони Ф. Чатлош видав наказ про загальну мобілізацію. Керівником оборони Східної Словаччини був призначений генерал А. Малар. Він

5. Колекція листівок Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» (м. Кам'янець-Подільський).
6. Паур І. Поштова листівка як джерело дослідження соціокультурного середовища та історичної топографії Кам'янця-Подільського (кінець XIX – початок XX ст.) : дис... канд. істор. наук : 07.00.06 / І. Паур. – Кам'янець-Подільський, 2015. – С. 171.
7. Приватна колекція листівок І. Паур (м. Кам'янець-Подільський).
8. Приватна колекція листівок Ю. Савіна (м. Кам'янець-Подільський).
9. Фонди К-ПДІМЗ, КФ д/п – 2433.
10. Biblioteka Narodowa. Sygn : Pocz.14983 [Електронний ресурс] / Biblioteka Narodowa. – Режим доступу: <https://polona.pl/item/kamieniec-pod-wiazd-na-most-turecki-kamienec-podolsk-vezd-cerez.NzQxMTgy/0/#item>.
11. Biblioteka Narodowa. Sygn : Pocz.14993 [Електронний ресурс] / Biblioteka Narodowa. – Режим доступу: <https://polona.pl/item/kamieniec-pod-forteca-turecka-kamienec-podolsk-tureckaakrepost.NzQxMzA2/0/#item>.

The article is devoted to the analysis of documentary postcards depicting the city of Kamyanets-Podilsky at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Defined by publishers who printed postcards, placeholders, and photographers, whose story photos were displayed in postcards. The postcards depict objects that were very popular among the cities and guests of the city. They also reflect how the historic-architectural ensemble of the city has changed, the images of city residents of different sections of the population have been transmitted, which allows them to study their life and life. Document cards are an important source for studying the history of the city of Kamyanets-Podilsky from the end of the 19th and the beginning of the 20th century.

Key words: postcard, photo, printing house, Kamyanets-Podilsky.

Отримано: 22.11.2017

розвинув енергійну, але обмежену діяльність. Справа в тому, що німецькі війська, здійснюючи окупацію чеських земель, зайняли територію Західної Словаччини, де зосереджувалися військова техніка, важке озброєння, боєприпаси, амуніція. Фактично все це стало німецькими трофеями. Прохання словаків скористатися цими запасами для військових дій проти угорців не було задоволене [7, с.133, 138, 146].

Окреслилися технічно-організаційні проблеми збройних сил новоствореної Словацької держави. Незважаючи на передачу їм частини чехословацьких танків, не вистачало кадрів словацької національності для їх обслуговування, траплялося навмисне шкідництво танкістів-чехів, які передавали свої машини словакам [5, с.95-96]. Незважаючи на вказані негаразди, угорці зупинили свій наступ саме через опір словацьких підрозділів. Угорські історики цього не визнають, проте такий висновок є винятково логічним й він підтверджується свідченнями словацьких очевидців та німецькими джерелами [7, с.128].

Окупанти зайняли Собранці, Павловці-над-Угом, Чорне Поле, Стакчин, тобто пасмо приблизно за 25-30 км. від кордону. Словацькі війська утримували населені пункти Ребрін, Палін, Завадка. 25 березня сутички продовжилися. Угорські артилеристи обстріляли село Колоніца, на шляху при Малих Капушанах загинуло 18 пораних словацьких солдатів. Навіть після укладення перемир'я, в ніч на 26 на 27 березня угорські війська спробували зайняти Ластовці, Петриківці, Мальчіці. Збройні провокації з їх боку зафіксовані також 31 березня.

Бажання захищати Батьківщину продемонструвала східнославацька молодь, згуртована в рядах Глінкової гвардії. Начальник штабу Глінкової гвардії К. Мурґаш вказував, що станом на 24 березня ситуація в районі Міхаловців змінилася на словацьку користь: «Настрій вояків та гвардійців винятково хоробрій, постійно прибуває підмога та озброєні вояки боєздатних підрозділів» [7, s.140]. Патріотичний підйом зумовив значне поповнення лав Глінкової гвардії, а місцеве населення східнославацьких окресів масово вийшло на будівництво оборонних ліній. Втім, братиславські (столичні) осередки організації не виявили активності у створенні добровольчих підрозділів [5, s.172-173]. Але боягузтво або й відвертий колабораціонізм й мадяронство виявили багато представників адміністративного апарату, яких брали під варту та відправляли у спеціальний табір у Товарному [5, s.175]. Німецький агент спостеріг, що настрої у молоді хоррошій, навіть завзятій, але старше покоління ставиться до угорського наступу байдуже [7, s.150].

Обидві сторони залучали до бойових дій авіацію. Вже з довітку 23 березня ланка з трьох літаків піднялася з аеродрому у Спішській Новій Весі для вивчення стратегічної ситуації в районі Кошиць, оскільки удару чекали насамперед з півдня. Цього ж дня по обіді три словацькі бомбардувальники атакували залізничну станцію в Улічі, де вивантажувалися з поїзду угорські підрозділи. Було знищено кілька артилерійських гармат та іншу техніку агресорів. Вогнем зенітного кулемета був збитий один із літаків, а його пілот загинув. Словацький літак-розвідник також обстріляв угорські танкетки та автомобілі біля Собранців [1, s.324].

Бойові дії словацьких авіаторів сповільнили наступ угорців, дали можливість своїх наземним військам зосередитися на позиціях. Як стверджує Я. Петрік «жменька молодих пілотів тримала у шаху весь угорський 35-кілометровий фронт упродовж цілого дня» [6, s.29]. В дипломатичних телеграмах угорської сторони в Хельсінкі навіть повідомлялося про нальоти словацької авіації на «відкриті угорські міста»: Великий Березний, Собранце, Ужгород [4, s.324]. Це не відповідає дійсності, але засвідчує, наскільки стурбована була угорська влада такою активністю словацької авіації.

24 березня повітряні бої продовжилися, словаки втратили трьох своїх пілотів [6, s.34]. А надвечір цього ж дня відбувся наліт угорських бомбардувальників на аеродром міста Спішська Нова Весь, як реакція на ефективні дії словацької авіації проти наступаючих угорських частин [5, s.105-106]. Жертви зі словацького боку склали 11 осіб загиблих (5 військових та 6 цивільних) та 28 поранених (14 військових та 14 цивільних), але більшість поранених у наступні дні померли лікарні. Серед загиблих був і представник угорської національності Й. Горна. Було скинуто близько 6,5 бомб, які пошкодили злітну смугу аеродрому та 6 словацьких літаків, зумовили пожежу на складах дерева та вугілля [5, s.114-117]. Підкреслюємо, що бомбардування Спішської Нової Весі був першим в Європі масштабним нальотом авіації однієї країни на територію іншої країни за півроку до початку світової війни.

Німецький генеральний консул в Братиславі Е. Дрюфель у розмові з міністром закордонних справ Словацької держави Ф. Дюрчанским наголосив, що він мусить негайно розпочати переговори з угорцями, і за їх основу має бути взята фактична лінія, досягнута нападниками станом на 25 березня. Словацька сторона прямо зробила запит у Вільгельмштрассе, чи угорці діють зі згоди німецького уряду. Держсекретар В. Кешлер зробив чітку заяву, що це не так [7, s.144]. Однак марними виявилися апеляції словацької дипломатії до Берліна з проханням захисту від агресії. Формально Німеччина була незацікавленим арбітром в угорсько-славацьких переговорах про

лінію розмежування. Проте на практиці німці «радили» словакам поступитися. Характерно, що німецьким газетам був даний наказ заблокувати всі публікації про події в Словаччині [7, s.134]. Очевидно, Берлін не бажав широкого публічного розголосу на міжнародній арені факту конфліктних відносин серед його союзників. Словаки не мали навіть моральної підтримки і в західних демократії. У повідомленні угорського посланника у Лондоні Д. Барца підкреслювалося, що «наше просування зі зброєю в руках в Словаччині (на рутенсько-славацькому кордоні) тут (*у Великій Британії* – Б. І.) в ширших колах викликало співчуття» [4, s.405].

27 березня у Будапешті розпочала засідання двостороння комісія з визначення кордонів. Зі словацького боку в ній брали участь генерал Вієст, депутат С. Гашишк, дипломати Гранатієр, Звршконец [7, s.145]. Цікаво, що в даних переговорах брав участь діяч Карпатської Русі А. Бродій, який був на той час вже офіційним представником мадяронських кіл карпатоукраїнців [5, s.89]. Угорська сторона висунула вимогу нових районів Південної Словаччини аж до залізничної лінії, що йшла від Кошиць через Прешов на північ до Сабінова та Орлова [7, s.152]. Проте це було суттєво більше, ніж угорські війська змогли окупувати на той час. Тому словаки всіма силами опиралися такій корекції кордонів. 4 квітня у Будапешті був підписаний двосторонній підсумковий протокол, що визначав кордон від р. Уж до польського кордону [3, s.208]. Він так і не був затверджений Словацьким сеймом, що доводить принципову незгоду словаків з новими територіальними втратами.

Таким чином, даний конфлікт став однією з причин напруження в угорсько-славацьких стосунках та його елементи присутні і на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. Гоменюк І. Провісники Другої світової. Прикордонні конфлікти в Центрально-Східній Європі. Від розпаду імперій до Гляйвіцької провокації / І. Гоменюк. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017 – 352 с.
2. Кафтан О.О. «Мала війна» Словацької держави / О.О. Кафтан // Магістеріум. Історичні студії. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2004. – Вип. 17. – С. 64-68.
3. Пеганов А.О. Чехо-славацько-венгерские переговоры в ноябре 1938 – марте 1939 г. о реализации венского арбитражного решения / А.О. Пеганов // Российские и славянские исследования : науч. сб. / редкол.: А.П. Сальков, О.А. Яновский (отв. редакторы) [и др.]. – Минск : БГУ, 2009. – Вып. 4. – С. 205-210.
4. Пушкаш А.И. Внешняя политика Венгрии. Февраль 1937 – сентябрь 1939 г. / А.И. Пушкаш – М. : Институт Славяноведения РАН, 2003. – 461 с.
5. Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa / zostavili Martin Lacko, Michal Malatinsky. – Krakov-Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku, o.z. Múzeum ozbrojených zložiek SR 1939-1945, 2016. – 204 s.
6. Petrik J. Spišská tragédia. Sláva hrobom našim. Marec 1939. / J. Petrik. – Martin : MS, 1999. – 83 s.
7. Tulkisová J. Ozbrojený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach bezpečnostného / J. Tulkisová, I. Baka, E. Nižňanský // Vojenská história. – Ročník. 11. – 2007. – článok. 4. – S. 124-156.

The basic events of conflict between Hungary and Slovakia state in March 1939 are considered in the article. It got the name «Small war».

Key words: Hungary, Slovakia state, international relations, conflict, arbitration, aggression.

Отримано: 22.11.2017

УКРАЇНСЬКО-ТРАНСІЛЬВАНСЬКІ ВІДНОСИНИ ЗА ГЕТЬМАНАТУ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

У статті на основі аналізу праць М. Костомарова висвітлено українсько-трансільванські відносини середини XVII ст., а саме: функціонування дипломатичних посольств та місій; вплив інших держав на позицію трансільванського князя та його оточення щодо Війська Запорозького.

Ключові слова: М. Костомаров, Б. Хмельницький, козацька Україна, Військо Запорозьке, Трансільванія, посольство, дипломатія, відносини, договір, союз.

Проблема українсько-трансільванських відносин за гетьманату Б. Хмельницького до М. Костомарова не знайшла належного висвітлення в історіографії. Історик спробував з'ясувати найважливіші, на його думку, питання: динаміку контактів, склад посольств, дипломатичне листування, вплив інших держав на позицію трансільванського князя та його оточення щодо козацької України, ставлення різних верств українського суспільства до відносин з Коложваром. Доробку вченого з даної проблеми торкалися В. Антонович [1; 2], О. Гончар [3], М. Грушевський [4-6], Я. Козачок [7], В. Матях [11], Ю. Пінчук [12-14], В. Романцов [16], О. Ясь [19] та інші дослідники.

М. Костомаров стверджував, що контакти між Гетьманщиною та Придунайськими князівствами (Молдавією, Валахією та Трансільванією) були встановлені ще в 1648 р. Молдавське князівство та Валахія «шукали національної незалежності від Порти» [8, с.301], а семиградський князь Дьєрдь I Ракоці був претендентом на польський престол. Через це вони були захищені у військовій підтримці козаків [8, с.301].

Особливо активними на початковому етапі національно-визвольних змагань українського народу ці контакти були з Трансільванією. Так, в одному з листів до семиградського князя Б. Хмельницький писав, що хоче бачити його «опікуном і королем Польщі» [8, с.301]. У відповідь, як стверджував Микола Іванович, той обіцяв «у всіх польських землях свободу православної віри, а самому Хмельницькому – удільну державу на Україні з Києвом» [8, с.301-302]. Однак вже на початку 1649 р. Дьєрдь II Ракоці почав переорієнтовуватися з курсу на створення союзу з козацькою Україною на пошук союзників серед польських магнатів. Така позиція приречена на провал: плани Б. Хмельницького завдати по Речі Посполитій удару з двох боків влітку 1649 р. [8, с.302].

Правитель Молдавського князівства В. Лупул в 1649-1650 рр. підтримував Річ Посполиту. Це не могло не позначитися на позиції Гетьманщини стосовно цієї країни. Б. Хмельницький на початку серпня 1650 р. звернувся із листом до турецького султана Мегмеда IV, в якому стверджував, що Молдавія прагне вийти зі складу Порти¹ [18, с.292]. Майже одразу «з мовчазної згоди уряду Туреччини було організовано каральну експедицію кримських татар» [9, с.147]. Гетьман на вимогу калги-султана Крим-Гірея також взяв участь у молдавському поході 1650 р. Господар Молдавії був змушений залишити столицю князівства – м. Ясси, яке пограбували татари з українцями [9, с.147].

В ході цієї кампанії гетьман зумів укласти з В. Лупулом угоду, що передбачала військово-політичну підтримку Молдавією козацької України у її боротьбі з Польщею та згоду господаря на шлюб доньки Розанди зі старшим сином Б. Хмельницького – Тимошем [9, с.147]. Це б дало змогу породнитися з впливовою родиною Радзивілів (старша дочка В. Лупула була одружена з Я. Радзивілом²) і тим самим забезпечити північні кордони Гетьманщини від нападів з боку Литви [8, с.424].

Одруження Тимоша відбулося в серпні 1652 р.³ В. Лупул вирішив скористатися з цього і з допомогою козаків захопити Валахію. Молдавський господар навіть уклав таємну угоду з Австрією, спрямовану проти Трансільванії. За таких обставин М. Басараб (господар Валахії) та Дьєрдь II Ракоці

(князь Трансільванії) вороже поставилися до шлюбу Тимоша з Розандою, вбачаючи в ньому загрозу своїм інтересам. Окрім цього султан і хан насторожено сприйняли перспективу зростання ролі України в цьому регіоні [17, с.141].

У ході тривалого протистояння між Трансільванією, Валахією та Річчю Посполитою⁴ з одного боку і Гетьманщиною та Молдавією з іншого В. Лупу було позбавлено влади. Полки під проводом Тимоша були заблоковані в другій половині серпня 1653 р. в Сучаві трансільвансько-валаасько-молдавськими підрозділами, до яких згодом приєдналися польські. Воснні дії закінчилися смертю Т. Хмельницького й почесною капітуляцією українців. Не мали успіху й дипломатичні зусилля українського уряду в Стамбулі, спрямовані на повернення до влади В. Лупу. Порта застерегла гетьмана від втручання у молдавські справи [9, с.154]. Таким чином, прорахунки Б. Хмельницького сприяли утворенню антиукраїнської коаліції, дії якої восени 1653 р. різко погіршили геополітичне становище Гетьманщини.

Після Жванецької кампанії (жовтень-грудень 1653 р.) гетьман змушений був піти на зближення з Московією⁵, яке завершилося укладенням Переяславсько-Московського договору 1654 р. «Хмельницький з'єднав з Московією вільний народ, який здобув собі кривавими зусиллями незалежність і свободу, – пише історик, – а московський уряд мав на увазі не народ, а області, що були випадково придбані, які при нагоді, можна було продати, проміняти, подарувати, коли буде вигідно» [15, с.178].

Протягом 1654 – першої половини 1656 рр. українські війська спільно з російськими вели бойові дії проти Польщі. Але в листопаді 1656 р. було підписано Віленську угоду між Річчю Посполитою та Московією, згідно якої уряд останньої зобов'язувався припинити військові дії проти першої (Олексію Михайловичу пообіцяли польський трон після смерті Яна Казимира). Цим самим було перекреслено «заповітну мрію Б. Хмельницького про звільнення всіх південноруських земель, де панувала православна віра» [8, с.709-710]. М. Костомаров стверджував, що для Московської держави цей договір був нерозумним кроком, бо «він здійснив розлад між Московією та Малоросією» [10, с.132].

Наприкінці 1656 – на початку 1657 р. гетьман уклав новий договір з трансільванським князем Дьєрдем II Ракоці та Швецією про спільні військові дії проти поляків і розподіл їх територій. До Швеції мали відійти Велика Польща, Лівонія, Гданськ з прилеглими територіями; Ракоці – Мала Польща, Велике князівство Литовське, Мазовія. Щодо Гетьманщини, то її землі мали бути назавжди відокремлені від Польщі. Ці договірні статті, як стверджував історик, зі сторони Трансільванії підписали Стефан Хорват і Топош, а від України – генеральний суддя С. Зарудний. М. Костомаров одним із перших звернув увагу на той факт, що Швеція та Гетьманщина мали між собою контакти, але підписанням угоди вони не завершилися. Зв'язуючою ланкою між цими країнами виступав трансільванський князь [8, с.714].

Коли в грудні 1656 р. почався наступ трансільванського князя на Польщу, Б. Хмельницький надіслав йому на допомогу козацькі полки під керівництвом київського полковника А. Жданович. Попервах українсько-шведсько-трансільванське військо діяло успішно. Однак із середини травня 1657 р. його

¹ Молдавське князівство було васалом Османської імперії ще з початку XVI ст.

² Януш Радзивілл (1612-1655) з 1646 і до самої смерті був великим гетьманом литовським.

³ Є відомості, що ця подія відбулася 1 вересня 1652 р.

⁴ Готуючи взимку 1653 р. змову проти В. Лупу, Дьєрдь II Ракоці та М. Басараб пішли на зближення з Річчю Посполитою, подаючи на її підтримку.

⁵ Кримський хан став союзником Польщі.

становище погіршилося. Невдачі раз по раз переслідували союзників. Через напад Данії на Швецію шведський король Карл X Густав залишив Дьєрда II Ракоці. Крім того, до Семиграддя вдерлися польські війська, а над самим трансільванським князем нависла загроза оточення татарами. За цих обставин він капітулював біля Чорного Острова [9, с.160-161].

Підсумовуючи характеристику українсько-трансільванських відносин за гетьманату Б. Хмельницького в оцінці М. Костомарова, варто зупинитися на наступних моментах: по-перше, дослідником при аналізі цієї проблеми вперше в історіографії було використано солідну джерельну базу; по-друге, він відзначив, що Б. Хмельницький постійно відстоював державні інтереси козацької України; по-третє, з'ясував як позитивні, так і негативні сторони відносин Війська Запорозького з Трансільванією.

Список використаних джерел:

1. Антонович В.Б. Н.И. Костомаров как историк / В.Б. Антонович // Киевская Старина. – 1885. – №5. – С. 26-34.
2. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні / В.Б. Антонович ; післям. М.Ф. Слабошицького ; ком. О.Д. Василюк, І.Б. Гирича. – К. : Дніпро, 1991. – 238 с.
3. Гончар О. Образ Миколи Костомарова в сучасному українському історіописанні / О. Гончар // Академічні й доакадемічні образи української історіографії : колективна монографія / відп. ред. та керівник авт. колективу О.А. Удод. – К. : НАН України. Інститут історії України, 2012. – С. 573-617.
4. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський ; редкол. П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1995. – Т. 8 [репринт 2-го вид.]. – Ч. 2: Початки Хмельниччини (1638-1648). – 224 с.
5. Грушевський М. Костомаров і новітня історія України. В сорокові роковини / М. Грушевський // Український історик. – 1984. – №1-4 (81-84). Рік XXI. – С. 148-170.
6. Грушевський М. Українська історіографія і Микола Костомаров: (пам'яті М. Костомарова в двадцять п'ять роковин його смерті, помер 7.IV.1885) / М. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – Т. 50. – №5. – С. 209-225.
7. Козачок Я. Панорама і характер: Ретро- і перспектива в національному концепті Миколи Костомарова / Я. Козачок // Київська старовина. – 2006. – №5. – С. 28-35.
8. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования : в 17 т. / Н.И. Костомаров ; ред. и сост. С. Угловский и др. – М. : Изд-во «Чарли», 1994. – Т. 2: Богдан Хмельницкий: Материалы и исследования. – 768 с.
9. Костомаров М.И. Малоросійський гетьман Зіновій-Богдан Хмельницький / М.И. Костомаров // Галерея портретів : біогр. нариси для серед. та ст. шк. віку / [упоряд. і перед. В.О. Замлинського] ; пер. з рос. М.М. Ілляш ; худож. С.К. Семендяев. – К. : Веселка, 1993. – С. 124-162.

10. Костомаров Н.И. Царь Алексей Михайлович / Н.И. Костомаров // Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1881. – Т. 2. Господство дома Романовых до вступления на престол Екатерины II. – С. 97-157.
11. Матях В.М. Держава Богдана Хмельницького: історіографічна ретроспектива проблеми / В.М. Матях // Богдан Хмельницький та його доба : матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 400-річчю від дня народження Великого Гетьмана (Київ, 24-25 жовтня 1995 р.). – К. : Інститут історії України НАН України, 1996. – С. 148-156.
12. Пинчук Ю.А. Исторические взгляды Н.И. Костомарова (Критический очерк) / Ю.А. Пинчук. – К. : Наукова думка, 1984. – 191 с.
13. Пинчук Ю.А. Историчні студії Миколи Костомарова як фактор формування самоусвідомлення української нації / Ю.А. Пинчук. – К., 2009. – 306 с.
14. Пинчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров / Ю.А. Пинчук. – К. : Наукова думка, 1992. – 232 с.
15. Пинчук Ю. Постать Богдана Хмельницького у творчості М.И. Костомарова / Ю. Пинчук // Доба Богдана Хмельницького (до 400-річчя від дня народження Великого Гетьмана) : збірник наукових праць. – К. : Інститут історії України НАН України, 1995. – С. 167-184.
16. Романцов В.М. Становлення козацької держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х рр. XIX ст. – початку XX ст.) : монографія / В.М. Романцов. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – 284 с.
17. Смолій В.А. Дипломатична боротьба за збереження Української держави. Перетворення України на об'єкт міжнародних відносин (1657 р. – XVIII ст.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков // Нариси з історії дипломатії України / за ред. В.А. Смолія. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
18. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
19. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.) : монографія : у 2 ч. / О. Ясь ; за ред. В.А. Смолія. – К. : НАН України. Ін-т історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.

Based on the analysis of M. Kostomarov's works, the article highlights Ukrainian-Transylvanian relations in the middle of XVII century, mainly the functioning of diplomatic embassies and missions; influence of other states on the position of the Transylvanian prince and his entourage concerning the Cossack Ukraine.

Key words: M. Kostomarov, Bohdan Khmelnytsky, Cossack Ukraine, the Cossack Hetmanate, the Transylvanian principality, embassy, diplomacy, relations, agreement, union.

Отримано: 22.11.2017

УДК 355.099(=161.2)(493)1939/1945:82-94

Ю. А. Клімчук, аспірант

СПОГАДИ ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА ЧАЙКИ – УЧАСНИКА БЕЛЬГІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ В СПРОТИВІ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті наведені записані автором даної публікації спогади остарбайтера, учасника бельгійського Руху Опору в період Другої світової війни І. Чайки, що є цінним джерелом для вивчення проблеми участі українців в європейському Спротиві, зокрема бельгійському, та їх внеску в Перемогу над гітлерівською Німеччиною.

Ключові слова: Друга світова війна, окупація, остарбайтер, І. Чайка, Бельгія, Рух Опору, «Таємна армія Бельгії».

Події Другої світової війни залишаються однією з важливих складових історичної пам'яті ХХ ст. В науковій літературі країн Європи та Америки їх розглядають через призму цивілізаційних і національних цінностей й розцінюють Перемогу над гітлерівською Німеччиною як результат колективних зусиль держав і народів. Натомість, як за часів СРСР, в сучасній Російській Федерації зусиллями істориків та ідеологічно-пропагандистського апарату стверджується теза про домінуючу роль у Перемозі над нацифашизмом Росії і майже не береться до уваги місце та роль у ній європейського Руху Опору. З огляду на це спогади українців – учасників європейського Руху Опору, зокрема бельгійського, слугують цінним джерелом у розвіюванні такого міфу.

Передусім, підкреслимо, що спогади є дуже важливим джерелом, що висвітлюють цей драматичний період світової цивілізації в сприйнятті та інтерпретації його безпосередніх учасників. Тим більше, що автор писав їх для публікації і «вивчення громадськістю та нащадками» [1, с.204]. Звісно, для такого виду джерел характерний суб'єктивний підхід, який не позбавлений наміру прикрасити описані події і вигідно показати свою участь у тих подіях. Тому вивчення «спогадів як історичних джерел вимагає їх порівняння з іншими неопублікованими та опублікованими джерелами [2, с.375].

Цінним джерелом з проблеми участі українських патріотів в європейському Русі Опору в роки Другої світової

війни, зокрема, і в бельгійському, є спогади його Івана Васильовича Чайки, що й нині проживає в м. Біла Церква Київської області.

Народився ветеран 15 січня 1925 р. в селі Блощинці на Білоцерківщині у селянській родині. Перед початком війни 16-річний юнак шойно закінчив 8 класів і тому опинився на окупованій території та довгий час переховувався від гітлерівців. Однак у 1942 р. був насильно вивезений на роботи до Німеччини – спочатку в м. Бремен, а згодом у м. Басум, де як оstarбайтер працював на залізниці. Ветеран згадує: «Нас зібрали і вночі перевезли в м. Басум, де за 60 км від Бремена, в кам'яну будівлю старого млина, але з усіма атрибутами концтабору: охорона, собаки і таке все інше. Нас вчили працювати на залізницю, вантажити щебень, вугілля. Я там працював дець 1 рік. За рік нас осталося там дець приблизно 2/3 частини. А 1/3 частини дуже хворіла, тому частенько під'їжджала чорна машина і забирала їх. Нам говорили, що це в лікарню повезли. А ми пізніше дізналися, що їх возили в Бремен, у крематорій і там вони помирали, точніше їх там спалювали живцем» [3].

Наприкінці 1943 р. його перевезли до окупованої Бельгії, в концтабір «смертників» радянських військовополонених, в'язні якого відкопували та знешкоджували нерозірвані авіаційні бомби у м. Тамін, Фалізол та ін. У невеличкому таборі вже були військовополонені. Одні працювали на шахті, а інші відкопували із землі нерозірвані американські та англійські бомби з часовим механізмом. «Мене помістили у цю групу смертників, адже рано чи пізно ці бомби зривалися і ці всі групи гинули. Я знав, що не сьогодні-завтра це буде і зі мною. Але одного разу я почув від бельгійців, які працювали на залізній дорозі, що тут є партизани і вирішив до них приєднатися», – розповідає Іван Чайка.

У Бельгії використовувалися такі форми антинацистської боротьби, як саботаж, диверсії і страйки, пропаганда і патріотичні демонстрації, приховування сировини і продовольства тощо. Велику активність в боротьбі з окупантами проявили й збройні партизанські загони – «Бельгійська армія партизан», «Армія звільнення», «Біла бригада», «Національний бельгійський рух», «Група Г» і ін. У 1941 р. був створений «Фронт незалежності», що об'єднав всі соціально-політичні сили, які боролися проти окупантів [4; 5, с.267].

У травні 1944 р. І. Чайка здійснив втечу з полону і влився в лави бельгійського партизанського загону Таміно-Намюрського об'єднання під командуванням Роберта Дельво і Бориса Божка. «Місяць мене підготовлювали та вчили партизани, там я також вчив бельгійську мову і підчував німецьку, яку я знав ще зі школи. Ми не ховалися в лісах, у нас були конспіративні квартири, де ми зустрічалися, бо населення багато, а ліси дуже маленькі, не так як у нас. Вночі ми збиралися на конспіративних квартирах і там отримували завдання з центру, наприклад, зірвати міст чи ще щось таке. Деякі з партизанів працювали на заводах і залізній дорозі.

Я жив у м. Фалізол у пекаря Жосефа Дербусера, де знаходився один із партизанських штабів. Командиром нашого партизанського загону був Борис Божко, а всього нас було 22 бійці. В основному партизанами загону були бельгійці та 4 радянські полонені-утікачі. З отриманням паспорта на ім'я Олександра Островського, польського емігранта мене підготували як зв'язківця партизанського загону. Допомогло в цьому те, що я був малий зростом, одягався у костюм школяра, накидав ранець на плечі і здійснював зв'язок з партизанами, які жили на конспіративних квартирах. При собі я завжди мав парасольку з вмонтованим у нього пістолетом, а в косоворотці спортивної куртки зашити, як мені говорили «чудодійну речовину» – на випадок затримання і тортуру, щоб не видати партизанських таємниць ворогам. Я розумів, що там знаходилась отрута. Всі диверсійні операції партизанського загону проти нацистських окупантів проходили за моєї участі» [3].

У 1942-1944 рр. бельгійськими партизанами було підірвано 11 електростанцій, виведено з ладу 641 локомотив, більше 10 тис. вагонів і 300 барж, зруйновано 30 шлюзів, знищено більше тисячі зрадників і 962 гітлерівця. З жовтня 1943 р. по квітень 1944 р. партизани здійснили понад 300 диверсій на транспорті [4; 5, с.268].

Найяскравішим спогадом ветерана є участь в одній з операцій, яку командування загону доручило виконувати особисто І. Чайці. Її виконання було на волосину від смерті: «З центру партизанського об'єднання у наш штаб прийшло повідомлення про те, що о 3 годині дня буде проходити залізницею через місто Тамін ешелон із німецькою військовою технікою на західний фронт. Його необхідно було не пропустити, зірвавши залізничний міст. Складність полягала в тому, що вибухівку потрібно було пронести через все місто, нашпиговане німцями, які всіх підозрілих розстрілювали на місці. Командир Божко цю справу доручив мені і я вирушив на завдання. У шкільному ранці, прикрита книгами, лежала вибухівка. На рулі велосипеда висіла заправлена парасолька, і була косоворотка із отрутою, яку я міцно прижимав до себе.

По дорозі кілька разів зупиняли на перевірку. Найстрашніше було, коли зупинили два німці і захотіли перевірити мої документи і ранець. Показавши посвідчення поляка-емігранта, я їм казав, що йду в школу і що дуже люблю німців, бо мій дід Генріх теж німець. Але вони захотіли перевірити мій ранець, де була захована вибухівка. Однак, коли почав його знімати з плечей, під'їхала підвода з ящиками, яку ті кинулись перевіряти, а мені наказали забиратися геть. Мене зустрічав у замиському будинку партизан Макс. Удвох ми склали план, як підкласти під міст принешену вибухівку. Для маскуванія я одягнув короткі штани, майку і ніби пастушок пішов пасти Максому кізочку, до вим'я якої прив'язали торбинку з вибухівкою. Тим часом Макс на річці ловив рибу, відволікаючи від мене гітлерівців. Вибравши момент, я пробрався на косогір мосту і підклав вибухівку, яка спрацювала у потрібний час і цілий ешелон ворожої техніки не доїхав до західного фронту» [3].

При підході англо-американських військ партизанський загін вийшов із підпілля і громив нацистів до кордонів з Німеччиною. «Коли прийшли англо-американські війська, ми вийшли із підпілля. Нам дали нову форму – білі комбінезони, на лівому плечі тригранний погон і левова голова. Очевидно, це була англійська форма, але в цьому ми не розбирались. Тоді нас називали «Таємною армією Бельгії». День Перемоги зустріли в м. Тамін. Мені пропонували там залишитися жити, обіцяли квартиру, продовження навчання та роботу, але я відмовився. Бо вдома на мене чекали мати і батько та маленька сестричка Галинка. І я завжди пам'ятав слова: «Можна все на світі вибрати синому, вибрати не можна тільки Батьківщину». А два партизани з нашого штабу залишилися там жити, один із них потім переїхав жити до США», – згадує Іван Чайка.

Їхні очі бачили сотні битв, а руки робили тисячі пострілів. Вони – це історія Української держави в емоціях. Вони – це ветерани Другої світової війни. Ми цього не бачили, але можемо почути про це зі спогадів тих, хто героїчно боровся за перемогу на різних фронтах боротьби з нацифашизмом.

Список використаних джерел:

1. Колобов О.О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень / О.О. Колобов // Українська біографістика : збірник наукових праць. – К. : РІО, 1999. – Вип. 2. – С. 201-212.
2. Воропай О. Мемуарна література / О. Воропай // Визвольний шлях (Лондон). – 1983. – Кн. 3. – С. 374-377.
3. Спогади Івана Васильовича Чайки, жителя м. Біла Церква, Київської області: інтерв'ю з учасником бельгійського Руху Опору, зроблене Клімчуком Ю. А. 30 вересня 2017 р.
4. Антифашистское движение сопротивления в странах Европы в годы второй мировой войны / глав. ред. В.П. Бондаренко, П.И. Резонова. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 733 с.
5. Sommaire des Opérations de l'Armée Belge des Partisans. – Bruxelles : Moniteur, 1945. – P. 68.

The article shows the memories of Ostarbeiter I. Chaika, a member of the Belgian Resistance Movement during the Second World War. It is a valuable source for studying the problem of Ukrainian participation in the European Opposition, for example, Belgian, and their contribution to the Victory over Nazism.

Key words: the Second World War, occupation, Ostarbeiter, I. Chaika, Belgium, Resistance Movement, «Belgian secret army».

Отримано: 22.11.2017

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ДО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА В 1919-1920 рр. У ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглянуто низку праць українських істориків про поповнення Галицького війська і армії УНР. З'ясовано їх історіографічний потенціал, а завдяки проведеним у 1919-1920 рр. мобілізаційним кампаніям, визначено питання, які потребують дальшого дослідження.

Ключові слова: армія, УГА, УНР, мобілізація, демобілізація, особовий склад.

Вирішення безпекових питань у незалежній Українській державі, зокрема щодо розбудови босздатної армії, яка б відповідала сучасним вимогам, є пріоритетним завданням. Від його успішного вирішення залежить доля країни. Тому так важливо залучити його до вирішення історичного досвіду, накопиченого зокрема в роки Української революції 1917-1921, коли молода державна влада зіткнулася з подібними питаннями.

В історіографічних працях, присвячених військовим аспектам українських визвольних змагань, основна увага дослідників приділяється веденню бойових дій, структурі і озброєнню війська, розбудові збройних сил Української Народної Республіки. Проблеми, пов'язані, зокрема, з мобілізацією населення, як вирішального чинника поповнення особового складу босздатної армії, досліджувалися частково, що актуалізує подальші дослідницькі зусилля в цьому напрямку.

Чимало цікавих фактів містить дослідницька література діаспори, яка почала з'являтися з 1920-х років. Характерною рисою цієї історіографії є те, що всі дослідження тут велися на засадах державницької орієнтації, без притаманної радянській історіографії надмірної ідеологізації. Представники української діаспори створили принципово відмінну літературу, яка з'ясувала різні питання. Так, 1958 року вийшла праця Л. Шанковського «Українська армія в боротьбі за державність» [19], де вперше застосовано метод військової історичної науки, який відкидає роздумування на зразок «якби то було» і наводить точні факти. Зокрема, він розглядає діяльність Української Галицької армії, звернувши увагу на незначне забезпечення мобілізованих продовольством і амуніцією, що ставило її у важке становище і це спричинило таке негативне явище як чоловіча демобілізація. Автор розповів про мобілізації подільського населення в районі Ямполь, Вербки, Писарівки після першого Зимового походу, де «полк мав поповнитися наддніпрянцями і галичанами» [19, с.217]. Аналогічні відомості перегукуються з фактажем, який ще у 1921 р. використав один з активних політичних діячів української революції – П. Христюк [18].

Цінну інформацію, про УГА, подає у своїй праці канадський дослідник українського походження В. Верига. Він показує, зокрема, які прощарки населення були мобілізовані до корпусу січових стрільців, як створювався Запорізький корпус, що нараховував 200 тисяч селян [1, с.49]. Військові частини могли затримувати в себе або передавати своїм сусідам мобілізованих сільських жителів, що не раз створювало хаос і деморалізувало населення. Наслідки таких дій очевидні – дезертирство [1, с.54]. Автор вніс ясність у дати весняної мобілізації, які відбувалися у травні 1919 (хоча, набір новобранців мав відбутися у березні 1919 [4, с.162]). Морально-психологічний настрій Галицького селянства, усвідомлення ним, до якої армії мобілізуватися – української чи більшовицької і хто мав очолювати військовий округ по мобілізації тощо, опосередковано подає у праці С. Макаруч [10, с.97].

Після проголошення незалежності України, історики стали дотримуватися нового погляду щодо викладу подій з історії України, могли висвітлювати факти такими, якими вони були насправді. Сучасний рівень вивчення військових подій в період боротьби за українську державність дозволяє прослідкувати монографія О. Завальнюка та С. Олійника «Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – серпень 1920 рр.)». Автори встановили, що у час, коли УГА була у складі об'єднаного українського війська, населення, як і раніше, не корилося мобілізації. Часто були випадки роззброєння галицьких мобілізаційних команд з боку населення. Все це загострювало ситуацію на фронті [3, с.200]. Історик М. Литвин проаналізувавши перебіг українсько-польської

війни в Галичині, з'ясував, що важливою причиною обмеження мобілізаційних можливостей стала господарська руїна і демографічні зміни, що сталися внаслідок битв Першої світової війни, які точилися безперервно на землях Галичини і Буковини. Проведенню мобілізації заважала неорганізованість новостворених владних структур ЗУНР, що гальмувало мобілізаційний процес серед селянства [9, с.108-109].

П. Ткачук проаналізував систему призову до Галицької армії в липні 1919 року [15], встановивши, що мобілізаційно-демографічна база Галичини була дуже завуженою через те, що чоловіки призовного віку перебували в австро-угорському війську і були розпорошені по різних фронтах [17, с.90], багато знаходилося в полоні, тому й оголосили призив до Галицької армії громадян неукраїнської національності (австрійці, німці, чехи, угорці) [15, с.7-8]. Н. Шумінська встановила, що список призовників [21, с.113-114], складався за зразком австрійської армії і містив ті ж самі рубрики [20, с.199].

Мобілізаційне і матеріально-технічне наповнення УГА, за повітовою пресою Галичини, дослідив В. Рутар. Він також зупинився на ролі у цьому процесі населення регіону [13, 14].

Чисельність армії УНР у 1919 році та її бойовий склад встановив у своїй монографії Я. Тинченко [16, с.60].

Важливі напрацювання з поданої тематики здійснив київський історик М. Ковальчук [5-8]. У ґрунтовній монографії, присвяченій боротьбі з білогвардійцями, він наголошує, що селяни йшли до армії неохоче, не виявляли стійкості і розбігалися, кидаючи зброю і масово здавалися в полон [6, с.223]. У праці йдеться про поширення дезертирства серед селян. Вміщено таблиці про чисельність мобілізованих і проаналізовано текст наказу про мобілізацію до війська УНР від 27 вересня 1919 року, Ч. 173 [6, с.344].

У статті «Чисельність армії УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919) в світлі архівних документів», М. Ковальчук з'ясував хід і тривалість мобілізації на території Поділля [8, с.163, 173, 178], чинники, які негативно вплинули на ріст чисельності української армії. Провести ж повноцінну мобілізацію органи державної влади були не в змозі, втім як і створити впорядковане заплілля. Автор продемонстрував що саме звело нанівець «мобілізаційний потенціал» Правобережної України з її достатніми людськими ресурсами [8, с.174-180].

Цікавий матеріал щодо поповнення армії вміщено в іншій статті цього автора – «Армія терпить понадто від тисячних ран...». Тут також подано статистичні дані, цінні дослідникам про чисельність Дієвої армії на території Поділля і Галичини, в залежності від результатів проведених мобілізацій [5, с.36].

Неабиякий інтерес до військової історії проявили молоді дослідники – В. Гудима [2], Ж. Мина [11]. У своїх статтях вони звертали увагу на мобілізації до збройних сил УНР. Зокрема, В. Гудима через призму діяльності місцевих органів державної влади доби Директорії дотично показує специфіку цієї мобілізації. Зокрема, він вніс поправку щодо часу проведення примусової мобілізації і реакцію на це населення Поділля [2, с.221]. Закони, видані Директорією, часто суперечили один одному [2, с.225]. Ж. Мина аналізує мобілізації 1918-1919 рр., згадує у праці, на основі відповідних державних заходів [11, с.53-54].

Про мобілізаційне забезпечення української армії у 1920 році повідомляє історик А. Руккас «Разом з польським військом: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа)». Він аналізує процес військового будівництва, де чимало уваги покладалося на мобілізацію населення і залучення до особового складу війська повстанських загонів. Автор переконує, що у травні-червні

1920 року поляки не давали провести масштабну мобілізацію, в зв'язку з незацікавленістю створення потужних збройних сил УНР. Під тиском поляків армія формуватись повноцінно не могла, тому єдиним поповненням українського війська стали вояки-українці з польських таборів інтернованих і полонених та власні внутрішні резерви. Лише у жовтні 1920 року вдалося провести масштабну мобілізацію, яка збільшила загальну чисельність армії до 40 тис. чоловік [12, с.68, 108, 126].

Таким чином, аналіз опрацьованих історіографічних джерел дозволяє констатувати, що мобілізаційні процеси до українських збройних сил у 1919-1920 рр. висвітлено частково, лише в контексті військових дій. До питань мобілізаційних кампаній 1919 року, зокрема, зверталися як історики діаспори, так і сучасні, але цілісної картини мобілізації до армії не встановлено. Формування армії шляхом мобілізації 1920 року аналізував лише А. Руккас, та й то для того, щоб показати цілісний образ українських збройних сил з їхніми сильними і слабкими сторонами. Цілісне комплексне дослідження піднятої проблеми, у якому дістануть висвітлення усі складові мобілізаційних кампаній до українських збройних формувань у 1919-1920 рр. та їх вплив на підвищення боєздатності тих структур, залишається одним із актуальних завдань сучасної історичної науки.

Список використаних джерел:

1. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 / В. Верига. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 2. – 345 с.
2. Гудима В. Діяльність органів місцевої влади на Поділлі в добу Директорії під час мобілізації до лав армії УНР (листопад 1918 – листопад 1920) / В. Гудима // Краєзнавець Хмельниччини. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 6. – С. 46-51.
3. Завальнюк О.М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.) / О.М. Завальнюк, С.В. Олійник. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – 292 с.
4. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.) / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. – 4-е вид., змінене і доповн. – Львів : Світ, 1992. – 702 с.
5. Ковальчук М. «Армія терпить понадто від тисячних ран...». До питання про чисельність Української Галицької армії на Великій Україні в 1919 р. / М. Ковальчук // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 2 (13). – С. 30-44.
6. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння / М. Ковальчук. – К. : Темпора, 2006. – 576 с.
7. Ковальчук М. Перша світова війна і Українська держава гетьмана П. Скоропадського / М. Ковальчук // Київська старовина. – 2008. – №2. – С. 30-61.
8. Ковальчук М. Чисельність армії УНР у Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919) в світлі архівних докуме-

- нтів / М. Ковальчук // Україна XX ст. і культура, ідеологія, політика : збірник статей. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 159-197.
9. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. / М. Литвин. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1998. – 488 с.
  10. Макарчук С. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.
  11. Мина Ж. Збройні сили Директорії на початку її існування (листопад 1918 – травень 1919 р) / Ж. Мина // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – №408. – С. 49-55.
  12. Руккас А. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа) / А. Руккас. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. – 480 с.
  13. Рутар В. Мобілізаційне і матеріально технічне забезпечення галицької армії в період українсько-польської війни 1918-1919 рр. (за матеріалами повітової преси ЗУНР) / В. Рутар // Військово-науковий вісник. 2010. – Вип. 14. – С. 79-92.
  14. Рутар В. Організація забезпечення артилерії Галицької армії (листопад 1918 – листопад 1919 р.) / В. Рутар // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – 2012-2013. – Вип. 13-14. – С. 446-458.
  15. Ткачук П. Система організації призову до збройних сил ЗУНР / П. Ткачук // Демократичне врядування. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 2-9.
  16. Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917-1921) / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2011. – Кн. 1. – 424 с.
  17. Удовиченко О. Україна в боротьбі за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917-1921 / О. Удовиченко. – К. : Україна, 1995. – 213 с.
  18. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. / П. Христюк. – 1921. – Т. 3. – 164 с.
  19. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен : Дніпровська хвиля, 1958. – 318 с.
  20. Шумінська Н. Діяльність органів військового і цивільного управління ЗУНР щодо комплектування Галицької армії / Н. Шумінська // Військово-науковий вісник. – 2015. – Вип. 23. – С. 192-204.
  21. Шумінська Н. Особливості підготовки кадрів піхоти Галицької армії / Н. Шумінська // Грані. – 2016. – №2. – С. 111-116.

The article deals with a number of works by Ukrainian historians on the reinforcement of the members of The Ukrainian Galician Army and The Army of the Ukrainian People's Republic (the Ukrainian National Army). Their historiographical potential was clarified and the issues for further research, thanks to the mobilization campaigns which were carried out in 1919-1920, were identified.

Key words: army, UGA, UNR, mobilization, demobilization, personnel aspects.

Отримано: 22.11.2017

УДК 930.1:354.32+354.52(477)«1919/1920»Огієнко

О. І. Марчук, аспірант

ДОСЛІДНИКИ ПРО ДЕРЖАВНИЦЬКО-ПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА ЗА ДИРЕКТОРІЇ УНР (за науковим збірником «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта»)

У розвідці аналізуються низка досліджень сучасних істориків-огієкознавців, вміщені у науковому збірнику «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», про різні аспекти державницької роботи Івана Огієнка (організаційна, управлінсько-міністерська, урядова, громадська) в українських урядах за Директорії УНР.

Ключові слова: Іван Огієнко, науковий збірник «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», Директорія УНР, дослідники-огієкознавці.

Дослідження багатогранної діяльності Івана Огієнка стало одним із пріоритетних напрямів української історичної науки в добу незалежної України. З 2003 р. вчені-огієкознавці отримали ще одну можливість для друку результатів своєї науково-дослідної роботи – періодичний збірник «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», який започаткувався у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (тоді – державному університеті) і став одним із найбільш авторитетних спеціалізованих видань, яке об'єднало істориків, політологів, соціологів, лінгвістів, літературо- та культурознавців, громадських діячів. Контент-аналіз засвідчує, що загаль-

ний доробок цих вчених унікальний і не має аналогів як в Україні, так і в зарубіжжі.

До історіографії історичної огієнікани відомі дослідники зверталися вже не раз, що знайшло своє відображення, зокрема, на сторінках зазначеного наукового видання. Відзначимо ґрунтовність та методологічну значимість їх праць для дослідження різних аспектів діяльності І. Огієнка. Так, доктор історичних наук, професор І. Тюрменко проаналізувала динаміку сучасних (станом на 2005 р.) вітчизняних досліджень з широкої огієкознавчої тематики та розглянула проблему пошуку нових методів та підходів для вивчення ролі цієї постаті в історії України [11]. Доктор історичних

наук, професор О. Завальнюк зробив ґрунтовний аналіз праць (близько 150 позицій), що характеризують розвиток огієнкіани в Кам'янці-Подільському, виокремив вагомий доробок вчених присвячений І. Огієнку у державотворчому, культурному, освітньому, науковому і духовному житті українського народу [12]. Великі напрацювання українських істориків 90-х років ХХ ст. (монографії, статті, матеріали конференцій) представили у своєму аналізі доктори історичних наук, професори С. Копилов і О. Завальнюк, доцільно згрупувавши їх за різними науковими напрямками і визначивши найбільш пріоритетні з них [13]. Доктор історичних наук, професор В. Прокопчук у своїй ґрунтовній статті представив понад півсотні огієнкознавчих досліджень О. Завальнюка (станом на 2016 р.), проаналізувавши їх за 6-ма основними напрямками, що дало змогу конкретизувати внесок цього вченого в історичну огієнкіану [14].

Метою нашої статті є висвітлення наукового доробку українських вчених-істориків, які публікували результати своїх досліджень у науковому фаховому збірнику «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», з проблем державно-політичної діяльності відомого українського вченого, освітнина, гуманіста, державного, церковного і громадського діяча, активного учасника національного відродження в найбільш складний період Української революції 1917-1921 рр., пов'язаний з Директорією УНР.

Передусім варто звернути увагу на праці О. Завальнюка, у яких висвітлено різноманітну державницьку роботу І. Огієнка – як ректора, міністра освіти та міністра ісповідань, Головноуповноваженого уряду УНР (ГУ) в сферах освіти, науки, державного управління, церкви, збройних сил та соціогуманітарної політики.

У своїй статті «Іван Огієнко і Кам'янець-Подільська університетська гімназія для дорослих (1918-1920 рр.)» автор проливає світло на недостатньо з'ясований внесок Івана Івановича в утворення та функціонування гімназії для дорослих, зокрема, про отримання цим закладом відповідного юридичного статусу, державної навчальної програми, певної частини викладацьких кадрів, державного фінансування, приміщення для користування, що створило загалом задовільні умови для навчальної праці. У підсумку вдалося здійснити у липні 1920 р. перший випуск національно зорієнтованої молоді, яка поповнила студентські лави переважно місцевого університету [1, с.150-154].

В праці «Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні...» дослідник наводить цінні данні про: відмову міністра Огієнка від своєї ректорської зарплатні на користь незаможного студентства, утворення Ради міністра освіти як дорадчого органу із вироблення комплексу питань освітньої політики, ухвалу рішення про збудування університетських приміщень, вирішення питання про українізацію російських університетів в Україні, заснування друкарні при Кам'янець-Подільському університеті, підготовку низки освітніх законопроектів, зусилля із розбудови Української Автокефальної Православної церкви, вирішення матеріальних проблем державних службовців, налагодження взаємозв'язку з польською адміністрацією для задоволення українських інтересів тощо. Автор вказав і на питання, які, з об'єктивних причин, не вдалося втілити у життя – це затвердження Статуту українських університетів, придбання друкарського обладнання та інші [2, с.312-315; 317-320].

Неабияке значення для творення подальших достовірних біографічних досліджень має праця О. Завальнюка «Біографія Огієнка за українськими часописами 1918-1919 років» [3], в якій аргументовано спростовуються різного роду допущені науковцями фактографічні помилки про різні періоди життя І. Огієнка, наводяться нові, якісно достовірні матеріали, почерпнуті із різних архівних і опублікованих джерел, про різні складові проблеми дослідження життя і діяльності цього відомого широкому загалу державного діяча.

В інших своїх трьох статтях автор характеризує великий пласт державницької праці І. Огієнка в освітній сфері, а саме вищої школи [4], розбудови очолюваного ним університету [5], шкільних закладів Кам'янця-Подільського [6]. Тут до наукового обігу залучено багато нових архівних матеріалів, періодичної преси, зроблено аргументовані

висновки про роль талановитого менеджера Огієнка у становленні та розвитку національної освіти.

Значну увагу привертає розлога стаття О. Завальнюка, присвячена багатогранній діяльності І. Огієнка як Головноуповноваженого уряду УНР з листопада 1919 по липень 1920 рр. Звернено велику увагу на різнобічну підтримку українських громадян та інституцій на Поділлі за польського адміністрування, коли центральні державні органи перебували поза межами країни, або систематично не функціонували як традиційні управлінські структури країни. Вчений робить аргументований висновок про те, що «представник вищого виконавчого органу УНР в межах наданих йому повноважень <...> забезпечив проведення політики в інтересах титульної нації, всіх громадян УНР, які проживали у підконтрольному йому районі. Досвід роботи І.І. Огієнка, нагромаджений в складних революційних умовах, не втратив свого значення для вдосконалення гуманітарної політики незалежної України» [7, с.16, 25-26]. Цінною є розвідка вищевказаного науковця про співпрацю І. Огієнка з керівниками Української держави на ниві національного відродження [17].

Поглиблено було розглянуто О. Завальнюком також один з важливих напрямків державотворчої роботи І. Огієнка – соціогуманітарний. На основі опрацьованого великого масиву джерел він показав масштаби наданої матеріальної допомоги студентській молоді, професурі, учасникам визвольних змагань, держслужбовцям та іншим громадянам УНР, які були на грані виживання через відсутність матеріальних засобів існування [16].

Відомий український дослідник – доктор історичних наук, професор В. Лозовий у своїх кількох публікаціях з'ясував внесок І. Огієнка в процеси українізації церкви та існування легальної опозиції соціалістичному уряду Директорії УНР. У першій із них вчений констатує: «...лише з приходом у Міністерство ісповідань І. Огієнко вживає заходів для інституалізації УАПЦ та утворенні її ієрархії на чолі з церковним Синодом... Також зробив ряд кроків для забезпечення канонічності української церкви в міжнародних православних колах. З цією метою розпочав листування з послом УНР у Туреччині про клопотання щодо визнання УАПЦ східним партнером. Разом з тим звернувся до посла УНР в Румунії з проханням прозондувати ґрунт, чи можливо там висвятити двох єпископів-українців» [8, с. 112].

У іншій статті «Іван Огієнко і діяльність легальної опозиції соціалістичному уряду УНР у Кам'янецьку добу Директорії» вказується на те, що цей період почався під знаком подовження боротьби між соціалістичним табором на чолі з С. Петлюрою та соціалістичним урядом Б. Мартоса, а також групами правої політичної орієнтації. Основними гаслами правої опозиції були відхід від «трудового принципу» та перехід до демократії і парламентаризму західного зразка. І. Огієнку симпатизували ідеї партії соціалістів-федералістів, більшість у якій належала інтелігенції. Також він долучився до вироблення «Меморандуму громадських діячів Поділля», роботи установчих зборів Українського Національно-Державного Союзу» (15 липня 1919 р.), очолив міністерство культів (15 вересня 1919 р.), виступав на президії УНДС (7 листопада 1919 р.) з пропозицією створити новий уряд – «Кабінет оборони». Важко не погодитися із підсумковою думкою В. Лозового про те, що діяльність представників легальної опозиції, до якої входив І. Огієнко, разом з іншими чинниками, призвели до зміни політики уряду, переходу до загальнодемократичних засад побудови українського республіканського ладу та сприяли об'єднанню всіх сил в Україні, які переслідували державницькі засади [9, с.167-169; 171-173].

Подаючи бібліографічну інформацію про І. Огієнка, аспірант В. Слюсаренко коротко згадує про державницьку роботу І. Огієнка, її напрями та основні досягнення [15, с.34].

Оригінальне порівняння між визначними постатями С. Петлюрою і І. Огієнком зробив доктор історичних наук, професор В. Ляхощкий. Детально проаналізувавши біографії цих діячих осіб Української революції, він відзначає формування в І. Огієнка власної концепції державотворення, що поєднувала в собі ідеї про взаємозв'язок між соціальними та національними чинниками, необхідність ідеологічної та політичної підготовки народних мас до вирішення складних державотворчих

проблем. Щодо національної освіти, то, як стверджує автор, Іван Іванович відстоював принципи демократичності, спадковості, послідовності різних форм навчальних програм і типів шкіл, доступність освіти. Його політичні погляди зводилися до централізму, відкидання принципу однопартійності при формуванні урядових структур. Парадигма вченого прислужилася теоретично і практично для впровадження на національних засадах церковного будівництва в Україні [10, с.131].

Отже, праці істориків (І. Тюрменко, О. Завальнюк, С. Копилов, В. Прокопчук, В. Лозовий, В. Ляхощкий та ін.), опубліковані у науковому збірнику «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», становлять певний вклад у розвиток українського огієнкознавства. У працях про державницько-політичну діяльність І. Огієнка переконливо стверджується, що він зумів активно прислужитися національно-державній справі, в ході якої реалізовувалися його прогресивні політичні погляди, аналогічні до європейських, зробив значний внесок в об'єднання певних політичних сил в ім'я розвитку та оборони Батьківщини. Державницька робота цього діяча охоплювала широкий спектр діяльності, починаючи від управлінських, кадрових рішень, реформи освіти, церкви тощо, і завершуючи гуманітарною сферою, співпрацю із іноземцями, які контролювали Подільський регіон.

Список використаних джерел:

1. Завальнюк О. Іван Огієнко і Кам'янець-Подільська університетська гімназія для дорослих (1918-1920 рр.) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2007. – Вип. IV. – С. 148-55.
2. Завальнюк О. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного університету / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – Вип. V. – С. 297-322.
3. Завальнюк О. Біографія Огієнка за українськими часописами 1918-1919 років / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2005. – Вип. II. – С. 93-101.
4. Завальнюк О. І.І. Огієнко і становлення української вищої школи (березень 1917- квітень 1918 р.) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2003. – Вип. I. – С. 4-13.
5. Завальнюк О. Дослідження діяльності Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського національного університету / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. VI. – С. 30-41.
6. Завальнюк О. І.І. Огієнко і шкільні заклади Кам'янець-Подільського: взаємини і співпраця на ниві національного відродження (1918-1920 рр.) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. VIII. – С. 12-20.
7. Завальнюк О. І.І. Огієнко: турбота про українські інституції та громадян УНР за польського адміністрування на Поділлі (листопад 1919 – липень 1920 рр. (до 130-річчя від дня народження видатного українського діяча Івана Івановича Огієнка) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – Вип. IX. – С. 16-27.
8. Лозовий В. Діяльність І. Огієнка щодо українізації церкви в добу Директорії УНР (1919-1920 рр.) / В. Лозовий // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2007. – Вип. IV. – С. 114-119.
9. Лозовий В. Іван Огієнко і діяльність легальної опозиції соціалістичному уряду УНР у Кам'янецьку добу Директорії / В. Лозовий // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. VIII. – С. 116-173.
10. Ляхощкий В. З Україною в серці (Симон Петлюра та Іван Огієнко – праведники нації, подвижники духовного ренесансу, будівничі державності) / В. Ляхощкий // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2005. – Вип. II. – С. 119-138.
11. Тюрменко І. Сучасне вітчизняне огієнкознавство: парадигма розвитку та перспективи дослідження / І. Тюрменко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2005. – Вип. II. – С. 4-9.
12. Завальнюк О. Огієнкіана в Кам'янці-Подільському: щедрий десятилітній ужиток (огляд наукової збірки «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» 2003-2012 рр.) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2013. – Вип. X. – С. 308-318.
13. Копилов С. Основні напрямки огієнкознавчих студій істориків в Україні (1990-і рр.) / С. Копилов, О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. – Вип. XIII. – С. 5-23.
14. Прокопчук В. Огієнкознавчі дослідження професора О.М. Завальнюка / В. Прокопчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. – Вип. XIII. – С. 24-32.
15. Слюсаренко В. Іван Огієнко як духовний лідер та освітній діяч / В. Слюсаренко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2017. – Вип. XIII. – С. 22-37.
16. Завальнюк О. Гуманітарна діяльність Івана Огієнка в Кам'янці-Подільському: основні напрямки, масштаби і результативність (1918-1920 рр.) / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – Вип. XI. – С. 54-62.
17. Завальнюк О. Іван Огієнко і керівники Української держави у 1917-1920 рр.: співпраця на ниві національного відродження / О. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Сер.: філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. – Вип. XII. – С. 114-124.

The research analyzes a number of studies of contemporary historians of philosophic sciences, included in the scientific collection «Ivan Ogienko and modern science and education», on various aspects of the state work of Ivan Ogienko (organizational, managerial, ministerial, government, public) in the Ukrainian governments under the Directory of the UNR.

Key words: Ivan Ogienko, scientific publication «Ivan Ogienko and contemporary science and education», UNR Directory, researchers-philanthropists.

Отримано: 22.11.2017

УДК 378.014.543.3.378.6.61(477)«192/193»

В. В. Пагор, аспірант

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВИШІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (20-30-ті рр. ХХ ст.)

У статті йдеться про забезпечення стипендіями та звільнення від плати за навчання студентів медичних вишів радянської України у 1920-1930-ті рр. Охарактеризовано розміри державної підтримки молоді, працевлаштування та особливості організації студентського побуду. Дослідження підготовлене на матеріалах державних архівів України та вишівської преси.

Ключові слова: медична освіта, стипендії, побут, УСРР, молодь.

Одним із способів стимулювання навчальної діяльності і вирішення матеріальної скрути студентів були державні стипендії [22, арк.2]. Вони передбачалися студентам, аспірантам [23; 24] і стажистам [25; 26]. Виплату стипендій було закріп-

лено законодавством. 6 грудня 1921 р. РНК УСРР видала декрет «Положення про соціальне забезпечення студентів та навчальних закладів професійної освіти». Гарантували виплату стипендій і статуту. Наприклад, у статуті Київського медіс-

титуту було прописано, що «більшість студентів забезпечуються державною стипендією» [7, арк.2].

Виплати державної допомоги за курсами були різними. У 1933 р. стипендії для студентів були двох видів. Студенти I курсу із звичайною успішністю отримували 55 руб., II – 65 руб., III – 75 руб., IV – 95 руб., V – 115 руб.; з високою успішністю – відповідно: 65, 75, 95, 115, 135 [12, с.2].

Непоодинокими були випадки затримки стипендій, а також додаткових відрахувань. Наприклад, в останній місяць навчання перед канікулами у 1935 р. студентам Київського медінституту бухгалтерія зробила надзвичайно високі відрахування зі стипендії – понад 50%, що обурило їх. На руки вони отримали лише по 40-50 руб. стипендії [1, с.2].

Нагальним було питання матеріального забезпечення стажистів. Наприклад, один з випускників Харківського медінституту щомісячно отримував лише 23 руб. (станом на 1927 р.). Нестача коштів змусила юнака продати літнє пальто і купити необхідне для фахової діяльності приладдя: стетоскоп, молоточок, термометр, шприц. Пізніше через голодування він змушений був продати за 1 руб. термометр. Звітуючись перед стажкомісією, його розкритикували за непродуманість кроків у вирішенні свого матеріального становища [2, с.3].

Розмір державних стипендій не давав змоги молоді повністю задовольнити свої матеріальні потреби, тому студенти змушені шукати додаткових підробітків. Це питання особливо актуальним було для одружених. Один із студентів-робітників стосовно цього зазначав: «Не мало нас навчається на робітфаках, маючи на утриманні власну сім'ю. Як він може навчатися, одержуючи 15 руб., якщо приходячи до дому, він бачить дружину і дітей босими і голими, які хочуть їсти» [17, с.24].

Підробітки молодь вимушено поєднувала з навчанням. У 1923 р. 300 безробітних студентів Харківського медінституту, які потребували фінансової підтримки, направили на реєстрацію сільського населення. Наступними роками в інституті проводилася значна робота з подолання безробіття серед студентства [3, с.96-97]. У Харківському хіміко-фармацевтичному інституті розробили заходи «по боротьбі з безробіттям» і «для запобігання безробіттю», під час яких пропагувалася ідея працевлаштування студентства [18, с.101].

Особливо важким було матеріальне становище слухачів курсів при Харківському медінституті, які приїжджали на навчання часто «без одежі, взуття, білизни, постільних приналежностей» [4, с.92].

У першій половині 1920-х рр. більшість студентів вносили плату за навчання [11, с.6]. Зокрема 1922 р. в Харківському медінституті в 20% студентів були звільнені від плати за навчання, 30% – вносили половину суми (40 руб.), а решта студентів сплачували в повному обсязі (80 руб.) [10, с.87]. 1922 р. у Київському хіміко-фармацевтичному і Катеринославському медінститутах не сплатили за навчання понад 20% студентів [19, арк.3], у Катеринославському медінституті – 30-35% [9, с.94].

Частина студентів медичних вишів не спроможна була сплачувати за навчання [8, арк.10]. Студенти зверталися до керівництва вишів знизити їм плату за навчання. Наприклад, у 1925-1926 н.р. студентка III курсу Дніпропетровського медінституту К. Дудкевич просила зменшити її плату за навчання на 30%, тому що крім неї в сім'ї здобували вищу освіту ще 2 брати, які також платили повну суму за навчання [20, арк.2]. Подібне було і в Харківського медінституті. У 1928 р. студентка Л. Сухопилова сплачувала 45% від необхідної суми, Я. Познанський – 50%, деякі студенти – до 25% [21, арк.30-31зв.]. Траплялися й випадки, коли добивалися права безкоштовно навчатися заможні студенти. Стосовно цього в студентських колах можна було почути таку реакцію: «Якщо вона в спроможності купити собі лопух, іменуємий шляпою, за 120 мільйонів, ясно, що вона може платити за навчання..., а її звільняють» [16, с.87].

Студентські організації і комісії з соціального забезпечення сприяли тому, щоб плата за навчання була перекладена на заможне студентство. У зв'язку з цим в Харківському медінституті проводилася робота із з'ясування класового та економічного становища студентів [15, с.89].

Вагітним студенткам надавали академічні відпустки [6, арк.11]. При медичних вишах відкривали ясла. У 1927 р. їх започаткували при Харківському медінституті [14, с.4]. При

Київському медінституті ясла були відкриті в 1933 р., що значно покращило побут студенток, які виховували дітей. Наприклад, студентка Горова зазначала: «Погано було нашим студенткам-матерям без ясел. От хоч би й мені. Чоловік мій в армії, стипендій на мене з дитиною не вистачало, – доводилося важенько. Я йшла до вишу, – за дитиною нікому було доглядати. Іноді доводилося залишати її напризволяще» [5, с.1]. 1935 р. виникла потреба у відкритті додаткового дитячого садка при Київському медінституті. У студентів вишу було понад 150 дітей, яких вони залишали у дитячих садках різних районів міста. За користування послугами вони сплачували суму в розмірі 30-40 руб. на місяць, що було «дуже важко і матеріально відбивалося на бюджеті студента» [13, с.1].

Значний вплив на матеріальне становище викладачів і студентів мали інфляція та економічний стрес, пов'язаний з провалом становлення комуністичної економіки і запуском непу на початку 20-х рр. XX ст. Водночас, професорсько-викладацький і студентський контингент часто на ентузіазмі долучався до будівництва вищої медичної школи. Створювалися студентські комітети взаємодопомоги, викладачів за власні кошти відправляли у відраження, підносили навчально-методичний і науковий рівень навчальних закладів. Керівництво вишів повсякчас докладало зусиль для покращення матеріального благополуччя вишів.

Список використаних джерел:

1. А. Розслідувати неприпустимі вчинки бухгалтерії / А. // Медичні кадри. – К., 1935. – 23 червня. – №7. – С. 2.
2. Бездомний Б. Записки стаживника / Борис Бездомний // Студент революції. – Харьков, 1927. – №2. – С. 3.
3. В медицинском институте // Студент революции. – Харьков, 1923. – №6. – С. 96-97.
4. Генес С. Подготовительные курсы Харьковского Медицинского Института / С. Генес // Студент революции. – Харьков, 1923. – №4-5. – С. 92.
5. Горова. Ясла допомогли студенткам-матерям / Горова // Червоный медик. – К., 1933. – №56. – 12 вер. – С. 1.
6. Держархів Дніпропетровської області, ф.р.3732, оп.1, спр.3, 235 арк.
7. Держархів міста Києва, ф.р.352, оп.1, спр.2521, 22 арк.
8. Держархів Одеської області, ф.р.247, оп.1, спр.2, 53 арк.
9. Жизнь Мед. Института // Студент революции. – Харьков, 1922. – №1. – С. 94.
10. Медицинский Институт // Студент революции. – Харьков, 1922. – №1. – С. 87.
11. Немоловський І. Ще про болоче питання / І. Немоловський // Студент революции. – Харьков, 1924. – №3-5. – С. 6.
12. Новый порядок розподілу стипендій // Рефлекс. – Харків, 1933. – 17 квітня. – №10(168). – С.2.
13. Полотницька. КМІ потрібний зразковий дитсадок / Полотницька // Медичні кадри. – К., 1935. – 23 червня. – №7. – С. 1.
14. Про ясла не турбуються // Рефлекс. – Харків, 1930. – 25 грудня. – №11(69). – С. 4.
15. Рохлин Л. Полгода работы студенческих организаций Харьковского Медицинского Института / Л. Рохлин // Студент революции. – Харьков, 1923. – №4-5. – С. 89.
16. Селецкая Л. В кирилке / Любовь Селецкая // Студент революции. – Харьков, 1923. – №4-5. – С. 87.
17. Страутин. Рабочий о раз мере стипендии / Страутин // Студент революции. – Харьков, 1924. – №1-2. – С. 24.
18. Сухая А. Работа профсекции «Всемедикосантруд» Химико-Фармац. и-те / А. Сухая // Студент революции. – Харьков, 1923. – № 4-5. – С. 101.
19. ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.1524, 3 арк.
20. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.438, 2 арк.
21. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.5464, 31 арк.
22. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.5525, 2 арк.
23. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.5955, 2 арк.
24. ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.7709, 150 арк.
25. ЦДАВО України, ф.342, оп.2, спр.874, 3 арк.
26. ЦДАВО України, ф.342, оп.2, спр.2119, 56 арк.

The article deals with the provision of scholarships and exemptions from tuition fees for Soviet Union's medical institutions in the 1920s and 1930s. The size of state support for youth, employment, and the student corps of the organization of the student corps are described. The research was prepared on the materials of the archives of Ukraine and the newspapers.

Key words: medical education, scholarships, life, SSR, youth.

Отримано: 22.11.2017

ГЕНЕРАЛ ІУСТИН ТРЕТЕСЬКИЙ: ПОДОЛЯНИН В ІМПЕРСЬКІЙ АРМІЇ Й НАУЦІ

У статті зроблено спробу реконструювати біографію Юстина Третеського – вихідця з подільської шляхти, що зробив успішну кар'єру в російській армії і за яким в радянській історіографії утвердилась репутація одного з творців ракетної техніки.

Ключові слова: Іустин Третеський, Поділля, російська армія, повітроплавання.

Іустин Іванович Третеський – одна із цікавих і лише по-біжно вивчених постатей історії Поділля імперського періоду. За радянських часів його ім'я активно згадувалось у науковій та науково-популярній літературі як одного із піонерів ракетобудування. І хоча подібні ідеологічно вмотивовані твердження значною мірою перебільшені, тим не менш, постать Іюстина Третеського цікава як свідчення різноманітних процесів, що відбувались на теренах Подільського краю в імперський час.

Народився Іустин Третеський (Тржетецький) 30 травня 1821 р. у Кам'янці-Подільському у польській шляхетській родині. Родина Тржетецьких була внесена до першої частини родовідної книги Подільської губернії, вона володіла маєтками у кількох селах Кам'янецького повіту [6, с.127]. Батько майбутнього генерала брав участь у Наполеонівській війні, згодом служив у карантинній варті, дослужившись до звання полковника і посади командира Одеського карантинного батальйону [2, с.136-137].

На жаль, на сьогоднішній день лише епізодично відомі ранні роки військової служби І. Третеського. Зокрема, відомо, що у 1837 р. юнак розпочав навчання у Головному інженерному училищі, по закінченні кондукторських класів якого 26 серпня 1840 р. йому присвоїли перший офіцерський чин прапорщика [8, с.238]. Після цього в числі кращих випускників його залишили на навчання у так званому офіцерському класі, що йому згодом було зараховано як навчання в інженерній академії [8, с.238].

Мало інформації про перші півтора десятиліття служби І. Третеського. Відомо – ці роки пройшли на Кавказі; молодий офіцер брав активну участь у бойових діях, доказом чого можуть слугувати ряд отриманих ним нагород: Анненська нагорода зброя, ордені Святої Анни 3-го та 2-го ступенів, Святого Станіслава 3-го та 2-го ступенів. Послужний список Іюстина Івановича фіксує його участь у кампаніях 1849, 1852 та 1853-1856 рр. [7, с.326]. Цю інформацію доповнює О.В. Матвеев, цитуючи документ, за яким у 1852 р. старший ад'ютант штабу начальника Чорноморської лінії польовий інженер-капітан Ю.І. Третеський брав участь у «виступі об'єднаних загонів з Абінського укріплення під начальством віце-адмірала Серебрякова; при переправі через ріку Бугундир, при взятті і винищенні аулів Гуссерхабль, Джрегабль і Хурімгабль» [5, с.29].

У 1857 р. Іустин Третеський, на той час вже підполковник, отримав першу самостійну командну посаду, очоливши інженерну команду фортеці Свєабург (сучасна Суоменлінна у Фінляндії). Після трьох років служби у Фінляндії офіцера було переведено на аналогічну посаду до Архангело-Новодівської інженерної команди [8, с.238].

Офіційні документи не містять відомостей щодо служби у 1863-1865 рр. [7, с.326; 8, с.238]. Можливо, з початком польського повстання у офіцера-поляка виникли певні труднощі, однак достовірною інформацією щодо цього ми не володіємо.

З початком впровадження військових реформ кар'єра Третеського значно пришвидшилась – у 1865 р. він зайняв посаду помічника начальника інженерів Одеського військового округу, а в червні 1872 р. був переведений на таку ж посаду до Московського військового округу [8, с.238].

30 серпня 1873 р. Іюстину Третеському присвоїли перше генеральське звання. Слід зазначити, що присвоєння генеральського чину було доволі своєрідним. Справа в тому, що для тогочасної російської системи неабияке значення мало старшинство у певному чині, яке визначало статус офіцера щодо інших військовослужбовців. Однак ще у 1762 р. царським маніфестом було дозволено присвоєвати генеральське звання полковникам, котрі обіймали командні посади генеральського рівня, із подальшим присвоєнням старшинства у чині. Таким чином, хоча Іустин Іванович Третеський генерал-майором став у 1873 р., однак старшинство в чині за ним було закріплене щойно у 1875 р. [7, с.326]. Наведений епізод, хоч і видається дріб'язковим, демонструє один важливий аспект кар'єрного шляху І. Третеського – він належав до когорти молодих (в

контексті середнього віку командного складу царської армії) офіцерів, що відігравали помітну роль у проведенні військово-вих реформ 1860-1870-х рр.

У 1882 р. генерала Третеського було призначено начальником інженерів (згодом посада була перейменована на начальника окружного інженерного управління) Київського військового округу [8, с.238]. Саме ця посада стала останньою у службовому зростанні Іюстина Івановича. У 1891 р. він вийшов у відставку, а в 1895 р. помер.

Варто зупинитись на іншій стороні біографії І. Третеського, яка зробила його предметом активної уваги радянських дослідників, – інтереси до ракетної техніки і спроби пристосувати реактивний двигун для руху повітроплавного транспорту. У 1849 р. штабс-капітан Третеський подав рапорт з пропозицією оснастити аеростат реактивним двигуном. Рапорт доповнювався кресленнями апарату і працею «Про способи управляти аеростатами, припущення польового інженера штабс-капітана Третеського». Автор, зокрема, зазначав, що «користь повітроплавання взагалі для людства величезна» і пропонував використовувати аеростати для проведення розвідки у специфічних умовах кавказького театру бойових дій [1, с.40]. Пропозиція Третеського була розглянута військово-вченим комітетом Військового міністерства і визнана непридатною для практичного втілення, при цьому військовий міністр дійшов висновку, що «офіцер цей за об'ємну працю свою заслуговує на похвалу» [3, с.87-88]. Згодом історики техніки відзначали у проекту Третеського низку переваг над іншими подібними проектами, що з'явилися у той час – практичну спрямованість, першу в історії аеронавтики пропозицію розділити аеростат на герметичні відсіки, креативний підхід до проблеми палива (в якості імовірних варіантів розглядалися порохові гази, газ, отримуваний при спалюванні спирту тощо) [1, с.39]. Тож можна говорити про новаторський і передовий характер проекту.

Загалом біографія І.І. Третеського, попри наявність у ній низки «білих плям» і дискусійних моментів, дозволяє простежити типову службову кар'єру генерала російської імперської армії – вихідця із Правобережної України. Зокрема, слід відзначити такі її віхи як участь в імперських загарбницьких війнах, активна роль у військових реформах 1860-1870-х рр. тощо.

Список використаних джерел:

1. Дузь П.Д. История воздухоплавания и авиации в России / П.Д. Дузь. – 2-е изд., перераб. – М., 1981. – 271 с.
2. Губарь О. Энциклопедия забытых одесситов. «И в схватке рукопашной один он стоил двух» / О. Губарь // Одесский альманах. – 2012. – №1. – С. 135-140.
3. История воздухоплавания и авиации в СССР. Период до 1914 г. / под редакцией В.А. Попова. – М., 1944. – 952 с.
4. Кислов В. Основоположник ракетоплавания – кам'ячанин / В. Кислов // Прапор Жовтня. – 1991. – 10 січня. – С. 2.
5. Матвеев О.В. Поляки в укреплених Черноморской береговой линии / О.В. Матвеев // Польские ведомости: Издание Краснодарской региональной общественной организации Польский национально-культурный центр «Единство». – Краснодар, 2007. – №4(19). – С. 22-31.
6. Список дворян, внесенных в родословную книгу Подольской губернии. – Каменец-Подольск, 1897. – 391 с.
7. Список генералам по старшинству. Составлен по 1-е марта 1888 года. – Санкт-Петербург, 1888. – XXVI. – 822 с.
8. Список генералам по старшинству. Составлен по 1-е января 1891 года. – Санкт-Петербург, 1891. – XXIV. – 913 с.

The article attempts to reconstruct the biography of Justin Tretesky, a gentry of the Podolia Governorate, who made a successful career in the Russian army, and which, in Soviet historiography, established the reputation of one of the creators of rocket technology.

Key words: Justin Tretesky, Podillya, Russian Army, aeronautics.

Отримано: 22.11.2017

Д. Р. Яблонська, здобувач

ІСТОРИК, ПЕДАГОГ, АРХІВІСТ ПИЛИП ВАСИЛЬОВИЧ КЛИМЕНКО (до 130-річчя від дня народження)

У статті досліджується професорський шлях історика, викладача та науковця Пилипа Васильовича Клименка під час життя у Кам'янці-Подільському та Києві. Зроблено акцент на його науковій, архівній та педагогічній діяльності.

Ключові слова: П.В. Клименко, історія, професор, архів, кафедра, університет.

Серед відомих українських вчених, що працювали у Кам'янець-Подільському, виділяється історик, архівіст, активний учасник освітнього процесу на Поділлі Пилип Васильович Клименко.

Вагомий внесок у вивчення цієї постаті належить сучасним дослідникам І. Дивний, О.В. Юрковій, О.М. Завальнюку, Г.К. Волкотруб. Дослідження його діяльності дає змогу відкрити ще чимало маловідомих сторінок, пов'язаних з цим відомим науковцем та професором України.

Вчений, історик, архівознавець та джерелознавець Пилип Васильович Клименко народився 6 листопада 1887 р. на Чернігівщині, у с. Ярославка Козелецького повіту, у багатій козацькій родині. У 1912 р. закінчив історико-філологічний факультет університету св. Володимира та працював у Київському центральному архіві давніх актів. У 1914 р. його затвердили професорським стипендіатом на кафедрі російської історії історико-філологічного факультету його *alma mater*. У зв'язку із загрозою втратити Київ під час Першої світової війни, П.В. Клименко тимчасово виїхав до Москви. Повернувшись у 1916 році і став членом «Молодої академії», що в подальшому негативно позначилося на його педагогічній роботі [10, с.83].

З 1919 р. життя П.В. Клименко пов'язане з Кам'янцем-Подільським. Працював професором в українському державному університеті, який очолював І.І. Огієнко, а згодом викладав в інституті народної освіти під керівництвом П.Г. Клепатського та П.М. Бучинського [5, арк.44]. Пилип Васильович викладав історії України (до Люблінської унії) на історико-філологічному факультеті [7, арк.16]. Серед спецкурсів, які він читав, була методологія історії [4, арк.32зв.], суспільно-політичний лад в Україні у XV-XVI ст. [6, арк.166] та історія українського права [8, арк.18].

Педагогічну діяльність Пилип Васильович вдало поєднував із науковою. Він увійшов до гуманітарної секції Наукового товариства університету. Згодом захворів на тиф, що вибило його з науково-дослідної роботи [10, с.85].

У липні 1919 році на базі Кам'янець-Подільського університету було створено архівну комісію для систематизації архіву університету, яку очолив П.В. Клименко. Згодом він розробив проект «Закону про охорону пам'яток старовини», згідно якого наявні в різних установах архівні документи підпадали під державний контроль [9, с.359-360].

У січні 1921 р. Пилип Васильович очолив Кам'янецький повітовий комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи. Одночасно із цим працював на посаді професора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Він обстежував умови зберігання архівних документів та стан пам'яток архітектури [9, с.367-368].

20 лютого 1921 р. П.В. Клименка звільнили з посади керівника комітету та позбавили статусу державного службовця. Згодом його заарештували працівники ВУЧК за «контрреволюційну націоналістичну роботу», а у квітні 1922 р. випустили із буцегарні за недоведеністю звинувачень. Тоді ж його призначили завідувачем сектору історії культури Науково-дослідної кафедри Поділля, яка діяла в структурі Кам'янець-Подільського ІНО [13, с.378].

Науково-дослідна кафедра (далі – кафедра) була заснована з ініціативи професора Є.Д. Сташевського у 1922 році [1, арк.1]. Спочатку у її складі працювали 4 відомих науковців: Є.Д. Сташевський, Ю.Й. Сіцинський, П.В. Клименко та П.Г. Клепатський. Першим її керівником призначили професора Є.Д. Сташевського (до березня 1923 р.). Згодом він переїжджає до Києва, керівництво дістається професору П.В. Клименку [2, арк.3].

У липні 1923 р. Пилип Васильович також переїжджає до столиці [12, с.103], хоча продовжує офіційно вважатися керівником кафедри (насправді усіма її справами займався його

заступник І.А. Любарський). Сам професор інколи навідувався до Кам'янця-Подільського, хоча більшість свого часу присвячував роботі на науково-дослідній кафедрі історії України у Києві, очолюваній академіком М.П. Василенком [3, арк.5].

У 1925 р. став постійним науковим співробітником науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського, де працював до 1930 р. Паралельно із цим працював у Археографічній комісії ВУАН та Центральному архівному управлінні (1931-1933 рр.). У 1932-1933 рр. його життя було пов'язане із Всеукраїнським історичним музеєм ім. Т. Шевченка [11, с.240].

У 1938 р. П.В. Клименка безпідставно заарештували і засудили до 6-річного позбавлення волі. Відбувши покарання, повернувся у м. Козелець Чернігівської області, де прожив решту життя. 8 липня 1955 року покінчивши життя самогубством.

Таким чином, у 1919-1938 рр. викладацька та наукова діяльність професора П.В. Клименка органічно пов'язана із вищими і культурно-охоронною структурою у Кам'янці-Подільському, науково-дослідними та архівними структурами, історичним краєм у Києві. Вчений мав високий науковий фах, неабиякі організаційні здібності, які він віддав Україні, отримавши взамін від радянського режиму зламану долю і припинення займатися улюбленою справою.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.953, арк.1-1зв.
2. Державний архів Хмельницької обл., ф.р.302, оп.1, спр.953, арк.3.
3. Державний архів Хмельницької області, ф.р.302, оп.1, спр.953, арк.5-5зв.
4. Державний архів Хмельницької області, ф.р.302, оп.1, спр.10, арк.32зв.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.р.582, оп.1, спр.133, арк.44.
6. Державний архів Хмельницької області, ф.р.582, оп.1, спр.134, арк.166.
7. Державний архів Хмельницької області, ф.р.582, оп.1, спр.145, арк.16.
8. Державний архів Хмельницької області, ф.р.582, оп.1, спр.145, арк.18.
9. Дивний І. Український історик Пилип Клименко (1887-1955): Документальний біографічний нарис / І. Дивний // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1996. – Т. 1. – С. 356-386.
10. Завальнюк О.М. П.В. Клименко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1921 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. пр. Серія: Історія. – Вінниця : ДПФ, 2003. – Вип. 5. – С. 81-85.
11. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.
12. Юркова О.В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924-1930 рр.) : монографія / О.В. Юркова. – К., 1999. – 433 с.
13. Юркова О.В. Клименко Пилип Васильович / О.В. Юркова // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 4: Ка–Ком. – С. 348.

The article examines the professor's path of historian, teacher and scientist Pylyp Vasylyevich Klymenko during his life in Kamyanets-Podilsky and Kyiv. The emphasis is on his scientific, archival and pedagogical activities.

Key words: P. Klimenko, history, professor, archive, department, university.

Отримано: 22.11.2017

УДК 37.013.42–055.26

Н. С. Гевчук, кандидат педагогічних наук

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ МАТЕРИНСТВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА В СУСПІЛЬСТВІ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми порушення механізму формування материнства як соціального явища. Визначено основні групи проблем (психологічні та соціальні), що впливають на процес формування материнства.

Ключові слова: сім'я, материнство, дитинство, батьківські обов'язки, психологічні проблеми жінок, соціальні проблеми жінок.

У сучасній Україні сімейні відносини потребують особливої уваги та піддаються небезпеці. Проблеми певної частки сучасних українських сімей добре відомі: погіршення умов життєдіяльності, руйнування моральних цінностей і принципів, ослаблення виховного потенціалу сімей, втрата фундаментальних людських цінностей, низький матеріальний достаток, житлово-побутова невлаштованість, безробіття, психологічне і фізичне насильство над дітьми, дисгармонія міжособистісних відносин, відсутність взаємоповаги, жорсткість, алкоголізм, наркоманія [2, с.37].

Теоретичну основу дослідження становлять праці вчених, які висвітлюють низку проблем, пов'язаних із різними аспектами батьківства, зокрема: дослідження проблеми готовності молоді до створення сім'ї, формування педагогічної культури майбутніх батьків, а також особливості просвітницької роботи з ними (Т. Алексєнко, І. Гребенніков, Р. Овчарова, О. Песоцька, І. Трубавіна); соціально-педагогічних аспектів роботи з молоддю в напрямку формування її готовності до батьківства (О. Безпалько, Т. Веретенко, І. Зверєва, А. Капська, В. Кравець, Г. Лактіонова, С. Харченко).

На думку Лемещенко О., індивідуалізація і споживча орієнтація, плюралізація життєвих стилів, переоцінка цінностей в українському суспільстві на тлі перманентної соціально-економічної кризи, які зумовили трансформації в шлюбно-сімейній сфері, деструктивно впливають на стан і розвиток інституту сім'ї. Дослідниця зазначає, що у сфері шлюбу спостерігається стійка тенденція до егалітаризації та індивідуалізації шлюбносімейних відносин; поширюються раніше не типові для України форми сім'ї; спостерігається високий рівень конфліктності і розлучуваності; зростає кількість неповних (материнських) сімей; поширюється материнство поза шлюбом [2, с.38].

Материнство і дитинство належать до тих соціальних феноменів, які дуже тісно взаємопов'язані й чутливі до всіх змін, що відбуваються у суспільстві, і є своєрідними індикаторами його благополуччя. Внаслідок особливої вразливості в умовах нестабільного стану сучасного суспільства, вони виявилися найменш соціально і емоційно захищеними і опинилися у кризовому стані. Доказом того є невістні дані офіційної та неофіційної статистики, реальні факти порушення прав цих категорій населення і сучасні психолого-педагогічні проблеми, в яких відображаються умови, якість життя, а також численні ризики і загрози.

Однак, перш ніж зупинитися на їх характеристиках, необхідно більш чітко визначитись із тим, що таке материнство і дитинство, і в чому саме полягає цей феномен. Найперше, їх можна трактувати з двох позицій: як сукупний образ і як період у житті. Відносно дітей таким є особливий період у розвитку людини і формах його вияву в природних поведінці та емоційних реакціях, недостатньому

життєвому досвіді й обмежених можливостях, оскільки в ньому вони дуже залежні від світу дорослих [1, с.15].

Сучасна сім'я переживає великі труднощі, пов'язані з матеріальними і психологопедагогічними проблемами, з ціннісними орієнтаціями її членів. У сучасних умовах інститут сім'ї втратив свою стабільність. В середньому розпадається 65% сімей, а в деяких регіонах України цей показник сягає 70-80% у перші 5 років шлюбного життя. Основними причинами розлучень є матеріальні нестатки, відсутність окремого житла, втручання родичів у сімейне життя молодого подружжя, невміння спільно вести господарство, небажання знаходити компроміси, подружжя невірність, шкідливі звички тощо.

На початку третього тисячоліття в Україні проживало 2 млн. неповних сімей (в основному, після розлучення батьків), в яких виховувалось майже 1,5 млн. дітей. Асоціальна поведінка батьків, сімейне насильство стають причиною того, що щорічно в Україні в судові органи подається 6-6,5 тис. справ про позбавлення батьківських прав. Загалом таких сімей в Україні понад 60 тис. Це одна з причин поширення соціального сирітства – діти стають сиротами при живих батьках. Офіційно визнано, що на даний час в Україні налічується майже 100 тис. соціальних сиріт [1, с.15-16].

На думку В. Брутман, у наш час, материнство займає незначне місце у житті жінки. Адже стрімко зросло прагнення до високого професіонального статусу та кар'єри, відзначається підвищена увага до благополуччя та високого рівня споживання, що призводить до зміщення ролі материнства в системі цінностей сучасної жінки [2].

Звернемося до аналізу типових проблем жінок та сімей, які мають ризик відмови від дитини.

Так, науковці (Ж. Петрович, Т. Алексєнко) серед найбільш поширених **психологічних проблем жінок**, які мали намір відмовитися від дитини, виокремлюють: *психологічний інфантилізм та соціальна незрілість* (виражаються в затримці становлення особистості, коли поведінка людини не відповідає віковим вимогам; складності виникають переважно в емоційно-вольовій сфері: нездатність адекватно керувати власними емоціями, поведінкою, ідентифікувати та висловлювати почуття; *зміщений локус контролю*; високий рівень психологічної травматизації; низька, амбівалентна самооцінка; низький рівень стресостійкості; наслідки деприваційних явищ після перебування в інтернатному закладі; схильність до вживання алкогольних та/або наркотичних речовин [3, с.78].

До типових соціальних проблем, труднощів сімей, в яких є ризик відмови від дитини, дослідники відносять такі: низькі матеріальні доходи сім'ї, бідність, безробіття; відсутність родичів чи їхньої підтримки; наявність у сім'ї кількох неповнолітніх дітей, зокрема від попереднього шлюбу; *відсутність власного житла або належних умов проживання у наявному помешканні*; відсутність позитивної моделі сім'ї та батьківської поведінки; відсутність на-

станови на материнство та прихильності до дитини; *низький виховний потенціал жінки*; відсутність реєстрації, документів, що посвідчують особу жінки, зокрема паспорта, свідоцтва про народження тощо) [3, с.78].

Отже, серед загальних причин відмов юних мам від своїх дітей можна виділити такі: психологічна та емоційна неготовність; дуже низький рівень прибутків або їх відсутність; недостатність соціальної підтримки; відсутність будь-яких професійних навичок; неналежні побутові умови.

Список використаних джерел:

1. Запобігання інституціоналізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей: Методичний посібник / авторитетно упоряд.: Т.Ф. Алексєєнко, О.В. Безпалько, Н.О. Бервено та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петровича. – К.: Століття, 2008. – 224 с.

2. Лемешенко О.Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників готовності до усвідомленого батьківства : дис. ... канд. пед. наук : 19.00.05 / О.Р. Лемешенко. – Северодонецьк, 2016. – 224 с.
3. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А.В. Аносова, О.В. Безпалько, Т.П. Цюман та ін.; за заг. ред.: Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. – К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с.

In the article the theoretical analysis of problem of violation of mechanism of forming of maternity is carried out as the social phenomenon. The basic groups of problems (psychological and social) that influence on the process of forming of maternity are certain.

Key words: family, maternity, childhood, paternal duties, psychological problems of women, social problems of women.

Отримано: 05.12.2017

УДК 378.091.312

Т. О. Докучина, кандидат педагогічних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена проблемі формування колективної взаємодії майбутніх корекційних педагогів у процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: колективна взаємодія, корекційні педагоги, тренінг колективної взаємодії.

Забезпечення якості підготовки майбутніх корекційних педагогів в умовах вищого навчального закладу передбачає формування їхньої професійної компетентності. Сучасний корекційний педагог має володіти необхідними знаннями, вміннями і навичками роботи з усіма учасниками навчального процесу. Взаємодія з учнями, педагогами, батьками є важливим засобом забезпечення цілісності та ефективності педагогічного процесу. Тому підготовка студентів до колективної взаємодії є одним із завдань професійної підготовки у системі вищої педагогічної освіти.

Проблемі підготовки корекційних педагогів присвячені наукові праці В.І. Бондаря, Н.Ф. Засенко, С.П. Миронової, В.М. Синьова, Л.І. Фомічової, О.П. Хохліної та ін. Не зважаючи на значний науковий інтерес, недостатньо розглянутими та актуальними залишаються окремі питання.

Метою статті є обґрунтування актуальності тренінгу колективної взаємодії у фаховій підготовці корекційних педагогів.

Успішність навчально-виховної та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами значною мірою залежить від злагоджених, скоординованих дій фахівців навчального закладу. Це особливо актуально в умовах інклюзивного навчання, де командний підхід до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є однією з умов забезпечення ефективності психолого-педагогічного супроводу [3; 4].

Поняття «взаємодії» розглядається як процес обміну інформацією, організації спільних дій для реалізації спільної діяльності, й відповідно досягнення спільної мети [1, с.101; 2, с.4]. У педагогічному колективі спільною діяльністю виступає процес навчання та виховання дітей. Взаємодія фахівців спеціальних та інклюзивних закладів спрямована на організацію спільної діяльності з метою навчання, виховання, розвитку і корекції дітей з особливими освітніми потребами. Власне колективний характер діяльності та колективна відповідальність за її результати є однією з особливостей педагогічного колективу.

Актуальність проблеми колективної взаємодії фахівців навчальних закладів обумовила розробку та включення у навчальний план підготовки студентів спеціальності 016 Спеціальна освіта початкову дисципліну «Тренінг колективної взаємодії», метою вивчення якої є підготовка студентів до командної взаємодії у спеціальних та інклюзивних закладах.

У процесі вивчення навчальної дисципліни студенти оволодівають системою *знань*, зокрема про сутність колективу, його функції, види, структуру та етапи розвитку; сут-

ність та значення колективної взаємодії в учнівських та педагогічних колективах; конфлікти у колективі та шляхи їх вирішення; поняття та значення тренінгу колективної взаємодії; методи психолого-педагогічного вивчення колективу; форми, методи формування колективної взаємодії у учасників навчального процесу та ін.

Майбутні корекційні педагоги оволодівають такими *вміннями*: застосовувати на практиці теоретичні основи розвитку колективу у процесі формування особистості дитини з особливими освітніми потребами; здійснювати психолого-педагогічну діагностику колективу; здійснювати адекватний вибір форм та методів формування колективної взаємодії, вирішення конфліктних ситуацій; працювати у команді спеціального та інклюзивного закладу; формувати колектив учнів спеціальних та інклюзивних закладів та ін.

Вивчення навчальної дисципліни сприяє формуванню *позитивної мотивації* студентів до навчальної та професійної діяльності, а також *професійно-особистісних якостей*, зокрема: поваги до дітей та педагогів, терпимості, наполегливості, творчої активності, креативності, готовності до інновацій та ін.

Програма дисципліни «Тренінг колективної взаємодії» включає в себе лекційні, практичні заняття, самостійну та індивідуальну роботу студентів. Вивчення навчальної дисципліни передбачає не лише теоретичне засвоєння матеріалу, але й практичне застосування теоретичних основ у процесі проведення тренінгових вправ та занять. Важливим є той факт, що вивчення дисципліни забезпечує також формування колективної взаємодії студентів.

Отже, підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах спеціального та інклюзивного закладу передбачає формування у них знань, умінь та навичок взаємодії з усіма учасниками навчального процесу. «Тренінг колективної взаємодії» забезпечує підготовку до роботи в команді спеціального та інклюзивного закладу, а також сприяє формуванню колективної взаємодії студентів.

Список використаних джерел:

1. Андреева Г.М. Социальная психология : учеб. / Г.М. Андреева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 415 с.
2. Велитченко Л.К. Психологічні основи педагогічної взаємодії : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Л.К. Велитченко. – К., 2006. – 44 с.
3. Миронова С.П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в

умовах інклюзивної освіти / С.П. Миронова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – №14(225). – Ч. II. – С. 108-112.

4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : монографія / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.

УДК 159.922.76-056.313:943

Н. В. Жил'як, кандидат психологічних наук

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ СМИСЛОВИХ ЗАВДАНЬ МОТОРНИХ ДІЙ

У статті здійснений теоретико-методологічний аналіз підходів до дослідження смислових завдань моторних дій. Розкрито значення діяльності парадигми для вивчення закономірностей та механізмів керування моторними діями за допомогою смислових завдань. Розглянуті особливості застосування принципів детермінізму, системності, розвитку як методологічних засад дослідження відображувальної та регулятивної функцій психіки людини.

Ключові слова: діяльність, смислові завдання, моторні дії, принципи психології, рівні психічного відображення, образне відображення.

Передумови вивчення смислу в психології як ідеї, ідеального змісту, інформації, що її несе та чи інша подія, ситуація, предмет, дія полягали першопочатково у прагненні зрозуміти цю дефініцію як явище свідомості, причому не виходячи за межі самої свідомості (А. Біне, Вандер Вельдт, Е. Тітченер, Ф. Бартлетт та інші). Натомість другий підхід полягав у прагненні науковців зрозуміти суть смислу шляхом аналізу життєдіяльності людини, її реальної взаємодії з навколишнім світом (Л. Виготський).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що ідея Дж. Берклі про поєднання психічного та фізичного м'язовими рухами та їх відчуттями була розвинена у трактаті про відчуття Е. Кандільяка, а Г. Спенсер і О. Бен підкреслили, що без м'язових відчуттів неможливо поєднати внутрішнє та зовнішнє у поведінці суб'єкта. Водночас, в їх працях з цієї проблеми йдеться про дуалізм, а не про причинний зв'язок [1].

Роль психомоторики у процесах пізнання та практичного впливу на навколишнє середовище на ґрунті матеріалістичних та детерміністичних засад ґрунтовно досліджували І. Сеченов, Т. Рібо, О. Самойлов, М. Озерський, М. Гуревич, М. Лебединський та інші. З позиції діяльнісного підходу психомоторні феномени вивчали: М. Бернштейн (цільова детермінація поведінки людини), О. Леонтьєв (відновлення рухів після поранень), О. Запорожець (онтогенез психіки як орієнтувальної діяльності), О. Лурія (виявлення афективних комплексів), Б. Ананьев (психічні та рухові компоненти в діях) [2].

Науковці спрямовують увагу на дослідження механізмів керування психомоторними виявами. Починаючи з Р. Декарта, який своїми працями створив потужний стимул для переходу психологічного знання з суто філософських на емпіричні засади; Т. Гобса, який створив систему психології, що містить основи для розвитку матеріалістичної детерміністської схеми керування поведінкою (асоціації); Г. Лейбніца, який констатував, що сприймання залежить від досвіду суб'єкта (аперцепція) і означив певну циклічну схему функціонування цього процесу; Д. Берклі, який застосовував схему рефлекторного кільця у своїй теорії, що пояснювала функціонування зору; і завершуючи Дж. Дьюї, який остаточно сформулював у своїх працях принцип зворотного зв'язку, здійснювали пошук адекватного пояснення стимулу і логічного завершення дії [3].

М. Ланге, М. Бернштейн, П. Анохін, Л. Чхайдзе та інші вчені теоретично та емпірично поглибили розуміння механізмів керування діями і акцентували увагу на значенні для цього процесу смислових завдань. Багатомірність смислових завдань моторних дій із застосуванням системи понять, які розкривають різні особливості та сторони образного відображення: образ – мета, концептуальна модель, оперативний образ досліджували С. Ільїн, В. Клименко, С. Лазуренко, О. Малхазов, В. Озеров, А. Шинкарьок та ін. [2; 3].

Для розуміння особливостей реалізації смислових завдань у функціональних органах доцільно застосовувати тео-

The article is devoted to the problem of formation of collective interaction of future special pedagogues in the process of professional training at universities.

Key words: collective interaction, special pedagogues, training of collective interaction.

Отримано: 05.12.2017

рію рівнів побудови рухів, розроблену М. Бернштейном. Вона дозволяє віднайти відповідь на питання, чому суб'єкти психомоторної активності виконують одні дії краще за інші. Це можливо тому, що функціональні можливості різних рівнів побудови рухів у одного й того ж суб'єкта різні. Особливо парціальність функціональних можливостей суб'єктів на різних рівнях нервової системи помітна у дітей-олігофренів. Іноді вони спроможні краще виконати складнішу дію, а гірше простішу (М. Вайзман, М. Козленко, В. Синьов, О. Хохліна).

Висновки. Отже, можна говорити про відсутність певного загального показника психомоторної обдарованості людини, що у процесі розвитку умінь регуляції моторних дій вимагає від суб'єкта активності щоразу удосконалюватись у конкретній координаційній дії і не дає можливості здійснити загальне координаційне налаштування (Л. Бурлачук, К. Гуревич, Є. Ільїн та інші).

Як відомо, програмові вправи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів позитивно впливають на їх психомоторні можливості за конкретними факторами. Це дозволяє висунути припущення про необхідність такого поєднання вправ, яке дозволить покращити координаційні можливості суб'єкта і підготувати його для виконання різноманітних психомоторних дій.

На нашу думку, здійснити таке загальне координаційне налаштування студентів на виконання широкого спектру моторних дій можна за допомогою системи вправ, у яких представлені як провідні всі рівні побудови рухів.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активности / Н.А. Бернштейн ; под ред. О.Г. Газенко ; изд. подгот. И.М. Фейгенберг. – М. : Наука, 1990. – 495 с.
2. Малхазов О.Р. Психология та психофізіологія управління руховою діяльністю : монографія / О.Р. Малхазов. – К. : Євролінія, 2002. – 320 с.
3. Шинкарьок А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта / А.І. Шинкарьок. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 448 с.

The article is devoted to the problem of the principles of determinism where the main attention is paid to the development of a methodological basis of imaging studies. In the article the theoretical and methodological analysis of the approaches to the study of the semantic problems of motor actions is carried out. The searching problem is not new for psychology, but psychologists do not pay essential attention to the semantic problem of motor actions. The value of the studying paradigm of patterns and mechanisms of control motor activities with meaningful tasks are disclosed. The main point in the searching problem is the principle of determinism.

Key words: activities, meaningful tasks, motor actions, the principles of psychology, the levels of mental maps, semantic task, sensory-perceptual task, verbal-logical task, conceptual model.

Отримано: 05.12.2017

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Представлені особливості емоційних станів у молодших школярів та окремі аспекти щодо діагностики.

Ключові слова: емоційні стани, молодші школярі, діагностика.

У світі, який швидко змінюється, коли технічний прогрес прискорюється, зростають і вимоги щодо шкільної підготовки попри те, що психіка людини розвивається так само, як і багато років тому. Педагогічне, моральне, психічне навантаження на сучасного школяра значно збільшилось. Навчальні програми розширюються, удосконалюються, змінюються, стають сучасними та більш складними.

Однією з найважливіших сторін формування особистості є розвиток емоційно-вольової сфери яка пов'язана з потребами, цінностями і смислами що регулюють взаємодію з іншими людьми та розширюють світогляд.

Коли дитина йде до школи більшість емоційних реакцій спрямовані не стільки на гру і спілкування як раніше, скільки на засвоєння певного обсягу інформації. У молодшому шкільному віці більшість дітей дуже емоційно реагують на оцінювання, критику та власну здатність до успішності в навчанні.

Особливі труднощі виникають у дітей молодшого шкільного віку тому що від них вимагається концентрація довільної уваги, докладання певних вольових зусиль, відповідальності, самостійності, саморегуляції емоційних станів, які у дітей цього віку ще не достатньо розвинуті.

Дитина не завжди розуміє причини своїх переживань і страхів, може бути занадто активною, впертою або, навпаки, пасивною, млявою, може відмовляється виконувати завдання. Переживання молодших школярів найчастіше є непомітними дорослим, тому їхня поведінка може бути не зрозумілою.

Дослідження розвитку емоційної сфери особистості молодшого школяра здійснено в рамках традиційного та розвивального навчання (Д.Б. Ельконін (1971), В.В. Давидов (1978, 1991), О.К. Дусавицький, Н.В. Репкіна, Г.А. Цукерман). Проте чітких діагностичних критеріїв щодо визначення межових станів, коли психологічна корекція та підтримка запобігає появі патологічного розвитку емоційно-вольової сфери, немає.

Вагомою віковою особливістю молодших школярів є їхня емоційна вразливість (В.В. Бойко), яка нерідко призводить до конфліктів з оточуючими.

Вади емоційно-вольової сфери проявляються у порушенні поведінки, неадекватності афективних реакцій, труднощах побудови взаємин з однолітками та з дорослими, відсутності мотивації до навчання, низьких учбових досягненнях, соціальній дезадаптації.

Досліджуючи пізнавальні та емоційні процеси, С.Л. Виготський та С.Л. Рубінштейн показали, помилковість відриву емоційної сфери від мислення. У працях Л.С. Виготського аргументовано доводиться єдність інтелекту та афекту [1]. В роботах С.Л. Рубінштейна стверджується, що мислення є єдністю інтелектуального та емоційного, а емоція – єдністю емоційного та інтелектуального [5].

Емоційні прояви можуть бути короткочасними й тривалими, набувати характеру емоційних станів (А.В. Петровський) настроїв, афекти, ейфорія, стрес, фрустрація – емоційні стани, позначені комплексом позитивних або негативних емоцій, характер і перебіг яких значною мірою залежить не лише від зовнішніх обставин, а й від типу нервової діяльності людини.

За класифікацією, запропонованою К. Ізардом, виділяються емоції фундаментальні та похідні. До фундамента-

льних відносять: 1) інтерес-хвилювання, 2) радість, 3) подив, 4) горе, страждання, 5) гнів, 6) відроза, 7) презирство, 8) страх, 9) сором, 10) провина. Інші є похідними. Із поєднання базових емоцій виникають комплексні емоційні стани такі як тривожність, імпульсивність, агресивність, невпевненість, та інші. Тривале перебування у таких станах створює передумови для їхнього, поступового переходу у властивості особистості, що у свою чергу впливає на психічний стан, позитивно чи негативно тому, тут важливе місце займає профілактика та рання діагностика.

До найпомітніших емоційних проявів належить агресивність, страхи, негативізм, депресивні стани, конфліктність, тривожність тощо. В цілому емоційне самопочуття учня можна вважати непрямим індикатором шкільної адаптації-дезадаптації.

В основі діагностики дітей лежить розуміння пізнавальних психічних процесів як орієнтовних дій, спрямованих на обстеження предметів і явищ, з'ясування їх властивостей і відносин. Це положення було висунуто й експериментально обґрунтовано О.М. Леонтьєвим, А.Р. Лурія, А.В. Запорожцем, Д.Б. Ельконіним, Л.А. Венгером, В.В. Холмською та ін.

Розробці діагностичних критеріїв емоційної сфери молодших школярів, на відміну від інтелектуальної, присвячено дуже мало матеріалу, тому набір діагностичних методик досить невеликий, проте саме діагностика може виявити ті емоційні стани що є межовими і можуть розвивати у дитини патологічні симптоми. Такі діти потрапляють до групи ризику і потребують особливої уваги психологів, педагогів, батьків.

На наш погляд, у діагностичному, аналітичному, профілактичному напрямках діяльності шкільної психологічної служби доречно використовувати опитувальник «Переваги та труднощі» (для батьків і педагогів дітей 4-11 річного віку) [3, с.253-255]. За допомогою зручного бланку фіксації результатів опитувальника можна спростити та оптимізувати процес первинного опрацювання і аналітичної діяльності шкільного психолога. Опитувальник може стати у нагоді для оформлення звітів і при організації наукових та моніторингових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский ; под ред. В.В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 479 с.
2. Гейця Е.Д. Психодіагностика в педвузі / Е.Д. Гейця. – К. : Видавництво МДПУ, 2001.
3. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
4. Немов Р.С. Психологія : у 3 кн. / Р.С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 1995. – Т. 3.
5. Рубинштейн Л.С. О мышлении и путях его исследования / Л.С. Рубинштейн. – М. : Изд-во Ан СССР, 1958. – 147 с.

Features of emotional states of junior schoolchildren and certain aspects of diagnostics.

Key words: emotional states, junior schoolchildren, diagnostics.

Отримано: 05.12.2017

РОЗУМІННЯ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ДИДАКТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

Запропонована наукова праця присвячена аналізу структури соціальної компетентності майбутніх учителів як дидактичного феномена. Наукове значення статті полягає в тому, що запропоновано авторське визначення сутнісного розуміння структури соціальної компетентності майбутнього вчителя як сукупності 5 компонентів: мотиваційно-соціалізаційного, ціннісно-орієнтаційного, соціально-змістового, суб'єктно-діяльнісного та соціоаналітичного.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, майбутній учитель, дидактика, структура, процес навчання, спеціаліст, вища школа.

Компетентність, за О. Малихіним, сьогодні – це одиниця виміру освіченості людини, оскільки здобуті вміння та навички є недостатнім показником рівня якості освіти. Компетентність розглядається також як базова характеристика особистості, бачення вирішення проблемних ситуацій, стійка її частина, за якою можна передбачити поведінку людини, як у життєвих ситуаціях, так і в суто професійних. Компетенція не зводиться до простої суми знань і вмінь через те, що значна роль у її вияві належить обставинам, тобто умовам, у тому числі – педагогічним. Володіти сукупністю компетенцій, необхідних для успішної інтеграції в сучасний соціум, – означає вміти мобілізувати у певній ситуації отримані знання й досвід. Компетенція одночасно тісно пов'язує мобілізацію знань, умінь і поведінкових відносин, налаштованих на умови конкретної діяльності [1].

Соціальну компетентність слід розуміти як здатність людини ефективно розв'язувати проблеми (індивідуальні та колективні) у процесі взаємодії з соціумом, зумовленої особистісними якостями та рівнем поінформованості. К. Абулханова-Славська, Е. Ерікссон, О. Лебедев називають фактори, які спонукали виникнення соціальної компетентності як дидактичного феномену:

- швидкість «старіння» навчальної інформації ще до завершення процесу навчання майбутнього спеціаліста у вищій школі;
- фактори глобалізації, які вимагають від індивіда плідної продуктивної взаємодії з людьми різних соціокультурних уподобань, національностей, віросповідань, масовість освіти, потребу здійснення навчання протягом життя.

Сутність соціальної компетентності, за Н. Ляховою, полягає в тому, що соціальну компетентність студента можна трактувати як свідоме, адекватне, позитивне ставлення людини до себе й інших, що засновується на реалізації у взаємодії балансу (рівноваги) між кооперацією й конфронтацією. До змісту соціальної компетентності дослідниця включає прийняття себе, адекватну оцінку своєї особистості, самоконтроль поведінки та діяльності, особистісну рефлексію, прийняття іншої людини, визнання її суб'єктивності, шановне ставлення до іншого, комунікативну рефлексію.

М. Гончарова-Горяньська на основі аналізу праць зарубіжних авторів, зазначає три підходи щодо визначення змісту соціальної компетентності:

- 1) на основі конкретних соціальних навичок (певні стратегії, що використовує особистість для ефективної взаємодії з соціумом);
- 2) на основі параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності);
- 3) на основі якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та поведінки [2, с.72]).

Структуру соціальної компетентності майбутнього вчителя, у нашому дослідженні, розуміємо як сукупність компонентів, котрі, у свою чергу, можуть поділятися на елементи, які взаємодіють на системно-синергетичному рівні як окремі та взаємопов'язані дидактичні системи, здатні до самоорганізації у межах цілісної педагогічної (дидактичної) системи, якою виявляється соціальна компетентність і процес її формування та розвитку.

У дисертаційній роботі «Дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі самостійної навчальної діяльності» С. Остапенко елемент науково-теоретичної новизни вбачає у

розробці структури соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей, яка складається з п'яти компонентів: когнітивно-перцептивного, мотиваційного, комунікативно-діяльнісного, комунікативно-рефлексивного, особистісного. До складу когнітивно-перцептивного компоненту науковця відносять: знання (предметні, загальногуманітарні), емоційно-чуттєве сприйняття навчальної інформації; до мотиваційного – потребу в соціальній взаємодії, соціальні установки, мета та планування навчальної діяльності, соціально-пізнавальна цілеспрямованість; до комунікативно-діяльнісного – уміння навчальні та вміння соціальної взаємодії, соціальна активність, соціальна самореалізованість, соціально-прогностичні вміння; до комунікативно-рефлексивного – рефлексію, самоаналіз, самооцінку навчальної діяльності; до особистісного – толерантність, емпатичні здібності, креативність, інтелігентність, відповідальність, упевненість [3].

Сучасний науковець М. Марусинець вважає одним із перспективних напрямів підготовки студентів(майбутніх учителів) рефлексійно-орієнтовану концепцію освіти, що створює переорієнтацію цільових установок для самореалізації та творчий розвиток. В основу рефлексивно-орієнтованої концепції вчена покладає ідею організації взаємопов'язаної рефлексійної діяльності всіх суб'єктів, що забезпечують спрямованість основних навчальних процесів на розвиток рефлексії в цілому, її якостей і компонентів особистісно-смісловної сфери суб'єктів навчальної діяльності [4].

На основі здійсненого аналітико-узагальнювального вивчення проблеми розуміння структури соціальної компетентності особистості в цілому та соціальної компетентності фахівців різних галузей робимо спробу запропонувати авторське визначення соціальної компетентності майбутнього вчителя саме як дидактичного феномена. Соціальну компетентність майбутнього вчителя розуміємо як здатність і готовність вільно взаємодіяти з соціумом на рівні цілісного суспільства та різних за кількістю груп суб'єктів освітньої діяльності як зріла соціально грамотна особистість, що виявляється в наявності соціально значущих знань, сформованості відповідних умінь і навичок їх застосування на свідомій мотиваційно-ціннісній основі та за використання набутого та актуально важливого досвіду розв'язування різноманітних соціально значущих ситуацій в освітньому процесі та дотичних до нього видів позаосвітньої діяльності. Структуру соціальної компетентності майбутнього вчителя розуміємо як сукупність компонентів, котрі, у свою чергу, можуть поділятися на елементи, які взаємодіють на системно-синергетичному рівні як окремі та взаємопов'язані дидактичні системи, здатні до самоорганізації у межах цілісної педагогічної (дидактичної) системи, якою виявляється соціальна компетентність і процес її формування та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Малихін О.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьєва, Г.І. Матукова. – К. : КНТ, 2014. – 262 с.
2. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. Гончарова-Горяньська // Рідна школа. – 2004. – №7-8.
3. Остапенко С.А. Дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі самостійної навчальної діяльності : автореф. дис... канд. пед наук : 13.00.09 / С.А. Остапенко. – Кривий Ріг, 2012.
4. Марусинець М.М. Рефлексивна парадигма в координатах модернізації підготовки психологів / М.М. Марусинець // Наука і освіта. – 2016. – №10. – С. 82-87.

The proposed scientific work is devoted to the analysis of the structure of social competence of future teachers as a didactic phenomenon. The scientific significance of the article is that the author's definition of the essential understanding of the structure of the social competence of the future teacher as a set

of 5 components is offered: motivational-socialization, value-orientation, social-content, subject-activity and socioanalytic.

Key words: competence, social competence, future teacher, didactics, structure, learning process, specialist, higher school.

Отримано: 05.12.2017

УДК 376.42

А. В. Орлянська, аспірантка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗЛАДІВ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтована вагомість проблеми розладів поведінки дітей раннього віку з комплексними порушеннями розвитку. Здійснено теоретичний аналіз зарубіжної і вітчизняної літератури з проблеми розвитку поведінки дітей з особливими освітніми потребами. В статті доведена значущість поведінки для формування особистості дитини в цілому. Зроблено висновок про те, що дослідження поведінки, дітей раннього віку з комплексними порушеннями розвитку, допоможуть вирішити одну із вагомих проблем в теорії навчання і виховання дітей цієї категорії.

Ключові слова: поведінка, ранній вік, комплексні порушення розвитку, порушення аутистичного спектру.

Діти з комплексними порушеннями психофізичного розвитку є найбільш вразливою категорією дітей з відхиленнями у розвитку і вимагають більшого, ніж всі інші, обсягу комплексної реабілітаційної та соціально-педагогічної допомоги. Найактуальнішою є ця проблема для дітей раннього віку, адже педагогічна робота з ними значно полегшить структуру порушення та стане основою підготовки до шкільного навчання.

Дослідження розладів розумового і психічного розвитку дітей з порушеннями аутистичного спектру раннього віку базуються на вивченні особливостей поведінки, оскільки вони можуть вказувати на порушення аутистичного спектру. Тому вивчення поведінки дітей раннього віку з комплексними порушеннями розвитку є однією з найбільш вагомих проблем в теорії навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

У різні роки поведінку дітей з порушеннями розумового і психічного розвитку досліджували Г. Аспергер, Л. Каннер, М. Раттер, Е. Рітво, Т. Соллі та ін. [1]. Проте, питання розладів поведінки дітей раннього віку з порушеннями розумового і психічного розвитку ще не було предметом спеціального дослідження. З огляду на вище висвітлене, метою нашого дослідження обрано вивчення особливостей поведінки дітей раннього віку з комплексними порушеннями розумового і психічного розвитку. У цій статті висвітлено результати теоретичного вивчення проблеми поведінки дітей раннього віку з порушеннями аутистичного спектру.

Проблема поведінки у дітей з порушеннями розумового і психічного розвитку привертала до себе увагу як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. У 1943 р. Л. Каннер уперше спробував проаналізувати поведінку дітей з розладами аутистичного спектру. Вчений виявив, що для дітей з розладами аутистичного спектру, так само, як і для дітей з іншими вродженими фізичними чи інтелектуальними патологіями, характерні певні своєрідні порушення. Л. Каннер вважав, що розлади аутистичного спектру не обумовлені розумовою відсталістю. Проте, подальші дослідження довели, що у багатьох випадках у дітей з розладами аутистичного спектру наявні глибокі порушення розумового і психічного розвитку [1].

Згодом у 1944 році Г. Аспергер описав особливості поведінки дітей, які мали подібні порушення в розумовому та психічному розвитку. Він описував особливу поведінку дітей з порушеннями розвитку і звертав увагу на те, що у них присутні гіпертрофовані здібності до чогось, які врівноважують наявні дефекти. Вчений підкреслював і те, що основним порушенням у поведінці є обмеження стосунків з навколишнім. Дітям характерна незріла поведінка, вони не звертають уваги на соціальні норми і правила, рівень потреб та інтересів значно нижче своїх однолітків [1].

Г. Аспергер, Л. Каннер вперше описали аутистичні розлади поведінки, розглядали їх як комплексні порушення розумового і психічного розвитку в ранньому дитячому віці [1].

Продовжуються дослідження розладів поведінки у дітей з комплексними порушеннями психічного і розумового розвитку у сфері генетики. Вчені М. Раттер, Е. Рітво,

Г. Соллі та інші надають перевагу актуальності питанню про вплив спадковості на перебіг захворювання [1].

«Афективну теорію» у виникненні комплексних порушень у дітей з розладами аутистичного спектру висунув Hobson [1]. Він вважає, що діти з розладами аутистичного спектру мають вроджені комплексні порушення. Такий первинний дефіцит афективності передбачає обмежену здатність сприймати емоційні прояви станів інших людей.

Узагальнюючи результати, Х. Ремшмідт зазначив, що «афективна» та «когнітивна» теорії досліджують різні аспекти описаних комплексних порушень, але не суперечать одна одній [1]. Учений встановив, що розвиток дітей з розладами аутистичного спектру зумовлює вплив різних факторів, які взаємодіють один з одним. Порушення психічного і розумового розвитку здатні призвести до відставання в загальному розвитку, що більш характерне для дітей з розладами аутистичного спектру раннього віку.

Тільки протягом останніх двох десятиліть в нашій країні вчені розпочали планомірне дослідження дітей з розладами аутистичної сфери. Висновки, зроблені вітчизняними вченими (К. Островська, В. Тарасун, О. Хворова, А. Чуприков, Д. Шульженко та ін.), свідчать, що у дітей з розладами аутистичної сфери порушення поведінки виявляються з перших років життя [2]. Порушення психічного і розумового розвитку у дітей раннього віку з розладами аутистичного спектру являється загальними. Вченими акцентують увагу на різних аспектах аутистичного порушення. Тому, корекційні методи і підходи розроблені на основі тих комплексних порушень у дітей з розладами аутистичного спектру відрізняються спрямованістю зусиль і вибором різного психолого-педагогічного інструментарію. Отже, через комплексні порушення в розумовому і психічному розвитку діти з розладами аутистичного спектру раннього віку потребують індивідуальних методів для навчання та виховання. Методи, які підходять для однієї дитини, можуть не підійти або навіть зашкодити іншій.

Тому, вважаючи на важливість та ймовірну неоднорідність цих розладів, дослідження поведінки дітей раннього віку з порушеннями розумового і психічного розвитку допоможуть вирішити одну із важливих проблем в теорії навчання і виховання дітей цієї категорії, оскільки вона стосується проблеми розвитку різних психічних процесів індивіда.

Перспективи нашого дослідження полягають у практичному дослідженні особливостей поведінки дітей раннього віку з порушеннями розумового і психічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ремшмідт Х. Аутизм. Клинические проявления, причины и лечение : монография / Х. Ремшмідт. – М. : Медицина, 2003. – 228 с.
2. Чуприков А.П. Расстройства спектра аутизма: медицинская и психолого-педагогическая помощь / А.П. Чуприков, А.М. Хворова. – Львов : Мс, 2013. – 270 с.

The article substantiates the importance of the problem of behavioral disorders in young children with complex devel-

opmental disorders. Theoretical analysis of foreign and domestic literature on the development of behavior of children with special educational needs is carried out. The article proves the significance of behavior for the formation of the child's personality as a whole. It is concluded that the study of the behavior of children of early age with complex developmental disorders

will help solve one of the important problems in the theory of education and upbringing of children in this category.

Key words: behavior, early age, complex developmental abnormalities, violations of the autistic spectrum.

Отримано: 05.12.2017

УДК 373.4.016:81_028.31

М. М. Свідерська, аспірантка

МЕТОДИКА ОБСТЕЖЕННЯ РОЗУМІННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У статті розкриваються напрямки дослідження стану розуміння усного мовлення учнями перших – других класів з урахуванням вікових особливостей.

Ключові слова: обстеження, розуміння усного мовлення, молодші школярі.

Розуміння усного мовлення досліджували А. Богуш, Д. Ельконін, М. Жинкін, Р. Левіна, Є. Собонович, М. Хватцев та ін. Водночас питання методики дослідження цього процесу вивчено недостатньо. Враховуючи потребу всебічного дослідження цієї проблеми, метою нашого пошуку є розробка напрямків обстеження розуміння усного мовлення молодшими школярами.

Для реалізації поставленої мети було систематизовано дидактичний матеріал для дослідження розуміння усного мовлення дітьми молодшого шкільного віку. У процесі розробки завдань обстеження використали навчальні програми для загальноосвітніх шкіл [2]; логопедичні альбоми для діагностики мовленнєвого розвитку Г. Блінової [1], О. Іншакової, І. Смирнової [3], Л. Федорович [4]; психологічні тести Т.Череднікової та ін. У процесі дослідження усного мовлення учнями перших класів, передбачили такі складові.

Обстеження пасивного словника: розуміння іменників та дієслів:

1. Розуміння узагальнюючої функції слова; розуміння синонімів, антонімів, омонімів (не використовуючи зазначених термінів).
2. Розуміння словосполучень, речень і невеликих текстів: розуміння та виконання доручень; розуміння співвідношення між членами; розуміння змісту невеликого оповідання.
3. Розуміння немовленнєвих засобів комунікації: розуміння основних емоцій; розуміння інтонації.

Враховуючи програмний матеріал для учнів другого класу, у процесі обстеження дітей цієї категорії, акцентували увагу на таких складових:

1. Обстеження пасивного словника: розуміння іменників, дієслів, прикметників, займенників, прийменників; розуміння синонімів, антонімів; розуміння роду, числа.

2. Розуміння словосполучень, речень і невеликих текстів: розуміння змісту почутого тексту; розуміння тексту з прихованим змістом.
3. Розуміння немовленнєвих засобів комунікації: розуміння емоцій; розуміння інтонації.

Отже, для обстеження розуміння усного мовлення першокласниками та другокласниками, ми виділили 3 складові. Кожен з них містить етапи дослідження, які розроблені з опорою на вікові можливості та відповідають навчальній програмі. На основі одержаних результатів буде розроблена методика для подолання труднощів сприймання інформації.

Список використаних джерел:

1. Блінова Г.Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини / Г.Й. Блінова. – К. : Благовіст, 2001. – 215 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Освіта, 2013. – 392 с
3. Смирнова И.А. Логопедический альбом для обследования лексико-грамматического строя и связной речи : [наглядно-методическое пособие] / И.А. Смирнова. – СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, ИД Карапуз, 2006. – 52 с.
4. Федорович Л.О. Логопедический альбом : [навч. посібник для студентів вищих закладів освіти] / Л.О. Федорович. – Кременчук : Християнська Зоря, 2001. – 188 с.

The article reveals the directions of study of the state of understanding of oral speech by first-graders and second-graders, taking into account age-related features.

Key words: survey, understanding of oral speech, junior schoolchildren.

Отримано: 05.12.2017

УДК 159.923.2

Д. В. Снівак, аспірант

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО ОБРАЗУ «Я» У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Статтю присвячено обґрунтуванню психолого-педагогічних умов розвитку професійного образу «Я» у студентів вищих навчальних закладів – майбутніх фахівців сфери соціальної роботи.

Ключові слова: умови, розвиток, професійний образ «Я», майбутні фахівці сфери соціальної роботи, студенти, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформації вітчизняної вищої освіти актуалізується проблема підвищення ефективності підготовки студентів вищих навчальних закладів як фахівців із високорозвинутою професійною самосвідомістю. В Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» задекларовано нагальність потреби у випускниках вищих навчальних закладів, які мають не лише глибокі знання та необхідні фахові компетенції, а й розвинені уявлення про себе як професіонала, позитивне ставлення до професійної спільноти та до себе як її представника, стійкі прагнення до професійного самовдосконалення та успішної професійної самореалізації.

Тому нагальним завданням вітчизняної психологічної науки і педагогічної практики є обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку професійного образу «Я» у студентів – майбутніх фахівців сфери соціальної роботи на етапі їх професійного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку професійного образу «Я» у студентів вищих навчальних закладів постійно привертала увагу науковців. Аналіз сучасних наукових праць психологів засвідчив, що предметом їх дослідження виступали такі аспекти цієї проблеми: соціально-психологічні засади розвитку професійної ідентичності майбутніх медичних психологів (А.С. Борисюк, 2004);

соціально-психологічні чинники розвитку професійної самосвідомості студентів технічних спеціальностей (Н.І. Мащенко, 2005); формування професійної «Я-концепції» студентів факультету фізичного виховання і спорту (В.О. Швидкий, 2007); усвідомлення власного досвіду як чинник розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів (К.С. Тороп, 2008); психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів (С.О. Ренке, 2010); психологічні основи розвитку професійної «Я-концепції» майбутніх юристів (Р.В. Каламаж, 2010); соціально-психологічні умови розвитку професійної «Я-концепції» майбутніх учителів (С.В. Кірейчева, 2010).

З проведеного теоретичного аналізу з'ясовано, що питання психолого-педагогічних умов розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи на етапі їх професійного навчання у вищому навчальному закладі не було предметом наукового вивчення психологів і тому стало **метою** цієї публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашим розумінням, феномен «професійний образ «Я» майбутніх фахівців сфери соціальної роботи» є складним інтегрованим утворенням, що містить множину когнітивно-емоційних уявлень особистості про себе як майбутнього соціального працівника.

Психолого-педагогічні умови розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи обґрунтовувалися на основі наукових положень учених про психологічну сутність і розвиток образу «Я» особистості (Р. Бернс, 1986; В. Джеймс, 1950; Е. Еріксон, 1980; К. Роджерс, 1967; П. Р. Чамата, 1966 та ін.); становлення професійного образу «Я» студентів на етапі їх навчання (Р. В. Каламаж, 2010; Н. Ф. Шевченко, 2005 та ін.); вікові особливості становлення самосвідомості особистості в юності (Г. С. Абрамова, 2001; Г. Крайг, 2001; Р. В. Павелків, 2011 та ін.).

Методологічними засадами розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи виступили положення зарубіжних і вітчизняних психологів про успішність становлення майбутнього фахівця на етапі його професійного навчання.

Представники гуманістичного підходу (А. Маслоу, 2001; К. Роджерс, 1994) підкреслили важливість прагнень особистості найповніше реалізувати особистий потенціал у своєму професійному становленні. За позицією психологів, стрижневою умовою професійного зростання особистості виступає її емоційно-ціннісне ставлення до своїх дій як фахівця та сповнення таких дій особистісним сенсом.

Положення особистісно-орієнтованого підходу утверджують дотримання викладачами і студентами вищих навчальних закладів принципів співробітництва та свободи вибору, взаємоповаги й толерантності у взаємодіях (І.Д. Бех, 2003; В.В. Рибалка, 1998; І.С. Якиманська, 2000 та ін.).

Згадані положення дозволили визначити психолого-педагогічні умови розвитку професійного образу «Я» у майбутніх соціальних працівників:

- неухильне демонстрування викладачами моральності, толерантності, культури, поваги і довіри у навчальних і виховних взаємодіях зі студентами, що сприятиме підвищенню рівня самоповаги в останніх і виникненню в них стійкого прагнення до особистісного і професійного самоствердження;
- постійне підкреслення викладачами суспільної значущості професійної діяльності соціальних працівників і демонстрування поваги до їх професійної спільноти;
- постійне демонстрування викладачами у взаємодіях зі студентами своєї поваги до місії соціального працівника в країні та світі;
- значний обсяг знань викладачів про історію становлення соціальної роботи в світі та країні, про професійні цінності, норми поведінки і професійно-значущі якості соціальних працівників;
- систематичні цілеспрямовані взаємодії викладачів зі студентами, спрямовані на активізацію в останніх професійної ідентифікації та рефлексії, а також на інтенсифікацію їх професійного образу «Я»;
- регулярне проведення зустрічей студентів із соціальними працівниками і волонтерами, що сприятиме утвердженню в них професійної гідності та підвищенню значущості їх професійної самоідентичності;
- постійне стимулювання прагнень студентів набути глибокі знання про майбутню професійну діяльність і стати компетентним фахівцем сфери соціальної роботи, бути гідним своєї професії, постійно вдосконалюватися та успішно самореалізуватися у цій сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підґрунтям представлених психолого-педагогічних умов є положення гуманістичного та особистісно-орієнтованого підходів і положення щодо успішного професійного становлення майбутнього фахівця на етапі його професійного навчання. Їх дотримання викладачами вищих навчальних закладів, які навчають і виховують майбутніх соціальних працівників, сприятиме розвитку професійного образу «Я» в останніх. Перспективою подальшого вивчення вважаємо розробку програми розвитку професійного образу «Я» у майбутніх соціальних працівників.

The article is devoted to the substantiation of the psychological and pedagogical conditions of the development of the professional image of «I» at students of higher educational institutions – future specialists in the field of social work.

Key words: conditions, development, professional image of «I», future specialists of sphere of social work, students, higher educational institution.

Отримано: 05.12.2017

УДК 159.9:37

О. С. Толков, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті проаналізовано психологічні особливості здійснення психологічної підтримки школярів. Виокремлено компоненти психологічної підтримки учнів: діагностичний, консультативний, практичний, прогностичний.

Ключові слова: психологічна підтримка, учні, школа.

Психологічне благополуччя дітей та створення умов для їх всебічного розвитку постають важливими завданнями сучасної психологічної науки. Психологічна підтримка школярів є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення, що впливає на формування особистості. Упродовж забезпечення процесу психологічної підтримки відбувається зміцнення психічного здоров'я, учні стають більш адаптованими до умов навчання, краще взаємодіють з ровесниками, активно та ефективно формуються. Водночас, процесом психологічної підтримки школярів у навчальних закладах керує психологічна служба освітніх установ. До її складу входять психологи, педагоги, соціальні педагоги, медичні працівники тощо. Усе це сприяє комплексному підходу до особистості учня.

Процес забезпечення психологічної підтримки розглядався низкою науковців, зокрема: Г.С. Абрамовою, А.А. Бодальовим, Н.В. Грیشиною, Т.В. Дуткевич, В.А. Петровським, О.В. Савицькою, Т.І. Сущенко та ін.

Психологічна підтримка дає можливість відчувати школярам допомогу та співучасть оточуючих у подоланні труднощів. Допомагає усвідомити власну значущість та необхідність у соціумі, сприяє розвитку мотивації [1]. Варто зауважити, що у повсякденному житті батьки не завжди мають можливість помітити проблеми у дітей, або не можуть правильно інтерпретувати проблемну поведінку. У таких умовах допомога психологів, вчителів, соціальних педагогів є вельми актуальною. Адже більшість часу дити-

на проводить у навчальному закладі, де контактує з безпосередніми учасниками освітнього процесу. Педагоги та психологи мають більше можливостей помітити хвилювання школярів й своєчасно надати їм психологічну підтримку. Для того, щоб психологічна підтримка виявилася ефективною, необхідно визначити, який вплив на конкретну особистість школяра вона матиме.

Загалом, психологічна підтримка – це система соціально-психологічних, психолого-педагогічних способів і методів допомоги особистості з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самоосвідомості, сприяння соціально-професійному самовизначенню, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та спрямуванню зусиль особи на реалізацію власної професійної кар'єри [2, с.101].

Мета психологічної підтримки полягає у формуванні дієвих поглядів особистості на процес подолання власних труднощів, встановлення причин їх виникнення.

Зауважимо, що психологічна підтримка школярів спрямовується на відновлення їх нормального психолого-соціального статусу, підвищення адекватної самореалізації за рахунок опрацювання психологічних труднощів і проблем: інформаційних, поведінкових, мотиваційних, емоційних тощо.

О.С. Товканець виокремлює наступні компоненти психологічної підтримки учнів: діагностичний, консультативний, практичний, прогностичний [3].

Особливістю діагностичного компонента є визначення особливостей поведінки учнів, пошук адекватних методів впливу на них й створення сприятливих психологічних умов для вирішення наявних проблем.

Діагностичний компонент психологічної підтримки школярів передбачає реалізацію таких етапів:

- всебічне дослідження особистості школяра, встановлення актуальних психологічних проблем;
- аналіз соціального оточення учня, взаємодію учня з ровесниками, вчителями, батьками тощо;
- формулювання психологічного діагнозу;
- розробка рекомендацій, програми психокорекційної та розвиваючої роботи з учнями;
- впровадження психологічної програми, контроль за її виконанням.

Консультативний компонент своїми завданнями має забезпечення процесу консультування учнів. Процес реалізації консультативного компоненту психологічної підтримки учнів включає в себе такі етапи:

- проведення підготовчого етапу до процесу консультування;
- намагання сформувати в учнів ефективну взаємодію;
- проведення бесід з учнями;
- визначення проблемних ситуацій учнів;

- пошук рішень задля виходу з проблемної ситуації;
- аналіз результатів консультативної роботи.

Упродовж забезпечення консультативної роботи використовують різноманітні методи ефективного впливу на особистість: інформування, застосування порівнянь, наведення конкретних прикладів, демонстрація переваг толерантної поведінки в соціумі, проведення логічного обґрунтування, допомога у реалізації власного потенціалу, переконання, емоційне зараження, навчання вмінням зняття напруження, релаксація, формування позитивного настрою та позитивного ставлення до світу й людей, використання ділових ігор, мозкових штурмів з метою вирішення проблем, формулювання адекватних цілей та мотивів діяльності тощо. Водночас, до школярів необхідно ставитися з повагою, випромінювати тактовність, чуттєвість, врівноваженість тощо.

За допомогою практичного компонента здійснюється впровадження конкретних шляхів допомоги школярам. На цьому етапі психологічної підтримки учнів варто виявляти неабияку повагу до особистості учнів, перевести взаємостосунки у довірливу площину.

Прогностичний компонент дає можливість встановити потенційні можливості для формування толерантної поведінки особистості, передбачити шляхи розвитку особистості учнів, визначити етапи удосконалення власного Я.

Отже, процес забезпечення ефективної психологічної підтримки школярів передбачає дослідження психологічного стану учня, розвиток його фізичних можливостей, визначення мотивів поведінки у забезпеченні навчального процесу, врахування статевої та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самореалізації особистості.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А.Ф. Бондаренко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с. – (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 94).
2. Ризванова Е.В. Психологическая поддержка подростков в условиях образовательного процесса / Е.В. Ризванова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Психологические науки». – М. : МГОУ, 2008. – С. 100-104.
3. Товканець О.С. Психолого-педагогічна підтримка учнів професійно-технічних навчальних закладів в системі профілактики девіантної поведінки / О.С. Товканець. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011/Pedagogica/3_90551.htm.

The article analyzes psychological peculiarities of the implementation of psychological support of pupils. The components of psychological support of students are distinguished: diagnostic, consulting, practical, prognostic.

Key words: psychological support, pupils, school.

Отримано: 05.12.2017

УДК 159.925

О. А. Чеканська, кандидат психологічних наук

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ДІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «Я» ОСОБИСТОСТІ

Висвітлено вплив інтелектуальних дій на всі структурні компоненти образу «Я». Виявлено взаємозв'язок та взаємозалежність між особливостями розвитку образу «Я» і репрезентативним інтелектом, як елементами в структурі особистості.

Ключові слова: образ «Я», репрезентація інтелекту, інтелектуальні дії.

Актуальність дослідження. Підвищення вимог соціального середовища до гнучкості людського мислення й поведінки, самостійності, готовності розраховувати на самого себе, до відкритості новим формам самоздійснення та особистісної життєтворчості вказують на потребу більш ефективного використання потенційних можливостей людини та актуалізують необхідність глибокого пізнання психологічних особливостей її внутрішнього світу, освоєння інтелектуального потенціалу з метою глибинного пізнання світу та адаптації до нього [3].

У період репрезентації інтелекту відбувається формування і розширення уявлень людини про себе та ото-

чуючий світ завдяки інтенсивному інтелектуальному й особистісному розвитку (О.М. Дьяченко, О.В. Запорожець, М.Л. Смольсон, М.О. Холодна) [1]. Розвиток образу «Я» спричинений нагромадженням різної інформації про себе і відбувається через когнітивний формат за допомогою інтелектуальних дій. Особистість засвоює те, що її оточує, але вона засвоює це згідно зі своєю «розумовою структурою», і від цього залежить не тільки пізнання реальності, а й пізнання себе і створення образу себе. Оскільки питання про взаємозв'язок розвитку образу «Я» та інтелектуальних дій є мало дослідженим вбачаємо за необхідне його більш детальне вивчення.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу інтелектуальних дій та операцій на формування образу «Я» особистості, що знаходиться на стадії репрезентативного інтелекту.

Вклад основного матеріалу. Засвоєння знання, ускладнення і розвиток мислення – наслідок розвитку взаємодії особистості зі світом. Цьому сприяють: активність, зацікавленість, винахідливість. Контактуючи з оточуючим світом, особистість інтерпретує всі події по-своєму через систему уявлень про себе, образ «Я», що власне і впливає на поведінку. «Я» є уособленням практичної активності особистості, уособленням діяльно-творчої основи. Особистість не є споглядальною істотою. Тому, все, що не є «Я», є продуктом діяльності, творчої активності, а саме «не-Я» [3].

Процес виявлення та засвоєння нового, невідомого відбувається через вирішення різноманітних задач та проблемних ситуацій, що постають перед особистістю. Вона включає в себе індивідуальну потребу, здібності та досвід. Сама ж задача передбачає необхідність свідомого пошуку способу дії для її досягнення. Розв'язання задачі є актом переходу від загального нечіткого уявлення про майбутній результат до його конкретного образу. Робота над задачею вимагає її розуміння та вирішення [1].

Відповідно до когнітивного підходу інтелект складають розумові операції, що здійснюються з метою сприймання, інтерпретації та породження інформації. Інтелект є вища форма організації та рівноваги когнітивних структур, оскільки кожна наступна структура забезпечує більшу рівновагу порівняно із попередньою. Отже, у когнітивістських підходах інтелект включає в себе сукупність головних структур, на основі яких відбувається отримання та обробка нової інформації [3].

У вітчизняних теоріях інтелект виступає як інтеріоризація соціальної діяльності особистості. Інтелектуальна активність передбачає два різних джерела: діяльність соціальної групи та діяльність особистості. Інформація, що надходить з обох джерел, синтезується в образ світу, який є необхідною умовою будь-якої діяльності, інтелектуальної зокрема [1].

Процес інтеріоризації як перехід від зовнішньої до власне психічної функції ретельно аналізується у роботах Л.С. Виготського та О.Г. Асмолова. Автори зазначають, що це не лише перехід від зовнішнього у внутрішній план, це, насамперед, перетворення соціальної у власне психічну функцію. О.Г. Асмолов виділяє три етапи інтеріоризації: індивідуалізація, інтимізація, власне процес «інтеріоризації» [2].

Важливе місце посідають вітчизняні дослідження інтелекту як процесу. Витоки цих ідей належать С.Л. Рубінштейну, який розглядає психічне явище як процесуальну, безперервну динамічну діяльність. Важливою характеристикою інтелектуальної діяльності є варіативність, здатність до вибору відповідно до мінливих умов зовнішньої об'єктивної ситуації. Інтелектуальна поведінка визначається з одного боку, специфічним відношенням до об'єктивних умов, а з іншого – до історії розвитку індивіда, що є основою цієї поведінки [1]. Отже, інтелектуальна діяльність характеризується не лише своєрідними механізмами, а й специфічною мотивацією: цікавістю, пізнавальними інтересами.

УДК 37.04:616.89-008.6

О. В. Чонік, кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто особливості психофізичного розвитку дітей з синдромом Дауна. Висвітлено корекційні прийоми роботи з учнями з синдромом Дауна в умовах інклюзивного закладу.

Ключові слова: навчання, діти з синдромом Дауна, інклюзивний заклад.

На часі в Україні не втрачає своєї актуальності питання інклюзивної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Відповідно до «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого у серпні 2011 року постановою Кабінету Міністрів України, в інклюзивному класі може навчатись 1-3 дитини з легкими інтелектуальними порушеннями. Отже, дитина з синдромом Дауна з легким ступенем інтелектуальної неповносправності також може бути учнем

Л.А. Венгер одиницею аналізу інтелектуальної діяльності вважає пізнавальну орієнтувальну дію. Тому важливим показником наявного інтелектуального рівня є ступінь оволодіння перцептивними, мисленнєвими та мнемічними діями. Проблема розвитку інтелекту та віковим можливостям такого розвитку присвячена праця вітчизняного психолога М.Л. Смульсон. На її думку сутність інтелектуального розвитку полягає в якісних змінах у змісті та операціях, за допомогою яких здійснюється інтелектуальна діяльність [1]. Таким чином, у розглянутих теоріях природа інтелекту є соціально зумовленою. Інтелект виступає як результат інтеріоризації соціальних фактів, а до його структури входять розумові дії як складові інтелектуальної діяльності. Ці дії є результатом функціонування пізнавальних процесів.

Особистість функціонує в життєвому просторі через взаємодію поведінки, інтелекту та оточення. Відтак, важливою функцією інтелекту є здатність людини до саморегуляції. Основна роль в моделі саморегуляції належить вербальним та образним репрезентаціям, які впорядковують і зберігають досвід для нових поведінкових актів. Дж. Келлі підкреслював, що інтелектуальні процеси мають неабиякий вплив на поведінку людини. Виходячи з аналізу означених теорій та концепцій, під інтелектом розуміємо пізнавальну здатність до психічного відображення та перетворення дійсності.

Висновки. Основою пізнання для особистості у період репрезентації інтелекту є чуттєве пізнання та образне мислення. Саме від рівня їх сформованості залежать пізнавальні можливості, подальший розвиток діяльності, мови та більш високих, логічних форм мислення. Тому у період репрезентації інтелекту особистості цілком необхідним є цілеспрямоване формування уявлень, образів, їх повнота, усвідомлення, динамічність. Образне мислення, уява приймають безпосередню участь у створенні образу свого «Я», створенні системи уявлень про себе, свою зовнішність, духовні риси, можливості, здібності, бажання та ін. Отже, породження змін в інтелектуальній сфері, образному мисленні призводить до змін і в особистісній сфері, і в сфері самосвідомості, а саме образі свого «Я».

Список використаних джерел:

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.
2. Смульсон М. Психология развития интеллекту / М. Смульсон. – К. : Нора-Друк, 2003. – 298 с.
3. Щербак Т.І. Теоретичні та методологічні проблеми вивчення віртуального образу Я особистості / Т.І. Щербак // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон, 2014. – Вип. 1(1). – С. 114-119.

The influence of intelligent action on all structural components of self-image is illuminated. The interrelation and interdependence between the characteristics of the self-image and the representative intellect, as elements in the structure of personality are spotted.

Key words: self-image, representation of intellect, intellectual actions.

Отримано: 05.12.2017

інклюзивного класу. У педагогів інклюзивних закладів, які не мають дефектологічної освіти, можуть виникати значні труднощі у роботі з цією категорією осіб.

Проблемі інклюзивної освіти присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (В. Бондар, О. Віннікова, Е. Данієлс, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупасва, А. Конопльова, Т. Лещинська, М. Малофєєв, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Олешкевич В. Сильнов, К. Стаффорд, В. Тарасун, В. Трофімова, Bunch,

J. Deppeler, D. Harvey, Karagiannis, T. Loreman, Peck, Rioux, Stainback, Staub, Strully, Valco та ін.). Проте питання інклюзивного навчання дітей з синдромом Дауна у спеціальній педагогіці системно не вивчалось. З огляду на це, ми і обрали проблему дослідження.

Вивченням особливостей психофізичного розвитку дітей з синдромом Дауна займалися А.Альохіна, С.Баклі, А.Берешева, В.Болтенко Л.Булахова, Г.Ворсанова, П.Ганн, А.Грибосдова Л.Григорьєва, К.Давиденкова, Н.Дементьєва І.Демидова, С.Забрамна, П.Ковалевський, Дж.Карр, Р.Ковтун, Д.Лейн, Т.Медведєва, Дж.Р.Морсс, І.Ліберман, О.Орехова, Т.Петрикова, Б.Стретфорд, Ю.Юров та інші. Результати наукових досліджень свідчать, що рівень когнітивного розвитку у цих дітей варіює від легкого до помірного ступеня інтелектуальної неповносправності. У них спостерігаються порушення уваги, пам'яті, сприймання, мислення, загальної та дрібної моторики, емоційно-вольової сфери, мовлення. Зазвичай діти погано говорять внаслідок недорозвинення артикуляційного апарату, проте добре розуміють звернене мовлення. Вони легше оволодівають писемним мовленням, ніж усним. Швидко втомлюються, втрачають інтерес до одноманітної діяльності. Діти з синдромом Дауна мають обмежені уявлення про навколишнє середовище. Проте, незважаючи на порушення пізнавальної діяльності, вони часто є спостережливими, допитливими, схильними до наслідування. Більшість з них є життєрадісними, ніжними, чуйними, полюбляють музику, танці [1; 2; 4].

У школярів з синдромом Дауна можуть виникати значні труднощі не лише із засвоєнням навчального матеріалу, але і з налагодженням позитивних взаємин з однокласниками. Особливості поведінки, мовлення, зовнішні ознаки, зокрема: монголоїдний розріз очей, епікант, маленькі вушні раковини, маленький ніс з запалом переніссям, маленький рот з висунутим язиком вирізняють дітей з синдромом Дауна серед школярів з типовим розвитком [4]. Тому класному керівникові, практичному психологу, соціальному педагогу та іншим учасникам команди психолого-педагогічного супроводу потрібно звертати значну увагу на включення нового учня у колектив інклюзивного класу.

Педагогам, які працюють з дітьми з синдромом Дауна в умовах інклюзивного навчання, доцільно застосовувати такі корекційні прийоми:

- орієнтація на актуальний рівень знань, вмінь і навичок учня, а не на його вік;
- підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності: за умов підсилення мотивації дитина з синдромом Дауна 10-12 років може продуктивно займатися протягом 40 хвилин без перерви;
- уповільненість процесу навчання;
- систематична і різноваріативна повторюваність у навчанні і вихованні;
- використання наочності з урахуванням рівня розвитку сприймання і мислення учня, поступове її ускладнення;
- використання зорових і тактильних підказок;

- контроль за правильним виконанням інструкції – внаслідок порушень слухової функції дитина може неправильно почути і зрозуміти вчителя;
- зниження до мінімуму кількості зорових і слухових подразників з метою утримання уваги на завданні;
- використання декількох аналізаторів одночасно для створення цілісного образу – найкраще діти засвоюють, коли наслідують педагога чи виконують роботу спільно з ним;
- врахування підвищеної втомлюваності дитини;
- збільшення часу на переключення з одного виду діяльності на інший;
- використання підходу безпомилкового навчання – попередження вчителем можливих помилок учня. Педагог на кожному етапі виконання завдання за необхідності підводить школяра до прийняття правильного рішення чи підказує йому. Цей метод дозволяє досягти успіху шляхом наслідування і багаторазового повторення дій. Вчитель спочатку дає учневі можливість виконати завдання самостійно, якщо виникають труднощі, пропонує підтримку перш, ніж він зробить помилку [2, с.17-18];
- використання схвалення, заохочення у навчально-виховному процесі;
- під час оцінювання не знижувати бали за недостатню інтонаційну виразність, особливості письма.

Навчання і виховання дітей з синдромом Дауна в умовах інклюзивного закладу має бути поєднаним з лікувальною фізкультурою, з корекційно-розвитковими заняттями з олігофренопедагогом, логопедом, спеціальним психологом. Запорукою успішного навчання є тісна співпраця педагогів, психолога з батьками учнів з синдромом Дауна.

Список використаних джерел:

1. Ковтун Р.А. Психологічні особливості проявів комунікативних здібностей дітей 6-11 років з синдромом Дауна : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Р.А. Ковтун. – Одеса, 2011. – 20 с.
2. Навчаємося з радістю : компенсаторне навчання дітей з порушеннями розумового розвитку : навчально-методичний посібник / А. Василенко-ван де Рей, Н.І. Ліщук, Н.В. Морозова, О.В. Папета, П.М. Піддубна ; за ред. Н.І. Ліщук. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2015. – 100 с.
3. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва ; за заг. ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
4. Синдром Дауна: діагностика, опіка, запобігання / під ред. Л.С. Євтушок. – Луцьк : Вісник і Ко, 2003. – 166 с.

Peculiarities of psychophysical development of children with Down syndrome have been considered in the article. Correction methods of work with pupils with Down syndrome have been indicated under the conditions of an inclusive institution.

Key words: education, children with Down syndrome, inclusive institution.

Отримано: 05.12.2017

УДК 728.1:316.42

А. Г. Бренюк, кандидат мистецтвознавства

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АРХІТЕКТУРИ ПОСТФУНКЦІОНАЛІЗМУ

У статті висвітлені основні принципи архітектури постмодернізму другої половини ХХ століття.

Ключові слова: архітектура, постфункціоналізм, постмодернізм, течія.

Постфункціоналізм (постмодернізм, неоавангард) – це узагальнена назва художніх тенденцій в мистецтві 1960-х р. ХХ століття, що характеризуються радикальним переглядом основних позицій авангарду першої половини ХХ століття.

Архітектура постмодернізму неодноразово привертала увагу як українських, так і зарубіжних вчених. І якщо саме тлумачення художнього явища у працях окремих науковців ще збігається, то визначення її основних принципів у різних джерелах має суттєві розбіжності. Особливо цікавим для даної теми є видання Добричиної І.А. «Від постмодернізму до нелінійної архітектури: архітектура в контексті сучасної філософії», в якому автор досліджує складний поворот архітектурного мислення, що виникло в останній третині ХХ століття. Розпочавшись з постмодерністського та деконструктивістського протистояння ідеології модернізму, воно підготувало появу нової, нелінійної парадигми, яка приводить архітектуру в гармонію з сучасною моделлю світу як «живого організму», затверджує естетику вільної форми, розвивається у тісному союзі з новітніми техніками комп'ютерного моделювання і справляє великий вплив на парадигматичне зрушення в архітектурі початку ХХІ століття [2]. Проте дане дослідження розглядає архітектуру постмодернізму більше з філософської точки зору і не зосереджується на її конкретних архітектурних принципах. Інші праці, присвячені досліджуваній темі, написані переважно російськими та західноєвропейськими науковцями, висвітлюють лише деякі з провідних принципів архітектури постмодернізму і залишають поза увагою інші.

Мета статті – спробувати комплексно висвітлити основні принципи архітектури постмодернізму, коротко описати суть кожного з них.

В архітектурі постмодернізму теоретично сформувався на теренах США в другій половині 60-х років. До кінця 70-х, об'єднавши різноманітних за творчими принципами і почерком майстрів, він був втілений у практиці будівництва.

Кінець 60-х років – час «переоцінки усіх цінностей» в західній культурі, коли була піддана сумніву архітектурна традиція 20-х років з її ідеалами функціоналізму і порядку. Новаторські течії модернізму себе вичерпали і назріла необхідність повернути в архітектуру втрачену образність, яка і робила з різноманітних структур твори мистецтва [3].

Нова концепція будівельного мистецтва, що стала провідною протягом 70-90-х років, отримала назву постфункціоналізму або постмодернізму.

Архітектори-постмодерністи намагалися внести в архітектурні твори, фантазію, різноманітні образні асоціації і видумку. На відміну від загальноприйнятого «інтернаціонального» стилю, постмодернізм звернувся до унікальності оточуючого світу, індивідуальних особливостей пейзажів, використовуючи при цьому останні успіхи будівельної індустрії. Найбільші критиці були піддані такі основоположні принципи модернізму, як функціональне зонування міст, аскетизм архітектурних форм і серійний підхід до проектування, відмова від творчої спадщини і регіоналізму [3].

У персональних теоретичних заявах, маніфестах, або просто в коментарях до проектів лідерами руху 70-

80-х років були висловлені нові, дещо спеціалізовані принципи архітектури постмодернізму:

Історизм (радикальний еkleктизм). Історизм є основою постмодернізму, який повертає архітектурі втрачений зв'язок з культурою і традицією. Джерелом форм і образів є історія. Вимога новизни – не обов'язкова. Засада радикального еkleктизму полягає в програмному плюралізмі архітектури і є закономірним результатом еволюції демократичної культури, що дає свободу вибору. З цим пов'язаний відвертий ретроспективізм – пряме відтворення архітектурних форм минулого.

Постмодерністи «дозволяють» архітекторам роботу з історичними формами – правда, використовувати їх потрібно не безпосередньо, а рефлексивно, наприклад, іронічно обіграючи [1].

Контекстуалізм, адгокізм. Будівля чи споруда розглядається як фрагмент більшого цілого, вона підпорядковується довіллю, органічно входить в нього. З цим пов'язаний адгокізм – концепція, що вимагає при проектуванні враховувати реальні умови даного місця, конкретні обставини, особливості ситуації. Адгокізм заперечує «вічні» ідеали і проповідує повернення до конкретики, орієнтацію на приходящі цінності, що існують у даний момент [4].

Символізм, алюзіонізм. Говорячи про символізм, мається на увазі, що до композиції вводяться історичні асоціації, натяки. З цим пов'язаний алюзіонізм – введення в композицію так званих історичних алюзій, покликаних збудити в пам'яті певні явища архітектурного минулого. Сучасна архітектура трактується як історичне і культурне відлуння. Алюзіонізм дозволяє вводити історичні асоціації в діапазоні від прямого цитування до натяків.

Принцип подвійного кодування. Архітектура постмодернізму адресована до різних шарів публіки: до масового глядача і до «освічених», здатних зчитати контексти, цитати, алюзії. Звідси впливає один з основних її принципів – «подвійне кодування», який означає, що архітектура враховує смакові коди як рядового обивателя – споживача, так і естета-професіонала, знавця історії архітектури.

Згідно з ідеологами руху, повноцінна архітектура повинна не просто спілкуватися з глядачем, а нести різноманітні повідомлення, які можуть бути прочитані різними споживачами. Саме орієнтація на споживача, включення його з його спеціальними потребами в логіку проектування, є фундаментальним началом постмодернізму [1].

Колаж. Колаж є одним з основних прийомів архітектури постмодернізму, що дозволяє використовувати в одному витворі архітектури різноманітні елементи, часто не поєднані в архітектурі минулого.

Орнаменталізм. Цей принцип повертає архітектурі ті декоративні елементи, які мають значення поза виконанням утилітарних функцій.

Принцип роботи без правил. Цей принцип є найбільш суттєвим і спонтанним принципом архітектури постмодернізму, з приходом якої він був прийнятий всією сучасною архітектурою.

Таким чином, постмодернізм – це відкрита система: просторова відкритість цієї архітектури полягає в пов'язаності, діалозі з довкіллям; часова відкритість – у зверненні до архітектурної спадщини, діалозі з історією; смислова відкритість – у насиченні різними значеннями і символами.

Список використаних джерел:

1. Басс В. Архитектура постмодернизма [Электронный ресурс] / В. Басс. – Режим доступа: <https://postnauka.ru/faq/69725>.
2. Добрицына И.А. От постмодернизма – к нелинейной архитектуре: архитектура в контексте современной философии / И.А. Добрицына. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 416 с.

3. Постмодернизм в архитектуре [Электронный ресурс] / Блог архитектора. – Режим доступа: <http://novikov-architect.ru/-postmodernizm.htm>.
4. Энциклопедия искусства: термины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://artmuseum.kh.ua/ru/terms/79.html>.

The article highlights the main principles of the postmodern architecture of the second half of the twentieth century.

Key words: architecture, post-functionalism, postmodernism, direction.

Отримано: 07.12.2017

УДК 75.021.33-035.676.332.6

О. В. Бучачий, асистент

ВПЛИВ СТАРОГО ЛАКОВОГО ПОКРИТТЯ НА КОЛОРИТ ЖИВОПИСНОГО ТВОРУ

У статті розкривається проблема впливу старого лакового покриття на сприйняття колориту станкового живописного твору, поживтіння лаку, який певною мірою змінює первісний вигляд картини. В загальному впливає на естетичне сприйняття кольорової гами картини.

Ключові слова: поживклий лак, колорит, консервація, реставрація.

У техніці олійного живопису широке застосування мають покривні лаки. Покривний лак – це розчин смоли, який наноситься на картину в кращому випадку через один-два роки після її закінчення, коли поверхня фарби остаточно твердне. Застосування олійних лаків у живописі, як засобів, що захищають живопис від передчасного руйнування, відоме ще з XI ст. У наступні століття роль олійних лаків як ізоляційного матеріалу, що захищає живопис від безпосереднього впливу різних зовнішніх факторів, безперервно зростає [1, с.130-133]. Живописці, що писали як темперою, так і олійними фарбами, завжди покривали свої твори олійними лаками.

Використання олійних лаків засноване на їх властивості при нанесенні в рідкому стані тонким шаром на поверхню картини по закінченні певного часу висихати, утворюючи при цьому тверді еластичні й блискучі плівки, що покривають всю поверхню картини та відзначаються великою міцністю і стійкістю проти атмосферних та інших впливів [5, с.37]. Лаківні плівки є ізолюючим шаром між повітрям та іншими зовнішніми впливами, з одного боку, і фарбовим шаром картини, з іншого боку. Лаківний покрив захищає живопис від передчасного руйнування. Він захищає живопис від шкідливих впливів атмосфери, газів, що знаходяться в ній, механічних і хімічних впливів.

Покриття живописного витвору лаковою плівкою – завершальний етап створення картини. Фарби набувають глибини, витвір – закінченого вигляду. Лаки розрізняють масляні, масляно-смоляні, смоляні. З часом лаки змінюються у тоні та кольорі. Вони темніють, жовкнуть. Масляні – більшою мірою, смоляні – меншою. Після певного періоду красу колорит живопису вже буде важко оцінити. В результаті поживтіння покривного лаку, навіть при збереженні його прозорості, до глядача доходить не більше половини колірної інформації для сприйняття, а в тій, що дійшла, колірні відтінки в більшою чи меншою мірою зміннені: червоні й помаранчеві значно зменшені, а жовті й зелені сильно збільшені. Зміна кольору лакових плівок залежить від властивостей смоли, кожен вид якої проявляє свій колір [3, с.18-25]. Причиною погіршення стану лакового покриття можуть бути різні фактори навколишнього середовища.

Можна виділити такі види пошкоджень лакової плівки, що впливають на зміну її оптичних властивостей:

- Пошкодження, що виникають при порушеннях режиму зберігання під впливом навколишнього середовища.
- Мікробіологічні та ентомологічні руйнування.
- Пошкодження, викликані забрудненнями поверхні.

Природне старіння лакового шару неминуче. Можна тільки сповільнити процес старіння створенням оптимальних умов зберігання картин. Найкращими умовами зберігання є:

- Постійна температура 18-20 °С.

- Постійна відносна вологість 60-65%.
- Достатня освітленість приміщення, але без прямого попадання сонячних променів на картину: пряме сонячне світло, що містить у своєму спектрі ультрафіолет, прискорює процеси окислення, руйнування і потемніння лакового покриття [2, с.150-151].

Раніше реставратори, з цієї причини, видаляли ці лакові плівки. Часто дуже радикально, з пошкодженням верхніх шарів кольорового шару.

Постарілі картини через деякий час промивались і знову покривались новими лаками. Таким чином, ми можемо спостерігати на одному творі решти різних за часом лакових плівок, які лежать, дуже часто, на значно обтяженому авторському кольоровому шарі [4, с.49]. Але що робити реставратору? Необхідно ретельно вивчити покривні плівки (можуть з'явитися не тільки лаки), зробити невеликі пошарові пробні розчистки, визначити ступінь потоншення потемнілих лакових плівок. Повне видалення лаку в сучасній реставрації не практикується. Якщо видалити повністю лакове покриття є ризик ушкодити тонкі прописки живописного шару. Вихід один – потоншення до певної міри. Реставраційна робота зі старим лаковим шаром зводиться в основному до потоншення плівки зруйнованого потемнілого лаку.

Процес потоншення потемнілих старих лаків з живопису складний і відповідальний, тому кожен пам'ятник вимагає свого індивідуального підходу. Технікою потоншення лакової плівки повинен володіти кожен професійний реставратор. Але потрібно з'ясувати, як допомагає потоншення лакового поживклого шару, який змінює колорит картини, хоч і є необхідним, часто обгрунтованим заходом, однак пов'язаний з багатьма перепонами. Іноді при цьому можна нашкочити і змінити фарбовий шар. Олійні фарби мають властивість втрачати свою покривну здатність. Старий поживклий лак на полотні перетворює загальний колорит картини на монохромний, зменшує її фарбову кольорову контрастність, приглушує свіжість і тон. На темному живописі зменшується контрастність між світлими і темними місцями. Світлі площини картини темніють, а темні втрачають глибину, бо матова поверхня розсіює світло більше, ніж блискуча, тому в темних місцях картини під старим лаком зникають деталі й найтонші відтінки кольорів.

Проблема потоншення чи видалення старого лаку завжди актуальна в реставрації. Але іноді прагнення повернути картині первісний вигляд, приводить до негативних наслідків. Багато картин після видалення старого поживклого лаку втрачали свій старий естетичний вигляд. Більшість реставраторів, звичайно, зацікавлені в тому, щоб картину бачили і сприймали такою, якою вона була спочатку, якою її створив автор. Справою реставратора є усунення змін, що сталися під час старіння живописного твору, наскільки це можливо, наблизити його до первісного вигляду.

Отже можна сказати, що старий лак значно впливає на наше сприйняття колориту твору, що має естетичне значення. В реставраційній практиці потрібно звертати увагу на доцільність збереження автентичності твору станкового живопису. Реставраційне втручання, якщо воно не заважає сприйняттю авторського первісного вигляду, зберігає художній твір для багатьох поколінь.

Список використаних джерел:

1. Алешин А.Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Развитие принципов и методов / А.Б. Алешин. – М., 1989. – 160 с.
2. Гренберг Ю.И. Технология и исследование произведений станковой и настенной живописи / Ю.И. Гренберг. – М. : ГосНИИР, 2000.

3. Зверев В.В. О толковании основных терминов в научной реставрации / В.В. Зверев // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Внеочер. вып. – М. : ВНИИР, 1989. – С. 150-151.
4. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин / Е.В. Кудрявцев. – М. : Издательство В. Шевчук, 2002. – 252 с.
5. Лаковая пленка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://art-con.ru/node/4340>.

The article reveals the problem of the influence of the old varnish coating on the perception of the color of the easel painting, yarning of varnish, which to some extent changes the original appearance of the painting. In general, it influences the aesthetic perception of the color scheme of the picture.

Key words: yellowed varnish, color, conservation, restoration.

Отримано: 07.12.2017

УДК 7.017.3-027.562:2-526.62(47785)

В. Й. Бучковський, асистент

ІВАН ФЕДОРОВ – ФУНДАТОР ПОСТІЙНОГО ДРУКАРСТВА НА УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ

Стаття присвячена науковому розгляду діяльності першодрукаря Івана Федорова, активного поширювача передових мистецьких ідей П. Беринди, граверів Георгія, Д. Сінкевича, І. Филиповича, Н. Зубрицького та багатьох інших діячів української культури.

Ключові слова: першодрукар, книгодрукування дизайн книгодрукування.

Підготовка майбутніх фахівців у галузі образотворчого мистецтва, зокрема й дизайну книговидання, неможлива без вивчення історії створення книги. Проблема друкарства на українських землях, зокрема й діяльність першодрукаря Івана Федорова, всебічно досліджена в працях чималої кількості дослідників (М.Б. Видашенко, Я. Ісасвич, М.М. Закович, О.А. Шевчук, І.П. Лопушинський, Р.В. Машгалер, М.Б. Ковба, М.Д. Філлер, О.Ф. Розум, Д.В. Степовик, А.П. Шпаков та ін.).

Мета статті – виразно простежити час появи в культурі українського народу перших паростків книгодрукування.

Відомий богослов, культуролог, філософ і письменник Іван Огієнко в книзі «Історія українського друкарства» особливу роль відводить фундаторові постійного друкарства на українській землі Іванові Хведоровичу (відомому в нас як Іван Федоров). Він пише: «Хведорович не був звичайним собі друкарем – він перший закликав нам постійне друкарство у Львові та Острозі, він був тим мужем, що започаткував нам уже новочасну добу в історії української культури» [5, с.250-251].

Федоров (Федорович) Іван (бл. 1510-1583) – друкар, засновник книгодрукування на теренах Східної Європи. Організатор друкарень у Москві, Заблудові, Львові й Острозі. Також відомий як інженер-винахідник і гарматний майстер. Започаткував розвиток книжкової гравюри в Україні. Видав перші точно датовані книги вітчизняного друку – «Апостол» (1574), перший друкований підручник східних слов'ян «Буквар» (1574), Острозьку Біблію (1581). Ім'я Івана Федорова присвоєно Українській Академії друкарства (Львів). Місце й точна дата народження першодрукаря Івана Федорова невідомі. За деякими даними, він навчався в Краківському університеті й 1532 р. здобув ступінь бакалавра. Але завжди друкаря називали не родовим прізвищем, як було заведено стосовно дворян, а за ім'ям батька: Іван Федоров, Іван Федорів син, Іван Федорович. У Москві був дяконом однієї з кремлівських церков, а водночас спільно з майстром-білорусом Петром Тимофієвим Мстиславцем керував роботою царської (тобто державної) друкарні. Тиско ортодоксального духовенства змусив І. Федорова та П. Мстиславця покинути Москву й переїхати до містечка Заблудова (тепер Польща) на заході Білорусії, яка належала тоді до Великого князівства Литовського, у масток литовського магната Г.І. Ходкевича. За дорученням гетьмана Литовського князівства, білорусько-українського феодала Г.І. Ходкевича, обидва майстри, І. Федоров і П. Мстиславець, видрукували в Заблудові, у створеній тут ними новій друкарні, «Учительное евангеліє» (1569). Після того П. Мстиславець подався працювати до Вільнюської друкарні Мамоничів, а І. Федоров наступного 1570 року надрукував Псалтир із Часословом. Це дуже рідкі-

сна книжка: відомо тільки три її примірники (у Державній публічній бібліотеці імені М.Є. Салтикова-Щедрина в Санкт-Петербурзі, у Львівському державному музеї українського мистецтва та в бібліотеці Ламбетського палацу в Лондоні). Обидва заблудівські видання мали винятково велике значення в тодішніх умовах і були могутньою зброєю в боротьбі проти ідеологічного наступу католицьких церковників на українську та білоруську культури. У Заблудові І. Федоров був на службі в Г.І. Ходкевича й виконував його доручення. Це дуже сковувало творчу ініціативу друкаря, який давно вже плекав мрію стати самостійним видавцем. І коли Г.І. Ходкевич на старість вирішив відмовитися від видавничої діяльності й запропонував Іванові Федорову господарювати в подарованому йому селі, той рішуче відмовився. Бо вважав, що має замість плуга знаряддя для майстерності рук своїх, замість житніх зерен повинен він духовне насіння розсіяти по світі і всім роздавати належну їм духовну поживу. Такою сповненою вірою у важливість поширення культурних цінностей І. Федоров пізніше обґрунтував своє рішення заснувати власну друкарню у Львові. Переїхавши до Львова, Іван Федоров започаткував тут в 1573 р. регулярне українське книгодрукування, що покляло початок українському друкарству (для української книжкової гравюри). 1574 р. на кошти, зібрані серед простого люду міста, у своїй львівській друкарні закінчив друкувати книгу «Апостол». Високий рівень техніки різьбярства позначився на книжкових прикрасах, виготовлених для львівського «Апостола», в якій І. Федоров, крім відтворення книжкових прикрас свого першого видання – московського «Апостола» 1564 р., вніс багато нових: заставки, кінцівки, ініціали. Змінено правопис, додано нові орнаментальні прикраси, а замість офіційної післямови містяться історичні відомості про початок книгодрукування на Русі, про життя й діяльність самого першодрукаря (надрукована автобіографічна повість Івана Федорова). У кінці книги посеред розкішного рослинного орнаменту відтворено гравюрою на дереві геральдичну композицію з гербом Львова й особистий герб друкаря. Друкарський (видавничий) знак І. Федорова, уміщений на останній сторінці, підкреслював роль Івана Федорова як самостійного видавця. Услід за Апостолом Іван Федоров у Львові 1574 року видрукував Буквар – перший друкований вітчизняний підручник східних слов'ян, свідчення просвітницької спрямованості діяльності першодрукаря, який відіграв велику роль в історії України, започаткувавши видання шкільних підручників для навчання дітей грамоти, письму й основам граматики. До Львова І. Федоров прибув у зрілому віці вже досвідченим працівником у галузі друкарства. Працював у Львові бл. 1572-1575 рр. Зі Львова Іван Федоров переїхав на Волинь –

спершу в село Дермань, а згодом до Острога. Багатий і впливовий магнат, князь Костянтин Острозький заснував 1576 р. в м. Острог культурно-освітній центр нового типу – слов'яно-греко-латинський колегіум (тримовність тієї доби створювала неповторне інтелектуальне середовище). До нього входили колегія, літературно-науковий гурток, бібліотека та друкарня, яку заснував і протягом 1577-1582 рр. очолював відомий першодрукар Іван Федоров. Це по суті була перша вища школа європейського зразка в українських землях, що згодом дістала назву академії. Першим ректором академії був Герасим Смотрицький, письменник-полеміст і культурно-освітній діяч XVI ст. В Острозькому культурно-освітньому центрі викладання поєднувалося з науковою, перекладацькою й видавничою діяльністю. Навчання здійснювалося за поширеною в Європі системою «Семи вільних мистецтв». Тут навчали граматики, риторики, діалектики, арифметики, геометрії, музики, астрономії. Утвердженню авторитету старослов'янської мови, яка принижувалася католицькими богословами, сприяло перевидання І. Федоровим 1578 р. старослов'янського Букваря, до якого було додано грецько-церковнослов'янську читанку та знаменитий твір болгарського ченця Храбра про створення слов'янської азбуки Кирилом Філософом. Чернець Храбр гнівно засуджував тих, хто заперечував право слов'янських народів на розвиток власної писемності, хто виправдував агресію Візантії розмовами про «переваги» грецької культури. До наших днів зберігся лише один повний примірник острозького підручника, який належав наприкінці XVI ст. німецькому сходознавцю Гуттерові. Найвагомішою культурною пам'яткою Острозької академії було видання в острозькій друкарні І. Федоровим у 1581 р. повної художньо ілюстрованої Острозької Біблії слов'янською мовою, текст якої вживався при богослужінні в православних церквах. Це видання серед праць Івана Федорова стало найбільшим за обсягом і найдосконалішим за рівнем поліграфічного виконання. Обсяг першої повної Біблії – 81 друкарський аркуш (рахуючи в аркуші по 40 тис. знаків) – більший половини загального обсягу друкованої продукції Івана Федорова. Характерною особливістю острозьких видань є поєднання вітчизняних традицій із традиціями східнослов'янських народів. У їх оздобленні переважають декоративно-орнаментальні прикраси. Незабаром після видрукування Біблії Іван Федоров повернувся до Львова. У цей час він займався винахідництвом у галузі військової техніки. Іван Федоров був різнобічно обдарованим майстром, володів багатьма ремеслами, але в історію вітчизняної культури

ввійшов як першодрукар. На могильній плиті під друкарським знаком Івана Федорова викарбувано: «Друкар книг пред тим небачених».

Отже, поява книгодрукування – значна віха в розвитку української культури. Друкована книга, окрім свого функціонального призначення, започаткувала і новий етап в історії культури – мистецтво книгодрукування.

Список використаних джерел:

1. Видашенко М.Б. Музей Івана Федорова у Львові : ілюстрований проспект / М.Б. Видашенко. – Львів : Каменяр, 1979. – 128 с.
2. Золота книга української еліти : інформаційно-іміджевий альманах. – К. : Компанія ЄВРОІМДЖ, 2001. – Т. 2. – 584 с.
3. Ісаєвич Я. Іван Федоров та його послідовники на Україні / Я. Ісаєвич // Наш друг книга. – К. : Реклама, 1977. – С. 119-130.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.Л. Шевнюк і ін. ; [за ред. М.М. Заковича]. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2010. – 589 с. – (Вища освіта XXI століття).
5. Лопушинський І.П. Роздуми Івана Огієнка про роль інтелігенції в державотворчих процесах: уроки для сучасників / І.П. Лопушинський // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому) : збірник наукових праць / [за ред. проф. П.Ю. Сауха]. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – С. 246-256.
6. Машталір Р.М. Розвиток поліграфії на Україні / Р.М. Машталір, Ж.М. Ковба, М.Д. Феллер. – Львів, 1974. – 188 с.
7. Розум О.Ф. Таємниці друкарства / О.Ф. Розум. – К. : Техніка, 1980. – 143 с., іл.
8. Степовик Д.В. Українська графіка XVI-XVIII століть: Еволюція образної системи / Д.В. Степовик. – К. : Наукова думка, 1982. – 332 с.
9. Хижняк З.И. Києво-Могилянська академія / З.И. Хижняк. – К. : Вища шк. изд-во при Киев. ун-те, 1988. – 268 с., іл.
10. Шпаков А.П. Художник і книга: Українська книжкова графіка, шляхи становлення й розвитку / А.П. Шпаков. – К., 1973. – 256 с.

The article is devoted to the scientific review of the activity of the first printer Ivan Fedorov, active propagator of the advanced artistic ideas of P. Beringa, engravers of George, D. Sinkevich, I. Filippovich, N. Zubrytsky and many other figures of Ukrainian culture.

Key words: first printout, typography, book printing design.

Отримано: 07.12.2017

УДК 78.071.1(439)(092)

О. О. Варик, викладач

ФЕРЕНЦ ЕРКЕЛЬ: ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ

У статті розглядається творчий шлях композитора в різні періоди його життя.

Ключові слова: композитор, опера, лібрето, театр, пісня.

Проблематика статті заключається у недостатній висвітленості творчості видатного угорського композитора Ференца Еркеля.

Актуальність статті полягає у ближчому знайомстві з творчою спадщиною Ференца Еркеля та з досягненнями в розбудові угорської національної опери.

Еркель – основоположник національної угорської опери. В своїх історичних та патріотичних операх використовував сюжети пов'язані із реальними епізодами боротьби угорського народу проти чужеземців. Еркель створював твори з яскравими музичними характеристиками героїв, з трагічними колізіями великих масштабів, поєднуючи здобутки західно-європейського оперного мистецтва з угорським фольклором. Використання ритмів та інтонацій вербункошу та народних пісень відтворюють національний характер опер. Найбільш значимі опери: героїко-лірична опера романтичного плану «Ласло Хун'яді» (1844), котра відображає патріотичне стремління угорського народу та національно-визвольну ідею; та опера «Бан Банк». Деякі мелодії з цих опер співались як масові пісні під час демон-

страцій в 1848-1849 та 1918-1919 рр. У своїй творчій еволюції Еркель рухався від романтизму до реалізму; в його операх зростає роль народних мас, а в багаточисельних хоровах сценах Еркель все більше використовував автентичні народні пісні. В оркестровці виділялись сольні партії флейти, що призначалися для флейтистів-віртуозів братів Доплерів. Еркелю належать також комічні побутові опери на сюжети з життя угорців [1, с.545-546].

Наскільки нам відомо на сьогодні, сім'я Еркеля походить з міста Пресбург. Самим давнім з предків Ференца Еркеля є Вільгельм Еркель, котрий був музикантом в монастирі. Шлюб його був зареєстрований в 1757 році. У нього було три сина: старший Йозеф, став відомим музикантом. Він був дідусем Ференца Еркеля. Один з синів Йозефа – Йозеф Еркель-молодший – також став музикантом.

В 1817 р. по ініціативі Ференца Казінці створюється союз митців мистецтва та викладачів мови, котрий повинен був забезпечити оновлення мови та розвиток угорської музики.

Пресбургський союз митців мистецтва і викладачів мови всі сили наставляв на створення мовної норми, на очищення

угорської мови від запозичених слів, перекладав наукові терміни на угорський та створював різнобарвну єдину літературну мову. Також союз направляв свої зусилля на збереження традицій угорської музики та на збір нових пісень.

Ференц швидко досягнув успіхів в музиці. В 10 років він вже зміняв свого батька у грі на органі.

В Пресбурзі Ференц вчився у видатного музиканта Генріха Клейна (1756-1832). Клейн був видатним контрапунктистом, писав церковну музику та цікавився угорською народною музикою. В будинку Клейна Ференц отримав систематичну музичну освіту. Познакомився з творами віденських класиків.

Перший театр який мав своє постійне приміщення був Бургтеатр в Пешті. Будівля в котрій він знаходився була церквою. Після розпуску ордену, імператор Йосип II дав розпорядження переобладнати це приміщення під театр. Після відкриття театру тут розмістилась німецька трупа. Також свої спектаклі ставила і угорська трупа під керівництвом Ласло Келемана.

З 1793 р. в Пешті почали ставити опери на угорській мові. Опера Йозефа Чудьї «Князь Пікко та Ютка Пержі» була першим твором на угорській мові.

Вистави ставилися в ресторанах та трактирах. Це був час патетично-героїчних та трагікомедійних п'єс. Однак без них не сформувалась би оперна культура. В трупі Бургтеатру зібрались співаки та драматичні актори, котрим судилося закласти основи оперного мистецтва в майбутньому Національному театрі. Ференц Еркель був запрошений на посаду капельмейстера, відмовившись від посади вчителя заради посади диригента в Бургтеатрі. 11 квітня 1835 р. відбулась постановка «Севільського цирюльника» Джоаккіно Россіні. З цього часу й почалась диригентська діяльність Еркеля котра тривала 50 років.

Еркель вступив в трупу Німецького театру. Це був рішучий крок що позитивно вплинув на його творчість. Еркель багато диригував. В репертуарі театру ставились опери великих композиторів бельканто: Белліні, Доніцетті та Россіні.

22 серпня 1837 р. нарешті відкрились двері Національного театру в Пешті. Першою оперою якою диригував Еркель у новому театрі була опера Белліні «Чужоземка». Опері «Фра-Д'яволо» Обера та «Любовний напій» Доніцетті були справжніми театральними сенсаціями.

Прем'єра опери «Марія Баторі» відбулась 8 серпня 1840 р. в день бенефісу Йозефа Еркеля. На протязі 18 років опера ставилася 38 разів.

Прем'єра опери мала великий успіх та викликала бурхливу реакцію преси. Габор Матраї, котрий був тоді єдиним представником професійної угорської музичної критики визнавав, що композитор дуже вдало використав угорські мелодії. Критикував оперу за німецький та італійський вплив, за домінування високих співочих голосів та ослаблення музичної напруги в останніх сценах опери.

«Марія Баторі» не була ще достатньо зрілим твором, однак ця опера проклала шлях до шедеврів. Арії, застольні пісні, сцени одруження були взяті з італійських та французьких опер. В опері «Марія Баторі» отримали розвиток характерні особливості угорської народної музики: використання угорської пісні у фольклорному стилі, включення вербункошу у партію оркестра та солістів.

В лютому 1843 р. Йозеф Вагнер видав новий фортепіанний твір Еркеля «Лебедина пісня Ласло Хуньяді». Цей твір був для Еркеля своєрідним проміжним етапом на шляху до створення опери «Ласло Хуньяді», яка стала його першим шедевром. Можна припускати що у 1840 р. Еркель почав писати оперу.

1844 рік став самим плідним та успішним в творчості Еркеля. Десятки письменників та поетів прославляли Пешт-Буду. Поети працювали над покращенням стилю угорської мови, а образотворче мистецтво в свою чергу шукало типово національні форми вираження. В цій атмосфері пошуків всього угорського в опері «Ласло Хуньяді» Еркелю вдається на мові музики виразити національні почуття того часу.

27 січня 1844 р. відбулась прем'єра опери «Ласло Хуньяді».

1853 рік став важливим кроком в історії угорської музики. Група музикантів на чолі з Еркелем створили Філар-

монійне товариство. Перший концерт товариства відбувся 20 листопада 1853 року в актовому залі Національного музею. В програмі звучали твори Моцарта, Бетховена, Мендельсона та Мейєрбера. В 1867 р. Філармонійне товариство отримало юридичний статус. Включення в програму творів Берліоза та Вагнера свідчило про орієнтир на кращу сучасну європейську музику. Поява творів Ференца Ліста та Міхая Мошоньї давала змогу стверджувати, що знову набирала силу угорська музика.

Прем'єра опери «Бан Банк» відбулась 9 березня 1861 р. з успіхом. Урочистості на честь композитора були схожі на політичні демонстрації.

Історична місія опери «Бан Банк» полягала в її політичній дієвості. З історико-музикознавчої точки зору опера представляла собою твір що завершує ранній період історії угорської опери. В ній проглядається шлях до музичної народної драми. Вокальний та інструментальний вербункош був розвинений до високого рівня. Пісня у фольклорному стилі довела свою придатність для опери.

Опера «Шаролта» яка вперше була поставлена 26 червня 1862 р. є народною оперою з вдуманим історичним фоном. Лібрето написав Йозеф Цаньюга. Прем'єра опери розчарувала публіку. Опера не відповідала її вимогам. Нові постановки опери не принесли їй успіху.

Прем'єра опери «Д'єрдь Дожа» відбулась 6 квітня 1867 р. в Національному театрі. Ця опера є дивовижною та хвилюючою. Її музика збуджує, л'ється безперервними хвилями.

Через сім років після постановки опери «Д'єрдь Дожа» 20 травня 1874 р. відбулась прем'єра музичної драми Еркеля «Д'єрдь Бранкович». Вже пізніше, у 1962 р. ця ж опера була перероблена в оперному та драматичному планах і знову поставлена в оперному театрі в Будапешті. Ознаками нового стилю в опері «Д'єрдь Бранкович» є виразний декламаційний спів замість замкнених арій; музика опери безперервно розвивається потужними хвилями.

Драматичну напругу, що властива його операм «Д'єрдь Дожа» та «Д'єрдь Бранкович» Еркель намагався передати і в новій опері. Він задумав написати романтичну музичну драму яка була б близька до народної пісні і в якій оспівувалась би угорська визвольна боротьба. Його нові опери «Безімянні герої» та «Шаролта» показують нам повсякденне життя на селі, розповідають про почуття простих людей. Музика опер пронизана піснями написаними у фольклорному стилі.

Прем'єра опери «Безімянні герої» відбулась 30 листопада 1880 р. в Національному театрі. Всі ролі виконували кращі співаки. Музичне керівництво прем'єрою здійснював генеральний директор Шандор Еркель.

Відразу після прем'єри опери «Безімянні герої» директор театру попросив Еркеля написати оперу на честь відкриття Угорського королівського оперного театру. Він запропонував лібрето в пам'ять про першого угорського короля Штефана. Еркелю лібрето сподобалось і він почав писати оперу.

Прем'єра опери «Король Штефан» відбулась 14 березня 1885 р.

Настав день, коли восьмидесятирічний Еркель розпрощався з диригентським пультом. 1 листопада 1890 р. Філармонійне товариство влаштувало в Редуті святковий концерт з нагоди 80-річчя Еркеля. Сам Еркель приймав участь у концерті як піаніст та диригент. На фортепіано він виконував ре-мінорний концерт Моцарта. Диригував увертюрою до опери «Марія Баторі». Решту концертної програми диригував його син Шандор.

Отже, видатний угорський композитор Ференц Еркель заклав початок угорської національної опери та вивів її на один щабель з європейським оперним мистецтвом.

Список використаних джерел:

- Музыкальная энциклопедия / Ю.В. Келдыш [и др.]. – М. : Из-во «Советская энциклопедия», «Советский композитор», 1982. – Т. 6. – 1002 с.
- Немет А. Ференц Эркель. Жизнь и творчество / А. Немет. – Ленинград : Музыка, 1980. – 155 с.

3. Соловьёв Н.Ф. Эркель Франц / Н.Ф. Соловьёв // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1890-1907. – Т. 86.
4. Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г.В. Келдыш. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 655-656.

The article deals with the creative path of the composer in different periods of his life.

Key words: composer, opera, libretto, theatre, song.

Отримано: 07.12.2017

УДК 75.071.1(477.43)(092)

В. А. Вішаченко, кандидат мистецтвознавства,
О. Ф. Вішаченко, асистент

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ ПЕРІОД У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ: ТЕТЯНА ЯБЛОНСЬКА ТА ОЛЕКСАНДР ГРЕН

Стаття висвітлює кам'янецький період у житті й творчій діяльності українських художників Тетяни Яблонської та Олександра Грена.

Ключові слова: особистість, творчість, художник, стиль, манера.

Кам'янецьчина – це унікальний в етнокультурному відношенні регіон, який увібрав духовно-культурні надбання не лише українського народу, але й польського, російського, єврейського, молдавського, вірменського. Значну роль у культурному житті регіону займали окремі особистості, які творчістю й працею зробили великий внесок у розвиток художньої культури і стали незамінними учасниками різноманітних культуротворчих процесів, що відбувалися на даній території у ХХ ст. Мистецьке життя Кам'янецьчини є наслідком давніх культурних традицій краю. Сфери розвитку культури різних рівнів і напрямків були нерозривно пов'язані з національними регіональними традиціями та водночас убирали в себе провідні європейські тенденції [5, с. 379].

Культурологічна ситуація обумовила виникнення феномена особистості самобутнього подільського художника Олександра Грена (1898-1983). Творчість О. Грена – це унікальні живописні композиції, в яких втілюється ґрунтовний багаж знань художника з етнографії, культури та історії Поділля, а також сучасних напрямів європейського авангардного мистецтва.

Специфіка творчого доробку митця є логічним наслідком, креативною реакцією на події часу. Водночас, спадщина Грена – не просто віддзеркалення культурологічної ситуації краю, це міцний імпульс, що став життєдайним джерелом для наступних поколінь українських, зокрема подільських митців. Творчий шлях художника позначено рисами самобутності, сміливого новаторства, негнатовних шукань та незаслуженого забуття.

Народився митець у Пскові 23 травня 1898 року в родині військових. Особистість батька, його творчі вподобання вплинули на майбутнього Грена-художника. Це була велика й дружна родина, в якій крім Олександра було ще семеро дітей. Всі музично обдаровані. Брати добре малювали. Але справжній талант художника дістався Олександрові.

Старші брати пішли шляхом батька та отримали військову освіту. Олександра також віддали до кадетського корпусу, і у 1917 році він мав його закінчити (завадила революція).

У 1917 року батько Олександра – у чині генерал-майора пішов у відставку, а влітку 1918-го сім'я Грена переїхала до Кам'янця-Подільського, оскільки сам батько був родом з Поділля. Але незабаром, 1919 року, він помер від висипного тифу. Щоб прогодуватися, Олександр з братом змушені були організувати майстерню з виготовлення дитячих іграшок. Іграшкова майстерня проіснувала 2-3 роки і працювала у ній вся родина.

У 1920 році, після загибелі брата, Олександр почав працювати в студії-майстерні політосвіти, спочатку як художник, а потім і як завідуючий, аж до 1924 року.

З 1924 року перейшов на педагогічну роботу, викладав у школах, училищах, технікумах. Проте паралельно виконував різноманітні роботи по замовленню міста. Приблизно 1926 року Грен намалював подольську в національному одязі. Довга біла вишита сорочка, коричнева гунька, на голові убір, складений не менш як з шести-семи українських хусток. Так одягалися жінки в селі Крушанівці, де вчителювала сестра художника Серафима. Він там часто бував і бачив таке вбрання. Такий образ закарбувався в пам'яті митця як традиційний, характерний саме для по-

дільського регіону. Подольську було написано олією на грубому картоні [1, с.12].

Олександр Львович часто зустрічався з селянами, любив бувати на знаменитих подільських ярмарках. Полнобляв купувати на ярмарках старі килими, що слугували тлом для його картин. Ще у 20-30-х роках почав студії над ескізами, яких було досить багато. Кожен його начерк – це майже готова картина. Проте він вважав що ще не готовий до великої важливої роботи: «Велика робота буде потім, а зараз я ще вчуся» [1, с.13]. І він замальовував на клаптиках паперу свої видіння та враження подільської землі, щоб не забути, для майбутнього, «колись повернутися до цієї теми». А повернувся лише через тридцять років, у другій половині 50-років.

І саме в 30-х роках доля звела Олександра Грена з родиною Яблонських.

Тетяна Яблонська народилася 24 лютого 1917 р. у російському Смоленську в родині вчителів гімназії Ніла Яблонського та Віри Варгасової. Згодом родина переїхала до України, певний період часу жила на Поділлі.

Тетяна Нілівна була найстаршою з трьох дітей у родині викладачів. Батько, Ніл Олександрович Яблонський, мав неабиякий художній хист, викладав малювання в середній школі. Він мріяв здобути вищу мистецьку освіту, стати професійним художником. До малювання захоплювався і дітей. Під впливом батька Тетяна змалку малювала, писала з натури, робила начерки з пам'яті та уяви, малювала орнаментальні та фігуральні композиції, оволодівала технікою акварельного й олійного живопису.

Ніл Яблонський не побачив того світлого майбутнього, яке обіцяли більшовики, відчув на собі негативне ставлення до інтелігенції, був обурений знищенням заможного селянства та руйнацією храмів. Батько Тетяни настільки розчарувався у радянській владі, що твердо вирішив залишити СРСР.

У 1928 р. родина Яблонських (батько, мати та троє дітей) від'їжджають до Одеси – з надією через це портове місто виїхати за кордон. Проте, всі намагання офіційно емігрувати закінчилися невдачею, й у 1930 р. Яблонські переїхали до Кам'янця-Подільського. Тоді прикордонне Поділля мало славу краю контрабандистів, серед яких були такі, що могли нелегально переправити за кордон.

Як згадує Тетяна Нілівна: «... саме в цей час у місті накопичилася величезна кількість інтелігенції, яка мріяла покинути Союз (напевно, всі вони переметнулися сюди з Одеси). Таким чином, в колишньому Кам'янецькому університеті, а тепер ІНО (інститут народної освіти) стали викладати найвизначніші фахівці. Він перетворився прямо в столичний ВНЗ зі своїми науковими кадрами» [2].

І саме тоді, Олександр Грен стає близьким другом сім'ї Яблонських. Ось як згадує його Т. Яблонська: «...кадет, дворянин і надзвичайно благородна людина, місцевий художник, друг нашої сім'ї – Олександр Львович Грен, що здобув до кінця життя в Кам'янці велику популярність як співак Поділля та його столиці – Кам'янця-Подільського» [2].

Проте, як і досвідчений уже на той час О. Грен, юна художниця Тетяна Яблонська, теж була вражена красою подільської перлини, малювала могутню Стару фортецю, живописний каньйон річки Смотрич, красиви давнього міста. Родина майбутньої художниці винаймала квартиру в будинку №53 по

вул. Затонського (тепер – вул. Огієнка). Батько викладав у школах міста рисунок і креслення, а також писав портрети.

Тетяна Нилівна з особливою щирістю, з теплом і сумом одночасно, згадує «надзвичайно романтичний Кам'янець-Подільський», де родина художниці пережила нелегкі часи. Та, попри випробування, місто запам'яталося Тетяні Яблонській крутими скелями, звивистою річкою Смотрич, неприступною фортецею, старовинними храмами, ремісничими майстернями, крамничками та вузькими вуличками [4, с.3].

І коли, уже у 1978 році, Народний художник СРСР Тетяна Нилівна Яблонська відвідала персональну виставку Олександра Грена (єдину за життя художника), що відбулася у Києві в республіканському Будинку письменника, ось що написала у книзі відгуків: «Дорогий Олександр Львовичу! Дуже приємно було відвідати Вашу цікаву, талановиту виставку і взнати, що Ви з таким ентузіазмом працюєте, так любите свою справу, так любите чарівне Поділля. Я дуже добре пам'ятаю і Вас, таку приємну, делікатну і милу людину...» [3].

Дана стаття це лише лаконічна спроба висвітлити певний період у життєвій біографії українських художників Олександра Грена та Тетяни Яблонської, творчість яких віддзеркалює не лише тенденції часу, драматизм життєвих

і мистецьких колізій, а й складний процес становлення українського національного мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Данилюк А. Можна прожити двічі / А. Данилюк // Україна. – 1989. – Серпень. – №35. – С. 12-13.
2. Єсюнін С. Дві доленосні події видатної художниці [до дня 95-річчя від дня народження Тетяни Яблонської] [Електронний ресурс] / С. Єсюнін. – Режим доступу: <http://ye.ua>.
3. Підгора В. Дивний пензель / В. Підгора // Радянське Поділля. – 1979. – 9 черв. – С. 4.
4. Твори Тетяни Яблонської у збірці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисін Я.І., 2017. – 44 с.
5. Урсу Н.О. Культурне життя Кам'яниччини наприкінці ХІХ – всередині ХХ століття / Н.О. Урсу, І.А. Гуцул // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2015. – Вип. 18. – С. 378-384.

The author of the article highlights the Kamyanetsky period in the life and creative activity of Ukrainian artists Tatiana Yablonska and Alexander Grena.

Key words: personality, creativity, artist, style, manner.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.089.6:613

О. М. Вознюк, аспірант

КАМ'ЯНЧАНИ-ВИПУСКНИКИ ВОКАЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ ІМЕНІ П.І. ЧАЙКОВСЬКОГО

У статті розкривається творчість митців Кам'яниччини, зокрема музичних діячів – випускників Національної музичної академії імені П.І. Чайковського, їх творча діяльність.

Ключові слова: Поділля, співак, музично-творча діяльність, культура.

До подільського краю завжди була прикута увага дослідників. Починаючи від Ісайї Кам'янецького, Герасима і Мелетія Смотрицьких, мандрівника Є. Челебі. Не дивлячись на наявність фундаментальних праць, монографій, статей, присвячених розвитку і становлення музичної культури, особливо в регіонах, багато загальних та окремих питань залишаються не вивченими. Малодослідженою є музично-творча діяльність багатьох відомих та призабутих імен, які зробили значний внесок у розвиток музичної освіти і культури Поділля, а також України. Мистецька культура Подільського регіону, зокрема Кам'яниччини виділяється серед інших регіонів України багатством талановитих митців.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю висвітлення мистецьких здобутків подолян-музикантів. Основними джерелами дослідження стали документи і матеріали державної Кам'янець-Подільського міського архіву, Національної музичної академії імені П.І. Чайковського, краєзнавчі рубрики обласної та місцевої преси Хмельницької області радянської доби і незалежної України та інші періодичні видання.

Кам'яниччина багата музикантами, які своїм талантом і творчою працею виїшли за межі Поділля та всієї України (композитори – Діонісій Бонковський, Михайло Завадський, Антон Коципінський, Владислав Заремба, Йосип Лерер, Леонід Ентеліс; скрипалі – Йосип Котек, Тадеуш Ганицький, Зденек Комінек; співачки – Лідія Липковська, Ія Мацюк). Фундаторами музичної освіти і культури Поділля закладена та основа, на якій ґрунтується творчість сучасних митців з Кам'яниччини – Петра Ладиженського, Анатолія Мілки (Санкт-Петербург), Олександра Яковчука, Михайла Дідика, Юрія Кота, Лесі Шавловської, Тараса Яропуда, Євгена Геплюка (Київ), Юхима Юриста (Гамбург, Німеччина), Марка Копитмана (Срусалим, Ізраїль), Михайла Альперіна (Осло, Норвегія) та багатьох інших [5].

Музичну славу Кам'яниччини збагатив Григорій Васильович Курковський (м. Кам'янець-Подільський, 9.07.1898 р.н. – Київ 1.03.1982 р.) – український музикознавець, кандидат мистецтвознавства з 1940 р. Вищу музичну освіту здобував у Київському музично-драматичному інституті (учень Г. Беклемішева). Після закінчення інституту (1928 р.) працював викладачем навчального закладу, в яко-

му навчався, а після реорганізації музичного відділу інституту – в Київській державній консерваторії (1929 р.). У 1935 р. йому присвоєно звання доцента. Написав низку наукових музикознавчих праць, навчальних посібників [1]. Український педагог-музикант Анісія Яківна Шресер-Ткаченко (1905 р.н., с. Красноставці Кам'янець-Подільської губернії, тепер Кам'янець-Подільський район Хмельницької області, померла 16.10.1985, м. Київ). У 1923-24 рр. після закінчення учительських курсів працює вчителькою у початковій школі села Кадіївці і одночасно вчить гри на скрипці у класі професора Т. Ганицького. За його порадою у 1934 р. вступає до Київської консерваторії, після закінчення якої (1940 р.) залишається викладати в цьому ж навчальному закладі, далі – навчання в аспірантурі. Захистила кандидатську дисертацію на тему «Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку». Ще студенткою консерваторії (1937 р.) вона вже викладала в цьому навчальному закладі. З часом – завідувач кафедри історії музики, доцент, в.о. професора. Написала музикознавчі роботи «М.В. Лисенко», «Чайковський і Україна», «Шевченко і музика», «Григорій Сковорода – музикант». Нею підготовлено низку радіо- і телепередач. Активно працювала Анісія Шресер-Ткаченко в музикознавчій секції Спілки композиторів України [5]. Самовіддана праця в галузі мистецтвознавства принесла славу подолянці в музичному світі країни.

Багато кам'яниччан навчалися і також тепер шліфують виконавську майстерність на вокальному факультеті Національної музичної академії імені П.І. Чайковського, серед них Рибчинська Зінаїда Сергіївна (Кам'янець-Подільський, 1885 р. – Москва, 1964 р.) – українська драматична актриса і співачка (меццо-сопрано). Вокальну освіту здобула у музично-драматичній школі імені М. Лисенка та студії Київського оперного театру (1904-1907, клас М. Зотової). Професійну майстерність удосконалювала в Італії. Виступала в оперних театрах Тбілісі, Харкова, Казані, Баку, Києва, Одеси, а також Італії. Володіла голосом надзвичайної краси і сили, широкого діапазону, рівним в усіх регістрах. Мала прекрасну сценічну зовнішність. У її репертуарі оперні партії – Солоха («Черевички» П. Чайковського), Мнішек («Борис Годунов» М. Мусоргського), Кармен («Кармен» Ж. Бізе), Амнеріс («Аїда» Дж. Верді) та ін. У 30-і рр. мину-

лого сторіччя працювала в Московському драматичному театрі імені В. Мейерхольда. Серед її ролей Наталія («Лихо з розуму» Грибоєдова), Олімпія («Дама з камеліями» Дюма-сина). У 1937 р. була репресована. Пропагувала українську музику, зокрема твори М. Лисенка. Про неї схвально відгукувалася преса. Дослідженням творчості української співачки у наш час займаються науковці, зокрема Іван Лисенко, який присвятив їй статтю «Кияни називали її Афродітою» [2]. Про її і викладацьку роботу відомо мало.

Оперний співак Михайло Петрович Дідик (20.11.1963, с. Колибаївці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) – заслужений артист України, лауреат Малої Державної премії України імені Т.Г. Шевченка (1998 р.), соліст Національної опери України (лірико-драматичний тенор), працював викладачем Національної музичної академії імені П.І. Чайковського. Про нього писали: «Михайло Дідик, сільський хлопчина з Хмельниччини, свідомо став на цей нелегкий шлях, що вимагав суворої самодисципліни, постійного прагнення до самовдосконалення» [6]. Навчався в Хмельницькому музичному училищі імені В. Заремби на диригентсько-хоровому відділі, у Київській консерваторії ім. П.І. Чайковського (клас народних артистів України В.Я. Третьяка, В.І. Тимохіна та професора З.Ю. Ліхтман, закінчив навчання у 1993 р.). Після закінчення консерваторії пройшов стажування у Парижі (Франція) у професора А.-М. Бонді. З 1994 року – соліст Національної опери України, дебютував у ролі Альфреда («Травіата» Дж. Верді). У 1997 р. співав у Державному Академічному Большому театрі (Москва), у 1998 р. – у Фінській Національній опері (Хельсінкі), брав участь у міжнародній прем'єрі «Анни Болейн» Г. Доніцетті. У постійному репертуарі співака Альфред в опері «Травіата» (Дж. Верді), Ленський в опері «Євгеній Онегін» (П. Чайковський), Герцог у «Ріголетто» (Дж. Верді).

Андрій Володимирович Бондаренко (8 квітня 1987 р., Кам'янець-Подільський), український оперний співак (баритон). Закінчив у Кам'янці-Подільському середню школу №9 та дитячу хорову школу (клас вокалу Юрія Баландіна). Навчався в Національній музичній академії України імені П. Чайковського. У 2005-2007 рр. був солістом Національної філармонії України. Від 2007 року – соліст Академії молодих співаків Марійського театру в Санкт-Петербурзі. Лауреат численних міжнародних конкурсів, серед яких імені М. Римського-

Корсакова (Санкт-Петербург, 2006), імені С. Монюшка (Варшава, 2010), фіналіст конкурсу BBC «Singer of the World» і володар призу за камерне виконання (Кардіфф, 2011). Один із найвідоміших співаків-баритонів, виступає на світових оперних сценах у Лондоні, Берліні, Мюнхені, Цюриху, Сідней, Нью-Йорку, Далласі, Буенос-Айресі та ін. Виконує провідні партії з опер В.А. Моцарта, Г. Доніцетті, Дж. Пуччіні, П. Чайковського, Р. Вагнера, К. Дебюссі.

Серед великої кількості випускників провідного центру культури і освіти України – Національної музичної академії імені П.І. Чайковського – вихідці з Кам'яниччини, вокалісти Наталя Мамчур, викладач Київського інституту Музики імені Р.М. Глієра (клас проф. Д. Петриненко), Іван Музика, хорист чоловічої хорової капели імені Л. Ревуцького (клас проф. А. Мокренка), Вікторія Цюпак (клас доц. Г. Кабкі), Оксана Турик (клас проф. О. Дяченка), Яна Савлук (клас проф. С. Колесник) та багато інших, за якими майбутнє, примноження слави Подільського краю, України.

Список використаних джерел:

1. Герасимова-Персидська Н. Наші ювіляри / Н. Герасимова-Персидська // Музика. – 1985. – №1. – С. 9.
2. Лисенко І. Кияни називали її Афродітою / І. Лисенко // Голос України. – 1996. – 21 березня.
3. Мацюки // Митці України : енциклопедичний довідник. – К., 1992. – С. 393.
4. Музыкальная школа О.Д. Ганицкаго (1903-1913) / составитель А. Гольдман. – Каменець-Подольськ : Б. Байнбаума, 1913. – С. 14-15.
5. Переченюк М.А. Музиканти Кам'яниччини : біографічно-репертуарний довідник / М.А. Переченюк. – Хмельницький : Поділля, 2003. – С. 5-32.
6. Шевченко Т. Опера – любов моя / Т. Шевченко // Музика. – 1995. – №4-5. – С. 14.

The article reveals the activity of artists of Kamyanets, in particular of the musicians who graduated from the P.I. Tchaikovsky National Music Academy, as well as their creative activity.

Key words: Podillya, singer, musical and creative activity, culture.

Отримано: 07.12.2017

УДК 712+72].035.2(4)

Д. А. Костюк, кандидат мистецтвознавства

СЕМАНТИКА І СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Стаття окреслює роль у пізнанні семантики і символіки кольору як лінгвокультурний феномен у навколишньому світі та використання його у творах народного побуту.

Ключові слова: забарвлення, барва, колористика, писемність.

Колористика – невід'ємна ознака предметів і явищ нашого світу.

Людина пізнає і сприймає навколишню дійсність не лише у предметах, явищах, за звуками та рухами а й безпечно, за кольором. Якщо оточуючу дійсність можна уявити у стані спокою та тиші, то безбарвною або одноколірною – неможливо.

У тлумачному словнику поняття колористика, відсутнє. А слово колір розшифровується як – світловий тон чого-небудь, забарвлення, барва.

У далекі історичні часи, не маючи писемності, наші предки зуміли відтворити в слові не лише життєві ідеали, настрої та переживання, зв'язок з природою, поняття про красу, добро і зло, та ще змогли передати це майбутнім поколінням у багатій палітрі кольорів усної народної творчості: зелена діброва, рум'яне личко, красна весна, руса коса, чорні брови карі очі та багато інших, котрі утворюють світ малюнку, портрету, пейзажу [1, с.63].

Пізнаючи світ наші пращури поділяли його на добра та зло, що відбувалось коли поділ відбувався й в колірній гаммі: через той чи інший колір вони сприймали білого – добро і щастя, чорного – зло й біду. Певне зображення мали образи магічної дії: чорна відьма, чорний камінь та ін.

Колористика стала мірилом естетичної свідомості язичників та слов'ян, написаним законом розуміння краси. Формувалися естетичні уподобання на основі природної палітри кольорів: блакить неба, золото сяйність сонця, голубинь річок, зелень лісів, чорність ґрунту. Кожна пора року по своєму додавала мудрості і збагачувала уяву перевагою власного кольору [3, с.54-55].

Як бачимо, протягом усього життя людина перебуває в оточенні різних кольорів природи. Нерідко траплялося що саме колір ставав прогнозом погодних умов. Можна навести приклад на народних прикметах:

- сині хмари – на тепло і дощ;
- черемша вкрилася білим цвітом, землю покинуть білі приморозки;
- хмари змінюють колір – зміниться й погода;
- біла цвіль уздовж лісових стежок – на гриби;
- чорний місяць – на вітер, а білий – на дощ та ін.

Добрі за своєю значимістю кольори наші пращури застосовували у побуті та повсякденному житті. Білий колір традиційної української хати – колір урочистості, родинного затишку. Магічне значення мали розпис стін та печі.

Багатство кольорового світу ми зустрічаємо і в народній поезії, а саме, Григорій Сковорода, який змалював «поля зелені, зелен квіток оздоблені», Шевченко: «запекло, почервоніло і рай запалало» та ін.

Розкриваючи недосліджену проблему на основі літературного процесу, можна створити енциклопедичні довідники по використанні колористики в українській писемності.

По мірі розвитку і збагачення людського досвіду відбувався розвиток і збагачення системи кольоропозначень. Можна назвати різні джерела його поповнення. У історії світової культури можна виділити декілька періодів, коли накопичення кольоронайменувань в європейських мовах відбувалося найактивніше. Особливе місце займає при цьому період науково – технічної революції і подальшого розвитку промисловості, зокрема ткацької і фарбувальної, коли створювалися безліч нових відтінків кольору, як результат спричинило збагачення колірної термінології. Починаючи з XVI ст. активним джерелом розвитку кольоропозначень стала література, особливо поезія, де створення різних поетичних образів вимагало все нових і нових найменувань, у тому числі колірних.

Труднощі, що виникають при семантичному і відповідно когнітивно-прагматичному дослідженні назв кольорів в лінгвістиці, і проблема зіставлення вербальних і невербальних знаків, пов'язаних параметром «кольорова палітра», за термінологією Пірса, «Образні іконічні знаки», характеризуються «фактичною подобою означуваного».

Вважається, що вихідним у народів на ранніх етапах розвитку було протиставлення темний-світлий, і на його базі виникли позначення кольору. Однак межі між кольорами ще довгий час залишалися розмитими, що стало причиною широкого синонімічного вживання слів, що позначають кольори.

Властивості кольору були відомі з часів стародавнього світу. Тижневому, місячному та річному циклу відповідали свої кольори. З розвитком суспільства і мистецтва ознаки кольорів були пов'язані з їх впливом на людину.

Основи сучасного трактування психологічних. Як Й.В. Гете досліджував чуттєво-моральну дію кольорів, то американець Е. Бєббіт (1828-1905 рр.) пропагував життя в гармонії з кольором, хромотерапію, як найбільш гуманні та близькі людині – досконалі частини світу [2, с.105-106].

Сучасні німецькі колористи Г. Фрїлінг та К. Ауер, об'язно характеризують відношення кольорів у кольоровому колі: «Зміна кольорів в системі кольорового кола Ньютона нагадує циклічність природи: згори, в низ – жовте сонце, яке, схилиючись за обрій, – червоніє, забарвлюючи блакить простору у фіолетовий, що переходить глибокий ультрамарин, набуває впевненості, ясності та глибини ночі. Ультрамарин розвиднюється в привітний, м'який, чисто-синій. Він холодніший від ультрамарину і перевтілюється у зелено-синій колір води і туманного ранку. Розвивається зелений, наповнюючись сонячним світлом. Жовто-зелений створює враження легкості. Це колір молододі та ніжної трави. Єднання дня і ночі...» [4, с.21-22].

Список використаних джерел:

1. Гуменюк Ф. Живопис. Графіка / Ф. Гуменюк. – К., 1995. – С. 63.
2. Миронова Л. Цветоведение / Л. Миронова. – М., 1986. – С. 105-106.
3. Серов Н. Лечение цветом / Н. Серов. – СПб., 1993. – С. 54-55.
4. Словник української мови / за ред. П.Й. Горещького, А.А. Бурячка, Т.М. Гнатюк, Н.І. Швидкої. – К., 1970. – Т. 11. – С. 21-22.

The material of the article outlines the role of knowledgeable semantics and symbolism of color as a linguistic and cultural phenomenon in the surrounding world and its use in the works of folk life.

Key words: color, writing.

Отримано: 07.12.2017

УДК 7.021.33:7.04

Н. І. Кучма, асистент

ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ КАНОНІЧНОЇ ІКОНИ

У статті висвітлено основні особливості написання православної канонічної ікони; розглянуто принципи побудови святого образу.

Ключові слова: ікона, канон, іконопис, іконописець (ізограф).

Підготовка фахівців у галузі образотворчого мистецтва вимагає ознайомлення їх з основами іконопису.

Аналіз ікони як виду образотворчого мистецтва всебічно розглянуто у мистецтвознавчих дослідженнях: О.О. Рак, О.О. Грозовська, А.Н. Стрижев, Л.А. Успенский, Л.Д. Любимов. Однак наукова інформація про іконопис, доступно для студентів у навчально-методичних посібниках не відображена.

Мета статті – визначення кола теоретичних понять, необхідних для оволодіння технікою письма канонічної ікони.

З виникненням ікони та затвердження Церквою догмату про іконошанування, іконописцями та отцями Церкви були сформовані та встановлені основні правила написання святого образу. Та згодом під впливом західного мистецтва ікона перетворюється на світську картину і втрачає своє головне призначення – молитовне. Тому актуальність теми даної науково-дослідницької статті полягає у ознайомленні поняття канону православної ікони та особливості написання святого образу.

Православна ікона – унікальний духовних феномен, що органічно поєднує у собі якості твору мистецтва і священного зображення. Як твір мистецтва, ікона прекрасна своєю вивіреною роками довершеною художньою формою. Як образ, призначений для молитовного предстоання, вона притягує теплотою релігійного почуття, як «ілюстроване богослов'я», ікона наповнена духовним змістом. Художнє значення ікон, задля якого вони створювались, полягає у тому, щоб за допомогою ліній та фарб наочно засвідчити надчуттєву реальність духовного світу, вказати на нашу причетність до Божественного життя [1, с.3].

З виникненням ікони постало питання, як правильно зобразити того чи іншого святого, щоб дана фігура була впізнана для людини. Тому протягом століть іконописці (ізографи) та отці Церкви формували чіткі правила – канони, за якими будується святий образ.

Канон (з грец. – норма, правило) – сукупність строго встановлених правил і прийомів живопису. Сюди входить зміст і сенс образу, символіка і іконографія, художні прийоми та набір сюжетів, богословські поняття і естетичні критерії. Канон – це свого роду граматики ікони, та мова, якою розмовляє іконописний образ.

Одним із найважливіших принципів іконопису є мінімальний вираз тілесності і максимальна спрощеність форм, зображених на іконі. Річ у тому, що у Вічності праведна людина стає іншою – в ній вмирають пристрасті, її душа стає чистою, вона уся наповнюється Божою благодаттю. В її зображенні – безприсрасний погляд, майже повітряна форма тіла, спокійна поза. Якщо ж ікона присвячена певній події, то на ній мінімум деталей. Іконописець промальовує тільки ті подробиці, які найбільш важливі для розуміння зображеної на іконі події [2, с.167].

Перше правило іконопису – нічого не повинно нагадувати про земну метушню і відволікати від молитви. Тільки важливе, тільки суть, тільки найнеобхідніше, цими принципами повинен керуватися творець священних образів.

На жаль, зараз в наших храмах все менше ікон, написаних по цих правилах. Сучасні ікони все більше нагадують світський живопис, лики святих схожі на портрети, а ікони

свят – на картини. Це явище з'явилося в середні віки на Заході, а з часом проникло і в традицію Православної Церкви.

На Заході ікона розумілася як ілюстрація священної історії, і тому дуже швидко почала нагадувати картину, мало чим відрізняючись від неї.

Спочатку православні іконописці відкидали цю манеру, але поступово і у вітчизняних храмах почали з'являтися такі зображення. Однак ікона в реалістичному стилі неповно передає справжній зміст зображення.

Сучасні ікони, особливо невеликих розмірів, якими часто обставляють домашні молитовні куточки, нерідко схожі на картинки – соковиті, з узорами, з солодкуватими і розчуленими виразами обличчя, що грубо спотворює початковий сенс ікони. Присутність таких ікон у наших домівках і на храмових прилавках говорить про те, що ми цей початковий сенс майже втратили.

Другим принципом канонічного письма є зворотна перспектива, в якій предмети, розташовані далі від глядача, більші за тих, що знаходяться на передньому плані. Всі лінії перспективи на іконі не сходяться в точці сходу, яка розташовується в глибині картинної площини на уявній лінії горизонту, а навпаки – виходять за її межі таким чином, що людина, яка молиться перед іконою стає як би у фокусі цієї перспективи.

Геометрія зворотної перспективи в іконі налаштовує зір на панорамне сприйняття, її вісь, яка розходиться, призводить очі в розслаблений стан, у результаті ікона сприймається серцем, а не зором. Тому, споглядаючи канонічне зображення, створюється враження, що не ти дивишся на святого, а святий дивиться на тебе. У світському живописі зворотна перспектива трапляється дуже рідко. Немає її і в сучасних іконах. Через це вони втрачають дуже важливу межу – проникливість.

Академічно виконана ікона показує чуттєву сторону людини, яка неспритаманна канонічному образу. Оскільки, молитва, яка звершується перед образом, не повинна бути емоційна, вона має линути від серця, та бути тверезою, і принцип зворотної перспективи допомагає цього досягти.

Третій важливий принцип іконопису – ієрархічна підлеглість та символічність. Якщо звернути увагу на храм, у якому знаходяться стародавні розписи, то не можна не відмітити, що зображення розташовані в строгому порядку. В куполі Христос або Трійця, нижче – ангели, ще нижче апос-

толи, на стовпах – мученики, на склепіннях – сцени зі священної історії. Все підпорядковано єдиній схемі. Так само і в іконостасі – яруси розташовані в строгому порядку.

Кожен символ, кожна деталь, розкриває глибокий зміст та підпорядковується головному в іконі. Пейзаж та архітектура умовні і схематичні, так як зображується не стільки сам предмет, скільки ідея предмета. Кожна деталь, жест, положення тіла маюють символічний характер.

Ікони – це дивовижний світ, який відкриває перед нами реальність Божественного буття. Цей світ вимагає до себе особливого ставлення. Він не терпить недбалості і неповаги, він живе за особливими правилами, які не завжди вписуються в закони звичайного живопису [2, с.170].

Та все ж ікона – не самостійне художнє явище. Посправжньому вона живе тільки в Церкві і лише молитва перед нею розкриває в іконі всі сенси, вкладені в неї. Ікона, подібно вікну, закликає людину поглянути в Небо, яке не знає ні гріха, ні зла, ні смерті. Щоб потім, завдяки цьому досвіду, постаратися і земне своє життя зробити гідним цього Неба.

Список використаних джерел:

1. Рак О.О. Світ православної ікони / О.О. Рак, О.О. Грозовська. – К., 2005.
2. Стрижев А.Н. Православная икона. Канон и стиль / А.Н. Стрижев. – М., 1998. – 480 с.
3. Любимов Л.Д. Искусство Древней Руси / Л.Д. Любимов. – М.: 1974. – 332 с.
4. Богословие иконы Православной Церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://predanie.ru/uspenskiy-leonid-aleksandrovich/book/71819-bogoslovie-ikony-pravoslavnoy-cerkvi>.
5. Канон иконописный [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/kanon-ikonopisnyj>.
6. Що таке ікона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--80aaxgce1a0e.com/shho-take-ikona>.

The article deals with the main features of the construction of canonical Orthodox icons. An example of the construction of the holy image is given.

Key words: icon, canon, icon painting, icon painter (isographer).

Отримано: 07.12.2017

УДК 7.012

І. В. Лашко, асистент

ДИЗАЙНЕРСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У АРТ-КВІЛТІ

У статті розглядаються дизайнерські тенденції у арт-квілті, імпровізаційному квілті, фрактальному, теселяційному, мозаїчному квілтах, як основних елементах, що супроводжують, оновлюють та посилюють стан стародавнього традиційного виду творчості, квілт як елементу сьогоденного мистецтва та дизайну.

Ключові слова: квілт, фрактал, теселяції, тенденції, оптичні ілюзії, дизайн.

Постановка проблеми. Важливим чинним аспектом життя людини з давніх-давен була тканина, що несе у собі історію віків. Твори, втілені у ній, несуть не тільки практичний характер, але й історичний, естетичний, етнічний. Тому питання, пов'язані зі змінами та дизайнерськими тенденціями у творах з текстилю, мають значення як чинники, що характеризують людську історію.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що дана проблема актуальна і потребує змістовного вивчення. Головним завданням статті є виявлення, вивчення та розкриття основних дизайнерських тенденцій у творах з текстилю, арт-квілту.

Виклад основного матеріалу. За останні роки квілт пройшов етап інтенсивного розвитку, і можна з впевненістю стверджувати, що з домашнього рукоділля він перейшов у розряд високого мистецтва.

Термін «квілт» це витвір текстильного мистецтва, що виконується у техніці клаптикової мозаїки, з використанням різних прийомів вишивки. Саме слово квілт (quilt) з англійської мови перекладається як *стіпати*. Окрім цього, в англійській мові використовується інше слово печворк (patchwork).

Мистецтво клаптикового шиття виникло у глибокій давнині, переживаючи періоди розквіту. У XIX ст. у зв'язку з розповсюдженням тканин, виготовлених промисловим способом – технікою клаптикового шиття отримала особливо широке розповсюдження серед селян. Популярність клаптикового шиття була зумовлена його дешевизною, насамперед для бідної верстви населення. Створення нових виробів навколишнього середовища з клаптиків старого одягу чи іншої матерії дозволяло суттєво економити.

У XX ст. техніка клаптикового шиття залишалась довгий час частиною жіночого рукоділля, до якого його можна віднести і зараз. У другій половині століття до старовинної техніки почали все частіше звертатись професійні художники та дизайнери різних сфер діяльності, насамперед текстильники. На даний час тенденція отримала значно більш широкий характер. Митці і дизайнери все частіше використовують техніку клаптикового шиття, привносять нові елементи, розвивають і розповсюджують у своїй діяльності. Останні роки все частіше виникають спільноти, що об'єднують професіоналів, які працюють у техніках квілту.

Завдячуючи розвитку та технічному прогресу, у роботі з квілтом з'являються нові галузі його використання та

змінюється його вигляд. Квілт розширив свій кругозір, привносячи елементи з інших професійних галузей. Використовуючи шматочки тканини та вишивку, стало можливе відтворення портретів, пейзажів, натюрмортів, зображень тварин, архітектури, за рахунок текстильної фактури та поперемінної гри з розмітанням текстур стібків. В образ Квілту внесені значні зміни, що притаманні графічним технікам, та елементи графічного дизайну, саме лаконічність і композиційна цілісність. Вироби отримали збалансований колорит за рахунок досліджень, не тільки у сфері текстильної промисловості, але й за рахунок самоствердження професійних дизайнерів. Що доповнило технологію як текстильних виробів, так і клаптикового шиття.

Матеріальна культура збагатилась новими течіями: імпровізаційний квілт, фрактальний та мозаїчний квілт, теселяція, квілт оптичних ілюзій, також об'ємно-просторовий арт-квілт. Розроблені авторські прийоми роботи з текстильними матеріалами, для досягнення образотворчих ефектів простору та перспективи.

Сучасний художній квілт – арт-квілт, не визнає жодних обмежень, він всепоглинаючий, потужний рушій сучасного мистецтва та дизайну в цілому. Мистецтво квілту може поєднати у собі абсолютно різні матеріали, тканини, папір, поліетилен, металеві предмети та конструкції, різноманіття природних матеріалів. Одним з митців є дизайнер сучасного арт-квілту, викладач текстилю Керріл Брайер Фаллерт-Джентрі.

Імпровізаційний квіт активно використовується у роботах прихильників Нового Сучасного квілту, основоположним принципом творення якого є створення твору із залишків тканин. Клаптики і тканина не обрізаються під однакові форми чи розміри, а зшиваються у смуги чи сегментні фрагменти, з яких потім збирається велике полотно, що дає суттєву економію матеріалів, водночас створює унікальні самобутні твори. До періоду 90-х років ХХ ст. до таких квілтів було опосередковане ставлення, але питання економії та глобальна думка у боротьбі з забрудненнями, привернула суттєву увагу. Адже такий підхід дозволяє ні тільки митцям не викидати свої залишки, але і переробляти промислові рештки у твори мистецтва.

Мозаїчний квіт уособлює собою сегментарну побудову кольорових тканин, що утворюють за рахунок оптичного сприйняття візуальні образи. Роботи митців мозаїчного квілту привертають увагу акцентуючи її на окрему деталь, але при тому утворюють загальне враження про твір. У роботах можна відмітити їх не подібність мозаїці і живопису. Яскравим митцем цього напрямку, є тайванський дизайнер Денні Амазонас.

З інших сфер діяльності у квілт були привнесені самобутні основоположні елементи. Наприклад з математики та комп'ютерної графіки поняття фрактал, фрактальна геометрія та фрактальна графіка. Поняття «фрактал», «фрактальна геометрія» і «фрактальна графіка», що з'явилися в кінці 70-х, сьогодні міцно увійшли в ужиток математиків і комп'ютерних художників. Слово «фрактал» утворено від латинського fractus і в перекладі означає «складений з фрагментів». Він був запропонований математиком Бенуа Мандель-Бротом в 1975 році для позначення неорганічних, але самоподібних структур, якими він займався [3].

Розглядаючи художню складову фракталу, необхідно відмітити, що вона не базується на класичних художніх традиціях, та постійно видозмінюється. Саме це неопіненно посилює позиції квілту в дизайні за рахунок можливості відтворювати, за математичними розрахунками, з площини математичної формули у просторовий естетичний об'єкт. Також системність фрактальної побудови з власними законами поєднання кольорів, текстилю, фактури та матеріалів, дозволило виробам клаптикового шиття стати самодостатніми творами, створивши свою окрему ланку.

Самі принципи побудови фрактальної композиції з давніх-давен базуються на використанні математичних законів та характеристик. Яскраві приклади: теселяція, фрактали, оптичні ілюзії, що є складними за структурою з чіткою системою створення. Про оптичні ілюзії ще в 1889 р написано у статті, опублікованій в науковому журналі німецький професор Томсон. Подальше вивчення оптичних ілюзій посприяло науковій теорії ілюзій перспективи, що у 50-х роках розповсюдилась і трансформувалась у мистецтво – Оп-арт.

Мистецтво оп-арту – «обман зору», ґрунтується на особливостях візуального сприйняття зображення, малюнок існує не лише у площині роботи, але і в очах, і в голові глядача. Опираючись на певні психологічні особливості людського сприйняття. Як засоби образної виразності тут фігурують колір і малюнок, що геометризуються, у вигляді крапок, ліній, кривих, спіралей, ускладнених накладенням або поєднанням різних орнаментів, що викликає ефект «вторинних образів», безперервно рухомих узорів і додаткових кольорів.

Теселяція (tessellation) з англійської мови означає мозаїка. Теселяція це розбиття площини картини на фрагменти, що заповнюють її без накладок чи пробілів. Творчість Моріса Корнеліуса Ешера суттєво вплинула на творення сучасного квілту. Видатним митцем текстильних теселяційних та оп-арт робіт являється Джинні Беер [5].

За рахунок того, що комп'ютерна графіка отримала потужну роль у сьогоденному мистецтві, її прояв у творах клаптикового шиття, дав можливість не просто побачити лише візуальну складову, але й відчутти на дотик. Що важливо у період тотального засилля штучних матеріалів у дизайні. Саме тому сучасний квілт має всі елементи що притаманні растровий чи векторній графіці. Відтворюючи ефекти та прийоми, посилюючи їх тактильними, зоровими чи естетичними складовими. Дизайнерам став цікавим саме візуально-чуттєвий результат, що отримується з великою часткою випадковості, котрі притаманні декоративно-прикладному мистецтву. Сандра Брюс створює портрети у піксельному стилі.

Квілт мистецтво існує не тільки в площинному, але і в об'ємному вигляді, такому як магістральний напрям арт-квілту – модний одяг. Починаючи з 70-х років модельєри, створюють цілі квілтові колекції. Одяг фольклорного стилю, вишукані вечірні вбрання, посвякденний, екстравагантний та естрадний, серійний, унікальний одяг, завдяки використанню арт-квілту кожного разу народжується новим і не повторним.

Клаптикове шиття існує і у інтер'єрах, створюючи чи доповнюючи вишуканість приміщень. Квілт у приміщеннях може бути не тільки форматом панно, а й елементом меблів, чи самими меблями. Меблі з клаптикового шиття це лише частина цілого, адже існує квілт скульптура, авангардний чи без об'єктний квілт.

Висновки. Таким чином, використання дизайнерських тенденцій і технік в сучасному текстильному мистецтві дає можливість переосмислити доробки попередніх поколінь, трансформувати їх у новий вид творів мистецтва та дизайну, сучасними митцями арт-квілтингу.

Список використаних джерел:

1. Банакина Л.В. Лоскутное шитье из полос: Техника. Приемы. Изделия. Энциклопедия / Л.В. Банакина. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2008. – 120 с.
2. Банакина Л.В. Лоскутное шитье: Техника. Приемы. Изделия. Энциклопедия / Л.В. Банакина. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 196 с.
3. Федир Е. Фракталы. – М. : Мир, 1991. – 262 с.
4. Seymour D. Introduction to Tessellations / Dale Seymour. – Paperback, 1990.
5. Beyer J. Designing Tessellations: The Secrets of Interlocking Patterns / Jinny Beyer. – Hardcover, 1999.
6. Beyer J. Quiltmaking by Hand: Simple Stitches, Exquisite Quilts / Jinny Beyer. – Paperback, 2004.
7. Beyer J. The Scrap Look: Designs, Fabrics, Colors and Piecing Techniques for Creating Multi-Fabric Quilts / Jinny Beyer. – Paperback, 1985.
8. Fathauer R. Designing and Drawing Tessellations / Robert Fathauer. – Paperback, 2010.
9. Fathauer R. Trees / Robert Fathauer. – Paperback. 2011.

Інтернет ресурси:

1. http://galumova-club.blogspot.com/p/blog-page_6197.html – Арт-Квілт.
2. <http://humutana.blogspot.be/2017/11/blog-post.html?m=1> – Матеріальна культура. Імпровізаційний квілт.
3. http://modernqgru.blogspot.be/2017/11/blog-post_13.html – Імпровізація в новому сучасному квілті.
4. <http://opart.narod.ru/imp/imp.html> – Невозможное искусство.

5. <http://www.log-in.ru/dtSection/galleries/> – Оп-арт.
6. <http://www.psy.msu.ru/illusion/> – Оптические иллюзии.

The design trends in the art quilting, improvisational quilting, fractal, tickling, mosaic quilts, as the main elements that accompany, update and enhance the condition of the ancient tra-

ditional form of creativity, and the quilting as an element of contemporary art and design are considered in the article.

Key words: quilting, fractal, ossification, tendencies, optical illusions, design.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.011.3-051:78

О. В. Мартинюк, викладач

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкрито сутність методичної компетентності, визначається специфіка її формування у майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: компетенція, методична компетентність, професіоналізм, професійні здібності, особові якості вчителя.

Постановка проблеми. Реформування економічної, суспільно-культурних галузей життя, зокрема системи освіти, ланкою якої є виховання в школі, актуалізують проблему становлення та розвитку системи підготовки педагогічних кадрів в Україні. Головним завданням сучасної освіти є формування у майбутнього фахівця цілісного та системного бачення власної професійної діяльності, вміння аналізувати й вирішувати завдання та проблеми, що виникають в її процесі.

Сьогодні педагогічна підготовка кадрів учителів музики розглядається як така, що спрямована передусім на розвиток творчої особистості, розмаїття її виявлення, нестандартності, вміння молодого фахівця реалізувати власний креативний потенціал у кожній освітній ситуації.

Музичне виховання підрастаючого покоління є запорукою оновлення культурного життя народу. Формування духовного світу людини повинно стати в нашій державі першочерговим соціальним завданням, оскільки майбутнє суспільства прямо залежить від духовного складу кожної людини, її ідейних і соціальних орієнтирів, які відбиваються в характері мислення, дій, морально-естетичній позиції.

Саме тому актуальність досліджуваної проблеми обумовлена потребою сучасної музично-педагогічної практики у висококваліфікованих спеціалістах, які відповідають новій парадигмі освіти, продиктованої вимогами часу.

Питання компетентності, в тому числі фахової і методичної підготовки вчителя музики у різних напрямках музично-педагогічної діяльності висвітлювали у своїх наукових роботах Е. Абдулін, О. Апраксина, К. Васильковська, Л. Гусейнова, Н. Згурська, Е. Карпова, В. Крицький, В. Орлов, Г. Падалка, Н. Провозіна, А. Растрігіна, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.

Зокрема, високі вимоги до педагога висувала О. Апраксина. Вона підкреслювала, що вчитель музики повинен уміти стимулювати в дітей сприйняття музики, її естетичне переживання і засвоєння; бачити мету і завдання різноманітних форм музичної роботи, що сприятиме правильному вибору її шляхів і методів; володіти педагогічними і музичними здібностями, бути не тільки музикантом, але й хорошим учителем-вихователем, який з чуйністю ставиться до дітей.

Методично-педагогічні принципи О. Ростовського багато в чому базуються на методиці Д. Кабалевського. О. Ростовський у своїх навчально-методичних посібниках намагався показати шляхи виховання й різноманітні способи досягнення мети, з огляду на які кожен учитель має обрати свій підхід, у якому буде яскраво виражений особистісний характер, бо тільки так можна досягти успіху в педагогіці.

Отже, аналіз естетико-педагогічної спадщини видатних вітчизняних педагогів дає змогу констатувати, що у педагогіці ХХ століття активно розроблялися шляхи методичної підготовки і виховання особистості педагогічних кадрів.

Мета статті розглянути сутність та структуру методичної компетентності вчителя як основу його педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. З поняттям «компетенція» пов'язане поняття «компетентність», що являє собою володіння певними знаннями та досвідом. Доцільність введення поняття «методична компетентність» обумовлена широтою його змісту та інтегративною характеристикою.

Методична компетентність учителя музики є сформованою системою знань, умінь і практичного досвіду, котра зумовлена особливостями його індивідуально-психологічних характеристик і спрямовується на реалізацію музично-педагогічної діяльності з одночасною здатністю до самореалізації і постійного самовдосконалення.

Формування методичної компетентності майбутніх учителів музики має свою специфіку, яка полягає у постійному вирішенні поставлених перед ними музично-педагогічних завдань. Такий процес вимагає чіткого планування організаційних і дидактичних дій, зокрема забезпечення системи педагогічних умов формування методичної компетентності, комплексного застосування існуючих та спеціально розроблених програм з музично-теоретичної підготовки, встановлення оптимальних зв'язків між завданнями дидактичного й методичного характеру та їх послідовності.

Компетентнісний підхід, що містить різні рівні компетенцій (ключові, базові та спеціальні), є діючим у такій специфічній галузі, як музична освіта. Вимоги до рівня підготовки вчителя музики можна систематизувати у відповідності до сучасної компетентнісної моделі фахівця, у формуванні якої особливе значення відведено: соціально-особистісним, загальнонауковим, методичним, загальнопрофесійним та спеціальним фаховим компетенціям.

Отже, процес формування компетентного фахівця – вчителя музики – містить дві взаємодоповнюючі складові: теоретичну освіту (методичну та музично-теоретичну) та практичну діяльність, у ході якої реалізуються набуті знання, уміння та навички. Разом із тим, слід зазначити, що в арсеналі педагога-музиканта мають бути такі специфічні особистісно-професійні компетенції, як музикальність, креативність, артистизм.

Слід зазначити, що останнім часом у професійно-творчому арсеналі педагога-музиканта з'явилася велика кількість різноманітних навчальних програм з музики, що вимагає від фахівця не лише методичної компетентності, а й методологічної культури, яка дозволить йому здійснювати порівняльний аналіз означених програм, визначаючи ті з них, що найкраще відповідають завданням сучасної музичної освіти і виховання. Розвиток методичної компетентності майбутнього вчителя музики спрямоване на формування фахівця нового типу, озброєного ґрунтовними знаннями педагога-теоретика і вміннями креативного музиканта-практика, здатного ефективно реалізувати свої фахові компетенції та індивідуально-особистісні якості у процесі музично-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Арчажникова Л.Г. Структура профессиональной деятельности учителя музыки / Л.Г. Арчажникова // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе : межвуз. сб. науч. тр. – Ярославль : ЯГПИ, 1985. – С. 5-17.
2. Валит Е.А. Музична компетентність учителя музики як основа його педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / Е.А. Валит. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007.../Valit_st.pdf.
3. Давыдов Л.Д. Компетентностный подход в системе профессионального образования / Л.Д. Давыдов // Среднее профессиональное образование. – 2006. – №9. – С. 67-70.
4. Полубоярина И.И. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук :

спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І.І. Полубоярина. – Житомир, 2008. – 20 с.

The article reveals the essence of methodical competence, determines the specificity of its formation in the future teacher of music.

Key words: competence, methodological competence, professionalism, professional capabilities, teacher personality qualities.

Отримано: 07.12.2017

УДК 748(477.43)

Н. В. Мендерецька, асистент

ПОДІЛЬСЬКЕ ХУДОЖНЄ СКЛО. РОЗВИТОК ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СТИЛЮ

Стаття присвячена питанням вивчення розвитку художньої обробки скла на Поділлі, його стилістичним і морфологічним особливостям, проблемам сучасного дослідження. Подаються характеристики основних типологічних груп скляних виробів Подільського регіону, особливості їх стильової приналежності.

Ключові слова: скло, декоративно-прикладне мистецтво, форма, матеріал, особливості, морфологія, стиль.

З отриманням Україною незалежності помітно зростає попит на дослідження соціально-економічної історії через призму розвитку декоративно-прикладного мистецтва. Використання інформативних можливостей предмета дослідження, у даному випадку художнього скла, як археологічного й, водночас, історичного джерела, відкриває широкі перспективи для розгляду об'єкта вивчення у всій сукупності його параметрів.

Художнє скло з його величезним потенціалом унікальних мистецьких можливостей для вивчення, сприйняття і наслідування традицій є невід'ємною часткою загальної спадщини декоративно-прикладного мистецтва України. На превеликий жаль, питаннями вивчення художнього скла Поділля, а зокрема художнього скла Кам'янецьчини, займається незначна кількість науковців і мистецтвознавців, з чого повстає актуальність привернути увагу до проблем його вивчення, розуміння регіональних особливостей стилістики та морфології, технологічних прийомів обробки та декорування.

Метою статті є спроба мистецтвознавчого аналізу художнього скла Поділля, його стилістичних та морфологічних особливостей, трансформації стилів у технології обробки і декорування.

Унікальною за своєю самобутністю є праця В. Гагенмейстера «Гутне скло Поділля», у якій він вперше зробив спробу систематизувати і проаналізувати скляні вироби, які на той час зберігалися у фондах Кам'янець-Подільського музею старожитностей. Можна стверджувати, що ця праця стала фундаментальною для науковців, які у подальшому зверталися до теми дослідження саме українського скла, і дотично скла Кам'янецьчини. Це мистецтвознавчі праці таких науковців: Ф.С. Петрякова, Т. Кара-Васильєва, Ю.Л. Щапова, Е.Ю. Поченок, Н.О. Урсу та інші.

Різноманітне оформлення скляних виробів, мотиви якого черпалися з навколишньої дійсності, яскрава, багата орнамента скла, свідчать про реалізм народного мистецтва, про притаманне українському народові розуміння краси. Висока майстерність складувів виявлялась у простоті художніх прийомів. Стиль українського скла визначає декоративна природа матеріалу, його скромний і разом з тим живописний колорит, нескладні форми та органічно поєднані з ними прикраси [2, с. 56].

Українське скло має в цілому самобутні риси. Форми і прикраси виробів указують на зв'язок із стародавніми руськими традиціями; особливо яскраво це видно на характерних прикрасах з ліпленням склом. Відзначаючи впливи на українське скло XVI-XVII ст. склярства Заходу, слід підкреслити, що вони мали другорядне значення й не були вирішальними [5, с. 34].

Майстрам-гутникам, які вийшли з народного середовища, належить заслуга збереження і розвитку спадщини давньоруського скла, його художньої і технічної культури. Техніка виготовлення, матеріал, форми, декор виробів зі скла в процесі свого розвитку значною мірою залежали від пануючих у той чи інший час стилів культури: готики, ренесансу, бароко. Вплив готичного стилю (для гутного скла на українських землях – XIV-XV ст.) позначався на загал на формах скляного посуду, які стають циліндричними, догори витягнутими.

Особливістю скляних виробів ренесансу (кінець XV – друга половина XVII ст.), окрім появи поряд з готичними ци-

ліндричними кулеподібних форм посуду, було те, що, з'являються клейма-печатки та клейма-герби. Стиль бароко (XVII-XVIII ст.) привніс значні зміни у технології та техніки виробництва, у першу чергу це стосувалося декорування (пишність в оформленні, поява принципово нових технік декору) [6, с.83].

Незважаючи на перехід до фабричного виробництва скляної продукції, у цілому рівень виробів українського гутного скла XVI-XVIII ст. свідчить про його значні надбання, швидку еволюцію та вироблення високих критеріїв функціональних, художніх та технологічних нормувань, які перейшли в традицію й утримувалися в народному мистецтві впродовж наступних століть.

У декоруванні гутних виробів початку XIX ст. продовжували застосовувати ліплення, розпис емалевими та олійними фарбами, гравірування. Зазвичай емалевим розписом вкривали штофи. Форма цих чотиригранних посудин із широкими й плавкими гранями була для цього найзручнішою.

В кінці XVIII-на початку XIX століття в Україні у зв'язку з розвитком внутрішньої й зовнішньої торгівлі на поями значно збільшився попит на скляний посуд. Вироби з художнього скла стали необхідними речами побуту. Значно зросла й кількість склоробних майстерень – гут. Виробництво гутного скла зосереджувалося на Чернігівщині, Волині, Поділлі і Київщині. До технічних досягнень середини XIX ст. варто віднести появу накладного багатошарового скла, яке також обробляли грануванням [4, с.231].

Головним продуктом виробництва волинських і подільських гут були посудини чотирьох основних типів: пляшки – з XVIII століття наймасовіші скляні вироби, кварта та штофи – ємності чотиригранної форми з горлом, зазвичай, темно-зеленого або брунатного кольору, аптечний та інший дрібний посуд.

За функціональними особливостями художні твори зі скла поділяються на декоративно-архітектурне скло, світильники, посуд, декоративно-ужиткові предмети, дрібну пластику, прикраси.

Порівняно із посудом, виготовленим з інших матеріалів, скляний вирізняється вишуканістю форм, багатством фактури й кольору, що викликає глибокі поетичні асоціації.

Мистецтвознавчий досвід вивчення скляного скла Подільського регіону, зокрема Кам'янецьчини, дає невичерпний матеріал для можливості використання набутих знань під час занять з декоративно-прикладного мистецтва, краєзнавства та інших дисциплін мистецького циклу. Цікавим може бути досвід простеження стилю трансформації мистецьких думок майстрів XVII-XIX ст.

Список використаних джерел:

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів, 1992. – 272 с.
2. Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка / О.О. Боряк. – К.: Либідь, 2006. – 382 с.: іл.
3. Гагенмейстер В. Гутне скло Поділля / В. Гагенмейстер. – Кам'янець-Подільський: Наука, 1931. – 148 с.
4. Історія українського мистецтва в шести томах. – К., 1968. – Т. 3. Мистецтво другої половини XVII-XVIII століття.

5. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 280 с.: іл.
6. Петрякова Ф.С. Українське гутне скло / Ф.С. Петрякова. – К. : Наукова думка, 1975. – 282 с.; іл.

The article deals with the study of the development of the artistic processing of glass in the Podolia region, its stylistic

and morphological peculiarities, the problems of modern research. The characteristics of the main typological groups of glass items of the Kamianets-Podilskyi region, their style features are given.

Key words: glass, applied arts, form, material, features, morphology, style.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.011.3-051:78

Б. Є. Панчук, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкрито психолого-педагогічні особливості формування творчо-виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментальної підготовки.

Ключові слова: виконавська майстерність, відчуття, інструментальна діяльність, музичне мислення, технічна вправність.

Постановка проблеми. У сучасній соціокультурній ситуації музична педагогіка покликана розробляти прогресивні форми навчання, створювати нові технології з метою оновлення навчально-виховного процесу і підвищення його ефективності. До першочергових завдань, які стоять перед музично-педагогічними навчальними закладами відноситься подолання у інструментальній підготовці студентів розриву між художніми задумами, інтерпретаційними намірами й технічними можливостями, намагання досягнути цілісного формування усіх його виконавських якостей. За таких умов особливого значення набуває проблема виконавської майстерності майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми формування виконавської майстерності вчителя музичного мистецтва присвячені науково-методичні дослідження таких авторів, як: Л. Арчажникова, І. Мостова, В. Муцмакер, Г. Ніколаї, Г. Падалка, Ю. Цагареллі, Т. Юник та ін. Специфіка процесу полягає у тому, що теоретична розробка цієї проблеми спричиняє вади практичного характеру, які пов'язано з недостатністю творчого спрямування навчальної діяльності студентів, відсутністю достатньої уваги до формування виконавської майстерності майбутніх вчителів музичного мистецтва, слабкою орієнтацією навчального процесу на вироблення у студентів умінь та навичок самостійної виконавської інтерпретації музичних творів тощо.

Аналіз наукової літератури та дослідження практики засвідчують, що у музично-виконавській підготовці інструменталістів переважає декларативно-функціональний підхід, копіювання чужого досвіду, здебільшого застосовується методика виховання інструментально-технічних навичок поза їх зв'язком із розкриттям художнього змісту твору.

Мета статті – розкриття психолого-педагогічних особливостей формування виконавської майстерності студента-інструменталіста мистецьких факультетів, виявлення основних факторів та чинників, що в тій чи іншій мірі впливають на вдосконалення професійних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Якість виконання твору студентом-інструменталістом залежить від багатьох чинників, серед яких найважливішими є: музичні здібності, технічна та художня майстерність, яка суттєво залежить і від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів. Серед суб'єктивних чинників, як найбільш істотні, можна виділити емоційний, фізичний стан музиканта, стан його здоров'я, рівень вивчення твору тощо. До важливих об'єктивних факторів можна віднести якість та технічний стан музичного інструмента, гігієнічні та фізичні умови виступу. Разом з тим для переважної більшості педагогів, які прагнуть підготувати виконавця високого рівня, на перший план виступають музичні здібності. Очевидним є те, що про високу якість виконання твору можна говорити тоді, коли музичні здібності виступають у єдності з виконавською майстерністю. Формування майстерності вимагає копійки праці не тільки музиканта-виконавця, але й його педагога, використання всіх новіших підходів та методів навчання.

Музиканти прагнуть все глибше переживати музику, краще її розуміти, справніше запам'ятовувати зміст, який призначений для засвоєння, працювати більш економно й ефективно, краще вчитися, грати і творити. Композитори прагнуть здобувати визнання слухачів, писати твори щоразу на найвищому артистичному рівні. Досягнення поставлених цілей можливе тоді, коли процес навчання і виховання у школі та позашкольній закладах буде пристосований до можливостей особистості, до конкретних потреб майбутньої спеціальності і життєвої практики. Відсутність раннього усвідомлення суспільної придатності в конкретній професійній праці призводить до того, що навчання є формальним, поверховим і не дає того результату, який можна досягнути при навчанні з чітким усвідомленням практичної цілі.

Музика – прекрасне мистецтво, естетичний вираз якого формується художнім кліматом епохи. Вона має свої глибокі таємниці, особливу силу та роль у формуванні особистості. Тому це мистецтво у своїй педагогічній діяльності використовував видатний композитор Дмитро Кабалевський. Він вважав, що «... музика, як кожне мистецтво, допомагає дітям пізнавати світ та виховує дітей, причому виховує не тільки їх художній смак і творчу уяву, але й любов до життя, до людини, до природи, любов до своєї батьківщини, інтерес і почуття дружби до народів інших країн» [1, с.89].

Питання прогнозування досягнень в музичній діяльності є надзвичайно важливе як з точки зору теорії, так і практики. Про це свідчить потреба наукових досліджень музикантів-виконавців та музикантів-педагогів.

Постійне зростання необхідності піднесення ефективності навчання, швидкий зріст вимог до музикантів, необхідність вірної селекції молоді, яка прагне навчатися музиці, як і великі кошти, необхідні для навчання, обумовлюють, що дослідження цього питання були і проводяться сьогодні.

Погляд досвідчених музикантів-педагогів, як і систематичні дослідження, вказують на те, що вплив на успіх підготовки музикантів-інструменталістів мають, перш за все, такі чинники:

- інтелігентність (загальні здібності);
- музичні здібності;
- анатомічні властивості;
- властивості особистості;
- інтереси;
- мотивація;
- суспільно-економічне обумовлення;
- методи учіння та навчання музиці.

Відомо, що художня досконалість музичної діяльності виконавця-інструменталіста залежить від багатьох чинників. Серед чинників, що в тій чи іншій мірі впливають на успіх музиканта-інструменталіста, більшість дослідників цієї проблеми виділяють такі:

- специфічно музичні здібності;
- загальна інтелігентність (загальні здібності);
- властивості особистості;
- біографічно-середовищні чинники;
- технологія індивідуальної праці.

Жоден з цих виокремлених чинників, взятий окремо, не визначає ні рівня, ні художньої цінності музичних досягнень. Роль кожного з них є відносною і залежить від контексту решти чинників.

Кожна діяльність, чи то буде живопис, чи адміністративна праця, музика чи механічна обробка матеріалів, архітектура чи землеробство, втягує людину повністю, повністю використовує його психіку. Немає такої діяльності, з якої можна було б виключити мислення, уявлення, переживання відношення до її змісту, виконання рухових дій, спостереження того, що і як робиться. Всі процеси отримування, перероблення інформації, а також реалізація цілей та завдань беруть участь в кожній діяльності [2, с.117].

Накопичення знань, навичок та вмінь є умовою опанування гри на різних музичних інструментах, в тому числі й на гітарі. В цьому беруть участь такі основні психічні пізнавальні процеси як відчуття, спостереження, пам'ять, мислення, уява, що завжди супроводжуються увагою.

Звичайно, не кожен виконавець має такі здібності, але в певній мірі ці здібності (як і інші) можна розвинути. Психологічним детермінантом такої можливості є взаємодія аналізаторів і вправ (вправляння).

Отже, майстерність музичного виконавства трактується як досконале інтонаційно-технічне володіння усіма засобами

вираження змісту музичного твору на рівні естетики емоційно-художнього мислення відповідної епохи. Виконавські здібності музикантів-інструменталістів знаходять місце в структурі психіки як якості мозку відображати об'єктивний світ, каналізуючи ці якості по конкретних психічних функціях.

Список використаних джерел:

1. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д.Б. Кабалевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1984. – 89 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Общая психология: учебн. для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др.; под ред. А.В. Петровского. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.

The psychological and pedagogical pre-conditions of forming of creatively performance trade of future music teacher in the process of piano preparation are described in the article.

Key words: performance artistic trade, feeling, instrumental activity, musical thought, technical adroitness.

Отримано: 07.12.2017

УДК 373.3.016:78

А. І. Пасічук, концертмейстер

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МУЗИКАЛЬНОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

У статті розглядаються питання музично-естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку на заняттях музичного мистецтва, розкриваються особливості розвитку музикальності в учнів початкових класів, здійснюється характеристика шляхів формування компонентів музикальності школярів.

Ключові слова: учні початкової школи, урок музичного мистецтва, музикальність, компоненти музикальності.

Однією із цілей музичного виховання є музичний розвиток дитини, її музикальності. Значення музикальності дуже важливе не тільки в естетичному і моральному вихованні, але й у розвитку психологічної культури людини. Для успішних занять музикою школярі мають бути наділені комплексом здібностей, що характеризуються як музикальність. На думку Б. Теплова в поняття «музикальність» об'єднуються здібності, необхідні для успішного здійснення музичної діяльності. Музикальність, це «комплекс здібностей, що вимагаються для занять саме музичною діяльністю на відміну від будь-якої іншої» [3, с.235].

Музикальність розуміється більшістю дослідників як своєрідне поєднання здібностей і емоційних сторін особистості в музичній діяльності (С. Рубінштейн, Дж. Кріс, Г. Ревеш, Ю. Цареллі).

Розгляду питання розвитку музикальності у школярів присвятили свої праці Б. Теплов, Н. Ветлугіна, К. Тарасова, Е. Голубева. Вплив занять співом на розвиток музикальності учнів розглядає Я. Кушка.

Музикальність, з одного боку, – це індивідуальна психологічна особливість, що забезпечує естетичну діяльність, з другого – синтез здібностей, потрібних для всіх видів музичної діяльності. Музикальністю називають індивідуально-психологічну характеристику особистості, яка виражається в інтуїтивній глибині емоційного переживання сенсу музики, здатності передавати його в інтонуванні, у виконавській інтерпретації музичних творів.

Навчання дітей у школі вимагає вивчення психофізіологічних особливостей кожного учня. Врахування вікових особливостей допомагає встановити, які саме форми, засоби і види діяльності найефективніші для музичного розвитку дитини того чи іншого віку.

Досліджуючи особливості музичного розвитку молодших школярів О. Ростовський зазначає, що в галузі відчуттів і сприйняття їх розвиток іде від найпростішого розрізнення найвиразніших, найяскравіших барв, форм, звуків до активнішого усвідомлення красивих, гармонійних сполучень. Успіх музичного навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку залежить від урахування вчителем їх вікових особливостей, готовності до навчальної діяльності.

У роботі з дітьми молодшого шкільного віку вчитель має враховувати, що першокласникам властивий сенсомоторний характер музичного сприймання. Вони віддають перевагу музиці веселій, моторній особливо реагують на масивність і динаміку звучання. У молодших школярів яскраво виявляється емоційність сприймання.

Музикальність школярів визначають за здібностями: музичною пам'яттю, музичним слухом, метро-ритмічними та темповими відчуттями.

У початкових класах спостерігаються значні відмінності в музичному розвитку дітей залежно від їх індивідуальних особливостей. Одні учні виявляють усі показники музикальності, інші відрізняються поєднанням окремих музичних здібностей. Так, окремі учні здатні сприймати і емоційно переживати музику, але володіють посередніми голосовими даними. Інші володіють добре розвиненим музичним слухом, але не виявляють схильності до творчості. Іноді учні виявляючи здатність до точного інтонування та засвоєння вокальних навичок не володіють розвинутою музичною пам'яттю. Внаслідок цього можливості музичного розвитку дітей на уроках музики різні.

Тому завданням учителя є діагностика та виявлення складових музикальності кожного учня, спрямування особливих зусиль на розвиток тих елементів, які розвинені слабше і перешкоджають успішному музичному розвитку школяра.

Ефективним засобом тренування музичної пам'яті школярів є спів. Під час запам'ятовування мелодії пісні, динамічних нюансів, метро-ритмічного малюнку відбувається активне тренування музичної пам'яті юних музикантів. Спів також сприяє розвитку всіх видів музичного слуху, музичного мислення, свідомого сприйняття музики. Адже, внутрішньо уявляючи конкретну висоту звуків, інтонуючи їх голосом, виробляємо гостроту слуху. Музичний слух формується під впливом різних умов, а тому об'єм слухових вражень кожного співака індивідуальний та особливий. Тут важливу роль відіграє середовище, у якому виховується дитина (сім'я, дошкільний виховний заклад), запас слухових музичних вражень отриманих у процесі життєдіяльності.

Важливим елементом свідомого сприйняття і виконання музики, одним із засобів виховання музикальності є

ритмічне виховання. Ритмічне виховання школярів вимагає копіткої праці вчителя. Найдоцільніше у роботі з молодшими школярами починати його розвивати не через пояснення тривалостей нот, а через спів на слух.

Отже, розвиток музичальності у дітей молодшого шкільного віку вимагає врахування психофізіологічних особливостей дітей цього вікового періоду. Ефективність музичного розвитку молодших школярів залежить від умінь вчителя діагностувати здатність дитини до формування окремих елементів музичальності, зосередження особливої уваги на розвитку менш розвинених складових.

Список використаних джерел:

1. Кушка Я.С. Методика навчання співу : посібник з основ вокальної майстерності / Я.С. Кушка. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 288 с.

2. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посібник / О.Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
3. Теплов Б.М. Психологія музичних здібностей / Б.М. Теплов. – М. : Наука, 2003. – 379 с.

The article deals with the issues of musical and aesthetic education of children of junior school age at musical art classes, reveals the peculiarities of the development of musicality in elementary school students, and describes the ways of forming components of pupils' musicality.

Key words: elementary school pupils, music art lesson, musicality, components of musicality.

Отримано: 07.12.2017

УДК 94:069:378.4(477.43-21)

І. В. Паур, кандидат історичних наук

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті йдеться про створення та основні етапи становлення Музею історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Висвітлюється науково-пошукова, експозиційна робота працівників музею у різні періоди його існування.

Ключові слова: музей, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач музеєм, експозиція, фонди.

Історія розвитку музейної справи на Поділлі неодноразово привертала увагу дослідників, які на жаль майже не аналізували діяльність музеїв навчальних закладів [1; 3].

Музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – МІ КІНУ) є невід'ємною складовою у системі навчально-виховної та наукової роботи навчального закладу. Головним завданням музею є нагромадження, збереження та відтворення в хронологічній послідовності історії закладу від часу створення – до сьогодення.

Аналіз музейних і архівних матеріалів дозволяє визначити головні етапи становлення МІ КІНУ, зафіксувати прізвища ініціаторів його відкриття та керівників, їх внесок в розробку експозицій та поповнення музейних фондів.

Передумовою створення музею історії навчального закладу було накопичення значної кількості історичних фактів, документів, раритетних видань, рукописів, фотосвітлини пов'язаних із закладом, що потребували систематизації та подальшого вивчення. Відповідно до розпорядження ректора педагогічного інституту, доцента І. Іваха, працівники кабінету естетичного виховання, очолювані доцентом, кандидатом філософських наук А. Грицюком, започаткували оформлення на четвертому поверсі головного корпусу (вул. Московська, 61) першої експозиції музею історії. Його було відкрито 24 лютого 1971 р. під час святкування 50-річчя з дня заснування закладу¹ [4, с.2]. Екскурсоводами на цей день були призначені ректор, доцент І. Івах, старший викладач С. Великий, доцент В. Тищенко, завідувач кафедрою Т. Кидалова та декан факультету фізичної культури, старший викладач В. Жабенко [9, с.1].

15 лютого 1981 р., напередодні 60-літнього ювілею закладу, Рада педінституту підтримала пропозицію ректора, професора А. Копилова про реконструкцію музею історії інституту та його офіційну реєстрацію. Експозиційну залу було перенесено в окрему аудиторію на третій поверх головного корпусу інституту. Було сформовано громадську Раду з п'яти чоловік, головою якої обрали викладача кафедри фізкультури Е. Левицького, а керівником музейної кімнати – викладача М. Моцейко.

На відкритті нової експозиції музею були присутні замісник міністра освіти УРСР В. Курило, секретар Кам'янець-Подільського міського комітету КПРС А. Городецька, делегація Силістринського учительського інституту, випускники інституту 30-х років та ін. [6, с.4].

На цей час фонди музею нараховували 1177 експонатів (з них 247 оригінальних), що сформували вісім експозиційних розділів. В основі першого «Заснування інституту» були фотографії із зображенням викладачів ІНО 20-30-х рр. – В. Бернацького, В. Герасименко, Н. Кожухова, О. Неселовського, Н. Гаморака, Г. Молотовського, І. Любарського, М. Курневича; відомих випускників поетів та письменників – Л. Дмитренка, Т. Масенка, О. Кундзича, І. Сварика, Д. Копиці, а також книги з їх творами, переважно з автографами. Також подавалася інформація про структуру інституту, кількість випускників закладу.

Наступний експозиційний розділ називався «Захисники вітчизни». Його основу склали світлини викладачів і випускників навчального закладу, які брали участь у подіях Другої світової війни: І. Зеленюка (ректор 1947-1966 рр.), І. Іваха (ректор 1967-1977 рр.), професорів Л. Коваленка, В. Тищенка, А. Кучерука, викладів І. Слизького, Г. Раздимахи, М. Магдана [6, с.4-5].

Експозиція «На магістралях науки» була присвячена активній науково-дослідній роботі викладачів і студентів інституту, що засвідчували витяги із протоколів засідань захисту дипломних робіт, інформація про відрядження викладачів на різні наукові симпозиуми, конгреси; копії телеграм відправлених АН УРСР; авторські свідоцтва; викладені томи наукових записок інституту, монографій, методичних посібників; фотокартки з проведених наукових конференцій, а також професорів, докторів наук В. Тищенко, А. Кучерука, Л. Коваленка, І. Винокура, П. Щербини, П. Лаптіна.

Завершували музейну експозицію стенди, присвячені художній самодіяльності навчального закладу: світлини ансамблю народного танцю «Горлиця» (керівник – В. Седін), народної хорової капели (керівник – Б. Ліпман), а також спортивним досягненням студентів: грамоти, кубки, випуски, медалі. Зокрема, були представлені фотокартки випускника 1972 р., рекордсмена світу з метання молота, чемпіона XX Олімпійських ігор – А. Бондарчука; випускника 1959 р., Заслуженого майстра спорту, тренера збірної СРСР з гандболу – І. Турчина; випускниці 1972 р., чемпіонки XXII Олімпійських ігор у Москві – Н. Ткаченко (Турчиної) [6, с.6-7].

Окремі предмети останньої експозиції отримали статус унікальних: 1) фото з автографами 24-х радянських

¹ У радянські часи як дату створення навчального закладу вказували 26 лютого 1921 р., коли колегія Укрголовпрофосу України ухвалила рішення про реорганізацію Інституту теоретичних наук у два самостійні навчальні заклади – Інститут народної освіти та сільськогосподарський.

космонавтів; 2) фото студентів, що несли олімпійський вогонь; 3) факел «Олімпіада-80». 22 грудня 1981 р. вони були взяті на облік Кам'янець-Подільським історичним музеєм-заповідником [7, с.3], який здійснював методичне керівництво над музеєм нашого закладу. 3 серпня 1982 р. останній був офіційно зареєстрований управлінням культури Хмельницької області під №342 [7, с.2-3].

14 листопада 2001 р., для оновлення змісту експозиції та проведення якісного оформлення музею історії, ректор А. Копилов ввів посаду завідувача, на яку було призначено колишнього керівника навчального відділу О. Мігіну [2, арк.219]. У 2003 р. до 85-річчя з дня заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету музей було реставровано, а його експозицію переформовано. Відповідно до нової концепції, затвердженій ректором О. Завальнюком, історію закладу відображали дев'ять експозицій: перша, «Кам'янець-Подільський університет один із першків національної вищої школи в Україні (1918-1920)»; друга, «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти» (1921-1930); третя, «Кам'янець-Подільський інститут соціального виховання» (1930-1933); «Кам'янець-Подільський педагогічний інститут» (1933-1935); «Кам'янець-Подільський учительський інститут» (1939-1948); четверта, «Ректорський корпус»; п'ята, «Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут» (1948-1997); шоста, «Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет» (1997-2003); сьома, «Культурне життя університету», «Спортивне життя»; восьма, «Кам'янець-Подільський державний університет» (2003-2008); дев'ята, «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка» (2008) [5, с.1]. До них увійшли документи; фотографії з історії існування університету, почесні відзнаки, наукові праці викладачів університету. Це давало можливість ознайомитися з видатними вченими і випускниками, а також викладачами навчального закладу.

Влітку 2017 р., з ініціативи ректора С. Копилова, одним із заходів присвячених 100-річчю університету стало оновлення експозиційної кімнати Музею історії університету. Сучасні стенди та фонди музею відображають історію нашого університету як освітнього, наукового та культурного закладу. Найцінніші експонати – дипломи випускників і науковців, документи й особисті речі визначних людей, рукописи та видання наукових праць, нагороди університету, колективів художньої самодіяльності та спортивних команд, твори живопису, наукові прилади, фотографії та інші предмети, пов'язані з історією університету.

Наразі МІ КПНУ є важливим культурним осередком Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, де щорічно проводиться кількост групових та індивідуальних екскурсій для студентів та гостей університету, консультації для науковців, що досліджують історію закладу. Музей є базою практики для студентів спеціальності «Історія», «Образотворче мистецтво», «Туризм», різноманітних заходів виховного характеру, під час яких пропагуємо наукові, культурні, спортивні досягнення викладачів й студентів та кращі традиції університету.

Список використаних джерел:

1. Алещенко М.І. Роль музею в житті Подільського державного аграрно-технічного університету / М.І. Алещенко // Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність : зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 15 травня 2015 р. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2015. – С. 57-60.
2. Архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. ф.10, оп.3-ос., спр.114, арк.219.
3. Григоренко О. Музей історії Хмельницького національного університету / О. Григоренко, В. Чупіра // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 120-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / від. ред. Л.П. Станіславська. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – С. 161-167.
4. Іов І. Червона стрічка золотого ювілею (Репортаж з музею інституту) / І. Іов // Радянський студент. – 1971. – №4-5. – 25 лютого (четвер). – С. 2.
5. Мігіна О.П. Інформація про музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / О.П. Мігіна // Фонди Музею історії. – Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – МІ КПНУ). – 2012. – 3 с.
6. Музей історії інституту // Інформація Каменец-Подольського педагогічного інституту ім. В.П. Затонського о роботі музеїв інституту. Рукопис. – Фонди МІ КПНУ. – 14 с.
7. Паспорт музейної кімнати. Музей історії педагогічного інституту імені В. Затонського / укладач М.А. Моцейко // Фонди МІ КПНУ. – 4 с.
8. Паспорт. Музей історії Каменец-Подольського педагогічного інституту ім. Затонського // Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. – 1988. – 6 арк.
9. План святкування 50-річчя педагогічного інституту ім. В.П. Затонського // 50. Матеріали ювілею Кам'янець-Подільського державного педінституту ім. В.П. Затонського. – 1971. – С. 1-8.
10. Уніфікований паспорт музею історії педінституту / укладач С.А. Якубова // Архів науково-методичного відділу Хмельницького обласного краєзнавчого музею. – 1996. – №220. – 2 арк.
11. Уніфікований паспорт музею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / укладач О.П. Мігіна // Фонди МІ КПНУ. – 2010. – 6 с.

The article describes the creation and the main stages of the formation of the Museum of History of Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University. The scientific research and exposition work of museum workers during different periods of its existence is described.

Key words: museum, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University, museum head, exposition, foundations.

Отримано: 07.12.2017

УДК 37.018.54:78.016:784(477)«16/17»

О. М. Прядко, кандидат педагогічних наук

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДІ У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДАХ СПІВАЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У XVII-XVIII ст.

У статті розглядаються особливості процесу формування науково-методичної бази вітчизняної вокальної педагогіки у спеціалізованих закладах співацької освіти в Україні у XVII-XVIII столітті, здійснюється характеристика методичних підходів у вихованні співацьких голосів їх вихованців.

Ключові слова: спеціалізовані заклади співацької освіти, вокальний розвиток, педагог вокалу, хорист, прийоми та методи співацького розвитку.

Українська вокальна педагогіка пройшла складний шлях розвитку. Витоки професійного вокально мистецтва знаходяться в традиціях національного співацького виконавства. Українській народній пісні завжди були притаманні яскраві самобутні риси, які шліфувалися віками. Формування професійних форм співацької освіти в Україні тісно пов'язане із

запровадженням християнства та виникненням сітки закладів духовної освіти, у яких вивчення музичного мистецтва було обов'язковим. Потреба в освоенні музичної теорії та практичному вправленні були пов'язані із релігійним культом, необхідністю виховання співаків для церковних хорів. В. Іванов зазначає, що широка хвиля християнської культури несла з

собою на руську землю писемну і співацьку освіту з розвиненою системою складного нотописання, методикою засвоєння співацького матеріалу і впровадження його у виконавську та педагогічну практику [3, с.10]. Він називає церковний спів однією із загадок історії, яка зумовлена «складністю поєднання вокального і словесного начала, а разом з ними й відповідного письма» [3, с.5].

Аналіз наукових праць Д. Антоновича, С. Людкевича, Ф. Колеси, М. Грінченка, О. Цалай-Якименко, Н. Шреєр-Ткаченко, В. Іванова дозволяє пересвідчитися в тому, що джерелами виникнення національної школи співу є народна пісня та церковна співацька традиція. Актуальним на сьогодні залишається вивчення специфіки формування методичних засад співацької освіти в Україні на різних етапах її розвитку.

Мета статті – проаналізувати та дати характеристику практиці вокального виховання молоді в спеціальних закладах співацької освіти у XVII-XVIII ст. в Україні.

У XVII-XVIII ст. співацька освіта продовжує активно розвиватися в закладах духовної та світської освіти, в практиці домашнього музикування, приватної педагогіки. У цей період розвитку національної культури значною розвою зазнала традиція багатоголосого співу, що призвело до виникнення нових вимог до рівня співацької підготовленості хористів, півчих церковних хорів. Все гостріше постає питання необхідності формування в Україні спеціальних музичних закладів, у яких би здійснювалася ґрунтовна систематична вокальна підготовка співаків.

Відомим фактом є створення в Глухові у 1730 році професійного закладу співацької освіти, основною метою функціонування якого був відбір та підготовка юних українців для співу в Придворній петербурзькій капелі. Перший професійний вітчизняний співак бас М. Полторацький був вихований у Глухівській школі, з середини XVIII ст. працював у Петербурзькій співацькій капелі, навчаючи співу хлопчиків та дорослих чоловіків. Також є відомості про Г. Марцинкевича, котрий володів досконалою вокальною технікою. У Глухівській школі починав розвиватися талант співака, композитора духовної музики, автора романсів, вітчизняних опер, диригента Д. Бортнянського. Земляк Д. Бортнянського – співак, музикант, композитор М. Березовський також навчався у Глухові. Глухівська школа була єдиною, де навчали співу під інструментальний супровід, хореографії, інструментального виконавства, що наближало її за характером діяльності до школи мистецтв. Музичну освіту учні здобували в ході засвоєння теоретичних основ музичної грамоти та у формі практичних занять, під час співу на клиросі. В. Іванов стверджує, що є підстави вважати окремих педагогів школи носіями традицій італійського бельканто, які вони передавали своїм учням [3, с.94]. У штаті допоміжного персоналу школи був і лікар, який слідкував за станом голосового апарату юних співаків, дотриманням правил охорони їх голосів. Про високий рівень вокальної підготовки співаків, дієвість застосовуваної у

Глухівській школі методики розвитку співацьких голосів свідчать сценічні успіхи багатьох її вихованців.

У XVIII ст. навчали музики і в сотенних та полкових школах, що виникали в осередках сімейного козацтва. У 1659 році на Чортомлицькій Січі заснована школа, яка мала спеціальне відділення, де готували співаків та музикантів. А в 1770 році на базі цього відділення створено окрему школу «вокальної музики і церковного співу». Цей музичний заклад згодом набув широкої популярності й навчатись у ньому прагнули юнаки з усієї України. У Запорізькій Січі виникає школа, яка готувала професійних півчих для козацьких церков. Окрім співу учнів навчали читання, письма, граматики, військової справи. З огляду на це, навчальний заклад на Січі часто називали училищем. Методика співацького навчання базувалась на співацькій традиції Межигірського монастиря, виробленій виконавською практикою монастирських хорів. За монастирськими традиціями навчання співу велось на слух та за нотами. Уставник власним голосом демонстрував музичний матеріал, який учні мали засвоювати на слух. Водночас учні поступово отримували знання нотної грамоти, здійснюючи перехід до співу за нотами.

Отже, у XVII-XVIII столітті в Україні триває активне формування основ національної школи співу. У парафіяльних, сотенних та полкових школах відбувається закладання та розвиток методичних засад вітчизняної співацької освіти. Творчою лабораторією, у якій активно кристалізувалася система виховання співацьких голосів юних українців стала Глухівська школа, що виникла як перший заклад мистецької освіти, організація навчання у якому набула рис системності та професійності. Функціонування таких спеціалізованих закладів співацької освіти в Україні сприяло зростанню рівня професійного вокального виконавства, закріпленню принципів вітчизняної вокальної педагогіки, формуванню методичних засад національної школи співу.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В.Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект : [монографія] / В.Г. Антонюк. – К. : Українська ідея, 2001. – 144 с.
2. Гнидь Б.П. Історія вокального мистецтва : [підруч. для вищ. муз. навч. закл.] / Б.П. Гнидь. – К. : НМАУ, 1997. – 318 с.
3. Іванов В.Ф. Навчання церковного співу в Україні у IX-XVII ст. / В.Ф. Іванов. – К. : Муз. Україна, 1997 – 247 с.
4. Олексюк О.М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О.М. Олексюк. – К. : КМУКІМ, 2006. – 188 с.

The article deals with the peculiarities of the process of formation of the scientific-methodical basis of the national vocal pedagogy in specialized establishments of singing education in Ukraine in the XVII-XVIII centuries, describes the methodical approaches in educating the singing voices of their pupils.

Key words: specialized institutions of singing education, vocal development, vocal teacher, choir, techniques and methods of singing development.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.011.3-051:78]:7.071.2

Т. Д. Пухальський, асистент

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається проблема організації сприятливого освітнього середовища для творчої самореалізації майбутніх учителів музики в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін.

Ключові слова: самореалізація, освітнє середовище, вчитель музики, диригентсько-хорова підготовка.

Постановка проблеми. Модернізація освітньої системи України та прагнення максимально задовольнити суспільні потреби у висококваліфікованих кадрах нерозривно пов'язана із підвищенням професійного рівня фахівців в закладах освіти. Середовищем формування більшої частини кадрового потенціалу в галузі музичного мистецтва незмінно залишаються музично-педагогічні факультети вишів. За останні десятиліття вони неодноразово піддавались змінам та перетворенням: проводилась оптимізація,

стандартизація та переорієнтація музичних спеціальностей; інтегрувалися нові теорії та концепції мистецького навчання і виховання; різного роду «покрощення» торкнулися навчальних планів і програм – збільшилась частка непрофесійних дисциплін, укрупнилися професійно-практичні курси, увібрали по кілька дисциплін; утворився застій в оновленні матеріальних баз музпедів тощо. Все це спричинило розбалансування тонкої системи формування педагога-музиканта, створивши недосконалі умови його підготов-

ки з точки зору цілісності процесу музичного навчання. Насамперед це стосується можливостей, які надає освітнє середовище майбутнім учителям музики у творчій самореалізації за період навчання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. В психолого-педагогічній літературі творчу самореалізацію розглядають в контексті здійснення навчальної та професійної діяльності в різних аспектах: реалізацію здібностей і можливостей (О. Грибкова, І. Золотухіна, С. Філімонова), формування професійних якостей (О. Єфімова), розкриття потенціалу особистості (В. Андреев), акмеологічне зростання (М. Ситнікова), процес самовдосконалення (С. Усова), духовне збагачення (Н. Гречаник) процес самопізнання, самооцінки, саморегуляції, самоорганізації (А. Зайцева) тощо.

На основі наукових праць (Л. Арчажникової, А. Болгарського, О. Грибкової, О. Зіміної, Л. Масол, І. Мостової, Л. Рапацької, О. Олексюк, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.) можна інтерпретувати творчу самореалізацію учителя музики як «процес практичного втілення індивідуального творчого потенціалу студента, що детермінований сукупністю його уявлень про власні педагогічно-виконавські здібності, відображає міру можливостей актуалізації творчих потенцій студента під час цілеспрямованої фахової діяльності та орієнтується на гедоністичний результат втілення художньо-педагогічних задумів у музично-виховній роботі з учнями» [4, с.105]. Творча самореалізація вчителя музики сприяє ефективності його професійної діяльності, забезпечує його професійний розвиток, є рушійною силою розкриття особистісного та професійного потенціалу, а отже і заснованою на ньому професійної компетентності.

Мета статті – висвітлити значення освітнього середовища у творчій самореалізації майбутніх учителів музики в процесі формування їх професійної компетентності засобами диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Творча самореалізація особистості тісно пов'язується з професійним успіхом у акмеологічних дослідженнях. Процес розкриття внутрішньо-професійного потенціалу в поєднанні з активною та цілеспрямованою практичною діяльністю з позицій акмеології розглядається як один із провідних шляхів професійного становлення майбутнього фахівця. Тому, забезпечивши відповідне середовище для творчої самореалізації майбутнього вчителя музики, можна вести мову про його подальший професійний ріст, професіоналізм та професійну компетентність.

Оптимальним освітнім середовищем для творчої самореалізації майбутніх учителів музики ми вважаємо таку організацію навчально-виховного процесу, за якої створюються умови для вільного застосування студентом його професійних надбань, вдосконалення професійних характеристик, для музично-педагогічної творчості, реалізуються можливості до систематичного професійного вдосконалення, а також здійснюється стимулюючий вплив на мотивацію студентів з наданням дієвого інструментарію професійного саморозвитку. У формуванні професійної компетентності вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін таке середовище має інформаційну складову (наявність поновлюваних джерел інформації – теоретичної, методичної, музичної та нотної літератури), організаційну складову (хорові практикуми, діяль-

ність творчих колективів, концерти, конкурси, конференції тощо), матеріально-технічну складову (наявність спеціально облаштованих приміщень для репетиційної роботи, комп'ютерних класів, достатньої кількості класів для індивідуальних занять з викладачем, музичних інструментів тощо). Матеріально-технічна та інформаційна складові є лише основою середовища для самореалізації студентів, ефективність якого більшою мірою залежить від організаційних питань. Тому в диригентсько-хоровій підготовці важливе значення має організація на базі музично-педагогічного факультету творчих вокально-хорових колективів, успішне функціонування яких дає змогу, з одного боку, забезпечити майбутніх вчителів музики досвідом вокально-хорової та концертної діяльності, з іншого – виховувати в колективній творчій діяльності їх професійно-важливі характеристики. На наш погляд, залучення студентів до вокально-хорових колективів має носити обов'язковий характер і бути невід'ємною частиною формування їх професійної компетентності. Ще однією складовою освітнього середовища є організація хорової лабораторії, як особливого виду хорового колективу, в якому студент бере участь не лише як хорист, а як хормейстер, диригент, організатор тощо. Перетворення студента з об'єкта на суб'єкт диригентсько-хорової діяльності дає великі навчально-виховні можливості для формування його професійної компетентності.

Отже, органічно об'єднавши підготовку студента у циклі диригентсько-хорових дисциплін з участю в творчих вокально-хорових колективах та роботою у хоровій лабораторії, ми зможемо забезпечити оптимальне освітнє середовище у циклі диригентсько-хорових дисциплін, яке сприятиме творчій самореалізації майбутніх учителів музики та якісно вплинути на формування їх професійної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Гречаник Н.І. Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – теорія та методика музичної освіти / Н.І. Гречаник. – К., 2012. – 20 с.
2. Гришко Ю.А. Самореалізація педагога як психолого-педагогічна проблема / Ю.А. Гришко // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №2 (15). – С. 63-68.
3. Економова О.С. Професійна самореалізація особистості в межах фахової музично-педагогічної підготовки / О.С. Економова // Наукові записки НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2014. – Вип. СХХ (120). – С. 40-50.
4. Зайцева А.В. Методичні аспекти забезпечення творчої самореалізації майбутніх учителів музики в процесі інструментальної підготовки / А.В. Зайцева // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка: Педагогічні науки. – Луганськ, 2009. – №7 (170). – С. 104-110.
5. Рибалко Л.С. Самореалізація як педагогічна проблема / Л.С. Рибалко // Педагогіка та психологія. – 2002. – Вип. 20. – С. 59-63.

The article deals the organization of a favorable educational environment for creative self-realization of future music teachers in the process of studying conductor and choral disciplines.

Key words: self-realization, educational environment, teacher of music, conducting-choral training.

Отримано: 07.12.2017

УДК 37.016.781.24:780.616.432

О. М. Сирота, концертмейстер

РОЗВИТОК ЧИТАННЯ НОТ З ЛИСТА У КЛАСІ ФОРТЕПІАНО

Дана стаття розкриває значення читки нот з листа, деякі історичні етапи розвитку цього етапу в становленні піаніста. Також приводяться деякі методичні вказівки щодо розвитку читання нот.

Ключові слова: читка нот з листа, розвиток студента-піаніста.

Про значення читки з листа музична педагогіка говорить з давніх пір. Висловлення на цю тему можна зустріти в трактатах Ф.Е. Баха, Ф. Шуберта і інших видатних педагогів – музикантів XVII-XIX ст. До другої половини XIX століття вимоги по читці нот були включені до навча-

льних програм практично всіх авторитетних музичних закладів Західної Європи та Росії. В цих навчальних закладах, очолюваних висококваліфікованими і досвідченими спеціалістами, читці з листа дійсно приділялася велика увага. Так, в Московській консерваторії вимоги в цьому

плани були досить серйозні. М. Рубінштейн заставляв своїх учнів акомпанувати з листа концерти. На подібній основі базувались заняття М.С. Зверева, В. Сафонова, а в більш пізніші часи Л.В. Ніколаєва, Г.Г. Нейгауза. Вони вважали, що читка з листа повинна складати певну частину повсякденного «раціону» занять музиканта.

В чому ж конкретно користь читки з листа? В силу яких причин вона здатна стимулювати загальний розвиток музиканта?

«Скільки читаємо – стільки знаємо» – ця давня, багаторазово перевірена істина повністю зберігає своє значення і в музичній освіті [5, с.145-146].

Формування музично-інтелектуальних якостей здійснюється в музичній педагогіці, як і в будь-якій іншій навчальній діяльності, в ході оволодіння відповідними знаннями; процеси музичного мислення знаходяться в тісній єдності з процесами музичного пізнання. Звідси – значення читки з листа: розширюючи горизонти пізнаного студентом в музиці, поповнюючи його фонд слухових вражень, збагачуючи професійний досвід, збагачуючи багаж спеціальних відомостей – вона здатна відігравати найактивнішу роль в процесах становлення і розвитку музично свідомості.

Таким чином, читка з листа – один з найкоротших, найбільш перспективних шляхів в напрямку загальному музичного розвитку студентів. Саме в процесі читки з листа зі всією повнотою виявляють себе такі основні дидактичні принципи навчання:

- збільшення об'єму, використовуваного в навчанні, музичного матеріалу;
- пришвидшення темпів його проходження.

Отже, читка з листа – це засвоєння максимуму інформації в мінімум часу.

Звідси висновок: якщо загальному музичний розвиток покликаний бути особливою спеціальною метою фортепіанної педагогіки, то читка музики з листа має, в принципі, всі підстави стати одним з головних спеціальних засобів практичного досягнення цієї мети.

Проте, слід сказати, що маючи багату традиціями методикою навчання музичного виконання, музично-інструментальна педагогіка (перш за все фортепіанна) і на даний час не має ґрунтовно аргументованої, всебічно опрацьованої методики навчання читки з листа.

З психологічної точки зору – розвинуті навички читки з листа – це складна високоорганізована система, основана на тісному синтезі зору, слуху і моторики

Проаналізуємо основні елементи, з яких складається навик читки з листа. Цей аналіз допоможе узагальнити принципи його формування і розвитку.

Є дві умови вільної читки нот: це впевнене знання мови нот, системи нотних знаків, позначень і прискорене читання, прискорене сприйняття нотної графіки. Граючи з листа, навіть у помірному темпі музикант не має можливості бачити і усвідомити кожен нотний знак. На допомогу йому приходять різні прийоми прискореного читання. Один з них – «відносно» читання, яке відбувається на основі уявлення відстані між нотами. Одна нота (звичайно нижня нота інтервалу або акорду, перша нота в горизонтальній послідовності звуків) сприймається по абсолютному положенні на нотному стані, інші – на відстані між нею і сусідніми нотами, тобто відносно.

Структурна читка ставить перед піаністом більш складне завдання. Тому корисно розділити проблему структурної читки на дві відносно самостійних процеси: сприйняття по горизонталі і вертикалі. Вона набувається за допомогою спеціального тренування. Наприклад:

- Студенту пропонується п'єса акордової фактури. Акордова послідовність виконується у формі швидкої гармонічної фігурації починаючи з баса вертикаль переводиться у горизонталь.
- Текст, викладений у вигляді гармонічної фігурації, виконується акордами, тобто звужується, при цьому напрацьовується вміння швидко визнавати гармонічну логіку арпеджованого тексту.

Швидкість і точність реакції на нотну картину визначається двома факторами. Один з них – впевнена, яка не

вимагає постійної підтримки зором, орієнтація рук і пальців на клавіатурі.

Видатні педагоги XVII сторіччя Ф. Купперен, Ф.Е. Бах – пропонували деякі прийоми, які допомагають набути вільну, незалежну від зору, орієнтацію рук. Одна з найбільш поширених рекомендацій – вивчення і виконання п'єс із закритою від очей клавіатурою за допомогою планки чи тканини. Друга рекомендація – виконання вивчених п'єс напам'ять із закритими очима або в темряві.

Сучасні педагоги, зазвичай звертаються до тих самих прийомів. Так в першому розділі «Школи читки з листа», який називається «Орієнтування на клавіатурі», доцент Мюнхенської консерваторії В. Кайльман пише: «Щоб оволодіти технікою читки з листа необхідно спочатку розділити функції рук... Погляд направити тільки на нотний текст, пальці рук повинні управляти клавішами всліпу...» Важливішою умовою читки з листа є гра всліпу.

Щоб виробити впевнену орієнтацію, В. Кальман радить:

- Добре запам'ятати і мислено уявити як виглядають 2 групи клавіш, які складають одну октаву.
- Не дивлячись на руки, знаходити в різних октавах білі клавіші, які охоплюють групу чорних; при цьому пальні беззвучно дотикаються до чорних, які є надійним орієнтиром тому, що вони згруповані по дві або три [2, с.52-53].

Друга умова, яка сприяє швидкості та точності моторної реакції на нотну картину – аплікатурна техніка. Як вказує Л.А. Беренбойм: «Погана читка з листа буває від того, що студент не уявляє собі, як розставити пальці в нотному тексті. Тому типова аплікатура основних фортепіанних технічних форм-гам, арпеджованих послідовностей, подвійних нот і акордів – повинна бути доведена студентом до автоматизму, в протилежному випадку – настає повна анархія в області аплікатури». Аплікатурні вправи дають кращий результат, якщо вони поєднуються з роботою по вивченні клавіатури сліпим методом. Оглянуті елементи навичку читки з листа в принципі відіграють важливу роль. Але є ще таке вміння, без якого осмислене, виразне виконання практично неможливе. Мається на увазі здатність передбачати розгортання музичного тексту, передбачити хоча б в загальних рисах його найближчі моменти. На це вказував І. Гофман: «Читка з листа в значній долі зводиться до передбачення. Як ви можете впевнитися, проаналізувавши своє читання книг» [3, с.76]. В свою чергу здатність передбачити продовження тексту залежить від двох взаємозв'язаних факторів. Перший характеризує ступінь складності тексту (чи елементарніша структура, тим легше вгадати його продовження).

Від розвинутої здатності читки з листа в значній мірі залежить успіх процесу ознайомлення з твором. Незалежно від рівня обдарованості студента, вміння читати з листа прискорює сприйняття тексту і активізує музичний розвиток учня в цілому.

Не можуть бути однаковими вимоги до всіх відносно читки з листа. Разом з тим небезпечна думка і та, яка підтверджує думку про неможливість відпрацювати таке вміння.

Навик гри з листа повинен бути закладений в структурі занять і його цілеспрямований розвиток необхідно проводити з перших уроків. «На початках процес читки протікає повільно і напружено внаслідок того, що увага учня переважно направлена (побачити ноту, впізнати її і знайти на клавіатурі, ритм і т.д.), а слух пасивний (сприймає звук тільки після його взяття). В подальшому зорове сприйняття асоціюється із звуковисотним, а нотний знак – з відповідною клавішою. В результаті весь процес проходить значно швидше і потім вкладається в один імпульс, в одну дію» [4, с.19].

Список використаних джерел:

- Баренбойм Л. Фортепіанна педагогіка / Л. Баренбойм. – М., 1937. – 365 с.
- Брянська Ф. Навик гри з листа. Питання фортепіанної педагогіки / Ф. Брянська. – М., 1976. – 276 с.
- Гофман І. Фортепіанна гра. Відповіді на запитання / І. Гофман. – М., 1961. – 205 с.
- Шапов А. Фортепіанна педагогіка / А. Шапов. – М., 1960. – 135 с.

This article reveals the importance of readings music notes, some historical stages of the development of this stage in the formation of the pianist. Also provides some methodical instructions about the development of reading notes from the sheet.

Key words: reading notes from the sheet, development of student pianist.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.147.091.31-051:780.647.2

М. О. Хмелюк, аспірант

ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОГО СТИЛЮ В КОНТЕКСТІ БАЯННОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто процес формування виконавського стилю майбутнього вчителя музичного мистецтва в ході інструментально-виконавського навчання, висвітлено етапи формування «стильового чуття», «стильового мислення», «стильової творчості».

Ключові слова: виконавський стиль, інтерпретація, стильовий підхід, інструментально-виконавська підготовка.

Актуальність проблеми формування виконавського стилю інструменталіста зумовлена її значущістю для теорії та практики музично-педагогічної освіти, зокрема й у сфері виховання особистості музиканта. Сучасна наука, що досліджує різноманітні прояви музично-творчої діяльності людини, є складною системою знань, пов'язаних з пізнанням різних музичних явищ, внутрішніх закономірностей музики та її функціонуванням.

Важливість цієї проблеми посилюється ще й тим, що у світовій музичній культурі існують різні музичні мови, які майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно не тільки зрозуміти, а й постійно відтворювати у своєму виконанні. Для багатьох студентів це виявляється досить складним завданням, оскільки кожна епоха має свою узагальнену мову, свій стиль сприйняття, і водночас, вона мимоволі підкріює собі індивідуальні творчі стилі, нівелюючи їх унікальність.

У наукових працях, які досліджують проблеми пізнання музичних явищ на засадах стильового підходу (О. Катрич, В. Москаленко, О. Сокол), наголошується на значущості виконавської діяльності як способу об'єктивації музичного стилю, підкреслюється взаємозв'язок композиторського та виконавського стилю, процесів творення та відтворення.

Проблема взаємозумовленості композиторського та виконавського стилю набула широкого та багатоаспектного висвітлення у науково-методичній літературі, ставши однією з головних в інструментально-виконавській інтерпретації (О. Гольденвейзер, Г. Коган, Є. Ліберман, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, Д. Рабінович, С. Савшинський, С. Фейнберг та ін.). Дослідники вважають, що стиль характеризується сукупністю технічних і виразових засобів артиста: індивідуальне ставлення до структури музичного матеріалу, особистий підхід до фразування, манера володіння інструментом, інноваційні технології, інтелект музиканта, психологія виконавця та його світосприйняття.

На думку В. Медушевського, зворотній контакт між композиторським і виконавським стилем досягається в межах сприйняття індивіда [3].

Той факт, що музикант-виконавець має свій індивідуальний стиль, зафіксовано у вислові О. Катрич: «Індивідуальний стиль музиканта-виконавця – це система виразових засобів, що відповідає специфічності його світогляду, яка зберігає цілісність та функціонує у якості опорного чинника переінтонування різноманітних композиторських стилів» [2, с.9]. Саме творча особистість виконавця відіграє провідну роль у репрезентації будь-якого художнього музичного твору. Крізь специфічне (індивідуальне) сприйняття задуму композитора та особисту інтерпретацію з подальшою репрезентацією музичного твору виконавець створює свій неповторний стиль. Відома формула Ж. Бюфона – «Стиль – це людина», – у музиці інтерпретується Є. Назайкінським як: «...особистість, що виражена в музичних звуках» [5, с.20].

Таким чином, важливою ознакою виконавського стилю є те, що в будь-якому трактуванні він завжди передбачає єдність і цілісність. Саме такий чинник має бути домінуючим для вчителя музичного мистецтва, оскільки виконання у стилі завжди несе в собі художньо-естетичну цінність.

Виконавська орієнтація на стиль композитора як концентроване вираження його художньої індивідуальності

дозволяє глибоко проникати в задум твору та знаходити відповідні засоби виразності в процесі навчання гри на баяні. З цих позицій і розглянемо деякі можливості використання стильового підходу в системі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Певні властивості стилю дозволяють зосередити увагу на тих цілях, завданнях та умовах музично-педагогічного процесу, які орієнтують на пізнання та виконавську реалізацію стилю композитора. У системі професійної підготовки формування таких якостей ускладнюється тим, що до ВНЗ вступають студенти з різним рівнем підготовки, який часто не відповідає сучасним вимогам до виконавської діяльності фахівця. Тому вже з першого курсу необхідно приділяти увагу інтерпретації музичних творів на основі стильового підходу.

Відповідна методика може ґрунтуватися на принципах цілісності та єдності мети з урізноманітненням методів їх досягнення, а також творчої виконавсько-стильової інтерпретації. Зрозуміло, що складний процес осмислення музичного стилю передбачає поступовість. Разом з тим, його цілісний характер спрямовує на те, що ці етапи можуть бути досить умовними, тобто поєднуватись у процесі розуміння музики або діяти синхронно. З урахуванням даних особливостей етапи поділяються таким чином: на першому і другому передбачається формування «стильового чуття» і «стильового мислення», а на третьому – реалізація «стильової творчості».

На першому етапі відбувається емоційне осягнення музики певної епохи або окремого композитора, формування стилі-слухового досвіду (за М. Михайловим), що являє собою ознайомлення молодого виконавця зі значною кількістю творів певного стилю. Поряд із власною виконавською діяльністю цей етап передбачає включення у стильове середовище, тобто слухання музики в різних варіантах – аудіо та відеозаписах, відвідування концертів тощо. У цей же період починає формуватись первинне відчуття стилю, виділення з різних творів окремих інтонацій або засобів виразності, які утворюють стильовий інваріант. Специфіка їх осягнення полягає в тому, що відповідне декодування починається з емоційної реакції. Хибна спрямованість емоційних реакцій у деяких випадках і породжує стильову неадекватність виконання.

У цьому контексті доречно звернутися до висловлювання Я. Мільштейна, який писав: «Розуміння індивідуальних стилістичних рис композитора – ось що, перш за все, необхідне виконавцеві. Кожен стиль, кожен рід музичного твору він має усвідомити, відчутти точно й глибоко в індивідуальному вигляді. Він повинен зрозуміти, що кожне стильове утворення має свої особливості, тільки йому притаманні певні форми й риси, і його не можна змішувати з іншими стилями довільно, за своїм бажанням» [4, с.89].

Разом з інтуїтивним осягненням виконавського стилю відбувається його інтелектуальне осягнення, що відповідає другому етапу розуміння музичного твору. Фокусуючи у собі певну історичну стильову систему (від індивідуального стилю до стилю епохи), кожен музичний твір водночас володіє певними особливостями, які надають йому неповторної самобутності. Звертаючись до творів конкретного музичного стилю, ми сприймаємо їх як самодостатню художню цілісність й одночасно як розпізнавальний знак даного стилю, а осягаючи специфіку художньої стилістики того чи іншого композитора,

осмислюємо інтонаційно-структурні закономірності визначеного музичного стилю. За допомогою викладача студентів необхідно зробити стильовий аналіз твору, що дозволяє визначити його форму, усвідомити стильову специфіку семантичних засобів – мелодії, гармонії, тембру, динаміки, форми. У результаті цього формуються певні стильові уявлення, які утворюють нормативний стильовий код, і на їх основі – відповідна стильова установка. Її наявність не тільки мобілізує психіку на сприйняття стилю й формування його внутрішнього слухового образу, але й керує процесом його виконавського відтворення, налагодження фізичної, емоційної, інтелектуальної та вольової структури особистості. Відповідно стиль як системне явище знаходить своє відображення в цілісності особистості.

На третьому етапі попередньо засвоєні знання знову трансформуються в емоційні почуття. Але ці нові почуття стають зовсім іншими, пропущеними крізь інтелектуальну сферу, тобто вони виникають у результаті розуміння авторського стилю. У цьому випадку виконавську реалізацію стилю можна вважати творчим актом, у якому відтворюється власна форма смислового вираження твору. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що стильовий підхід може реалізуватися найкраще в тому випадку, коли викладач спрямовує роботу на розширення музичного тезаурусу студента. Розуміння стилю як цілісної системи спрямовується чуттям виконавця, який заглиблюється в емоційний світ виконуваної музики.

Отже, перебуваючи в сучасному інтонаційному просторі, безпосередньо втілюючи у реальному звучанні конкретний музичний опус, виконавець пізнає його образні, стильові, структурні закономірності, поглиблюючи своє розуміння музики даної доби у процесі практичної діяльності. Ретельне аналітичне опрацювання твору насправді стає підґрунтям для формування його виконавського трактування, для кристалізації виконавських традицій його інтерпретації. Стійкі професійні навички у цій сфері можуть досяг-

нути автоматизму, дозволяючи виконавцеві вивільнити творчу енергію для власне художньої роботи. Відсутність при інтерпретації розуміння стильового підходу до виконаного твору, глибокого проникнення в його художній задум, формальне дотримання вимог авторського тексту, обмеження виконання виключно технологічними завданнями приречені на короткотривале існування.

Аналітичний підхід баяніста-інтерпретатора до твору певного музичного стилю стає фундаментальною основою формування виконавської культури та традицій виконання творів. У результаті узагальнення виконавського досвіду виникає уявлення про стиль як комплексну систему музичних закономірностей.

Список використаних джерел:

1. Асафьев Б.В. Речевая интонация / Б.В. Асафьев. – М. : Л.: Изд-во Музыка, 1965. – 136 с.
2. Катрич О.Т. Індивідуальний стиль музиканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти) / О.Т. Катрич. – К., 2000. – 17 с.
3. Медушевский В. О содержании понятия «адекватное восприятие» / В. Медушевский // Восприятие музыки : сб. статей / ред.-сост. В. Максимов. – М. : Музыка, 1980. – С. 140-150.
4. Мильштейн Я.И. Вопросы теории и истории исполнительства / Я.И. Мильштейн. – М., 1983.
5. Назайкинский Е.В. Стиль и жанр в музыке : учеб. пособие для вузов / Е.В. Назайкинский. – М. : Владос, 2003. – 248 с.

The article examined the process of forming the performing style of the future teacher of musical art during the instrumental-performing training, highlighted the stages of «stylistic sense», «stylistic thinking», «stylistic creativity».

Key words: performing style, interpretation, style approach. Instrumental-performing training.

Отримано: 07.12.2017

УДК 378.011.3-051:78.021

Р. Б. Чорніта, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлено особливості формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментального навчання, окреслено роль особистісних художніх смаків і професійних уподобань у процесі інструментально-виконавської діяльності студента-баяніста.

Ключові слова: інструментальне навчання, баянне мистецтво, художній смак, виконавська майстерність, музична тканина.

В умовах соціокультурних трансформацій, що мають місце в сучасному суспільстві, з новою силою набуває актуальності проблема формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва. Однією з причин відновлення уваги до вище окресленої проблеми, є активне поширення серед молоді масової культури, зорієнтованої на спрощене та примітивне відтворення соціокультурної дійсності.

Масові стереотипи, наполегливо поширюються через усі мас-медіа та позбавляють молоду людину можливості повноцінного, цілісного сприйняття світу, формування власних переконань, поглядів та системи ціннісних орієнтацій, що є невід'ємною вимогою у формуванні молоді особистості.

Проблема розвитку та формування художнього смаку особистості є складною, неоднозначною і досліджується представниками різних наук. В історії філософсько-естетичної думки категорія «смаку» висвітлювалася в працях Е. Берка, А. Сміта, Дж. Локка, І. Канта, Ж. Руссо, О. Лосева, П. Флоренського, В. Іванова, М. Бахтіна, Ю. Борєва, І. Зязюна та інших, у тому числі українських мислителів: Г. Сковороди, І. Франка, Л. Левчука, Д. Кучерюка, В. Панченка. Аналіз проблеми формування художнього смаку особистості в історико-культурологічних дослідженнях дав можливість визначити педагогічні, філософські та психологічні аспекти проблеми смаку як естетичної категорії, які висвітлено у дослідженнях Л. Антонової, Н. Арініної, О. Бутова, Х. Ейсенка, М. Кагана, М. Кияшен-

ка, М. Колесника, Л. Левчук, М. Лейзерова, О. Лосева, І. Маца, А. Молчанової, В. Розумного, В. Скатерщикова, Т. Хастінгса, Л. Чайлда, В. Шестакова, С. Шимунка, С. Яковлева та ін.

Значний потенціал, в контексті формування художнього смаку, містить музичне мистецтво, засобами якого відбувається цілеспрямоване залучення всіх студентів до освоєння форм і методів спілкування з культурною спадщиною минулого й сучасності, культурних цінностей, формування навичок творчої діяльності тощо. Без сформованого художнього смаку неможливо осягнути образи, що сприяють цілісному сприйняттю світу, закодованому в нотах. Утворення образів і оперування ними є однією з основних фундаментальних особливостей інтелекту людини. Без цього людина неспроможна планувати свої дії, передбачати їх результати та вносити в них зміни [1].

Важливою складовою формування художнього смаку майбутніх учителів музичного мистецтва є інструментально-виконавська підготовка, яка залучає студентів до виконавських традицій, норм музичної культури, до художньо-естетичних цінностей та, разом з тим, має значні резерви не лише для вияву індивідуальності, самостійності, творчої активності, а й розвитку інноваційності майбутнього вчителя музичного мистецтва [2].

Майбутній вчитель музичного мистецтва повинен володіти системою теоретичних знань про стиль та смак композитора, будову та структуру музичного твору, особливо-

сті гармонії та фактури. Науковці стверджують, що чим глибшими будуть знання про твір, тим більше вони збагатять яву і мислення музиканта, як наслідок саме у процесі активної і осмисленої інструментальної діяльності та підготовки по класу баяну у майбутнього вчителя музичного мистецтва поглибляться його розуміння мистецького твору, створення художньо-переконливої та яскравої інтерпретації музики, формування художнього смаку [3, с.140].

Інструментальне навчання трактується як багатокомпонентний, цілісний процес художньо-творчого розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва, спрямований на оволодіння ним певною системою музично-теоретичних та практично-виконавських знань, умінь і навичок, формування музично-естетичного досвіду, формування художнього смаку та виконавської культури, що забезпечує досягнення найкращого результату у сприйманні, емоційному та інтелектуальному пізнанні музичного мистецтва, всебічному розвитку індивідуально-творчих здібностей, готовності до індивідуалізації в інструментально-виконавській діяльності. Відтак, музично-педагогічна й музично-просвітницька спрямованість підготовки студентів класу баяну в мистецьких вищих навчальних закладах зумовлює потребу формування художнього смаку музикантів-виконавців засобами інструментальної підготовки як шляху збагачення їхньої естетичної культури, виконавської майстерності, досягнення багатогранності художньо-творчого розвитку [4, с.202].

Отже, формування художнього смаку майбутнього фахівця буде успішним лише за тієї умови, коли процес інструментально-виконавської підготовки, інструментального навчання та його результати отримають особистісне значення для студента. Це любов до свого інструмента та музичного мистецтва взагалі, бажання вдосконалити свій професійний рівень, який передбачає розвиток музичного мислення, самостійності, інтелектуальної активності, виконавської техніки та культури, естетичного смаку та широти світогляду, готовність до музично-просвітницької роботи. Це також інтерес до педа-

гогічної професії, любов до дітей, бажання передати накопичений художньо-творчий досвід іншим людям.

Таким чином, художній смак, сформований засобами музичного мистецтва у процесі інструментального навчання, має надзвичайну силу, тому що виникає не примусово, а як результат вільної творчої фантазії, творчого узагальнення та злиття всіх людських почуттів; тільки на базі емоційно-пізнавальної активності можливо формування правильних оцінок навколишнього світу, формування художнього смаку, розвиток моральних принципів, що становлять внутрішню красу людини та вказують на високий рівень її духовності.

Список використаних джерел:

1. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI ст.»). Постанова КМУ від 3 листопада 1993 р. №896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>(посилання зовнішнє).
2. Тімашева Т.М. Інструментально-виконавська підготовка майбутніх учителів музики у системі вищої педагогічної освіти / Т.М. Тімашева // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – №6. – С. 115-117.
3. Се Тин. Художественный образ как ведущий компонент музыкально-исполнительской деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Се Тин. – М., 2009. – 155 с.
4. Косенко П.Б. Актуальні питання вдосконалення інструментальної підготовки майбутнього вчителя музики / П.Б. Косенко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. – №18. – Ч. 1. – С. 202-212.

In this article the peculiarities of forming the artistic taste of the future teacher of musical art in the process of instrumental learning are highlighted, the role of personal artistic tastes and professional tastes in the process of instrumental and performing work of student-bayanist is outlined.

Key words: instrumental study, artistic flavor, artistic taste, performing skill, musical fabric.

Отримано: 07.12.2017

УДК 7.036.1(477.43-21)(092)

Н. А. Шульц, кандидат мистецтвознавства

МИСТЕЦТВО РЕАЛІЗМУ В ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ЖУДИНА

У статті розглядається мистецтво реалізму в творчості подільського художника Дмитра Жудіна.

Ключові слова: мистецтво, художник, творча особистість, живопис, реалізм.

Великий досвід роботи з живописом накопичували в своїй практиці подільські художники. Поділля – край багатий на таланти, славний своїми працьовитими синами і дочками, яких народ шанує і поважає у віках. Вони прославили і продовжують прославляти рідний край.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати мистецтво реалізму у творчості художника Дмитра Жудіна.

Виклад основного матеріалу. Одним з представників цієї мистецької плеяди був художник Дмитро Жудін, котрий залишив значну кількість живописних полотен. Майже усі назви робіт умовні, відомі тільки за списками збірок та музеїв, де вони зберігалися. Невідомо, як називав свої картини сам автор. Жудін зрозумів, що мистецтво – це магічний дотик до минулого, а не суха реконструкція предметів сільського життя, що для зображення сільського пейзажу потрібна особлива мова. Жудін не лише добре знав старих майстрів європейського живопису, але й, подорожуючи містами України та Росії, уважно стежив за станом сучасного йому мистецтва. Саме широка освіченість давала йому можливість знайти власну манеру живописця та графіка, свій стиль. Головним критерієм світосприйняття художника був реалізм та шире прагнення в оволодінні законами плеренного живопису, що сприяло насиченню полотен митця сонячним світлом, повітрям, яскравою багатобарвністю кольорів.

Створюючи пейзажі, Дмитро Жудін завжди працював на плерені, послідовно висвітлюючи палітру. Поступово він виробляє свій власний метод. Одним із перших він відмовився від вживання чорної фарби, що можна побачити в роботах

«Каменець-Подольський и его окрестности начала XX в.», етюд. «Каменець-Подольський и его окрестности». Ця позиція відверто вказує на високий інтелект та знання історії сучасних йому мистецьких течій. Відмова від чорної фарби притаманна художникам імпресіоністам, сучасникам Дмитра Жудіна.

Художник дуже багато працював з натури. Саме в реальному житті він черпає реальні образи. Жудін завжди бачить у пейзажі сліди людської діяльності, буденного життя селян. Спостереження за станом природи, начерки і етюди з натури в період подорожей, прогулянок були обов'язковою частиною професійної підготовки майстра пейзажного живопису. Вивчення рідного краю на плерені для художника-педагога Дмитра Жудіна було невичерпним джерелом наочного матеріалу у процесі навчання дітей на заняттях образотворчого мистецтва [1, с.92]. Це допомагало йому цікаво подавати новий матеріал, поєднуючи теорію з практикою. Так, на плерені учні в своїх малюнках мали можливість відображати певні визначні місця ландшафту, відтворювати конкретні елементи архітектури, конструкції споруд, характерні архітектурні особливості тієї чи іншої забудови тощо.

Молодий художник Жудін багато трудився, виробляючи свій стиль і свій почерк у написанні картин. Його напрям в живописі – це академічний реалізм. Художник вважав, що нічого кращого в мистецтві немає, ніж правдиве відображення реального життя народу, справжньої природи, дійсних подій, реальних людей даної епохи. Він послідовно впроваджував знання, вміння та навички, отримані під час навчання та невтомної праці [2, с.64].

Простежуючи образний ряд живописних творів митця, можна зауважити, наскільки у зображенні об'єктів образотворчого мистецтва збережено національну своєрідність. Роботи Жудіна яскраво відображають характерні риси, притаманні історичній академічній картині тих років: застосування пленеру в зображенні пейзажного фону; прагнення до оптичної ілюзії форм. Творчий метод художника акумулює традиції романтизму, академізму, реалізму.

У 1900-і роки Жудін створив велику кількість графічних та живописних творів. Полотно художника початку 1900-х років стають світлоносими, наповнюються яскравими співзвуччями широко покладених на полотно фарб, що створює вже новий, більш узагальнений художній образ й інший – мажорний, радісний настрій.

Творчість Дмитра Ананійовича Жудіна ґрунтувалася на реалістичному методі, що зумовив особливості образотвірної системи його робіт. Мистецтву Жудіна був притаманний рух «від часткового до загального». Живописець однаково віртуозно володів технікою психологічного нюансування при розробці конкретного зображення.

В його композиціях відбилосся практично життя селищ і регіону на зламі XIX і XX століть: люди, події, пам'ятки історії, архітектури та культури Кам'янця-Подільського – усе, що цікавило, потрапляло йому на око. До найкращих творів відносять – «Каменець-Подільський і його окрестности», «Портрет невідомого чоловіка з книгою», «Портрет матері», «Натурниця», «Пешеничне поле», «Портрет дівчини», «Портрет дівчини в чорному платті», «Портрет дружини художника», «Портрет молоді жінки», «Портрет старого в круглих окулярах» та безліч графічних портретів та пейзажів. Станковий живопис Д. Жудіна вирізняється своєю багатожанровістю, що свідчить про прагнення митця до глибокого і переконливого відображення життя у різноманітних його проявах.

Однією з характерних особливостей Д. Жудіна є його прискіплива увага до зображення сільських краєвидів. У картинах «Ріка» та «Вид на село» поле зображено як головна діюча особа композиції, у деяких творах вони подані самотньо, заповнюючи весь простір і демонструючи велику повагу до них художника. Особлива тема в творчості

Жудіна – селянська. У його селянському жанрі немає передвижницької соціальної заостреності, але є відчуття краси і гармонійності селянського побуту, захоплення здорового красою подільського народу «Вид на село».

Висновки. Ім'я Дмитра Жудіна зайняло чільне місце в історії української культури. Творча спадщина Жудіна велика і багатогранна. Але передусім художник увійшов у мистецтво як співець Поділля, околиць Кам'янця-Подільського. Його картини зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України, вони входять до збірань фонду Кам'янець-Подільської картинної галереї. У тій чималій кількості картин, що залишив нащадкам майстер, постає перед нами образ скромної і працелюбною людини, образ талановитого, глибоко національного художника, наділеного великим живописним даром, мистецтвом якого органічно поєднало в собі обидва століття – XIX і XX.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук А.М. Історичні передумови виникнення мистецького осередку на Поділлі / А.М. Ковальчук // Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору : збірник наукових праць за результатами Міжнародного науково-практичного семінару. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 87-92.
2. Курилко М.И. Секреты фрески: Проблемы мастерства / М.И. Курилко // Искусство. – 1962. – №9. – С. 48.
3. Молева Н. Русская художественная школа второй половины XIX – начала XX в. / Н. Молева, Э. Белютин. – М. : Искусство, 1967. – 391 с.
4. Севрюхин Д.Я. Золотой век художественных объединений в России и СССР / Д.Я. Севрюхин, О.Л. Лейкинд. – СПб., 1992. – С. 82-83.

The article deals with the art of realism in the works of Podillya artist Dmitry Zhudin.

Key words: art, artist, creative personality, painting, realism.

Отримано: 07.12.2017

УДК 373.3.016:159.953

Н. В. Юрчак, концертмейстер

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОЦІ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО У ДШМ

У статті розглядаються особливості розвитку емоційної пам'яті дітей молодшого шкільного віку на уроці гри на фортепіано у ДШМ, розкривається значення розвиненості цього виду пам'яті у процесі роботи з вивчення музичного твору.

Ключові слова: музична пам'ять, емоційна пам'ять, музичний розвиток, діти молодшого шкільного віку, учень-піаніст.

Постановка проблеми. Проблема розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку була і залишається об'єктом вивчення провідних науковців у галузі психології та педагогіки. Адже пам'ять є важливим психічним процесом, основною складовою успішності процесу навчання дітей у школі. Велику увагу вивченню специфіки розвитку різних видів пам'яті в процесі музичного розвитку дітей приділяють вчені в галузі музичної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень з вирішення загальної проблеми. Провідні вчені, педагоги займаються дослідженням процесів пам'яті. Складний психічний процес пам'яті досліджували науковці О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Коханова, Г. Еббінгауз, Л. Виготський, І. Сеченов, І. Павлов, А. Алексєєв, С. Савшинський, В. Шумська, А. Готсдінер досліджували питання формування і розвитку музичної пам'яті, Л. Макіннон зайнялась вивченням ролі зорової пам'яті музиканта, Г. Овсянкіна зробила свій внесок у дослідження слухової пам'яті. Цінними є праці О. Богословського, Т. Єгорова, В. Мельникова, К. Платонова, П. Рудика, І. Фейгенберга про розвиток м'язово-рухової пам'яті як важливого елемента розвитку учня-піаніста. Важливість ролі словесно-логічної пам'яті у музичній діяльності учнів дитячої музичної школи розглядали Л. Ма-

зель, В. Цукерман. Вивченням проблем розвитку емоційної пам'яті займалися В. М'ясищев, І. Фейгенберг, К. Станіславський. Глибокого вивчення потребують питання розвитку музичної пам'яті в учнів молодших класів, зокрема, емоційного виду пам'яті.

Метою статті є розгляд питання розвитку емоційної пам'яті у дітей молодшого шкільного віку на уроці фортепіано у мистецьких закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У пізнавальній діяльності учні молодших класів переважно оперують образним та емоційним видом пам'яті. Тому молодші школярі краще запам'ятовують наочний матеріал: предмети, які оточують дитину і з якими вона взаємодіє, зображення предметів і людей. Продуктивність запам'ятовування такого матеріалу значно вища, ніж запам'ятовування словесного матеріалу. У молодшому шкільному віці діти краще запам'ятовують слова, які позначають назви предметів, ніж слова, що позначають абстрактні поняття. Абстрактний матеріал запам'ятовується по-різному. Наприклад, визначення понять потрібно обов'язково підкріпляти прикладами. Добре запам'ятовується той матеріал, який спирається на взаємозв'язки між окремими явищами. Конкретно-образний характер пам'яті учнів молодшого шкільного віку проявляється і в тому, що

вони не можуть логічно опрацювати текст, поділити його на частини, якщо при цьому немає опори на наочність, тому дітям потрібно давати ілюстрації [2, с.253].

Музичний розвиток учнів молодших класів є важливою складовою загального формування особистості дитини. У музичному розвитку важливим є не тільки формування технічних навичок, але й вміння сприйняти музичний твір, емоційно відгукнутися. Вміння використати отриманні музичні емоції в подальшій музичній діяльності є проявом розвинутої емоційної пам'яті учня.

Емоційна пам'ять – основа ладового чуття і музикальності, без неї неможлива виконавська діяльність, композиторська творчість [1, с.44]. В своїй основі вона робить яскравішими сприймання, дії та вчинки в залежності від того, якими почуттями супроводжувалось сприйняття музики чи її попереднє виконання, і в якому емоційному тоні відбувається актуальна дія.

К. Станіславський наголошував, що якщо ви, згадуючи давно пережите, здатні бліднути, червоніти – у вас є емоційна пам'ять. Цей вид пам'яті надає досвідів індивіда глибокого особистісного характеру і вирізняється особливою стійкістю. Глибоко пережиті події важко забути [4, с.164].

В процесі роботи з учнями музичної школи на уроці фортепіано важливо пам'ятати, що запам'ятовуючи емоційно, діти в змозі запам'ятати всю картину твору, що сприймається цілісно. Важливим є інтерес учня до предмета аналізу, емоційний відгук, що викликала якась подія. Дії, образи запам'ятовуються легко, мимоволі, якщо вони викликають емоційний відгук. Запам'ятовуються герої музичних творів, коли дитина співпереживає їм.

В. М'ясищев, досліджуючи стійкість емоційної пам'яті, з'ясував, що точність запам'ятовування учнями інформації, яку їм пропонували в різній формі, залежить від емоційного ставлення до них – позитивного, негативного чи байдужого [3, с.112]. Також потрібно враховувати, що чим більш осмислений матеріал запам'ятовує учень, тим ефективнішим є запам'ятовування.

Емоційна пам'ять дуже важлива в музичній діяльності дітей. Почуття, які пережиті і збережені музикантом в пам'яті стають певними сигналами до творчості. Однак дії, які викликали в минулому негативні переживання, невдалий виконавський досвід можуть негативно впливати на якість виконання музичних творів.

Активне задіяння емоційної пам'яті в ході навчання учнів-піаністів поступово збільшує палітру засобів емоційної виразності в музиці, що є важливим для загального

музичного розвитку учня-піаніста. Роль емоційної пам'яті у навчанні дітей надзвичайно важлива для інтелектуально-го та творчого розвитку особистості учня.

Основними умовами розвитку емоційної музичної пам'яті в учнів на уроках гри на фортепіано є створення позитивної емоційної атмосфери на заняттях, що сприяє кращій розумовій активності учня-піаніста. Тому засвоєння матеріалу відбувається набагато ефективніше. Важливою умовою розвитку емоційної пам'яті є поєднання запам'ятовування із враженнями, які виникали в дитини від почутого, побаченого.

Основним прийомом розвитку емоційної пам'яті учнів молодшого шкільного віку на заняттях з фортепіано є емоційне забарвлення навчального матеріалу. З дітьми необхідно обговорювати те, про що йдеться у творі, які образи виникають в уяві, які емоції викликає звучання музики, чи відчувала дитина ці емоції раніше, з якими подіями це було пов'язано. Необхідно знаходити зв'язок між емоціями, що виникають у дітей під час музикування із значущими для них подіями та емоціями, що пов'язані з ними.

Ефективність розвитку емоційної пам'яті в дітей молодшого шкільного віку на уроках гри на фортепіано залежить від того, як забезпечується управління цим процесом. Педагог має створювати умови, які прискорюють навчання, дають можливість краще засвоїти і зберегти в пам'яті музичні образи, уявлення, володіти достатнім арсеналом засобів впливу на вдосконалення пам'яті дітей.

Список використаних джерел:

1. Готсдинер А. Музыкальная психология/ А. Готсдинер. – М. : Музыка, 1974. – С. 44.
2. Ляудис В. Память в процессе развития/ В. Ляудис. – М. : Изд-во московского университета, 1976. – С. 253.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии : в 2 т. / С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – С. 112.
4. Скрипченко О. Загальна психологія: підручник / О. Скрипченко, Л. Долинська. – К. : Либідь, 2005. – С. 164.
5. Стоянов А. Искусство пианиста/ А. Стоянов. – М. : МУЗГИЗ, 1958. – С. 226.

The article reveals the importance of emotional memory of primary school children in class piano DSHI, its role in the study of music.

Key words: emotional memory, memory, music, primary school age, musical activities, memorization, music memory, a student pianist, musician, pianist.

Отримано: 07.12.2017

УДК 7.017.3-027.562:2-526.62(477.85)

О. П. Якубовська, асистент

НЕПРОФЕСІЙНЕ РЕСТАВРАЦІЙНЕ ВТРУЧАННЯ ТА ЙОГО НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ НА ПРИКЛАДІ ІКОНИ «ПРАОТЦІ» З СЕЛА БІЛОУСІВКА

У статті розглянуто загальну картину і конкретний приклад причин та негативних наслідків непрофесійної реставрації іконописних творів, що перебувають у приватних колекціях та культових осередках. Обґрунтовано доцільність впровадження просвітницької роботи в середовищах культових осередків для збереження цінних надбань іконопису для майбутніх поколінь.

Ключові слова: реставрація, старообрядні ікони, поновлення, пошкодження.

Непрофесійна реставрація – явище широко розповсюджене і надзвичайно шкідливе, дуже часто знаходить своє місце саме у середовищі сакральному: при церквах, монастирях, культових осередках. Заходи здійснені над твором мистецтва непрофесіоналом, з порушеннями технологічних норм реставрації, як правило, мають негативні та незворотні наслідки. Окрім недотримання умов зберігання іконописного твору, таких як стала температура та вологість, відсутність протягів та близькості небезпечних для фарбового шару речовин, виникає велика загроза з боку прислужників храму. Таких загроз безліч, найпоширенішими є розчистка та поновлення фарбового шару.

Негативні, варварські впливи об'єднують руйнівний характер, застосування підручних засобів і матеріалів непристосованих для реставрації та для живопису загалом, і практично незворотна втрата фрагментів пам'ятки мистецтва. Таким

чином, низька інформованість, намагання «покращити» стан ікони, нерозуміння її культурної цінності призводить до постійних втрат неповторних зразків іконопису.

Потреба зберегти пам'ятку, не лише як об'єкт молитов та віри, а й як зразок мистецької спадщини певної культурної групи торкнулось і общини старообрядців Липован із с. Білоусівка Чернівецької області. Ця релігійна група емігрувала з північної частини європейської Росії після розколу в російській православній церкві, викликаного реформами патріарха Никона 1651 року [4].

Фонд старообрядних ікон общини налічує близько 200 робіт різної мистецької цінності та різного ступеня руйнування. Співпраця реставраційної майстерні КПНУ ім. І. Огієнка з липованами розпочалась влітку 2017 року у два етапи: виїзна практика студентів разом із викладачем, передача найцінніших реліквій у реставраційні майстерні

університету для здійснення комплексу реставраційно-консерваційних заходів. Однією з переданих у майстерні реліквій, що потребує досить серйозного реставраційного втручання, є старообрядна ікона «Праотці: Авраам, Ісаак та Яків».

Ікона виконана на дерев'яній основі, темпераю. Зображено біблійну сцену рідкісної іконографії, де праотці Авраам, Ісаак та Яків сидять за столом у Райському саду з немовлятами та померлими дітьми, які потрапляють до Раю, у них на руках (по троє у кожного) та на фоні; на верхньому полі наявне зображення Трійці в обрамленні зі стилізованих хмар. Німби наявні на всіх персонажах, головних і другорядних, наявні залишки написів на полях німбів. Персонажі зображені сидячими, насичені деталями. Цікавим є використання яблуневих пагонів з плодами які зривають та тримають у руках діти. По низу фон представлений зображеннями зелені та трав.

Негіповим є зображення драбин які піднімаються до верхнього поля ікони, що перегукується з іконописним сюжетом «драбина Якова» [3]. Положення та рух праотців має певну схожість із структурою «Трійці» Андрія Рубльова.

На полях та німбах наявне тиснення по металу крапками та нескладним орнаментом. Виявлений тонкий металевий шар сірого кольору тонований кольоровим лаком «під золото». Загальний колорит ікони світлий у холодних тонах. Часте використання блакитного, фіолетового та зеленого делікатно контрастує з червоним на плодах та хітонах основних персонажів.

Після дослідження структури та стилю живопису ікони була виявлена певна спорідненість між іконою «Праотці» та деякими фрагментами іконостасу Свято-Миколаївської церкви с. Білоусівка, а саме схожість у написанні хмар, та тотожні кольорові рішення.

При візуальному обстеженні твору виявлено нерівномірність покривних шарів, велике коливання товщини лакової плівки, відсутність значної кількості фрагментів зображення. Численні потертості з плавним переходом по краю, вузькі і довгі, направлені по діагоналі зверху в низ. Незважаючи на таку кількість пошкоджень, фарбовий шар – досить щільний та компактний, пошкоджений і х втратами здебільшого у місцях потертостей.

Такі пошкодження виникають саме від втручання аматора. Потертості, виявлені на іконі – результат систематичного фізичного впливу ножем, ганчіркою та дротянкою. З огляду на щільність фарбового шару та насичений жовтувато-коричневий колір залишків лакового покриття можна зробити висновок, що віряни чи прислужники храму хотіли просто «освітлити» образ, скориставшись при цьому доступними їм методами, незважаючи на наслідки такого втручання. Завдяки таким «поновленням» були втрачені фрагменти ликів Авраама, Ісаака, Якова, частини дітей,

фонового зображення плодів, посуду на столі, зображення Ісуса на Трійці у верхньому полі, практично всі написи на німбах, також втрачені тонкі лєсування світлових частин на одязі, предметах. Втрачена цілісність лакового покриття, яке слугувало імітацією золота. Таким чином, замість «освітлення» ікони і покращення її стану віряни отримали пошкоджену реліквію в хронічному стані.

Одним із способів контролю такої непрофесійної реставрації та поновлень є впровадження в освіту священнослужителів базових знань про збереження ікон та навчання ними приходу церкви. Адже саме порушення технології зберігання ікон у храмах призводить до потемніння покривних шарів, а такі структурні зміни твору і спонукають вірян до самодіяльності з використанням дротянок та ножів. Існує низка літературних наукових видань, призначених для священнослужителів та ризників церкви, у яких доступно пояснено, яким чином необхідно доглядати церковні реліквії, на чолі з виданнями Г.С. Клокової «Як зберегти церковні цінності», «Як правильно поводитись з іконами».

Самоосвіта та взаємодія з професіоналами – запорука збереження цінних артефактів іконного мистецтва. Пряме спілкування приходу храму зі студентами-реставраторами та їх викладачами дає позитивні результати: люди активно цікавляться способами зберегти свої реліквії та ікони храму. Тому впровадження реставраційних виїзних практик одна із позитивних складових у комплексі процесу збереження не лише музейних пам'яток доступних широкому загалу а й вкрай цінних мистецьких надбань певних культових осередків, які не менш цінні ніж експоновані у музеях роботи.

Список використаних джерел:

1. Этический Кодекс Голландской ассоциации профессиональных реставраторов [Електронний ресурс]. – 1992. – Режим доступу: <http://art-con.ru/node/355>.
2. Клокова Г.С. Как правильно обращаться с иконами [Електронний ресурс] / Г.С. Клокова. – 2000. – Режим доступу: restprosvet.ucoz.ru/publ/kak_pravilno_obrashhatsja_s_ikonami.
3. Лествица Иакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?>
4. Таранець С.В. Липовани / С.В. Таранець // *Енциклопедія історії України*. – К. : Наукова думка, 2009. – С. 153.

The article is devoted to the causes and negative consequences of unprofessional restoration of icon painting in private collections and religious centers. The expediency of introduction of educational work in religious places for the preservation of valuable icons for future generations is substantiated.

Key words: restoration, Old Believer icons, renovation, damage.

Отримано: 07.12.2017

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

УДК 373.3.015.31:7

І. А. Дорожж, кандидат педагогічних наук

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена визначенню структури художньо-творчих здібностей молодших школярів та висвітлення шляхів їх розвитку як передумову становлення майбутньої духовної особистості нашої країни.

Ключові слова: художньо-творчі здібності, духовна особистість, особистісні цінності.

Актуальність проблеми. Сучасне суспільство потребує такої особистості, яка б мала сформовані моральні якості та систему базових цінностей: природа, людина, праця, пізнання життя.

Актуальність сприяння розвитку творчих здібностей обдарованих школярів зумовлена реаліями сьогодення, які вимагають від особистості не лише знань, але й усвідомлення нею власної ролі та відповідальних дій згідно з принципами життя та пріоритетом прав людини [1, с.8]. У зв'язку з цим посилюється роль духовної та творчої особистості нашої країни, активізуються пошуки шляхів, технологій, методик розвитку дитячої обдарованості, творчих здібностей зростаючого покоління.

Чи готує школа еліту – людей, здатних до творчого сприйняття світу; соціально активних та ініціативних; які вміють критично та оригінально мислити; здатні до емпатії, розуміння позиції, поглядів іншого; зі стійким потягом до самовдосконалення та самоосвіти протягом життя?

Рівень наукового дослідження проблеми. Проблема виховання творчої особистості, розвитку її творчих здібностей завжди була у полі зору вчених. Різні аспекти творчості розглядали В. Дружинін, Я. Пономарьов, І. Семенов, психологічні основи творчих здібностей вивчали Д. Бого-явленська, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, В. Крутецький, Г. Костюк, В. Мерлін, Н. Талізін та ін., педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували І. Лернер, Л. Мамот, В. Паламарчук, О. Савченко, Т. Шамова та ін. Проблеми організації художньо-творчої діяльності вивчені у дослідженнях В. Бойчука, Л. Гупан, Л. Денисенко, Г. Левченка, Л. Оршанського, Д. Тхоржевського та ін.

Метою статті є визначення структури художньо-творчих здібностей молодших школярів, висвітлення шляхів їх розвитку як передумову становлення майбутньої духовної особистості нашої країни.

Безперечно достойним уваги українських дослідників є японський досвід формування особистості, що починається з навчання обдарованих дітей. Результати цілеспрямованого розвитку творчих здібностей юних громадян дає державі великі дивіденди – обдарована особистість японської нації створилася унікальні технології, що забезпечують економічний, науковий та культурних прогрес країни.

Унікальні можливості всебічного розвитку особистості, на нашу думку, містить у собі художньо-творча діяльність дітей, яка дозволяє гармонійно поєднувати логічні та інтуїтивні процеси, важливі для психічного та духовного здоров'я. Художня творчість, яка виникає в зоні безпосереднього чуттєвого контакту людини з оточуючим світом (М. Бахтін, Л. Виготський, О. Ковальов та ін.), удосконалює здатність бачити, споглядати, відчувати, дає свободу гри фантазії, уявлення, образного мислення, нагадує про гармонію, недосконалим системному аналізу, активізує прояви інтуїції.

Художньо-творчі здібності розглядаються більшістю дослідників як здатність до творчості засобами художніх образів (О. Мелік-Пашаєв, А. Савенков). Вони представля-

ють собою сукупність множини певних психічних властивостей, які забезпечують у своїй функціональній єдності максимальну самореалізацію дитини у процесі художньо-творчої діяльності. В структурі цієї здібності є утворення, які забезпечують її «профіль», специфічність певної художньої діяльності (образотворчої, літературної), і є утворення, що формуються як «родові» якості, загальні для будь-якої художньо-творчої діяльності.

У розумінні художньо-творчих здібностей як «ансамблю властивостей особистості» необхідним є знання структури цієї інтегральної якості: які компоненти є провідними, якою є їх ієрархія. Без цього неможливо зрозуміти, як розвиваються окремі структурні елементи з віком під впливом навчання, як правильно оцінювати здібності та впливати на процес їх розвитку.

У психологічній літературі традиційно підкреслюється тісний взаємозв'язок між творчими здібностями і потребами, емоціями, нахилами, інтересами (В. Андрєєв, Г. Балл, Н. Лейтес, О. Лук, В. Моляко). Так, психолог Н. Лейтес зауважує, що заглибленість у певну діяльність «не може не сприяти розвитку відповідних здібностей. Разом з тим більшою мірою захоплює, дає більше задоволення та діяльність, яка відбувається успішніше, тобто до якої людина більш здібна» [3, с.11]. Тому турбота про розвиток здібностей передбачає цілеспрямоване формування мотивів діяльності учнів [2].

Інструментальну складову художньо-творчих здібностей молодших школярів утворює єдність та взаємообумовленість трьох рівнів: емоційно-ціннісного, креативного та спеціального [5, с.14].

I. Емоційно-ціннісний компонент – емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу (цілісне художньо-чуттєве сприймання, художня спостережливість, емоційна вразливість, увага до внутрішнього світу інших, здатність до співпереживання).

II. Креативний компонент – здібності до створення образів (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення).

III. Спеціальний компонент – якості, що сприяють оволодінню засобами певного виду мистецтва (музичного, образотворчого, літературного). Спеціальними якостями, уміннями та навичками, необхідними для літературної творчості, є такі: чутливість до слова, відтінків його значень, звукових якостей; багатство словникового складу; поетичний слух; навички римування; володіння засобами художньої виразності тощо. Якостями, важливими для образотворчої діяльності є розвинений окомір, відчуття кольору, відчуття симетрії та ін.; для музичної діяльності – чуття ритму, музичний слух тощо. Перший компонент – це, власне, внутрішня сутність особистості, другий компонент характеризує загальні творчі здібності особистості, третій компонент включає спеціальні художні здібності, якості.

Важливе значення має розкриття прихованих можливостей кожної дитини шляхом стимулювання мотивації та підтримки віри у свої сили через цілеспрямований вплив на кожну складову здібностей.

У процесі виконання творчих завдань, ігор, проєктів, релаксацій, тренінгів, сенсорних завдань, завдань-конкурсів, театралізацій, під час розв'язання творчих проблем та ін. діти набувають рис особистості, яка здатна до творчості у різних видах діяльності. А оскільки творчі способи діяльності універсальні, то дитина переносить їх не тільки у навчальну діяльність, а і у повсякденне життя для вирішення різноманітних проблем. У результаті такого творчого навчання кожен, незалежно від вихідного рівня творчих здібностей, може піднятися на більш високий щабель творчих звершень, а головне – вчиться мистецтву життєтворчості, намагаться бути добрішим, емпатійним, змінювати на краще себе та навколишній світ.

Визначаючи естетичний, розвивальний потенціал художньої творчості, слід враховувати, що жодна сфера людської діяльності не має такої глибини емоційного впливу на людину, як мистецтво, що за кожним визначним твором постає яскрава і самобутня особа митця, розумом, почуттям, волею якого створене все те прекрасне, над чим безсилий час.

Отже, художня творчість невід'ємна від духовності, адже духовна людина – це людина творча, і саме вона спричиняє поступ нації. Вона не тільки створює картини, вірші, музику, – вона створює світ у своєму серці. Це копітка творча робота над собою кожен день, і цій роботі слід вчити,

починаючи з дитячих років. Якщо поміркувати, то всі явища нашого життя, які прийнято називати «бездуховність» – емоційна тупість, відсутність милосердя, екологічної свідомості, історичної пам'яті, ініціативи, утилітарне ставлення до всього у світі і т.д. в значній мірі пов'язані з неповноцінним естетичним та художньо-творчим вихованням особистості у дитинстві, що безперечно гальмує процеси становлення духовної особистості нашого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Біла книга національної освіти України. Проєкт / Академія пед. наук України ; за ред. В.Г. Кременя. – К., 2009. – 285 с.
2. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л.М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
3. Савченко О.Я. Новий етап розвитку 4-річної початкової школи / О.Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 6-10.

This article is devoted to the definition of the structure of artistic and creative abilities of junior schoolchildren and to highlight the ways of their development as a prerequisite for the formation of the future spiritual personality of our country.

Key words: artistic and creative abilities, spiritual personality, personal values.

Отримано: 27.11.2017

УДК 373.3.016:78–029:7

Л. М. Московчук, кандидат педагогічних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ФОРМУВАННЯ АРТИСТИЧНИХ УМІнь МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема формування артистичних умінь молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Подано результати констатувального і формувального експериментів із цілеспрямованого формування артистичних умінь молодших школярів. Презентовано організаційно-методичну модель цілеспрямованого формування у молодших школярів зазначеного феномену на уроках музичного мистецтва у загальноосвітній школі.

Ключові слова: артистичні умінь молодших школярів, експериментальна методика, організаційно-методична модель.

Нова українська школа вимагає змін в аспекті удосконалення навчального процесу молодших школярів. Прискорене збільшення об'єму інформації потребує розробки інноваційних технологій як запам'ятовування матеріалу, так і його відтворення. Саме тому вагомою актуальністю набуває проблема формування артистичних умінь у молодших школярів як засобу підсилення сприймання та передачі інформації в сучасних умовах цивілізаційного простору.

У наукових працях з теорії та методики навчання музики на потребу використання засобів мистецтва у системі освіти вказували Л. Зязюн [1], Т. Тюменєва [2], М. Харлашко [3] та інші дослідники. Зокрема, Л. Зязюн дійшла висновку, що всі дисципліни, які спрямовані на формування артистизму, відіграють важливу роль у процесі розвитку інтелекту [1, с.15]. Натомість, поза увагою науковців залишилися питання цілеспрямованого формування артистичних умінь у молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Мета статті полягає у висвітленні експериментальної методики цілеспрямованого формування артистичних умінь у молодших школярів на уроках музичного мистецтва у загальноосвітній школі.

На основі аналізу наукової літератури поняття «артистичні умінь молодших школярів» визначаємо як не вроджену, а набуту універсальну систему дій, спрямованих на переконливе підсилення передачі інформації слухачам перевтіленням в уявний емоційно-змістовий образ музичного твору й застосуванням невимушених, емоційно-насичених, природно-пластичних, граційно-вишуканих комунікативних та регулятивних сценічних рухів під час його реалізації на уроках музичного мистецтва.

Діагностика стану сформованості артистичних умінь у молодших школярів на уроках музичного мистецтва довела, що з 601 учасника констатувального експерименту високого рівня зуміли досягти лише 3,83%; середній рівень було зафіксовано у 13,14% учасників; 63,90% учнів продемонстрували низький рівень; у значній частині учасників (19,13%) було виявлено навіть дуже низький рівень сформованості артистичних умінь.

З метою підвищення рівнів сформованості артистичних умінь у молодших школярів було розроблено експериментальну методику, алгоритмічні положення якої умовно розмежовано на три блоки.

Перший блок алгоритмічних положень розробленої методики спрямовується на забезпечення гостроти сприймання бажаного емоційно-змістового образу музичного твору та прагнення перевтілюватись у нього.

Зміст другого блоку алгоритмічних положень розробленої методики забезпечує адекватність миттєвого перевтілення учнів у новостворений образ музичного твору в процесі роботи над ним з застосуванням комунікативних та регулятивних сценічних рухів.

Алгоритмічні положення третього блоку розробленої методики спрямовуються на спонукання молодших школярів до максимального прояву самопрезентації під час реалізації уявного емоційно-змістового образу музичного твору у виконавській діяльності завдяки виразному сценічному перевтіленню в нього і надійному відтворенню невимушених, емоційно-насичених, природно-пластичних, граційно-вишуканих комунікативних та регулятивних сценічних рухів.

Організаційно-методична модель цілеспрямованого формування артистичних умінь у молодших школярів на уроках музичного мистецтва схематично унаочнюється на рис. 1, де відображено види, структуру та критерії оцінювання означеного феномену; основні складові процесу його формування (підходи до перевтілення, принципи та функції, педагогічні умови, змістове наповнення алгоритмів розробленої методики та методи їх реалізації на уроках музичного мистецтва); проміжні цілі, успішне досягнення яких забезпечує послідовний рух до поставленої мети, що віддзеркалюється результатами діяльності (рівнями сформованості артистичних умінь у молодших школярів – високим, середнім, низьким, дуже низьким).

У ході дослідно-експериментальної роботи доведено наявність суттєвої різниці в усереднених величинах кількості балів в учасників контрольної та експериментальної

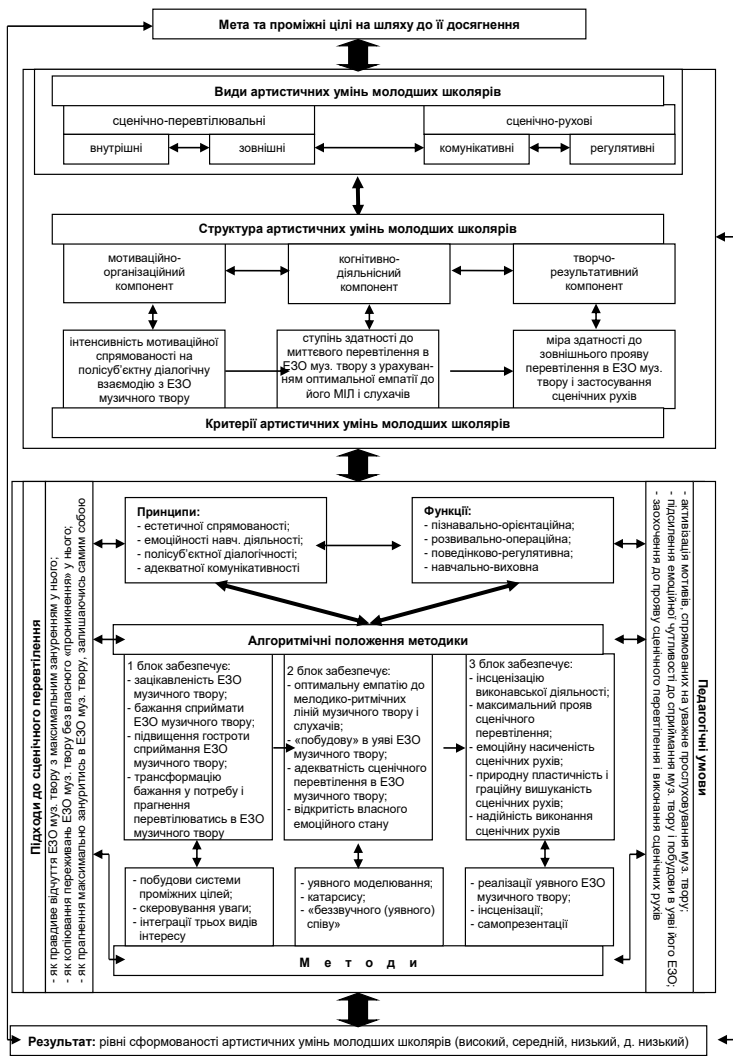

Рис. 1. Схема організаційно-методичної моделі цілеспрямованого формування артистичних умінь молодших школярів на уроках музичного мистецтва

УДК 373.3.091.313:811.111

Т. В. Олинець, кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглядається проектна технологія як важливий засіб формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів. Охарактеризовано суть проектної технології, описано схему навчальних проектів та подано приклади орієнтовної тематики їх завдань у початковій школі.

Ключові слова: метод проектів, комунікація, індивідуальна / групова діяльність, навчальна діяльність, молодші школярі.

У сучасній практиці навчання іноземним мовам в українських школах широко використовується метод проектів, який передбачає опору на творчість школярів, заохочення їх до дослідницької діяльності, дозволяє реально інтегрувати різні навчальні предмети, використовувати різні режими роботи учнів, організувати навчання в співпраці.

Саме метод проектів використовує всі найкращі ідеї традиційної та сучасної методики викладання іноземної мови: різноманітність, що виявляється у варіативності тем, типів текстів та вправ; проблемність, коли іноземна мова використовується для виконання завдань, що характеризуються новизною; навчання із задоволенням, що передбачає надання студентам можливості говорити про те, що викликає у них підвищений інтерес, виявляти свій творчий підхід в оформленні та презентації проекту. Слід акцентувати, на тому, що саме навчальне проектування, орієнтоване на самостійну діяльність учнів (індивідуаль-

груп по завершенні експерименту. Це підтверджує ефективність реалізації розробленої методики цілеспрямованого формування означеного феномену. Позитивна динаміка від її впровадження у навчальний процес учнів молодших класів склала 10,9%, що надає підстави наголосувати на доцільності її використання у практичній діяльності ЗОШ.

Завдання дослідження виконано, мети досягнуто. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо у пошуку ефективних методів і прийомів удосконалення артистичних умінь, оскільки маловивченими залишилися питання досягнення надійності їх реалізації в умовах часового дефіциту.

Список використаних джерел:

1. Зязюн Л.І. Артистичне виховання особистості в системі освіти Франції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.І. Зязюн. – К., 2003. – 20 с.
2. Тюменева Т.С. Артистизм педагога-музиканта в системі його професійних компетенцій : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.С. Тюменева. – М., 2015. – 170 с.
3. Харлашко М.А. Формирование артистизма у детей младшего школьного возраста в системе учреждений дополнительного образования : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (музыка)» / М.А. Харлашко. – М., 2011. – 24 с.

The problem of formation of junior schoolchildren's artistic abilities on the lessons of musical art is actualized in this article. The results of constative and formative experiments of purposeful formation of the junior schoolchildren's artistic abilities on the lessons of musical art are shown. The holistic organizational and methodological model of purposeful formation of the junior schoolchildren's investigated phenomenon on the lessons of musical art are presented.

Key words: artistic abilities of junior schoolchildren, experimental methodology, holistic organizational and methodological model.

Отримано: 27.11.2017

вчатися створювати зміст своєї іншомовної навчальної діяльності в ході підготовки і захисту вибраного проекту. При цьому примітною ознакою останнього є те, що кінцевий продукт має, як правило, матеріальне втілення, як-от: колаж, альбом, комікс, анкета, інсценівка тощо. Розрізняють міні-проекти, розраховані на один урок або його частину, і довгострокові – для домашнього використання з наступним захистом на уроці. Проекти можуть бути індивідуальними і груповими.

Приклади орієнтовної тематики завдань проектів у початковій школі.

Індивідуальні проекти

Англ. «My Pet», «My Family Tree», «My Photo Album», «My Day», «My Room / Flat / House», «My Personal File», «My Letter to an English Penfriend», «Your Family Washing Line».

Групові проекти

Англ. «We Make a Comic Strip about Our Pets», «At the Pet / Toy / Flower Food Shop», «We Make a Collage about Weather», «The ABC Party», «Merry Christmas», «This is our Class», «Our Last Weekend», «Our Favourites», «Let's Make Lunch Together», «What we can do in English».

Звичайно, тематика проектних завдань залежить від особливостей змісту підручника / НМК, за яким дітей навчають іноземної мови. Тобто від предметного змісту мовлення, від навчально-ігрових ситуацій спілкування, від навчального матеріалу для слухання і розуміння, а також завдань його реалізації, від лексичного репертуару спілкування, закладеного в підручнику / НМК, який може включати й деякі слова, не обов'язкові для активного засвоєння, що пов'язано передусім з ознайомленням учнів із англійською дитячою поезією і відкриттям нового світу ігор і пісень. При цьому типологія проектів у початковій школі зумовлюється віковими можливостями молодших учнів, їхніми інтересами, мовною підготовкою [1, с.297-298].

Проект здійснюється за певною схемою:

- підготовка до проекту (ретельне вивчення індивідуальних здібностей, інтересів кожного учня, вибір теми проекту, формулювання проблеми);
- організація учасників проекту (формування груп учнів);
- виконання проекту (пошук нової додаткової інформації, її обговорення та документування);
- презентація проекту (захист власного проекту, виступ перед іншими учнями);
- підведення підсумків проектної роботи [2, с.227].

Головними завданнями використання методу проектів на уроках англійської мови є:

- показати вміння окремого учня чи групи учнів використовувати набутий у школі дослідницький досвід;
- реалізувати свій інтерес до предмета дослідження, примножити знання про нього;

- продемонструвати рівень володіння англійською мовою;
- піднятися на вищий щабель освіченості, розвитку, соціальної зрілості [3, с.15].

Об'єктивно існуюче інформаційне середовище для проектних завдань:

- книги (художні, навчальні, довідники, науково-популярна література);
- періодичний друк;
- радіомовлення і телебачення;
- мультимедійні апаратні та програмні засоби, у тому числі навчальні;
- глобальні та локальні мережі освітнього, загального та спеціального призначення.

Важливим етапом в роботі над проектом є його оцінювання. Учні завжди хочуть почути відгук про свій проект від учителя. Надзвичайно важливо, щоб робота учнів оцінювалася не тільки з точки зору лінгвістичної правильності. Учителі мусять відзначити, наскільки творчою й оригінальною є робота і як багато зусиль було докладено для її виконання.

Отже, робота над проектом – це, насамперед, самостійна робота учня над вирішенням проблеми, яка вимагає уміння поставити проблему, визначити способи її вирішення, спланувати роботу, підібрати необхідний матеріал. Застосування проектної методики на заняттях забезпечує підтримку стійкого інтересу до вивчення іноземної мови, поглиблює та систематизує знання учнів з теми, яка вивчається.

Список використаних джерел:

1. Методика навчання іноземних мов у початковій школі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Котенко, А.В. Соломаха [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 356 с.
2. Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / [ред. кол.: А.А. Сбруєва, М.О. Лазарев, О.В. Михайліченко та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. – №4 (30). – 420 с.
3. Скоцька Ю. Активізація пізнавальної діяльності учнів засобами проектного навчання / Ю. Скоцька // Іноземні мови у сучасній школі. – К. : ДІВП «Педагогічна преса», 2012. – №6. – 74 с.

The article is concerned with the project technology as an important means of forming the foreign language communicative competence of junior pupils. The essence of the project technology has been characterized, the outline of educational projects has been described and examples of the tentative topics of tasks in primary school have been given.

Key words: project method, communication, individual / group activity, educational activity, junior pupils.

Отримано: 27.11.2017

УДК 821.161.2-1.0+821.112.2-1.0

І. В. Волковинська, старший викладач

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СМISЛУ ФОРМИ У ПОЕТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядаються особливості інтерпретації смислу формальних елементів літературного твору при перекладі. На прикладі поетичних перекладів В. Кобилянського «Книги пісень» Г. Гейне доведено, що зміна форми літературного твору зумовлює зміну його змістових елементів, а також різні формальні засоби здатні створювати єдине ідейно-емоційне тло твору-оригіналу та його поетичного перекладу.

Ключові слова: зміст літературного твору, інтерпретація, поетичний переклад, смисл форми, форма літературного твору, В. Кобилянський, Г. Гейне.

Твердження про єдність форми і змісту літературного твору давно стало аксіомою. Та пори те, у процесі літературно-рознавчого аналізу відбувається вимушене умовне розщеплення змісту і форми для більш точного розуміння їх взаємозв'язку, взаємозумовленості, задля більш усвідомленого сприйняття в подальшому синтезі. На думку М. Гаспарова: «Читаючи вірші, ми ніколи не сприймаємо тільки те, що сказано сенсом їхніх слів – ми завжди відчуваємо також і те, що підказано формою їх метра, ритму, рим, строф» [3, с.3]. Тобто в цьому випадку інформація надходить до реципієнта двома потоками – через сприйняття змісту і через сприйняття форми. Форма літературного твору не тільки висловлює і підсилює зміст, вона і додає в нього нові смисли, продукує нові асоціації. Це означає, що форма змістовна вже сама по собі. І внутрішня структура художнього твору складається з елементів смислу і елементів смислу форми. Смисли ці тісно пов'язані, але не взаємозамінні, а іноді навіть конкурують один з одним. Саме в точці перетину цих смислів криється розгадка до розуміння художнього твору в цілому.

Чи завжди зміна форми тягне за собою зміну змісту? Чи можливі взаємозамінні форми? Чи існують форми з однаковим змістом? Особливо гостро ці питання постають під час аналізу літературного твору в художньому перекладі. У творі-оригіналі «форма, охоплюючи зміст ззовні, матеріалізує його, тобто втілює» [1, с. 33] і за М. Бахтініним, таким чином, «відбувається все ж те, що ми називаємо інкарнацією сенсу» [2, с.12], тобто втіленням. У процесі перекладу початковий сенс твору проходить стадії своєрідного розкодування, осмислення і перетворення, в свою чергу, проходячи через своєрідну реікарнацію. Як при цьому відбуваються складні процеси інтерпретації сенсу форми простежимо на прикладі художніх перекладів В. Кобилянського «Книги пісень» Г. Гейне.

В. Кобилянський намагається витримати ту гармонію поетичного перекладу, яка передбачає максимально можливу ідейно-смисловою і формальну відповідність оригіналу, а також точність образних асоціацій. Особливу увагу привертають засоби передачі фонічної організації гейневського вірша. Г. Гейне тонко відчував внутрішню музикальність вірша. У його поезії, кажучи словами В. Жирмунський, «слова... отримують нову цінність вже не завдяки змісту, а завдяки звуку своєму, завдяки своїй музичній значущості» [4, с.35]. Одна вже назва «Книга пісень» – натяк на музичне начало поезії Г. Гейне. Зважаючи на це, доречним виглядає розгляд особливостей звукового оздоблення віршів Г. Гейне та специфіки їх відображення в перекладах В. Кобилянського.

Слід зазначити пильну увагу В. Кобилянського до фонічної організації вірша Г. Гейне. Наприклад, у вірші «Sturm» Г. Гейне чітко звучать алітерація і асонанс: «Es wüthet der Sturm / Und er peitscht die Well'n, / Und die Wellen, wuthschäumend und bäumend, / Thürmen sich auf, und es wogen lebendig / Die weißen Wasserberge...» [6, с.330]. Звукочис підкреслює голос стихії. Алітерацію і асонанс застосовує і В. Кобилянсь-

кий при перекладі вірша: «Лютує буря / І хвилі лупцює, / І хвилі запінені дубом стають, / Здіймаються вгору і дико підносять / Водяні білогриві хребти...» [5, с.267]. До алітерації В. Кобилянський залучає навіть більше звуків, ніж в оригіналі. Звуки, що алітерують, немов передають естафету один одному: більш плавний зімкнено-прохідний [л] поступається гучному проривному [д], а той в свою чергу поступається більш звучному дрижачому [р]. Такий звуковий перехід символізує рух хвилі, які накочуються одна на одну, дає можливість відчувати наростаючу силу морської стихії.

Одним з поширених стилістичних прийомів Г. Гейне є повтор, що реалізується фігурами анафори, епіфори, анадиплосису (підхоплення). В. Кобилянський не завжди витримує ці прийоми в перекладах. Так у вірші «Die Botschaft» Г. Гейне три вірша останньої строфи об'єднані анафорою: «Dann geh' zum Meister Seiler hin, / **Und kauf'** mir einen Strick, / **Und** reite langsam, sprich kein Wort, / **Und bring mir den zurück**» [6, с.60]. Анафора, що базується на полісіндетоні, паузи в кінці кожного вірша, позначені комами – все це уповільнює темп прочитання строфи і символізує бажання ліричного героя відтермінувати хвилину смерті. Тепер порівняємо з оригіналом останню строфу перекладної поезії В. Кобилянського «Звістка»: «Піди до лимаря й купи / Мотузку, й на коні / Ти мовчки їдь, помалу їдь / І привези мені» [5, с.151]. Перекладач не тільки не зберігає анафори, але і в кожному вірші використовує анжамбеман, що значно зменшує тривалість кінцевої віршової паузи і створює ефект протилежний, ніж в строфі Г. Гейне. Щоправда, функція деякого пригальмовування темпу покладена на повтор в 3-му вірші строфи: «Ти мовчки їдь, помалу їдь», але вона не рівноцінна можливостям Гейневський засобів. Більш виправданим виглядає відмова В. Кобилянського від анафори в 1-й строфі цього ж вірша. Порівняємо оригінал і перекладний текст: «Mein Knecht! steh auf und saddle schnell, / **Und** wirf dich auf dein Roß, / **Und** jage rasch, durch Wald und Feld, / Nach König Dunkans Schloß» [6, с.60]. «Мій джуро, встань, сідлай коня! / Через ліси й поля / Поїдеш хутко до двора / Дунканакороля» [5, с.151]. Відсутність анафори і анжамбемани в строфі В. Кобилянського підкреслюють ту поспішність, нетерплячість, з якими ліричний герой відправляє свого слугу за важливою звісткою.

У вірші «Zwei Brüder» в 6-й строфі Г. Гейне застосовує горизонтальні і вертикальні повтори вигуків і наділяє тотожними епітетами два поняття: «**Wehe! Wehe! blut'ge Brüder! / Wehe! Wehe! blut'ges Thal!**» [6, с.53]. В. Кобилянський не зберігає ні повторів, ні парцеляції, ні знаків пунктуації Г. Гейне; епітети теж різні: «Горе вам, **криваві** браття, / І тобі, долино **зла!**» [5, с.145]. Через це втрачається схвильований емоційний фон Гейневського вірша. Вірш В. Кобилянського звучить плавно, без надриву і передає швидше почуття трагічного смирення. Не останню роль в цьому відіграє заміна епітета. Долину український поет наділяє метафоричним епітетом «зла», надаючи їй якостей живої істоти. Таким чином, в пере-

кладному тексті долина перетворюється з місця кривавого побоїща на містичну істоту, яка, можливо, і є однією з причин кровопролиття. Отже, акцентуація містичного образу в перекладному вірші впливає на інтерпретацію сенсу.

Іноді український поет привносить в переклади свої мікрообрази, яких немає в тексті-оригіналі. Ухилившись від буквального перекладу, В. Кобилянський намагається передати ту чарівність, яка прозирає із гейневської поезії. Наприклад, порівняємо фрагменти вірша «Wasserfahrt» Г. Гейне та перекладу В. Кобилянського «Відплив»: «Ich stand gelehnt an den Mast, / Und zählte jede Welle. / Ade! mein schönes Vaterland / **Mein Schiff, das segelt schnelle!** // Ich kam schön Liebchens Haus vorbei, / Die Fensterscheiben blinken; / Ich guck' mir fast die Augen aus, / **Doch will mir niemand winken**» [6, с.78]. «На щоглу спершись, я стояв / І кожну хвилю числив. / Прощай, коханий краю мій! / **Вже пінні перли присли...** // Минаю я коханки дім, / Виблискують віконця, / Хоч очі я вже виглядів, / **Не видко мого сонця**» [5, с.165]. Звернемо увагу на останні вірші кожної строфи. Символом розставання в останньому вірші 1-ї строфи Г. Гейне є образ корабля, що відпливає від рідних берегів. Цей образ в перекладі В. Кобилянського не експлікований, але разом з тим відтворюється на рівні асоціації через красиву симфору, підкріплену алітерацією: «Вже пінні перли присли». Тобто, з'являється мікрообраз перлин, які бризкають з пінні морських хвиль. Читачеві зрозуміло, що це знак корабля, що віддаляється. В останньому вірші 2-ї строфи В. Кобилянського з'являється мікрообраз-метафора коханої дівчини: «Не видко мого сонця». Мікрообраз сонця підкреслює теплі почуття, які відчуває ліричний герой, а також перегукується з образом сонця, світла, імпліцитно присутніх у другому вірші: «Виблискують віконця». Таким чином, додаючи свої дрібні, але влучні мазки до образної палітри Гейневських поезій український поет відтворює у всій повноті фарб внутрішній світ ліричного героя.

Підводячи підсумки, слід зробити висновок, що при художньому перекладі поетичного твору відбувається немінуча інтерпретація сенсу форми, що тягне за собою і інтерпретацію змісту. Перекладач стає співавтором твору і неодмінно привносить в нього індивідуальні смислові деталі. При цьому головним залишається збереження гармонійної єдності між смисловими варіаціями форми твору та його змістом.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
3. Гаспаров М. Очерк истории европейского стиха / М.Л. Гаспаров. – М. : Фортуна Лимитед, 2003. – 272 с.
4. Жирмунский В. Немецкий романтизм и современная мистика / В. Жирмунский. – СПб. : Тип. Т-ва А.С. Суворина «Новое время», 1914. – 207 с.
5. Кобилянський В. Поезії / В. Кобилянський. – К. : Радянський письменник, 1959. – 350 с.
6. Heine H. Buch der Lieder / H. Heine. – Hamburg : Hoffmann und Campe, 1827. – 312 s.

The article deals with features of interpretation of meaning of formal elements in translation of literary works. It's proved on the example of V. Kobylyansky's poetic translations of «Book of Songs» by H. Heine that the change in the form of a literary work causes changes of its semantic elements. Also different formal means can create a single ideological and emotional background of the original work and its poetic translation.

Key words: content of a literary work, interpretation, poetic translation, meaning of form, form of a literary work, V. Kobylyansky, H. Heine.

Отримано: 21.11.2017

УДК 811.161.2*38: 821.161.2.09

Н. Б. Ладияк, кандидат філологічних наук

СИНТАКСИС РОМАНУ У ВІРШАХ «БЕРЕСТЕЧКО» ЛІНИ КОСТЕНКО

Стаття присвячена прикметним рисам поетичного синтаксису Ліни Костенко. Об'єктом дослідження обрано мову роману у віршах «Берестечко». Встановлено, що домінантою тексту є парцельовані конструкції, доповнені стилістичним прийомом повтору.

Ключові слова: ідіостиль, поетичний синтаксис, парцельовані конструкції, анафора, ампліфікація, риторичні запитання.

Поетичний синтаксис є невід'ємною складовою художнього тексту, яка впливає на його організацію. Особливості синтаксису залежать від творчого задуму письменника, його ставлення до зображуваного, літературного роду, жанру, від того, кому твір адресовано. Своєрідність поетичного синтаксису також зумовлена особливостями таланту письменника. Цікавим для наукового дослідження є синтаксис романів у віршах, мова і стиль яких не лише обумовлені специфічною жанровою формою (поєднання епічних та ліричних засобів, поліфонічність) [4, с.154], а й особливостями ідіостилію їх автора.

Мета дослідження – схарактеризувати поетичний синтаксис Ліни Костенко на матеріалі роману у віршах «Берестечко».

Мовотворчість письменниці сьогодні активно досліджують, зокрема О.Г. Акастьолова [1], О.С. Грановська [2], Л.П. Петрова [5] та ін. Однак особливості її синтаксису схарактеризовано частково.

Написаний у віршованій формі, роман «Берестечко» має сюжет, дія в ньому наділена часовою протяглістю, події пов'язані між собою і взаємозумовлені. Водночас це спогади й рефлексії, внутрішній монолог ліричного героя, Богдана Хмельницького, який обмірковує причини своєї поразки, це своєрідний першоособовий наратив (за взірцем до прозової оповіді від 1 особи та я-оповідача). Що також зумовлює особливості композиційного синтаксису твору й індивідуального синтаксису письменниці.

Синтаксис «Берестечка» надзвичайно різноманітний. З погляду синтаксичної будови, за нашим спостереженням, переважають прості двоскладні та односкладні речення.

З-поміж експресивних засобів домінувальними є парцельовані конструкції.

Особливо стилістично виразними є **номінативні речення**: Ліна Костенко використовує додатковий прийом нанизвання, нагромадження (ампліфікацію) однотипних одиниць-власних назв, які за будовою становлять односкладні номінативні речення. Наприклад, перелічуючи назви населених пунктів (ойконіми) за допомогою односкладних називних речень (загалом у цьому), авторка показує, що, незважаючи на велику кількість міст, містечок, сіл, Україна не в змозі себе захистити: *А де ж мої Немуриці і Гнівань <...> // Пивці. Підварки. Вергуни <...> // Житомир. Воєгоца. Кастанієка...* [3, с.30].

Власним назвам населених пунктів протиставляються загарбницькі народи. За допомогою називних речень Ліна Костенко створює контраст, напруженість сюжету: *Бербері. Печеніги. Карачайці. // Підляшки. Годі-Турка. Москалі* [3, с.31].

Або ж спостережено приклад ампліфікації антропонімів (власних назв людей), що є головними членами номінативних речень: прізвища та прізвиська стають своєрідними узагальненнями, здається, що вся Україна підтримує Хмельницького: *Прійшли... Спасибі... Ось мої полки. <...> // Шевці. Кравці. Броварники. Ткачі. // Дейнеки. Запорожці. Завірюхи. // Тютюнники. Кушніри. Орачі. // Прудисуси. Плачінди. Одчайдухи. // Урвитель. Іскра. Добош. Курінний. // Бандура. Скрипка. Явір. Кияниця. // Сірко. Буланій. Білій. Вороний. // Зозуля. Заєць. Куц. Перепелиця...* [3, с.178].

Мові роману у віршах «Берестечко» притаманне активне уживання **питальних речень**: вони переважають у внутрішніх монологах героя, часто набуваючи ознак рито-

ричних запитань. Питально-риторичні речення з повторюваним підметом (анафора), вираженим займенником «хто», повторюваною обставиною (прислівником «де») мають емоційну забарвленість, деякий відтінок іронії, що передається лексичними засобами і самим синтаксичним прийомом. У Богдана Хмельницького болить душа за Україну та козаків: *Хто в чистім полі витеше труну? // Хто пом'яне сльозою, хто четвертиною? // Хто заболить словами об струну? // Хто вас впізнає у кривавім ключі?* [3, с.39]; *Хмелій, Хмельницький! // Де ж твої клейноди? // Де корогви? Де грім твоїх музик? Де в битвах завойовані свободи? // Де твій Богун, Пушкар і Джеджалик?* [3, с.11].

Стилістичною домінантою аналізованого роману вважаємо **парцеляцію**, тобто поділ речень на самостійні компоненти (речення) зі стилістичною метою; цей прийом увиразнює кожен відособлений компонент.

Зокрема в романі у віршах «Берестечко» часто спостерігаємо парцельовані присудки, які привертають увагу читача, вказують на важливість виконуваної дії, передають почуття ліричного героя та самої авторки: 1) наявність дії чи стану суб'єкта; 2) підсилення дії; 3) впевненість, готовність до рішучих дій. Наприклад: *Жию. Труджусь. Порад не потребую* [3, с.50]; *А я живу. І знову прагну бою. // І перемоги. Хай на схилку літ ...* [3, с.170]. Встановлено, що парцельовані конструкції можуть уживатися поряд із приєднувальними; додатковим стилістичним прийомом стають анафоричні повтори, які відтворюють у монологах схвильованість ліричного героя.

Стилістично виразними в романі є обставинні парцельовані конструкції, які доповнюють зміст присудка, здебільшого, мають значення обставин місця, часу, способу дії: *Чекаю лиха. Звідусіль. Шомиті* [3, с.150]; *А відьма все ворожить. На віск. На жар. На воду* [3, с.130].

Парцельовані підмети в аналізованому творі підкреслюють значущість подальшого конкретизування, передають стан, коли герой хвилюється і заледве добирає слова, обмірковує їхнє значення: *...Приснилось пекло. Диму чорні пелехи. // Зелений кінь. Ворота. І петля* [3, с.10]; *І раптом дощ. І злива. І гроза. Гармат не чуно від ударів грому* [3, с.13] – спостерігаємо у наведених рядках і приєднувальні конструкції, уподібнені до парцельованих.

Стилістичні функції нанизуваних парцельованих речень (однорідних і супідрядних) залежать від лексичного наповнення структур. Відокремлюючи синтаксичні одиниці, членуючи мовлення, авторка створює «рубаний» ритм, досягає інтонаційно-змістової динамічності тексту: *Дідусь бурчить, як завше дідугани. // Що все не так, не те що в давнину. // Верстат свій крутить босими ногами* [3, с.125]; *Ми воїни. Не ледарі. Не лежні. // І наше діло праведне й святе. // Бо хто за що, а ми за незалежність. // Отож нам так і важко через те* [3, с.141].

Встановлено також активне уживання в романі у віршах «Берестечко» парцельованих підрядних частин, зокрема парцелятивів причини, мети, умови. Об'єднуючись в одному мікродискурсі, вони створюють потужну мовленнєву експресію, підсилену висхідною градацією та анафорою: *Якби не ті заклепані гусари... // Якби не зрадив хановитий хан... // Якби ж він був оццаніший на вдари. // Мій кривдами рокований талан! // Якби не дощ... Якби не ремст і розбрат.. // Якби хоч трохи глуду під чуби.. // Якби старшини не пішли урозбрід... // Якби, якби, якби, якби, якби!!!* [3, с.11]. Надмірне, але доречне вжи-

вання повторюваного сполучника «якби» на початку кожної парцельованої конструкції містить наскрізний мотив неминучості поразки. У кінцевих рядках синтаксичної єдності декілька синтаксично однорідних парцелятивів не лише впливають на ритмомелодику тексту, а й психологічно увиразнюють кожне попереднє речення.

Поширеною в романі є парцеляція складних речень складносурядної або безсполучникової структури. Парцельовані частини тут виконують також стилістичну функцію нагнітання подій: *Ніхто не йде. // Ніхто суди не мчить. // Ані гіллячка не струсне росою. // Як тихо все! Нівідки нічирк. // Ні скрикне птах. // Ні дзенькне смерть косяю* [3, с.134].

Отже, синтаксична сфера поетичної мови як складна різномірнева структура має невичерпні можливості. Будова речень, переважання тих чи тих синтаксичних конструкцій підпорядковані не лише стилю й жанру твору, а й відображають мовну картину світу митця.

Домінуючим засобом мови роману у віршах «Берестечко» є парцельовані конструкції, доповнені різними видами повторів. Вони слугують для передачі настроїв ліричного героя, створюють зв'язок між автором і читачем; збагачуючи поетичне мовлення Ліни Костенко, виявляють самотність її ідіостилю.

Дослідження поетичного синтаксису Ліни Костенко є актуальним, може слугувати одним з етапів комплексного вивчення синтаксису художнього мовлення українських письменників II половини ХХ століття як складника стилістичної системи сучасної української літературної мови.

Список використаних джерел:

1. Акастьолова О.Г. Особливості формально-синтаксичної структури окличних речень у поезії Ліни Костенко / О.Г. Акастьолова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: мовознавство. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т, 2011. – Т. 19. – Вип. 17 (3). – С. 3-7.
2. Грановська О.С. Складне речення в поезіях Ліни Костенко / О.С. Грановська // Сучасна філологія: проблеми, пошуки, розвідки. – Рівне, 1993. – Вип. 1. – С. 11.
3. Костенко Л.В. Берестечко : історичний роман / Л.В. Костенко ; авт. післямови: І. Дзюба, В. Панченко. – К. : Либідь, 2010. – 232 с.
4. Миролюк Л.В. Специфіка жанру та стилю історичного роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко / Л.В. Миролюк // Вісник Запорізького національного університету. Серія: філологічні науки : зб. наук. ст. – Запоріжжя, 2008. – №2. – С. 153-156.
5. Петрова Л.П. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.П. Петрова. – Харків, 2003. – 18 с.

The article is devoted to the analysis of features of poetic syntax. The subject of the study is the language of the novel in verses «Berestechko» by Lina Kostenko. It was found, that parceling constructions are the stylistic dominant of the text. Different types of repetition also complement them, including anaphora and amplifying repetition.

Key words: individual style, poetic syntax, parceling construction, anaphora, amplifying repetition, rhetorical questions.

Отримано: 21.11.2017

УДК 821.161.2.09

С. В. Осяк, аспірантка

ПОЕТИЧНЕ КРЕДО МИКОЛИ ВОРОНОГО

У дослідженні робиться спроба простежити становлення літературно-естетичних поглядів Миколи Вороного у контексті літературних дискусій в українському письменстві кінця ХІХ – початку ХХ століття. Акцентується на активній позиції письменника в дискусійному змаганні щодо мистецького сприйняття і засвоєння естетичної програми модернізму на українських літературних теренах. Простежується творче протистояння Миколи Вороного як апологета модерністської естетики з представниками традиційної критичної школи в українському письменстві.

Ключові слова: літературна дискусія, традиційна школа українського письма, естетика раннього модернізму, мистецьке кредо.

Українське письменство початку ХХ століття, що рясніє яскравими й самотніми творчими явищами, досі привокє увагу дослідників, адже, попри цілий ряд ґрунто-

вних студій вітчизняних літературознавців (Я. Поліщука, С. Павличко, Н. Зборовської, О. Забужко, Т. Гундорової М. Махиди та ін.) про дискурс модерної естетики в україн-

ському літературному процесі помежів'я віків, в мистецькому просторі тієї доби все ж залишаються письменницькі постаті, не охоплені достатньо повно і вичерпно у наукових працях дослідників.

Серед цих персоналій особливо вирізняється своїм мистецьким талантом та самобутністю, принциповою і твердою літературною позицією постать одного з перших апологетів модерністської естетики в українському письменстві – Миколи Вороного, яка досі є своєрідною «terra incognita» і для широкого кола читачів, і для науковців.

Звичайно ж, творча діяльність такого багатогранного митця – письменника, критика, публіциста, мистецтвознавця – викликає неабияке зацікавлення літературознавців, стаючи предметом окремих наукових студій та розвідок (О. Білецький, Г. Костюк, Г. Вервес, О. Камінчук, В. Кузьменко, В. Колкутіна, В. Кішевецький та ін.), проте наразі все ще не можемо говорити про ґрунтовне і всебічне осмислення творчого спадку Миколи Вороного.

Особливої уваги потребує питання літературно-естетичних позицій та мистецьких уподобань письменника, а через це – і проблема творчої поетики Вороного, художня палітра його творчої спадщини. Отож, робимо спробу ще раз наблизитись до постаті митця, заглибитись у його творчу лабораторію, з метою окреслити своєрідне поетичне кредо Миколи Вороного, що увиразнює його неповторність в українському літературному просторі доби раннього модернізму.

М. Вороний одним з перших серед «нової генерації» українських письменників, як нарік їх І. Франко [5], відверто і відкрито заговорив про свої модерністські уподобання, що пізніше ідентифікуватимуться як теорія «чистого мистецтва». Ще на початку 1901 р. у «Літературно-науковому віснику» поет виступає з відозвою до українських митців, у якій закликає творити нову естетику письменства, що промовлятиме до душі людської і надихатиме її високими ідеалами.

У своєму відкритому листі програмного характеру, який С. Єфремов оцінив як першу «декларацію» українського модернізму [2], М. Вороний зауважує, що має «на цілі уложити та видати [...] русько-український альманах, який би змістом і виглядом бодай почастки міг наблизитись до новітніх течій та напрямків у сучасних літературах європейських» [1]. Тут же автор відозви наголошує на основних вимогах щодо бажаної поетики «модерних» творів: «Усуваючи набік різні засліпані тенденції та вимушені моралі, що раз у раз зводили наших молодих письменників на стежку шаблону і вузької обмеженості, а також уникаючи творів грубо натуралістичних, брутальних, натомість бажалося б творів хоч з маленькою ціною оригінальності, з незалежною свобідною ідеєю, з сучасним змістом; бажалося б творів, де було б хоч трошки філософії, де хоч би клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю неослабною красою, своєю незглибною таємничістю... На естетичний бік творів має бути звернена найбільша увага» [1].

Цілком конкретні програмні вимоги Миколи Вороного, хоча й задекларовані поетом, за твердженням С. Павличко [4, с.106] у «фрозитій, м'якій» і доволі поміркованій формі, спровокували активну дискусію серед українських апологетів народницького стилю та прихильників європейського модерного письма. А ще одним поштовхом до широкого обговорення й осмислення висунутих М. Вороним новітніх естетичних ідеалів та принципу свободи творчості й митця послужили епістолярні звернення поета до численних адресатів, що, за деякими варіаціями, переповідали зміст вищезгаданої «відозви».

Найбільш промовистими у цьому розумінні є листи Миколи Вороного до Михайла Коцюбинського. Так, звертаючись до свого давнього приятеля у посланні від 13 серпня 1901 року, Вороний пише: «Ми задумали [...] видати український альманах. Найбільшу увагу масмо звернути на естетичний (тут і далі в тексті виділення авторське. – С.О.) бік видання і усуваючи на бік моралізаторські і взагалі тенденційні заміри, обрали собі провідною зорею єдине – чисту штуку! Художня виробленість форми і хоч трошки оригінальний зміст – се наші головні жадання. Бажалося б

уникати творів грубо-реалістичного напрямку [...], а натомість були б раді творам з легким філософічним повоем (пантеїстичним, метафізичним). В самій прозі бажалося б лірики більше» [3, с. 166].

У листах до цього ж адресата Миколи Вороного відбивається і ціла низка дискусій (серед інших – і з С. Єфремовим та І. Франком), що знялись в українських літературних колах після опублікування в «Літературно-науковому віснику» його відкритої «відозви», а згодом і виходу у світ задуманого збірника під назвою «З-над хмар і з долин», де було надруковано акварель М. Коцюбинського «На камені».

Зокрема, у посланні від 28-29 жовтня 1901 року М. Вороний із відвертим жалем вимовляє М. Коцюбинському: «З Вашого листа я добачив якусь непевність чи сумнів щодо напрямку мого альманаха. Може й Ви, як д. Єфремов, підозріваєте, що я хочу запровадити якусь «декадентщину» (виділення в тексті авторське. – С.О.)» [3, с.169]. У цьому ж посланні до М. Коцюбинського ледь помітною тінню майнула і згадка М. Вороного про нещодавню і, певне, відчутно болісну для поета ідейну суперечку з його давнім другом – Іваном Франком, що лишилась зафіксованою лише у посвяті «Миколі Вороному» (1900), згодом долученій Франком у якості вступу до своєї поеми-легенди «Лісова ідилія» (1903).

Отож, у вищезгаданому листі М. Вороний, вкотре формулюючи Коцюбинському власне творче кредо, наприкінці кидає недвозначну і доволі суб'єктивну оціночну репліку щодо індивідуального стилю І. Франка: «Тенденційності в поетичній творчості не признаю (се вже буде фабрикація на марку), а ідейність (теж саме зміст) мусить бути, бо се ж душа твору. Формою надзвичайно дорожу, бо одно діло – псалом співати, друге діло – на волів гукати. Реалізм вважаю складовою частиною штуки, а неї цілістю. Грубого реалізму в поезії цілком не визнаю (Терпіти не можу «Тюремних сонетів» Франка, але захокуюсь в його «Зів'ялім листі»). Всіх сих поглядів хотів би додержати й в альманаху» [3, с.170].

Саме у площині цих міркувань дозволимо собі припущення щодо того, чи таким уже випадковим є асоціативне співзвуччя назви збірки І. Франка «З вершин і низин», до якої, власне, і належить критикований М. Вороним поетичний цикл «Тюремні сонети», та назви його власного альманаху «З-над хмар і з долин». Проте ширші розмисли стосовно цього питання, зокрема й у світлі відомої поетичної відповіді М. Вороного «Іванові Франкові» на його «посланні», потребують окремих додаткових студій.

Список використаних джерел:

1. Вороний М. «Український альманах» / М. Вороний // Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – К. : Наукова думка, 1996. – С. 472.
2. Єфремов С. В поісках нової красоти / С. Єфремов // Літературно-критичні статті. – К. : Дніпро, 1993. – С. 48-121.
3. Листи до Михайла Коцюбинського. Т. І.: Айхельбергер – Гнатюк / [упор. та ком. В. Мазного]. – К. : Українські пропілеї, 2002. – 368 с.
4. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 664 с.
5. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 35. – С. 91-112.

The study attempts to trace the formation of literary and aesthetic views of Mykola Voronyi in the context of literary discussions in the Ukrainian literature of the late nineteenth and early twentieth centuries. The author focuses on the active position of the writer in a controversial competition on artistic perception and assimilation of the aesthetic program of modernism in the Ukrainian literary terrain. Traces the creative confrontation of Mykola Voronyi as an apologist for modernist aesthetics with representatives of the traditional critical school in Ukrainian writing.

Key words: literary discussion, traditional school of Ukrainian writing, aesthetics of early modernism, artistic credo.

Отримано: 21.11.2017

ГІБРИДНА ВІЙНА І КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНИХ ЗМІ

У статті мова йде про особливості сучасних гібридних війн і ролі медіа у припиненні / ескалації конфліктної ситуації. Окрім того, звертається увага на форми індивідуального захисту.

Ключові слова: війна, гібридна війна, дифузійна війна, медіа.

Сучасні світові політичні тенденції, формування держав-брендів, реформатування кордонів свідчать про те, що на сьогодні сформувалася, викристалізувалася і апробується кардинально нова стратегія захоплення держав і переділу територій, яка поєднує в собі риси традиційної війни, війни «малої» і кібервійни (на рівні інформаційного простору, свідомості й комп'ютерної техніки). Не зважаючи на те, що перші розробки стратегії ведення кардинально нових війн впроваджувалися ще в СРСР (50-60-ті рр. XX століття), на сьогодні немає комплексної праці, в котрій би не лише аналізувалися сучасні інформаційні процеси (та їх вплив на формування геополітичної картини світу), а також була би розроблена стратегія протидії інформаційним вкидам, що обумовлює актуальність і своєчасність обраної теми дослідження.

Мета статті – вивчення особливостей ведення гібридної війни, а також накреслення основних стратегій протидії інформаційним вкидам, які формують основні напрямки ведення гібридної війни в сучасних інформаційно-технологічних умовах.

На сьогодні не існує чіткого повноцінного визначення поняття «гібридна війна», як не існує чітких правил стратегії й тактики ведення таких воєн. Визначення формулюються уже по факту аналізу конкретного явища. Щоправда, говорити про те, що гібридна війна – це пріоритет виключно XXI століття, важко, оскільки в основі її стратегії лежить традиційна ленінська теза про те, що для перемоги необхідно будь-яку проблему перетворити на політичну.

Загальноприйнятим і найбільш популярним на сьогодні є таке визначення гібридної війни: «Гібридна війна (англ. «Hybrid Warfare») – це військова стратегія, яка об'єднує звичайну війну, малу війну й кібервійну» [6].

Серед основних загроз гібридної війни Нейтан Фраєр (Центр стратегічних і міжнародних досліджень) називає традиційні, нестандартні, катастрофічний тероризм, підривні. Саме вони стають тими руйнівними факторами, які здатні формувати і змінювати поведінку людей.

Полковник ВС США Джек МакКуен у гібридній війні визначає такі поля бою: населення конфліктної зони, населення тилової зони, міжнародне товариство.

Одним із найвидатніших стратегів ведення гібридної війни вважають начальника Генштабу ВС РФ, генерала армії «Валерія Герасімова», публікації якого були перекладені англійською і німецькою мовами і активно вивчалися американськими і європейськими дослідниками. Однією із найбільш відомих є стаття «Цінність науки в передбаченні», де він зазначає: «У XXI столітті простежується тенденція стирання відмінностей між станом війни і миру. Війни вже не оголошуються, а, розпочавшись, ідуть вже за звичним нам шаблоном. Зростає роль невійськових способів в досягненні політичних і стратегічних цілей, які в низці випадків, за своєю ефективністю, значно перевершили силу зброї. Акцент використовуваних методів протиборства зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення» [3].

Не зважаючи на те, що гібридні війни стали пріоритетом XXI століття, розробляти ще в СРСР.

Одним із ідеологів гібридної війни вважається Є.Е. Месснер, який у працях «Мятеж – ім'я третьої світової» і «Всесвітня мятежевійна» вказував на неминучу появу чотиривимірного поля бою: «У майбутній війні воювати будуть не на лінії розмежування, а на всій поверхні території обох супротивників, тому що позаду збройного фронту виникнуть фронти політичний, соціальний, економічний; воювати будуть не на двовимірній поверхні, як у давнину, не у тривимірному просторі, як було з моменту народження

військової авіації, а в чотиривимірному, де психіка воюючих народів є четвертим виміром» [3].

Ще одним ідеологом гібридної війни називають Г.С. Іссерсона (праці «Еволюція оперативного мистецтва», «Основи глибоких операцій»). Іссерсон зазначав: «Війна взагалі не оголошується. Вона просто починається... Мобілізація та зосередження починаються не до періоду після настання стану війни... а непомітно, поступово проводяться задовою до цього. Зрозуміло, повністю приховати це неможливо. У тих чи інших розмірах про зосередження стає відомим. Однак від загрози війни до вступу у війну завжди залишається ще крок. Він породжує сумнів, чи готується насправді військовий виступ чи це тільки погроза. І поки одна сторона сумнівається, інша... продовжує зосередження, поки, нарешті, на кордоні не виявляється розгорнутої величезна озброєна сила» [3].

Сутність гібридної війни полягає у тому, щоб «одна домінуюча група управління (альфа-група) підкорила і створила необхідні та достатні умови для підкорення іншої соціальної групи (соціальної системи, громадянського підкорення іншої соціальної групи). Це не передбачає встановлення повного і тотального контролю на суверенітетом і територією, але супроводжується капітуляцією збройних сил» [2].

Таким чином, можемо говорити про існування такої схеми ведення інформаційної війни, де базовими будуть такі компоненти: влада, ЗМІ, соціальні мережі, мирне населення, військові формування (державні регулярні війська і приватні охоронні структури).

Відповідно основними характеристиками гібридної війни є: «агресія без офіційного оголошення війни; приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті; широке використання нерегулярних збройних формувань (в т. ч. під прикриттям мирного населення); нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягненими домовленостями; взаємні заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження зв'язків між двома країнами); широка пропаганда та контрпропаганда з застосуванням «брудних» інформаційних технологій; протистояння у кібернетичному просторі» [4].

Гібридна (нова) війна має такі етапи ведення:

- Підготовчий етап (зміцнення системи влади в країні-агресорі; ідеологічна обробка власного населення; захоплення інформаційного простору країни-суперника; руйнація державної влади в країні-суперникові; внесення розколу в країні-супротивникові; підірвання довіри населення до влади; дискредитація внутрішньої і зовнішньої політики). Цей етап може тривати декілька років.
- Активний етап (прихована агресія проти країни-супротивника; створення незаконних збройних формувань, провокування внутрішнього конфлікту через економічні, політичні і культурні фактори; призначення лідерів акцій протесту із довірених осіб; захоплення урядових будівель і важливих стратегічних об'єктів; введення регулярних збройних сил з миротвочою метою чи з метою захисту власного етнічного населення; проведення інформаційних кампаній з підтримки лідерів повстань). Тривалість цього етапу – до одного року.
- Заключний етап (всебічна підтримка новій владі; допомога у проведенні референдумів; легалізація самопроголошених державних утворень; створення умов для забезпечення військової присутності агресора).

Насправді, ведення збройних операцій в такій війні – річ другорядна. Вона слугує тим фактором, який не дає конфліктові вичерпатися.

У гібридній війні, найліпший захист – це інформаційне випередження. В першу чергу, мова йде про існування

соціально відповідальних ЗМІ, які передбачають можливі наслідки своєї сенсаційної рейтингової публікації. На сьогодні, на жаль, таких ЗМІ в Україні мало. Ситуацію погіршує Інтернет (зокрема, його «пострадянський» сегмент), де мова йде не про об'єктивність повідомлення, а про клікабельність заголовку. Окрім того, на сьогодні все ще немає чітко сформованої програми національного розвитку (в тому числі й в ідеологічному плані): стрибки від героїзації одних і дегероїзації інших заплутують населення, змушуючи його самостійно визначати для себе орієнтири (падіння одних ідеалів провокує заміщення їх іншими, як правило, тими, що лежать близько і не змушують аналізувати).

Разом з тим, для формування стійкості населення до інформаційних викидів необхідно на рівні загальноосвітніх шкіл впроваджувати заняття з медіаграмотності, де вчити відрізняти факти від коментарів, об'єктивний аналіз від оціночних суджень.

На сьогодні в контексті гібридної війни виникає (в межах України) поняття «гібридного миру», який є компромісним рішенням, котре б влаштувало більшу частину населення України. При цьому конфлікт на частині територій України залишається замороженим. До постулатів гібридного миру включають: демонстрацію єдності в досягненні поставлених цілей; демонстрацію переконаності і дієве доведення незворотності європейського вибору; Україна – незалежна самостійна держава; українська нація – автохтонна, політична, інформаційна та безпекова європейська нація, яка самостійно, свідомо та цілеспрямовано, навіть під загрозою війни та знищення державності через власне усвідомлене рішення, здійснила європейський вибір, визнала європейські цінності складовою

аксіологічного виміру української національної ідентичності; Україна – суб'єкт геополітики.

Список використаних джерел:

1. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс] / В.П. Горбулін. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/3-1435911076.pdf>.
2. Курбан О. Сучасна гібридна війна: нові форми гібридної агресії [Електронний ресурс] / О. Курбан. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viyna-ta-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>.
3. Плеханов И. Как росла тень гибридной войны [Електронний ресурс] / И. Плеханов. – Режим доступу: <https://ria.ru/analytics/20170628/1497445931.html>.
4. Стратегія і тактика гібридних війн в контексті військової агресії Росії проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war>.
5. Три прийоми інформаційного самозахисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/analytic>.
6. Чекаленко Л. Поняття «гібридна війна» / Л.Чекаленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/4615>.

The article deals with the peculiarities of modern hybrid war and with the role of media in escalation and de-escalation of conflict. Besides, the author pays attention on the forms and method of individual safe under the condition of hybrid war.

Key words: war, hybrid war, diffusion war, media.

Отримано: 21.11.2017

УДК 811.161.2'373

І. А. Федькова, кандидат філологічних наук

СИНОНІМІЧНИЙ РЯД ІЗ ДОМІНАНТОЮ «ТАНЦЮВАТИ» В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті виокремлено синонімічний ряд із домінантою «танцювати», описано його складники, особливості функціонування та сполучуваності окремих його компонентів.

Ключові слова: синоніми, синонімічний ряд, хореографічна лексика, домінанта.

У сучасному українському мовознавстві синонімами є «слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (із можливими відмінностями в стилістичних і граматичних характеристиках та в сполучуваності)» [5, с.585]. Синоніми групуються в синонімічні ряди. Стрижневим членом ряду є його домінанта – слово, найуживаніше серед інших, що найточніше і найповніше виражає значення всього ряду [5, с.586]. Домінанти синонімічних рядів є нормативними, стилістично нейтральними і часто вживаними лексичними одиницями, які формують семантичну основу лексичної системи.

У лексичній системі української мови вагому частину складає хореографічна лексика, тобто лексика, пов'язана з танцем (назви танців, рухів, процесів, учасників тощо). У пропонованій розвідці зупинимось на дієсловах на позначення процесу «танцювання» в сучасній українській мові, виокремимо синонімічний ряд з домінантою «танцювати», що окреслюємо як **мету** нашого дослідження.

Синонімічне багатство рідної мови було неодноразовим предметом наукових досліджень мовознавців. Зібрано й укладено низку словників синонімів (див. список використаних джерел).

Саме словники є основними джерелами нашого дослідження. Оскільки жоден з опрацьованих не подає вичерпного переліку синонімів до слова «танцювати», ставимо собі завдання контамінувати матеріал та утворити якомога вичерпний словниковий ряд.

У словнику Б.Д. Грінченка зафіксована велика кількість дієслів на позначення процесу «танцювання» та наведені приклади: *заводити* (Товариш мій давній заводить з

нею танець) [3, т.2, с.20], *засівати* (у значенні *затанцювати*) (Потім горлиці досіяв Гарасим Калина) [3, т.2, с.95], *затанцювати* [3, т.2, с.104]. Дієслово *затанцювати* має декілька значень: «1) затанцювати, 2) заробити танцями, 3) загнушиться, осилить при помоститанцевь (горе, печаль и пр.)»; *затанцюватися* – «увлечься танцями» (Катрядо владу не затанцюється, не розсердиться до сварки) [3, т.2, с.104]; *натанцювати* [3, т.2, с.526], *перетанцювати* – «1) протанцювати, окончить танцювать; 2) протанцювать больше кого» [3, т.3, с.140], *перетанцюватися* «устать, утомиться от танцевь» [3, т.3, с.140], *перейти* (*перейти танець*) – «протанцювать» [3, т.3, с.143], *підтанцювати* [3, т.3, с.183], *поперетанцювати* – «то же, что и протанцевать, только во множ.» [3, т.3, с.326], *потанцювати* [3, т.3, с.375], *пританцювати* [3, т.3, с.443], *протанцювати* [3, т.3, с.484], *справляти танці* [3, т.4, с.187], *стругати* – «танцювать» (Після сих другі стругали гусаря...) [3, т.4, с.219], *танцювати* [3, т.4, с.246], *ударити ногами гопака* – «пуститися в танець» [3, т.4, с.318], *фуруцювати* [3, т.4, с.380] тощо.

Практичний словник синонімів (автор – С. Караванський) подає такі синоніми: *танцювати, витанцювати, гопака віддирати, гопцювати, шкварити, утинати, тяти, вибівати, садити*; образно *давати лиха закаблукам, (в балеті) виступати* [1, с.407].

Крім того, в опрацьованих джерелах зафіксовані такі синонімічні ряди:

- *танцювати* (виконувати танець), *гарцювати розм., гопцювати розм., гопкати розм., гопати розм., скакати розм., стрибати розм., гацати розм., чесати розм., кресати розм., садити розм., шкварити розм., витинати розм., утинати розм., тяти розм., віддирати розм.* (із запалом, швидко), *витанцювати розм.* (із запалом,

лом, або довго), *викаблучувати* розм. (б'ючи підборами), *вибивати* розм. (притупуючи), *протанцювувати* розм. (певну відстань, якийсь час) [4, с.726-727];

- *танцювати, витанцювувати, садити* розм., *віддирати* розм., *гопцювати* розм., *вистрибувати* розм., *гарцювати* (діал.) [2, с.237] тощо.

Отже, можемо сформувати синонімічний ряд з доміною «танцювати» – *вибивати, вигецувати, викаблучувати, вистрибувати, виступати, витанцювувати, витинати, витрясати, витупцювати, віддирати, відтанцювати, водити (вести, повести) таночок, вальсувати, гарцювати, гацати, гопати, гопкати, гопцювати, давати лиха закаблукам, дріботіти, заводити, задріботіти, задробити, засіва-ти, закружляти, застрибати, затанцювати, затанцюватися, затанчити, іти в танець (танок), кресати, крутитися, попере-танцювувати, попливити, поплисти, поплинути, потанцювати, пританцювувати, протанцювувати, різати, розтанцюватися, садити, скакати, справляти танці, стри-бати, стругати, притупувати, притупцювувати, тупцю-вати, тупцяти, тяти, ударяти (вдаряти), утинати, фокс-тротувати, фурцювати, ходити, чесати, шкварити* тощо.

Виокремлений ряд нараховує 59 одиниць, що свідчить про надзвичайне поширення хореографічної лексики серед носіїв мови, а також про величезне багатство української мови. Як бачимо, він містить одиниці різних лексичних рівнів, стилістичного навантаження, частотності та сполучуваності. Більшість його компонентів є розмовного, просторічного характеру, що зумовлено специфікою поши-

рення танцювальної культури серед усіх верств населення. Крім того, певні одиниці мають додаткові конотації, як от: «танцювати з запалом», «захопитися танцями», «виконувати певний танець» тощо. Детальніше дослідження й аналіз окреслених аспектів і є перспективними, а також перспективним буде дослідження наріч української мови на предмет описаної лексики.

Список використаних джерел:

1. Практичний словник синонімів української мови / упоряд. С. Караванський. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
2. Російсько-український словник синонімів / Н.П. Башнякова, Г.П. Вишнева, Н.Н. Пилинський и др. ; под ред. Н.Н. Пилинського. – К. : Освіта, 1995. – 265 с.
3. Словарь української мови / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4 т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 1. – 309 с.; Т. 2. – 574 с.; Т. 3. – 506 с.; Т. 4. – 563 с.
4. Словник синонімів української мови : у 2-х томах. – К. : Наукова думка, 2006.
5. Українська мова: енциклопедія. – К. : Вид-во Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. – 833 с.

The article outlines a synonym row with the dominant «to dance», describes its components, features of the functioning and compatibility of its individual components.

Key words: synonyms, synonym row, choreographic vocabulary, dominant.

Отримано: 21.11.2017

УДК 378.016:53(477.43):001.8

Р. М. Білик, кандидат педагогічних наук

ДОСЯГНЕННЯ НАУКОВИХ АНАЛІТИКІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена відображенню досягнень науковців-методистів кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі у відкритій Європейсько-Азіатській та національній першостях з наукової аналітики в галузі педагогічних наук.

Ключові слова: Європейсько-Азіатської першості, національна першості, педагогічні науки, наукова аналітика.

Колектив кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – унікальне науково-педагогічне об'єднання. Це обумовлено декількома основними чинниками: практично усі науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти та лаборанти є випускниками фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; їх об'єднує одна наукова школа (з 1993 року науковий керівник П.С. Атаманчук) «Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності»; весь корпус науково-педагогічних працівників кафедри входить до складу виконавців держбюджетної теми «Теорія управління процесами формування компетентнісних і світоглядних якостей майбутнього учителя фізико-технологічного профілю». Тематика дипломних робіт спеціаліста, магістра, кандидатських і докторських дисертацій спрямована на реалізацію спільної концептуальної лінії наукової і педагогічної діяльності колективу кафедри, орієнтованої на реалізацію інноваційних та інтерактивних технологій професійного та світоглядного становлення майбутніх фахівців. Осмислення наукового доробку колективу, спонукало до здійснення рішучого руху у світовий науковий простір як специфічного засобу встановлення актуальності та ефективності розроблених проєктів. Сьогодні кафедра співпрацює з науковцями та науковими центрами США, Великої Британії, Німеччини, Словаччини, Болгарії, Чехії, Угорщини, Молдови тощо.

Упродовж 6-ти років команда науковців кафедри (Мендерський В.В., Ніколаєв О.М., Білик Р.М., Кух А.М., Семерня О.М. та ін.) на чолі з доктором педагогічних наук, професором Атаманчуком П.С. беруть участь у відкритій Європейсько-Азіатській та національній першостях з наукової аналітики в галузі педагогічних наук [1].

За період участі у проєкті (вересень 2012 – грудень 2017) авторський колектив прийняв участь у 15 етапах проєкту (<http://gisap.eu/tu/user/1943>), в ході роботи яких науковці кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі представляли Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, напрями науково-дослідної роботи яких присвячені методологічним аспектам формування фахових компетентностей майбутнього фахівця фізики, які пройшли апробацію як на Європейсько-Азіатському так і національному рівнях.

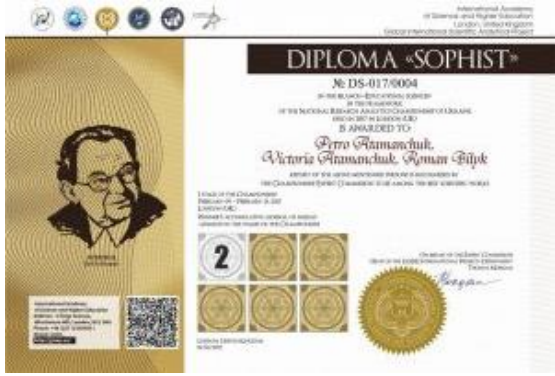
Зазначені події проходили під британською юрисдикцією в заочно-інтерактивній формі на базі ресурсу <http://gisap.eu/>. Організаторами заходів виступили науково-дослідні, благодійні та громадські організації з різних країн світу. Оцінку якості, авторської оригінальності та інноваційності досліджень здійснювали авторитетні міжнародні експерти.

Експертна рада Міжнародної Академії наук вищої освіти (Великобританія, м. Лондон) традиційно щороку підводить підсумки Європейсько-Азіатської та національної першостей, так:

15 лютого 2017 року завершився I етап першості з наукової аналітики з педагогічних і психологічних наук, а також СХХХVIII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми виховання і навчання в контексті сучасних умов об'єктивного удосконалення процесів соціальної адаптації особистості». Заходи були присвячені пам'яті видатного психолога, соціолога, філософа, одного із засновників теорій фрейдомарксизму і неофрейдизму Еріха Фромма і мають статус його «Меморіалу». Зазначені події пройшли під британською юрисдикцією в заочно-інтерактивній формі на базі ресурсу <http://gisap.eu/> [2].

В рамках першості з наукової аналітики призерами стали науковці нашого університету – Петро Атаманчук, Вікторія Атаманчук і Роман Білик з доповіддю «Важливі передумови компетентнісного становлення майбутнього педагога» (<http://gisap.eu/ru/node/118574>), які відзначені 2 срібними, 1 бронзовою медалями і грантовою підтримкою для подальших наукових досліджень.

За підсумками заходів у видавництві МАНВО було видано збірник наукових праць (ISBN978-1-911354-11-6), а кращі дослідження учасників першості з наукової аналітики також будуть опубліковані в журналі «Psychological Sciences» (ISSN 2054-6505 (Print), ISSN 2054-6513 (Online)) та «GISAP: Educational Sciences» (ISSN 2053-6429 (Print), ISSN 2053-6437 (Online)).

29 червня 2017 року завершився II етап Європейсько-Азіатської першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (Лондон, Велика Британія) / CXLV Міжнародна науково-практична конференція «Питання формування адекватних критеріїв оцінки знань і дій особистості на різних етапах її життєдіяльності». Заходи були присвячені пам'яті видатного німецького педагога-новатора, теоретика дошкільного виховання Фрідріха Вільгельма Августа Фребеля і має статус його «Меморіалу» [3].

За результатами II етапу першості команду науковців фізико-математичного факультету (професори – Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., доценти – Ніколаєв О.М., Білик Р.М.) з науковим проектом «Важний аспект формування методическої компетентності майбутнього учителя фізики», відзначено 2 срібними медалями і грантовою підтримкою для подальших наукових досліджень.

Завдяки зусиллям авторського колективу викладачів кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у 2017 році декілька разів поспіль посідав **I місце як в Національній так і Європейсько-Азіатській першостях.**

В національній першості

№	COUNTRY	EDUCATIONAL, SCIENTIFIC-INDUSTRIAL INSTITUTION	FINAL COEFFICIENT	RATING PLACE
1.	UKRAINE	KAMYANETS-PODOLSKYI NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER I. OGIENKO	13.9	1
2.	UKRAINE	KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE	13.0	2
3.	UKRAINE	CHERNIYV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER G.S.SHOVCHENKO	8.0	3
4.	UKRAINE	CHERKASSY REGIONAL INSTITUTE OF PEDAGOGICAL EMPLOYEES POSTGRADUATE EDUCATION	7.8	4
5.	UKRAINE	SUMY STATE UNIVERSITY	6.6	5

Європейсько-Азіатській першості

■ USHER ranking 2017 — Educational sciences
 ■ January - March
 ■ April - June

№	COUNTRY	EDUCATIONAL, SCIENTIFIC-INDUSTRIAL INSTITUTION	FINAL COEFFICIENT	RATING PLACE
1.	UKRAINE	KAMYANETS-PODOLSKYI NATIONAL UNIVERSITY NAMED AFTER I. OGIENKO	13.9	1
2.	UKRAINE	KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE	13.0	2
3.	UKRAINE	KHARKIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER G.S.SHOVCHENKO	8.0	3
4.	RUSSIA	NOVOSIBIRSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY	8.8	4
5.	UKRAINE	CHERKASSY REGIONAL INSTITUTE OF PEDAGOGICAL EMPLOYEES POSTGRADUATE EDUCATION	7.8	5
6.	UKRAINE	SUMY STATE UNIVERSITY	6.6	6

Загалом концептуальний напрям науково-дослідної роботи кафедри полягає в тому, що вперше (у вітчизняній і світовій практиці аналоги відсутні) впроваджено у навчальному процесі цілісну зорієнтованість наукових, методичних і навчальних творів, об'єднаних інноваційною концепцією формування прогнозованих професійних компетентностей та світогляду майбутнього учителя фізики, яка вибудована на принципах бінарності навчальних програм та об'єктивного контролю у процедурах навчання суб'єкта.

Впровадження колективних інноваційних теоретичних і практичних напрацювань наукової школи присвячені методиці і техніці управління процесом формування дієвого авторського педагогічного кредо (прогнозованих професійних компетентностей та світогляду) майбутнього учителя фізики. Кафедра здійснює всі види навчальної (лекційні, лабораторні роботи, семінарські та практичні заняття, самостійна робота), науково-дослідницької (індивідуальні творчі завдання, презентації, авторські досліді, наукові розвідки, наукові публікації, створення предметних портфоліо тощо) та фахової (пасивна та активна педагогічні практики, педагогічні спостереження, педагогічний експеримент, кваліфікаційна робота, дисертація тощо) діяльності студента-педагога (науковця) фізичного фаху.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Важные предпосылки компетентностного становления будущего педагога / П.С. Атаманчук, В.П. Атаманчук, Р.М. Білик // «Issues of upbringing and teaching in the context of modern conditions of objective complication of the person's social adaptation processes». Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXVIII International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 9 – February 15, 2017). – London : IASHE, 2017. – P. 11-16.
2. Атаманчук П.С. Важный аспект формирования методической компетентности будущего учителя физики / П.С. Атаманчук, Р.М. Білик, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв // «Issues of formation of proper assessment criteria in relation to knowledge and behaviour of individuals at various stages of their lives». Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXLV International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, June 23 – June 29, 2017). – London : IASHE, 2017. – P. 13-18.
3. Атаманчук П.С. Управленческая поддержка обучения будущих специалистов / П.С. Атаманчук, Р.М. Білик, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв // «Problems of interpersonal relations in conditions of modern requirements to quality of education and the level of professional skills of experts». Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CLII International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, September 21 – September 26, 2017). – London : IASHE, 2017. – P. 9-13.

The article is devoted to the reflection of achievements of methodologists of the department of teaching methodology of physics and disciplines of the technological educational branch in the open European-Asian and national championships on scientific analysis in the field of pedagogical sciences.

Key words: European-Asian championship, national championship, pedagogical sciences, scientific analytics.

Отримано: 12.12.2017

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ МАТЕМАТИКИ

У статті висвітлені методичні поради щодо удосконалення практичних навичок студентів під час розв'язування сюжетних задач.

Ключові слова: сюжетна задача, елементарна математика, студенти математичних спеціальностей.

Постановка проблеми. Тенденція зниження інтересу студентів математичних спеціальностей до розв'язування сюжетних задач ставить перед викладачем серйозні проблеми. Це явище насамперед пов'язане не так із відсутністю бажання розв'язувати поставлені задачі, як із невмінням складати їх математичні моделі, аналізувати та інтерпретувати одержані результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні ідеї, пов'язані з роллю і місцем задач, прикладною спрямованістю курсу математики, математичним моделюванням як методом пізнання, способами розв'язування, викладені в роботах П.Т. Апанасова, М.М. Ашурова, М.П. Балка, Г.П. Бевза, М.І. Бурди, М.І. Жалдака, М.Я. Ігнатенка, Ю.М. Колягіна, Т.В. Крилової, Г.О. Михаліна, А.Д. Мишкіса, Л.Л. Панченко, М.В. Працьовитого, З.І. Слєпкань, М.О. Терешина, В.О. Швеця, М.І. Шкіля.

Мета статті: висвітлити методичні засади, спрямовані на підвищення пізнавальної активності студентів-математиків під час розв'язування сюжетних задач на практичних заняттях з елементарної математики.

Виклад основного матеріалу. Відзначаючи високу теоретичну і практичну значущість робіт з даної проблеми, слід відмітити низький рівень математичної підготовки та сформованості вмінь розв'язувати сюжетні задачі у студентів математичних спеціальностей.

Проблема, розглянута нами у цій статті, є наслідком недостатньої уваги у шкільному курсі математики найпростішим методам, прийомам складання математичної моделі, аналізу та інтерпретації одержаних результатів.

Сюжетні задачі – це задачі, на пошук способу розв'язування яких має суттєвий вплив їх фабула (задачі на купівлю, виконання роботи, різні види руху тощо) [1, с.9].

Уміння розв'язувати сюжетну задачу є показником навченості й науковості, здатності до самостійної навчальної діяльності.

Активізації пізнавальної діяльності студентів під час розв'язування текстової задачі сприятимуть знання:

- типів завдань;
- етапів розв'язування задачі;
- методів (способів) розв'язування;
- обґрунтування вибору способу розв'язування на підставі аналізу тексту задачі;
- володіння предметними знаннями: поняттями, визначеннями термінів, правилами, формулами, логічними прийомами й операціями.

Пристаюючи до розв'язування сюжетних задач складанням рівнянь, варто разом із студентами пригадати певні орієнтири, необхідні для ефективного пошуку рівняння:

- *для розв'язування простіших задач:* 1) за основне невідоме, як правило, зручніше вибирати меншу з шуканих величин; 2) вибрана невідома величина не обов'язково має збігатися з величиною, що потрібно знайти; 3) невідомі потрібно обирати так, щоб через них було легко записати умову задачі;
- *для розв'язування складніших задач:* 1) з'ясувати, виходячи зі змісту задачі, значення яких величин можна прирівняти; 2) вибрати невідому і позначити її бук-

вою x ; 3) виразити через x значення величин, які прирівнюватимуться; 4) скласти рівняння.

Важливим під час розв'язування студентами сюжетних задач є засвоєння ними певних рекомендацій, яких слід дотримуватись, розв'язуючи певні типи задач, наприклад на рух, сумісну роботу, сплави і суміші тощо.

У разі розв'язування задач на зустрічний рух, коли потрібно визначити час, через який об'єкти зустрінуться, слід додати їхні швидкості та поділити відстань між пунктами, із яких почався рух, на сумарну швидкість.

У задачах на рух, в яких об'єкти рухаються від одного пункту і в одному напрямку, та потрібно визначити відстань між об'єктами через певний час, раціональнішим є спосіб розв'язування, за якого знаходять різницю між швидкостями об'єктів і множать її на заданий час.

У задачах на спільну роботу орієнтиром для розв'язування є вказівка щодо прийняття всієї роботи за одиницю і вираження частки всієї роботи, яку виконують окремі особи чи механізми за одиницю часу, або частки роботи, яку вони виконують разом.

Щоб підвищити якість навчання студентів під час розв'язування сюжетних задач, слід збільшити дієвість їх знань, поглибити практичні уміння і навички.

Варто запропонувати студентам у ролі «розминки» скласти задачі, що розв'язуються за допомогою пропорцій. Адже із задачами, розв'язування яких зводиться до складання пропорцій, ми зустрічаємося дуже часто і не тільки в математиці. У задачах на відношення чи пропорцію явно чи неявно ставиться питання про пропорційність величин. На застосування пропорції розв'язуються задачі на суміші, сплави, розчини, спільну роботу, витрати зарплати і інші. Головне не тільки в умінні розв'язувати задачі за готовим текстом, але й в умінні відповідати на практичні питання у вигляді задач, у яких відсутні деякі дані. Такі задачі розвивають у студентів логічне мислення, привчають їх користуватися додатковими відомостями.

Корисно також із студентами розглядати вправи творчого характеру. Це, насамперед, перетворення простих задач у складені і навпаки. У цей самий час поряд з розв'язуванням готових задач необхідно розглядати вправи на складання задач, аналогічних розв'язаним, на складання задач за поданим їм розв'язанням, користуючись коротким записом, тощо.

Як свідчить особистий досвід проведення практичних занять з теми «Задачі на складання рівнянь і систем рівнянь», перелічені вище методичні поради сприяють удосконаленню студентами практичних навичок розв'язування сюжетних задач, ефективному перетворенню теоретичних знань у їх дієвість.

Список використаних джерел:

1. Лук'янова С.М. Розв'язування текстових задач арифметичними способами в основній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання математики» / С.М. Лук'янова. – К., 2005. – 22 с.

The article provides methodological tips on improving students practical skills in solving plot problems.

Key words: the plot problem, elementary mathematics, students of mathematical specialties.

Отримано: 12.12.2017

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті висвітлено практичні аспекти удосконалення підготовки студентів фізико-математичного профілю під час вивчення інформатичних дисциплін, зокрема, з навчальної дисципліни «Організація та обробка електронної інформації», на прикладі реалізації завдань професійного спрямування в електронних таблицях MS Excel.

Ключові слова: студенти фізико-математичного профілю, удосконалення підготовки студентів, електронні таблиці MS Excel, завдання професійного спрямування, інформатичні дисципліни.

При підготовці фахівців різних спеціальностей, відповідно до вимог сьогодення, значна увага приділяється практичній підготовці щодо використання інформаційних технологій. Звичайно, використання інформаційних технологій в межах кожного фаху буде мати різне спрямування, але базова практична підготовка потрібна усім без винятку. Особливо це стосується підготовки фахівців фізико-математичного профілю.

Аналіз досліджень та власний досвід практичної роботи показали, що питаннями використання прикладного програмного забезпечення для розв'язування обчислювальних задач прикладного змісту присвячено роботи Я.М. Глинського [1], Ю.О. Дорошенка [2], М.І. Жалдака [3], Ю.О. Жука, С.А. Ракова, С.О. Семерікова [4], І.Л. Семешука, І.О. Теплицького, Ю.С. Рамського та ін. Але залишається завжди актуальним висвітлення практичних аспектів підвищення якості знань з інформатичних дисциплін майбутніх учителів фізико-математичного профілю на прикладі реалізації завдань професійного спрямування в електронних таблицях MS Excel.

Метою статті є висвітлення практичних аспектів удосконалення підготовки студентів фізико-математичного профілю під час вивчення інформатичних дисциплін на прикладі реалізації завдань професійного спрямування в електронних таблицях MS Excel.

У підготовці студентів фізико-математичного профілю навчальна дисципліна «Організація та обробка електронної інформації» є однією з фундаментальних складових. Складнішим для вивчення студентами є розділ «Електронні таблиці». Методичні рекомендації та завдання, зокрема, до кожної лабораторної роботи з навчальної дисципліни «Організація та обробка електронної інформації» розміщено у системі електронного навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Moodle [5].

Практичну складову удосконалення підготовки студентів фізико-математичного профілю під час вивчення інформатичних дисциплін ми реалізуємо на прикладі реалізації завдань професійного спрямування в електронних таблицях MS Excel (під час викладання навчальної дисципліни «Організація та обробка електронної інформації»).

Наприклад, під час вивчення теми «Електронні таблиці. Пакет аналізу. Підбір параметра. Пошук розв'язку (розв'язувач)» ми пропонуємо такі завдання [5]:

Завдання 1. Знайти усі корені рівняння $x^3 - 2,92x^2 + 1,4355x + 0,791136 = 0$. Перевірку отриманих результатів здійснити графічним методом.

Завдання 2. Розв'язати систему рівнянь
$$\begin{cases} y + 2x = 10, \\ 2x - y = 10. \end{cases}$$

Наприклад, для першого завдання студент повинен проаналізувати рівняння, застосувавши базові знання з математики, і зробити висновок: оскільки рівняння третього степеня, то може бути три розв'язки.

Методичні рекомендації до лабораторної роботи містять приклади виконання завдань. Наприклад: «Знайти усі корені рівняння $5x^2 + 4x - 11 = 0$ за допомогою інструменту «Підбір параметру». Перевірку отриманих результатів здійснити графічним методом».

Хід виконання

В комірках **A3:C3** набрати коефіцієнти при іксах.

В комірці **E3** набрати формулу – рівняння, де вказати аргументи через комірки **A3:C3**, а ікси через комірку **D3**.

На вкладці **Дані** в групі команд **Знаряддя даних** у списку **Аналіз «якщо»** вибрати **Підбір параметра...**

	A	B	C	D	E
1	Коефіцієнти			x	Цільова клітинка
2	a	b	c	(змінні значення)	
3	5	4	-11		-11

Рис. 1. Таблиця з даними рівняння

У діалоговому вікні **Підбір параметра** вказати для першого рівняння:

Установити в ячейке: – адресу цільової комірки (комірка з формулою).

Значення: – вказати значення результату (чому дорівнює рівняння).

Изменя значение ячейки: – вказати комірку з іксом.

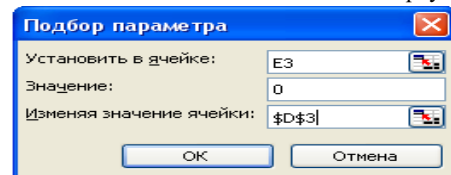

Рис. 2. Діалогове вікно «Підбір параметра»

Натиснути **OK**.

У діалоговому вікні **Результат підбору параметра** повідомляється результат (натиснути **OK**).

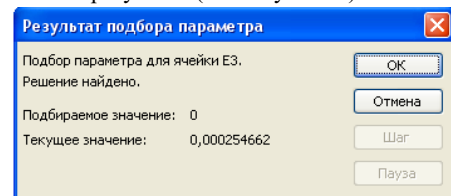

Рис. 3. Діалогове вікно «Результат підбору параметра»

В комірці **E3** встановлюється значення, наближене до нуля; в комірці **D3** з'являється корінь рівняння – шукане значення.

Це один із коренів рівняння: $x_1 = 1,13624572658355$.

	A	B	C	D	E
1	Коефіцієнти			x	Цільова клітинка
2	a	b	c	(змінні значення)	
3	5	4	-11	1,136245727	0,000254662

Рис. 4. Результати виконання «Підбору параметра»

Оскільки рівняння 2-го степеня, то може бути ще один корінь.

Щоб отримати інший корінь (x_2) в клітинку **D3** заново значення, наприклад -2 ; повторивши пункти 3-6, отримаємо значення другого кореня, яке дорівнює $-1,93624220402929$.

Перевіримо отримані результати ($x_1 = 1,1$ та $x_2 = -1,9$ – наближено) графічним методом. Для цього побудуємо графік функції $5x^2 + 4x - 11$ на проміжку від -2 до 2 з кроком $0,2$.

Графік функції перетне вісь Ox у двох точках: $x_1 = 1,1$ та $x_2 = -1,9$.

Отже, отримані результати – вірні.

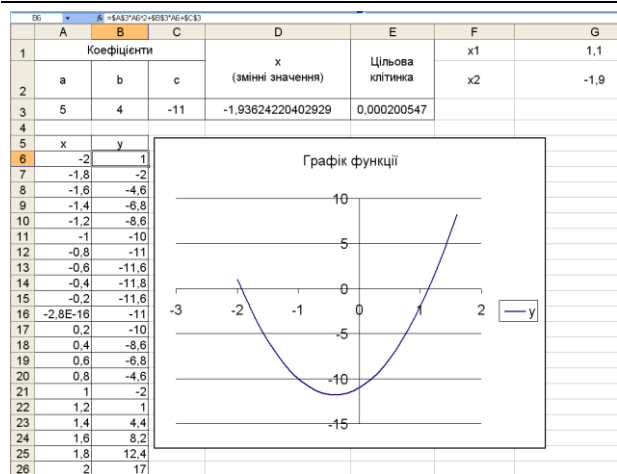

Рис. 5. Графічний розв'язок рівняння

Отже, результати практичної діяльності та багаторічний досвід свідчать про те, що використання завдань професійного спрямування під час вивчення надбудов в електронних таблицях студентами фізико-математичного профілю сприяє удосконаленню підготовки з фаху, а також сприяє поглибленню знань з математики, підвищенню якості інформатичної культури. Оскільки постійно відбуваються зміни в науці, техніці та технологіях, вимагає постійного удосконалення освітній процес, зокрема, практична складова підготовки фахівців щодо використання інформаційних технологій у професійній діяльності, тому залишаються актуальними перспективи подальших досліджень з даної теми.

УДК 378.147:004.588

*В. П. Татауров, асистент,
К. С. Чевська, асистент*

ВИКОРИСТАННЯ MS FORMS В ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто питання контролю якості знань з використанням хмарного сервісу MS Forms від компанії Microsoft. Для організації роботи з студентами приведена інструкція створення опитування і його публікація в мережі.

Ключові слова: контроль знань, хмарні сервіси, MS Forms.

Контроль якості знань – один з важливих засобів підвищення ефективності освітнього процесу. Систематична інформація про стан знань студентів дозволяє викладачу використовувати раціональні способи і засоби навчання, точно і впевнено керувати навчальним процесом, передбачити його логіку, прогнозувати результати засвоєння знань, сформованості умінь і навичок, виявляти морально ціннісні орієнтації особистості студента.

Перевірка знань повинна давати відомості не тільки про правильність чи неправильність кінцевого результату виконаної діяльності, але і про неї саму: чи відповідає форма дій даному етапу засвоєння. Правильно поставлений контроль навчальної діяльності студентів дозволяє викладачеві оцінити отримані ними знання, вміння, навички, вчасно надати необхідну допомогу і домогтися поставлених цілей навчання. Все це в сукупності створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей студентів і активізації їх пізнавальної діяльності. Добре поставлений контроль дозволяє викладачеві не тільки оцінити рівень засвоєння досліджуваного матеріалу, але і побачити свої власні успіхи і промахи.

Продуктивність навчання залежить від кількості, якості, повноти, своєчасності (оперативності), глибини, об'єктивності контролю. Для її повного практичного втілення необхідно чітко окреслити поняття, усвідомити залежності між факторами, які зумовлюють ефективність контролю.

Попередній контроль (орієнтовний, діагностичний) є необхідною передумовою для успішного планування і керівництва навчальний процесом. Він дозволяє визначити початковий (вихідний) рівень знань і умінь студентів, щоб використовувати його як фундамент, орієнтуватися на допустиму складність навчального матеріалу. На підставі даних попереднього контролю, проведеного на початку

Список використаних джерел:

1. Глинський Я.М. Практикум з інформатики : навчальний посібник / Я.М. Глинський. – Львів : Деол, 2010. – 336 с.
2. Дорошенко Ю.О. Технологічне навчання інформатики : навчально-методичний посібник / Ю.О. Дорошенко, Т.В. Тихонова, Г.С. Луньова. – Харків : Вид-во «Ранок», 2011. – 304 с.
3. Жалдак М.І. Математика з комп'ютером : посібник [для вчителів] / М.І. Жалдак, Ю.В. Горошко, Є.Ф. Вінниченко. – К. : РНЦ «ДІНІТ», 2004. – 254 с.
4. Семеріков С.О. Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі : монографія / С.О. Семеріков ; науковий редактор академік АПН України, д. пед. н., проф. М.І. Жалдак. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 340 с.
5. Система електронного навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moodle.kpnu.edu.ua>.

The article describes the practical aspects of improving the training of students of the physical and mathematical profile during the study of computer science disciplines, in particular, from the academic discipline «Organization and processing of electronic information», on the example of realization of the tasks of professional orientation in MS Excel spreadsheets.

Key words: students of physical and mathematical profile, improvement of students' training, MS Excel spreadsheets, tasks of professional direction, informatics disciplines.

Отримано: 12.12.2017

року, викладач вносить корективи в тематичний план, визначає, яким розділам навчальної програми слід приділити більше уваги на заняттях з конкретною групою, намічає шляхи усунення виявлених проблем в знаннях.

Поточний контроль є одним з основних видів перевірки знань, умінь і навичок. Найважливішою функцією поточного контролю є функція зворотного зв'язку. Вона дозволяє викладачеві отримувати відомості про хід процесу засвоєння знань і умінь кожним учнем і становить одне з найважливіших умов успішного перебігу даного процесу. Зворотній зв'язок повинен нести відомості не тільки про правильність чи неправильність кінцевого результату, але і давати можливість здійснювати контроль за ходом процесу, стежити за діями студентів.

Поточний контроль важливий і тому, що дає можливість точно фіксувати допущені помилки, тут же виправляти їх і успішно продовжувати подальше виконання дій. Він дозволяє регулювати процес засвоєння і уникати помилкових відповідей. Без поточного контролю неможливо забезпечити формування намічених пізнавальних дій у всіх студентів.

Проведення поточного контролю – це продовження навчальної діяльності викладача. Поточний контроль є органічною частиною всього навчального процесу, він тісно пов'язаний з викладом, закріпленням, повторенням і застосуванням навчального матеріалу. Поточний контроль здійснюється в усіх організаційних формах навчання. При цьому він може бути особливим структурним елементом організаційної форми навчання і може поєднуватися з самим викладом, закріпленням, повторенням навчального матеріалу. Даний контроль може бути індивідуальним і груповим.

При організації поточного контролю необхідно домогтися свідомого, а не формального, механічного засвоєння

навчального матеріалу. Поточний контроль повинен займати невелику частину навчального заняття, щоб не приводити до поспіху при викладі нового матеріалу і закріплення отриманої інформації.

Не можна допускати великих інтервалів у контролі кожного студента. У цьому випадку студенти перестають регулярно готуватися до занять, а отже, і систематично закріплювати пройдений матеріал.

Періодичний (рубіжний) контроль дозволяє визначити якість вивчення навчального матеріалу за розділами, темами предмета. Такий контроль проводять зазвичай кілька разів на семестр. Прикладом рубіжного контролю можуть служити контрольні, розрахункові, самостійні та лабораторні роботи.

Періодичний контроль дозволяє перевірити міцність засвоєння отриманих знань і набутих умінь, так як він проводиться через тривалий період часу і не по окремим дозам навчального матеріалу. Як вже було сказано, при цьому виді контролю охоплюються значні за обсягом розділи курсу і від студентів потрібна велика самостійна конструктивна діяльність. За допомогою періодичного контролю узагальнюється і засвоюється цілий розділ (тема), виявляються логічні взаємозв'язки з іншими розділами, іншими предметами.

Рубіжний контроль охоплює студентів всієї групи і проводиться у вигляді усного опитування, невеликих письмових, графічних, практичних робіт. Проведення його зазвичай передбачається в робочих програмах викладачів.

Microsoft Forms дозволяє легко і швидко створювати власні опитування, вікторини, тести, форми і т.д. Розробники можуть запрошувати інших користувачів заповнювати форми, використовуючи будь-який веб-браузер, в тому числі, і на мобільних пристроях. Автори форм можуть переглядати результати і дані форм (тобто, результати), а також можуть експортувати результати в Microsoft Excel для додаткового аналізу [1] і направляти посилання для спільної роботи над формами.

Розглянемо, як швидко провести опитування з елементами навчання за допомогою Microsoft Forms. Створення форм можливе безпосередньо з головної сторінки Office365. Вхідом в Office365 зі своїм обліковим записом (ідентифікатором навчального закладу) і на головній (домашній) сторінці Office365 вибираємо Forms.

У розділі «Мої форми» натискаємо на «Нова форма», послідовно вводимо ім'я форми опитування, задаємо для опитування підзаголовки з поясненнями до опитування (необов'язково).

Далі натискаємо кнопку «+ Додати питання». З'являється панель вибору типу питання: «Вибір», «Текст», «Оцінка», «Дата».

Можна переглянути готове опитування за допомогою пункту меню Forms опитування «Попередня версія».

До кожного типу питання пропонується встановлення додаткових параметрів, наприклад, для «Вибір» можна задати «Потрібна відповідь» і зробити відповідь на питання обов'язковим, можна «+Додати варіант». В «Текст» – «Довга відповідь», в «Оцінка» можна задати рівень балів («Рівні») і символ (в прикладі – зірка), спеціальне питання «Дата» передбачає введення відповіді з типом даних дата. Як питання може виступати графічне зображення і відео.

Рис. 1. Схема створення опитування

Перед тим, як опублікувати опитування, його необхідно попередньо переглянути і налаштувати.

Попередня версія дозволяє переглянути зовнішній вигляд опитування як для ПК, так і для мобільного пристрою (Рис.2). При попередньому перегляді буде відображено повідомлення про те, що після відповіді на питання і відповіді форми будуть відображатися ім'я та електронна адреса особи, що відповідає.

Рис. 2. Попередній перегляд зовнішнього вигляду опитування

При натисканні на кнопку «Поділитися» (рис.3) стають доступними наступні можливості.

Вибрати один з двох варіантів відправки і збору відповідей:

- «Може відповісти будь-який користувач з посиланням»;
- «Можуть відповідати тільки користувачі з моєї організації» (обов'язкове введення облікового запису навчального закладу і пароля);
- скопіювати посилання, натиснувши кнопку «Копіювати».
- відправити QR-код посилання (для зчитування на мобільних пристроях);
- отримати код впровадження (наприклад, для використання в Microsoft Sway) [3];
- відправити її листом;
- поділитися як шаблоном (отримати посилання для дублювання);
- отримати доступ (посилання) для спільної роботи.

Форми будуть доступні потім після переходу за посиланням в «Інші форми».

Крім цього в меню «Додаткові параметри» (три точки) в «Параметри» можна встановити.

Хто може заповнювати цю форму:

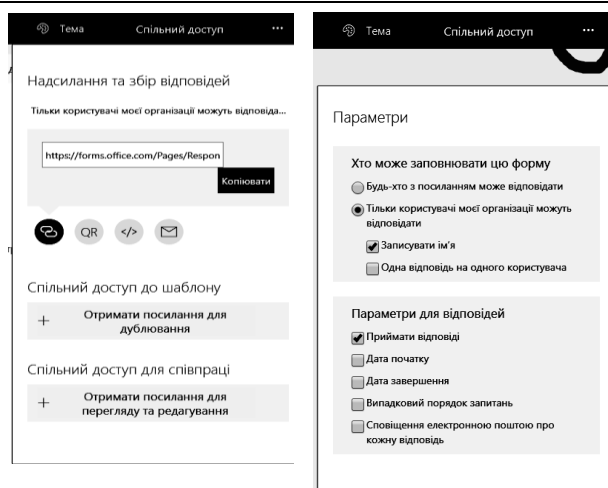
- «Може відповісти будь-який користувач з посиланням»;
- «Можуть тільки користувачі з моєї організації» при цьому будуть активні параметри «Ім'я запису» і «Одна відповідь на людину».

Параметри відповідей:

- приймати відповіді;
- дата початку (обмеження часу доступу до опитування або тесту);
- дата закінчення;
- розташувати питання у випадковому порядку (доцільно використовувати при багаторазовому, наприклад, само-тестуванні).

У розділі «Хто може заповнити цю форму» дана можливість надати доступ тільки користувачам Office365 навчального закладу («Тільки люди з організації») або всім («Будь-хто, у кого є посилання»).

Якщо вибрати «Тільки люди з організації», то необхідно перейти за посиланням «Переглянути всі параметри» і позначити «Способи взаємодії». Можна застосувати дату і час завершення тесту.

Рис. 3. Налаштування параметрів і спільного доступу до опитування

Microsoft Forms також включає функціональні інструменти для аналізу в режимі реального часу, які дозволяють викладачеві отримати зведену інформацію, а також ознайомитись з результатами окремих студентів. Результати тесту можна експортувати в Microsoft Excel для більш докладного аналізу («Відкрити в Excel»).

Список використаних джерел:

1. Андреев В.И. Проблемы педагогического мониторинга качества образования / В.И. Андреев // Известия Российской Академии Наук. – 2001. – С. 37.
2. Беспалько В.П. Мониторинг качества обучения – средство управления образованием / В.П. Беспалько // Мир образования. – 1996. – №2. – С. 31-38.
3. Карпова Г.А. Педагогический потенциал психолого-педагогического мониторинга в образовательном учреждении / Г.А. Карпова, С.Н. Сирина // Психолого-педагогические проблемы социализации личности. – Шадринск : Изд-во Шадринского пединститута, 1997. – С. 197-201.
4. Звонников В.И. Современные средства оценивания результатов обучения : учеб. пособие / В.И. Звонников, М.Б. Чельшкова. – М. : Издательский центр Академия, 2007. – 224 с
5. Семенова Л.А. Мониторинг образовательного процесса / Л.А. Семенова. – Изд. дом: LapLambert, Саарбрюккен, 2012. – 146 с.

The article examined the issue of knowledge quality control using Microsoft Forms cloud service. For the organization of work with students, instructions are given for creating a survey and publishing it on the network.

Key words: knowledge control, cloud services, Microsoft Forms.

Отримано: 12.12.2017

УДК 796.012.1-053.6.613.96

В. Л. Авінов, викладач

ГЕНЕТИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ РУХОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ХЛОПЧИКІВ-ПІДЛІТКІВ 11-14 РОКІВ

У статті проведений аналіз літературних джерел, який дозволив визначити коло вихідних положень нашого дослідження. Розглядаючи основні вікові особливості розвитку рухових можливостей хлопчиків 11-14 років, слід зазначити, що існують певні відмінності між показниками хлопчиків 11-12 років і 13-14 років, що пояснюється наближенням до періоду статевого дозрівання, та не відповідністю окремих дітей паспортного віку біологічному. Хлопчики 11-12 років належать до передпубертатного періоду, котрий характеризують як відносно «спокійний» віковий період у той час, як хлопці 13-14 років характеризуються ознаками пубертатного періоду, наближенням до «бурхливого» підліткового періоду.

Ключові слова: інтереси, схильності, здібності, темперамент, характер, можливості.

Постановка проблеми. Віковий період 11-14 років охоплює чотири вікові групи, кожна з яких характеризується різними анатомо-фізіологічними, психологічними та віковими можливостями. Крім того, хлопчики цього віку належать як до передпубертатного, так і до пубертатного періоду статевого дозрівання.

Тому вчитель фізичної культури зобов'язаний – своєчасно визначити індивідуальні можливості учнів та забезпечити цілеспрямований вплив на їх розвиток.

Актуальність статті полягає в тому що розв'язати означену проблему можна лише за допомогою ефективної, науково-обґрунтованої системи оцінки рухових можливостей хлопчиків у передпубертатному і пубертатному періодах.

Мета дослідження полягає у виявленні наскільки є важливими зміни у показниках в передпубертатному і пубертатному періодах і своєчасно визначити індивідуальні можливості дітей та забезпечити цілеспрямований вплив на їх розвиток, щоби учні могли реалізувати свої рухові задатки і обдарованість.

Методи дослідження: теоретичні методи дослідження використовувались під час аналізу, синтезу і узагальнення наукової, науково методичної інформації за можливими літературними джерелами.

Виклад основного матеріалу. Межі окремих вікових періодів біологічного розвитку не завжди збігаються з календарним віком, тому для оцінки індивідуального розвитку хлопчиків 11-14 років важливим є зіставлення їхнього паспортного та біологічного віку, оскільки для кожного організму характерні індивідуальні темпи розвитку.

Біологічний вік оцінюється за показниками: фізичного розвитку (довжина, маса тіла тощо), межами окостеніння («кістковий вік»), ступенем статевого дозрівання (статеві ознаки).

Деякі дослідники [2] вважають, що від темпів статевого дозрівання залежать відмінності у рівні розвитку дітей одного паспортного віку.

Початок статевого дозрівання і його інтенсивність залежать від багатьох факторів: стану здоров'я, характеру харчування, клімату, побутових і соціально-економічних умов. Значну роль у статевому дозріванні відіграють і спадкові фактори. Найсприятливішим періодом для розвитку швидко-силового, швидкісного здібностей та спритності. У підлітковому віці поряд із зростанням темпів приросту рухових здібностей спостерігається незначне зниження активності систем, котре впливає як на розвиток швидко-силового, швидкісного здібностей, так і на інші здібності. Виняток становить рухливість в суглобах, сенсоривний період розвитку якої припадає на попередній віковий період.

Таким чином, розглядаючи основні вікові особливості розвитку морфо-функціональних і рухових можливостей

хлопчиків 11-14 років, слід зазначити, що існують певні відмінності між показниками хлопчиків 11-12 років і 13-14 років, що пояснюється наближенням до періоду статевого дозрівання, та не відповідністю окремих дітей паспортного віку біологічному. Хлопчики 11-12 років належать до передпубертатного періоду, котрий характеризується як відносно «спокійний» віковий період, у той час, як хлопці 13-14 років характеризуються ознаками пубертатного періоду, наближенням до «бурхливого» підліткового періоду.

В окремих видах рухової діяльності критеріями обдарованості вважають показники рівня розвитку рухових здібностей. При цьому перевагу надають тестам, які характеризують здібності, що зумовлені задатками. Головним принципом при виборі критеріїв обдарованості є орієнтація на стабільні, генетично детерміновані показники. Стабільними прийнято вважати показники, що мало змінюються у ході вікового розвитку і мало залежать від тренувальних впливів. Найбільше цим вимогам відповідають морфологічні ознаки, можливості систем енергозабезпечення організму, специфічні рухові здібності та психологічні риси особистості [5].

Тому не випадково велика кількість досліджень [3] присвячена виявленню генетично зумовлених факторів, що детермінують рухові можливості людини. Автори намагаються визначити стабільні анатомо-фізіологічні ознаки, для чого вивчають генетично зумовлені особливості будови тіла і його частин, за станом яких і визначається індивідуальна схильність дітей до певного виду рухової діяльності. Інші дослідження [4, 6] присвячені визначенню функціональних особливостей дітей. При цьому їхню інформативність визначають шляхом кореляції з результатом у певному виді діяльності.

Рухова діяльність у багатьох випадках генетично зумовлена, оскільки кожен ген визначає процес синтезу окремого білка, ферменту, керує хімічними реакціями організму й визначає його ознаки, а ознакою генів є їхня висока стійкість (незмінність) від покоління до покоління й одночасно не можна не враховувати їх здібність до мутацій – спадкових змін, які є джерелом генетичних змін в організмі. Зокрема, важливим є визначення спадковості морфо-функціональних ознак та різних характеристик рухової функції.

Цілий ряд вчених [1, 4, 6.] пропонують використовувати як критерії фізичної підготовленості до певного виду рухової діяльності такі рухові якості: швидкість, силу (максимальну, вибухову, статичну), спритність, витривалість (загальну та силову) і гнучкість.

Швидкість у хлопчиків 11-13 років пропонують визначати за показниками швидкісних вправ: біг 30, 60 м з високого старту.

Вибухову силу визначають за показниками тестів: стрибок у довжину з місця і стрибок угору з місця.

Для визначення сили використовують вправи статичного характеру (вис на зігнутих руках). Визначення силової ви-

тривалості здійснюється за результатами вправ: згинання і розгинання рук в упорі лежачи, підтягування на високій перекладині, піднімання тулуба в сід за 1 хвилину. Для визначення максимальної сили використовують кистьову динамометрію.

За даними Державних тестів і нормативів оцінки фізичної підготовленості оцінювання гнучкості здійснюється за вправою – нахил тулуба вперед з положення сидячи; витривалості – за допомогою бігу 6 хв; спритності – за допомогою човникового бігу 4х9 м.

Не можна не сказати про взаємозв'язок спритності з іншими руховими якостями. Сила, швидкість, гнучкість та витривалість являють собою певний субстрат спритності. З одного боку, її рівень залежить від ступеня розвитку інших якостей, а з другого – визначає можливість їхнього раціонального використання.

Ефективним засобом оцінки спритності є рухливі ігри, гімнастичні, акробатичні та легкоатлетичні вправи.

Доволі важливим у визначенні потенційних фізичних можливостей є спадковість.

Виявлена значна спадкова зумовленість латентного часу рухової реакції, відносної сили м'язів, частоти рухів, деяких показників спритності, гнучкості, рухливості суглобів. Прості координаційні дії більшою мірою спадково зумовлені, ніж складні.

Визначити приріст фізичного розвитку дітей можна шляхом обстеження великої кількості школярів і на основі їхніх конституційних, функціональних, морфологічних і рухових даних оцінити схильність до певного виду рухової діяльності.

Велика кількість досліджень [1, 3, 8] свідчить про значний вплив генетичної конституції тіла на формування провідних ознак організму. Спадковість основних морфофункціональних ознак подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Спадковість основних морфо-функціональних ознак організму дітей (за В.М. Платоновим, 1997)

Ознаки	Спадковість
Довжина тіла, верхніх і нижніх кінцівок	Висока
Довжина тулуба, плеча, передпліччя	Висока
Ширина плеч і тазу	Значна
Окружність шиї, плеча, передпліччя, голілки	Середня
Маса тіла	Значна
Анаеробна продуктивність	Значна
Аеробна продуктивність	Значна

Для серцево-судинної системи частка генетичних факторів у загальній зміні показників становить 75-80%, що свідчить про відносну обмеженість її зміни в людини під впливом факторів середовища.

Переважаючий вплив генотипу (до 80%) визначено для ЖЄЛ. При цьому генетичний контроль посилюється під час напруженої м'язової роботи порівняно з умовами спокою.

Враховуючи, що темпи статевого дозрівання мають широкий (3-4 роки) діапазон у розвитку дітей одного паспортного віку, то важливим показником готовності до рухової діяльності є узгодження паспортного і біологічного віку хлопчиків.

Рухливість серцево-судинної системи визначають за показниками ортостатичної проби, а економність – за показниками ЧСС у стані спокою і після навантаження.

Тривалі спостереження вчених за близнюками підтверджують, що індивідуальна зміна аеробної потужності лімітована генотипом: не кожна дитина тренуванням досягне тих граничних показників фізичної працездатності, які доступні людині.

Фізіологічним показником здатності організму хлопчиків виконувати тривалу роботу традиційно вважають МСК [8].

Показник МСК характеризує індивідуальний позамежний рівень споживання кисню, що відповідає інтенсивності окислювальних процесів у м'язах і залежить від ефективності взаємодії дихальної і серцево-судинної систем та системи кровообігу. Показник МСК оцінює кардіореспіраторну витривалість. Разом з тим МСК не є абсолютним показником витривалості, оскільки ця рухова якість людини залежить від багатьох генетично зумовлених показників. З цього погляду працездатність і витривалість розглядаються як показники адаптивної здатності відповідних фізіологічних функцій інтенсифікувати свою діяльність в умовах фізичних навантажень.

Дослідження показали, що робота на витривалість до підліткового періоду не викликає значного зростання аеробної потужності, тоді як підлітковий вік (12-16 років) виявився критичним, і починаючи з нього, збільшуються темпи приросту МСК, що наближуються до показників дорослої людини [7]. Темпи і величина приросту аеробної продуктивності залежить від генотипу, реактивності й адаптивного потенціалу м'язового апарату та вегетативних систем кисневого забезпечення, біоенергетики, біологічної зрілості організму.

У циклічних видах роботи з переважним виявом витривалості: веслування на байдарках і каное, велоспорт (шо-се), лижний та ковзанярський спорт, плавання та інші (за винятком спринтерських дисциплін) як критерії обдарованості можуть використовуватися показники, що відображають межі адаптації напруженої м'язової діяльності.

Список використаних джерел:

- Сиваш І. Педагогічні технології в підготовці гімнасток у групових вправах художньої гімнастики / І. Сиваш // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. – ВНПУ, 2015. – Вип. 19, т. 2. – С. 359-364.
- Суворова Т.І. Керування спортивними рухами та їх фізіологічне обґрунтування / Т.І. Суворова, Б.П. Грейда. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 220 с.
- Сергиєнко Л.П. Структура двигателних способностей человека / Л.П. Сергиєнко // Педагогічні проблеми технічної і гуманітарної освіти. – Миколаїв, 2001. – Вип. 2. – С. 53-72.
- Сергиєнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів / Л.П. Сергиєнко. – К. : Олімпійська література, 2001.
- Теорія і методика фізичного виховання / за ред. Т.Ю. Круцевич. – К. : Олімпійська література, 2003. – Т. 1. – 424 с.
- Леськів А.Д. Рухливі ігри на місцевості для школярів молодшого та середнього віку / А.Д. Леськів, А.Б. Дзюбановський. – Тернопіль : СМП «Астон», 2000. – 132 с.
- Андрощук Н.В. Радість руху / Н.В. Андрощук, А.Б. Дзюбановський, А.Д. Леськів. – Тернопіль : СМП «Астон», 1999. – 114 с.
- Платонов В.М. Теория периодизации подготовки спортсменов высокой квалификации в течении года: предпосылки, формирование, критика / В.М. Платонов // Наука в олимпийском спорте. – 2008. – №1. – С. 78.

In this article an analysis of literary sources was carried out, which allowed us to determine the range of the starting points of our study. Considering the main age-specific peculiarities of the development of motor abilities of boys 11-14 years old, it should be noted that there are certain differences between the indicators of boys 11-12 years old and 13-14 years, which is explained by the approach to the period of puberty, and the non-compliance of certain children of passport age biological. Boys 11-12 years belong to the prepubertal period, which is characterized as a relatively «calm» age period, while boys 13-14 years are characterized by signs of puberty period, approaching the «violent» teenage period.

Key words: interests, inclinations, abilities, temperament, character, possibilities.

Отримано: 17.11.2017

ОЛІМПІЗМ: СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ

У статті проаналізовано понятійне визначення терміну «олімпізм» у науково-методичній та спеціальній літературі. Відзначено, що науковці та теоретики фізичного виховання мають, підходять до визначення цього поняття по різному. Найбільш ґрунтовним визначенням олімпізму ми вважаємо таке: «Олімпізм – філософія життя, що об'єднує в гармонійне ціле якості тіла і духу, концепція виховання гармонійно розвиненої людини засобами спорту, розповсюдження гуманістичних ідей в житті суспільства, розвитку співпраці, взаємодопомоги і взаєморозуміння».

Ключові слова: олімпізм, поняття, гуманізм, олімпійський рух.

Постановка проблеми. Одним із основних питань теорії олімпізму є обґрунтування власне поняття «олімпізм». Спробу визначення олімпізму зробив П'єр де Кубертен: «Олімпізм намагається сконцентрувати в єдиному промені всі принципи, що сприяють досконалості людини... Культ зусилля, змагання на межі ризику, любов до Батьківщини, благородство, дух лицарства, контакти з живописом і літературою – все це є фундаментом олімпізму» [1; 3; 6; 9].

Олімпізм для Кубертена як філософія життя був духовним, розумовим і фізичним життєвим досвідом у постійних зусиллях людини досягти морального та інтелектуального підйому. Багато авторів (Ю. Талалаєв, 1975, 1982; Н. Бугров, В. Платонов, С. Гуськов, 1994; Г. Полікарпова, 2003) вважають, що це емоційне визначення недостатньо повно і чітко розкриває сутність олімпізму.

У змісті олімпізму Кубертен орієнтувався, перш за все, на гуманістичну ідею необхідності гармонійного визначення особистості. Ця ідея наближається до платонівської аристократичної тріади (музика, філософія і гімнастика розглядаються як фундаментальні елементи і стосуються всіх аспектів існування людини), а також до старогрецького ідеалу калокатії (з гр. kalos – прекрасний і agatos – добрий). Цей ідеал передбачає виховання прекрасної людини, для якої характерні поєднання зовнішньої гідності з внутрішніми духовними, моральними якостями, гармонією тіла і духу [5; 11].

Гуманізм закладений в олімпізмі від зародження. Він впливає зі специфіки спорту, його основного компоненту – гуманістичної природи змагальності. Витоки змагальності закладені в самій людській природі життєдіяльності та бажанні набутти відповідного статусу та певного життєвого досвіду. Олімпізм гуманістичний не тільки за своєю соціальною природою, а й за цільовими установками та виступає потужним фактором усебічного розвитку людини [9, с.67].

Ідея всебічного розвитку особистості як абсолютної цінності суспільного прогресу складає сутність гуманізму. Продовжуючи цю думку, П'єр де Кубертен уважав, що основний філософський сенс олімпізму полягає не просто у розвитку спорту, а в тому, щоб за допомогою спорту всебічно сприяти реалізації його гуманістичних рис (А. Бугрес, 1997).

Підкреслюючи, що без знань минулого ми не змогли б зрозуміти майбутнє, Кубертен сподівався, що історія реалізує всі інтелектуальні компоненти, у тому числі й олімпізм, котрий також належить до історії. Він відзначав, що Олімпійські ігри мають педагогічний аспект, як і в минулому сфокусований на культурі молоді і колективної думки народів [4, с.12]. Олімпійський рух може стати школою виховання шляхетності і моральної чистоти, так само як і фізичної витривалості і сили; формувати характер і зміцнювати моральну силу, а тому сприяти гармонійному розвитку людини. Кубертен вбачав у спорті унікальний засіб виховання і освіти. Він уважав, що спорт – це діяльність не заради задоволення або засіб від байдикування і навіть не фізична компенсація розумової роботи, а навпаки – джерело внутрішньої досконалості кожної людини [1, с.128].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після Кубертена сформувати поняття «олімпізм» намагалися й інші учені ХХ – початку ХХІ ст. Це було необхідно з декількох причин. По-перше, подальший розвиток олімпійського руху, підвищення його соціальної ролі сприяло розширенню значення олімпізму як явища в світовому масштабі. По-друге, олімпізм синтезує в собі ідеї миру і дружби між народами, використовуючи спорт у соціально необхідних гуманних цілях [9, с.59].

Зміст теорії олімпізму, в тому числі дефініція олімпізму, зміст олімпійської ідеї та ідеології відображені в працях Ю. Талалаєва (1995), В. Столбова (1992, 1995, 1996), Н. Петрової (1980), Н. Попова (1980), В. Столярова (1993, 1995-1999), В. Платонова, С. Гуськова (1994), В. Борзова (1997), І. Попеску (1999), І. Федоренка (2000), М. Булатової, В. Платонова (2001), О. Вацеби (2001). Детально проаналізувавши різні концепції теорії олімпізму, можна зробити висновок, що у дослідників та істориків немає єдиного підходу до визначення поняття «олімпізм», змісту його теорії, трактування функцій.

Мета дослідження проаналізувати понятійне тлумачення терміну «олімпізм» у науково-педагогічній та спеціальній літературі.

Методи дослідження: аналіз, порівняння та систематизація наукових джерел, нормативних і програмних документів з проблеми дослідження; узагальнення теоретичних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури засвідчив, що сьогодні існує багато підходів до визначення поняття «олімпізм».

В Олімпійській хартії одним із провідних принципів олімпійського руху є визначення олімпізму як «життєвої філософії, що об'єднує в єдине гармонійне ціле якості тіла, волі і розуму» [1, с.9].

В. Ейхель (1953) визначає олімпізм як «комплекс певних педагогічних поглядів». З таким трактуванням погоджується Г. Млодзиковський (1964). Їхні визначення підкреслюють дуже важливий аспект олімпізму, але не розкривають його повного змісту і значення.

У своїх працях відомий болгарський філософ Н. Попов (1980) розглядає поняття «олімпізм» як єдину і дуже суперечливу суспільну підсистему, що включає суспільно-історичні та духовні утворення спорту і спортивного руху; широку сферу реалізації спортивного руху в діапазоні від «спорту для всіх» до Олімпійських ігор як прояву спортивної ідеї; єдність процесів духовних утворень у спортивному русі та ідеалізації практичного спортивного руху в нових чи збагачених відповідних духовних утвореннях. У своїй праці «Олімпізм. Общество. Личность.» Н. Попов (1980) розглядає олімпізм як «соціально-історичне явище, пов'язане зі спортом, спортивною діяльністю і як додаток широкого кола філософських, етичних, естетичних і правових ідей і цінностей». Проте, на думку Г. Полікарпової (2003), олімпізм як соціально-історичне явище уже в Стародавній Греції був пов'язаний не тільки зі спортом і спортивною діяльністю, а з цілим інститутом різноманітних соціальних явищ.

За визначенням Ю. Філатова (1977), «олімпізм – явище великої соціальної сили, що сприяє становленню і розвитку зв'язків між національними спортивними організаціями країн з різним суспільним строем». На наш погляд, таке трактування не може бути визначенням поняття «олімпізм», оскільки, лише описує його ознаки.

Болгарський науковець Н. Петрова (1980) вважає, що олімпізм «виступає в якості підсистеми фізичної культури у виконанні її специфічних функцій як суспільного руху». Олімпізм дійсно може виступати в якості підсистеми фізичної культури, але тільки своєю діяльністю, результативною частиною.

До опису ознак олімпізму можна віднести і зауваження О. Мільштейна (1998) про те, що олімпізм – одна із суттєвих сторін сучасного спорту, елемент соціальної політики, економіки, ідеології, культури; олімпізм – незмінне слідування олімпійським принципам; олімпізм відображає

прагнення людей до миру, мирної співпраці, різностороннього розвитку особистості.

Учасники сесії Міжнародної Олімпійської Академії в 1981 р. визначили поняття «олімпізм» як «почуття братерства і дружби, ідеал, форму поведінки, автономний міжнародний інститут». На практиці олімпізм реалізується у вигляді Олімпійських ігор, що сприяє взаєморозумінню між народами, співробітництву, спілкуванню між країнами.

Більш конкретне і чітке визначення олімпізму дає В. Столбов (1966, 1980): «Олімпізм – широке суспільне явище. Воно становить сукупність моральних, педагогічних і організаційних принципів, що знайшли свій конкретний прояв в міжнародних Олімпійських іграх. Практика реалізації цих принципів обумовлюється пануючим в суспільстві соціальним стресом, політикою та ідеологією». Пізніше В. Столбов конкретизує це визначення, але пропускає той факт, що олімпізм обов'язково має бути пов'язаний і співвіднесений з міжнародним олімпійським рухом. У новій редакції В. Столбова визначення звучить наступним чином: «Олімпізм – це сукупність принципів, концепцій поглядів на використання фізичної культури і спорту з метою фізичного, етичного і морального виховання». Повне визначення наводиться в доповіді на XI Олімпійському конгресі в Баден-Бадені в 1981 р.: «Поняття олімпізм є сукупністю філософських, морально-етичних і організаційних принципів, що визначають зміст олімпійського руху, заснованих на загальнолюдських, культурних, гуманістичних цінностях спорту і його вищого рівня – Олімпійських іграх – як важливого засобу всебічного гармонійного розвитку людини, зміцнення миру, дружби, взаєморозуміння» [10, с.110-112].

На думку А. Бугресєва (1997), «Олімпізм – це перш за все важливий фрагмент соціальної дійсності, складне соціокультурне утворення, що має два взаємопов'язаних аспекти: матеріальне і духовне, теорію і практику спортивного життя, їх єдність і взаємообумовленість, що забезпечує його життєздатність і подальший розвиток». Олімпійський рух сучасності виступає як суспільний рух, що об'єднує в своїх рядах організації та людей незалежно від їхнього соціального положення, політичних і релігійних поглядів, расової приналежності, статі й віку, що сприяють розвитку спорту і його учасників на основі олімпізму.

Варто зазначити, що тут обґрунтовують два поняття – «олімпізм» та «олімпійський рух». У роботі А. Бугресєва (1994) «Олімпізм як соціальний феномен» поняття «олімпізм» і «олімпійський рух» близькі за значенням. Олімпійський рух як міжнародний суспільний рух за розвиток спорту – це матеріальний аспект олімпізму, його безпосередня практика. Він – основа олімпізму, але ще не весь олімпізм. За своєю сутністю й основним змістом олімпізм становить діалектичну єдність теорії і практики, їх симбіоз, «взаємозв'язок духовного і матеріального...». Уявляючи олімпізм сукупністю теорії і практики, Н. Рекутіна (2000) вважає можливим, висвітлюючи його форму і зміст, говорити про ознаки, властиві як олімпізму загалом, так і олімпійському руху, зокрема.

Відомо, що олімпійська ідея і теорія не були пов'язані з практикою довгий час: від заборони на проведення античних Олімпіад до утворення в 1894 р. сучасного олімпійського руху. Олімпійський рух тісно пов'язаний з олімпійськими ідеалами та принципами, тобто з олімпізмом.

Зауважимо, що олімпізм не порівнюється з олімпійським рухом. Олімпізм – більш широке поняття, він може існувати без олімпійського руху, але олімпійський рух не може існувати без олімпізму [9, с.64].

Отже, найбільш правильним є визначення поняття, запропоноване В. Столяровим (1981): «Олімпізм – це сукупність теорії і реальної практики» [9, с.63-64].

Більш розширено підходять до визначення цього поняття В. Платонов і С. Гуськов у книзі «Олімпійський спорт» (1994): «Олімпізм – філософія життя, що об'єднує в гармонійне ціле якості тіла і духу, концепція виховання гармонійно розвиненої людини засобами спорту, розповсюдження гуманістичних ідей в житті суспільства, розвитку співпраці, взаємодопомоги і взаєморозуміння» [8, с.11].

На наш погляд, у цьому визначенні найбільш повно відображаються основні принципи і мета сучасного олімпійського руху, серед яких особливе місце посідають положення, пов'язані з системою виховання підрастаючого покоління, зі способом життя сучасної людини.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що достатньо точним і науково обґрунтованим визначенням поняття «олімпізм» є трактування В. Платонова та С. Гуськова, які заклали в це поняття сукупність теорії і реальної практики. В ньому найбільш повно відзеркалюються основні принципи і цілі олімпійського руху.

Список використаних джерел:

1. Coubertin P. *Pedagogie sportive*. Nouvelle Edition / Pierre de Coubertin. – Lausanne : Bureau international de pedagogie sportive, 1919. – P. 128.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: сходження до духовності / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Васильєва О.В. Олімпійська парадигма розвитку сучасного спортивного мислення / О.В. Васильєва, В.Б. Баранова // *Фізическая культура: воспитание, образование, тренировка*. – 2004. – №2. – С. 2-5.
4. Єрмолова В.М. Олімпійська освіта: теорія і практика : навч. посіб. / В.М. Єрмолова. – К., 2011. – 335 с.
5. Кун Л. Всеобщая история физической культуры / Л. Кун ; пер. с венг. ; под общ. ред. В.В. Столбова. – М. : Радуга, 1982. – 399 с.
6. Манолаки В. Олімпійське движение в контексте воспитательных ценностей / В. Манолаки, А. Будевич // *Наука в Олимп. спорте*. – 2007. – №2. – С. 22-25.
7. Олімпійська хартія // Міжнародний олімпійський комітет. – 2013. – 74 с.
8. Платонов В.Н. Олімпійський спорт : в 2 кн. / В. Платонов, С. Гуськов. – К. : Олімпійська література, 1994. – Кн. 1. – 496 с.
9. Полицарпова Г.М. Олімпійське образование и воспитание, как предмет педагогического исследования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Г.М. Полицарпова. – М., 2003. – 414 с.
10. Столбов В.В. К вопросу о разработке теории олимпизма // *Проблемы истории физ. культуры и олимпийского спорта / В.В. Столбов // Тез. докл. Всесоюз. симпозиум*. – Львов ; М., 1981. – С. 110-112.
11. Столяров В.И. Социология физической культуры и спорта (введение в проблематику и новая концепция) : научно-метод. пособие для ин-тов и акад. физ. культуры / В.И. Столяров. – М. : Гуманитар. Центр «СпАрт» РГАФК, 2002. – 346 с.

The article deals with the analysis of the concept definition of the term *olympism* in the scientific methodological and special literature. It was marked that scientists and theorists of the physical education have different approaches to the definition of this term. The most detailed definition of the term *olympism* we consider the following: *Olympism* is life philosophy, that join in one harmonic unity qualities of body and spirit; the conception of education harmonically developed person with sport means, distribution humanistic ideas in the society life, development of collaboration, mutual help and co-operation.

Key words: *olympism, concept, humanism, Olympic movement.*

Отримано: 17.11.2017

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕНДОПРОТЕЗУВАННЯ КОЛІННОГО СУГЛОБУ

У статті розкриваються перебіг захворювань, що можуть призвести до необхідності хірургічного лікування колінного суглобу. Подается загальна характеристика ендопротезів, період відновлення та завдання фізичної терапії.

Ключові слова: колінний суглоб, травма, операція, протез.

Постановка проблеми. Ендопротезування колінного суглоба – це операція, яка дозволяє повернути нормальну функціональність кінцівки за допомогою заміни несучих поверхонь колінного суглоба. Заміна може бути виконана як частково, так і повністю. Суттю операції є забезпечення безперервного руху коліна за рахунок заміни травмованих поверхонь на металеві та пластикові конструкції у формі нормального суглоба

Патології в колінному суглобі, в результаті розвитку яких виникає необхідність у хірургічному лікуванні, можуть бути викликані трьома причинами: порушенням синтезу кісткової тканини, запальним процесом в суглобі, важкою травмою.

У першому випадку мова йде про дегенеративно-дистрофічні процеси, що призводять до витончення хрящового шару, втрати рухливості зв'язок і деформації суглобових компонентів (всі види остеоартрозів). У більшій чи меншій мірі з цією проблемою стикаються люди похилого віку. Згідно з даними статистики, при рентгенологічному обстеженні виявляються ознаки хронічного деформуючого артрозу у 87% жінок, і у 80% чоловік старше 60 років.

Артрит (загальна назва запальних захворювань суглобів) важко піддається консервативному лікуванню, і тому, з часом, виникає необхідність у ендопротезування колінного суглоба.

Травми, при якій неможливо відновити суглоб методом остеотомії (зіставлення кісткових осколків з наступною фіксацією) є прямим показанням до встановлення ендопротеза.

Метою роботи було на основі вивчення літературних джерел проаналізувати основні причини, що призводять до ендопротезування та види хірургічних втручань.

Виклад основного матеріалу. Однією з найпоширеніших операцій в ортопедії вважається ендопротезування колінного суглоба. Операція на колінному суглобі, як і інші види хірургічного втручання, є виправданим у тому випадку, якщо комплексні лікувальні програми не дають позитивного результату. Прямим показанням до радикального лікування є наявність таких симптомів як виражений больовий синдром, втрата рухливості кінцівки (неможливість зігнути-розігнути ногу), м'язова слабкість.

Важливо підкреслити, що застосування сучасних терапевтичних схем дозволяє не тільки сповільнити розвиток патології, але й тривалий час підтримувати нормальну функціональність суглоба. Саме тому пацієнтами відділень ортопедичної хірургії є, в основному, люди старше 60 років.

Ендопротезування колінного суглоба – операція із заміни зруйнованих суглобових компонентів біологічно сумісними штучними конструкціями (ендопротезами), що повторюють анатомічну форму апарату кістково-м'язової системи. У хірургічній практиці застосовується часткове (одномишцелкове) і тотальне протезування (повна заміна колінного суглоба). Одномишцелкове ендопротезування (напівпротезування) – заміщення зруйнованих фрагментів суглоба ендопротезами при ураженні тільки одного виростка (латерального або медіального) за умови збереження функціональності суглобових зв'язок. Мишцелок – це виступаюче кісткове утворення, до якого кріпляться м'язи.

Одномишцелкове протезування показане пацієнтам похилого віку з малою фізичною активністю (що передбачає слабку або помірне навантаження на колінний суглоб). Невелика крововтрата, обмежена область хірургічного поля (мала травматичність операції), швидка реабілітація – безсумнівні переваги однополюсної хірургічної методики.

Сучасні технології дозволяють проводити операцію з невеликим розрізом (10 см.), без вивиху надколінка, при мінімальному травмуванні стегново-надколінного зчленування і бічних зв'язок.

Після хірургічного втручання, протягом одного-двох місяців, відновлюється нормальна ходьба і рухливість суглоба, зникає різкий біль. Успішно проведеної вважається операція, після якої хворий протягом 30-40 днів відновлює всі форми рухової активності:

- ходьба по прямій траєкторії;
- підйом, спуск по сходинках і похилій площині;
- присідання;
- відведення кінцівки в бік, обертальні рухи.

Після щадного протезування пацієнт не відчуває дискомфорту, або вираженій болі по закінченні тижня після проведення операції. Стабілізація в суглобі встановлюється за рахунок виконаної хірургами балансування колатеральних і хрестоподібних зв'язок.

Основним недоліком одномишцелкового ендопротезування є обмежений термін служби імплантату. У людей похилого віку, при малорухливому способі життя, штучний суглоб може прослужити 5-7 років, після чого постає питання про вторинної операції по заміні зношеного протеза.

Тотальні (двополюсні) протези, замінують суглоб повністю, являють собою складні конструктивні пристрої, виготовлені з металевих сплавів, кераміки або інших міцних матеріалів. Це високоміцні зносостійкі імплантати, термін служби яких становить 15-20 років.

В останні роки в хірургічній практиці застосовуються, головним чином, імплантати на рухомій платформі, де поліетиленовий вкладиш рухається синхронно з фізіологічними рухами кінцівки (вперед-назад, згинання-розгинання, обертання в анатомічній амплітуді). Таким чином, вільно ковзний компонент ендопротеза виконує функцію меніска колінного суглоба.

Конструкція підходить для людей, ведучих активний спосіб життя, займаються фізичною культурою і спортом. Протипоказанням до застосування даної методики є прогресуючий остеопороз, остеомієліт, а також ослаблений зв'язковий апарат.

Недоліком тотального ендопротезування колінного суглоба є тривалий час проведення операції, ризик великої крововтрати, більш серйозна і складна реабілітація.

Висновки. Ендопротезування колінного суглоба – найважливіший крок медицини, який зміг наблизити людину, обмеженої в рухах, до того, щоб знову насолодитися повною життєвою активністю.

Крім того, сучасні матеріали, які використовуються сьогодні для ендопротезування і постійно удосконалюються, дозволяють проводити більш якісні операції, що не потребують повторного втручання і скорочують ускладнення і зменшують період реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Баумгартнер Р. Ампутиация и протезирование нижних конечностей / Р. Баумгартнер, П. Ботта ; пер. с немецкого. – М. : Медицина, 2002. – 504 с.
2. Белова А.Н. Руководство по реабилитации больных с двигательными нарушениями / А.Н. Белова, О.Н. Щепетова. – М. : 1998. – Т. 1. – 224 с.
3. Курдыбайло С.Ф. Лечебная физическая культура после ампутиации конечностей и при заболеваниях опорно-двигательной системы : метод. пособие / С.Ф. Курдыбайло, Г.В. Герасимов. – СПб., 2004. – 266 с.
4. Стани після травм та оперативних втручань на органах опори та руху / Г.В. Гайко, І.К. Бабова, І.В. Рой та ін. // Лікувальна фізкультура в санаторно-курортних закладах / за ред. Л.І. Фісенко. – К. : Купріянова, 2005. – С. 332-343.

In the article open up flow of diseases that can bring genicular over to the joint to the necessity of surgical treatment. General description of endoprosthesis, period of renewal and task of physical therapy, is given.

Key words: knee-joint, trauma, operation, prosthetic appliance.

Отримано: 17.11.2017

УДК 796.433.015.1

О. М. Вергуш, викладач

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ПІДГОТОВЧОМУ ПЕРІОДІ ЛЕГКОАТЛЕТАМИ-МЕТАЛЬНИКАМИ

У статті розглянуто тренувальні засоби в системі підготовки легкоатлетів-метальників.

Ключові слова: легкоатлети-метальники, тренувальні засоби, підготовчий період.

Для вдосконалення швидкісно-силових якостей і координаційних здібностей спортсменів різноманітних видів спорту застосовується досить різноманітний арсенал тренувальних засобів, який зумовлює широку варіативність їх у тренувальному процесі. Крім того, різноманітність тренувальних засобів також важливо для нарощування та вдосконалення енергетичного потенціалу організму спортсменів. Проведений аналіз науково-методичної літератури, опитування провідних фахівців, тренерів і спортсменів показав, що ще недостатньо повно вивчено застосування тренувальних засобів при підготовці легкоатлетів і спортсменів силових видів спорту. Тому вважаємо, що ця проблема повинна бути досліджена.

Мета роботи: вивчити та узагальнити різноманітність тренувальних засобів, що застосовуються спортсменами в легкій атлетіці.

Методи дослідження.

- Аналіз науково-методичної літератури.
- Узагальнення документів планування та обліку.
- Опитування провідних фахівців, тренерів і спортсменів.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз науково-методичної літератури, опитування провідних фахівців засвідчив, що при підготовці спортсменів в легкій атлетіці, що спеціалізуються в метанні диска, використовуються деякі спеціальні вправи з важкої атлетики для розвитку сили і швидкості. Зокрема, це ривок і поштовх штанги однією рукою, ривок штанги двома руками без присіда та з присідом, поштовх штанги зі стійок, а так ж, вправи з обтяженнями і гириями.

При підготовці спортсменів, які спеціалізуються в метанні списа, використовуються спеціальні вправи для розвитку сили м'язів рук і тулуба: жими штанги стоячи, вправи з обтяженнями для різних груп м'язів. А при підготовці штовхальників ядра використовуються, також, швидкісно-силові вправи з важкої атлетики: жим, ривок, поштовх штанги однієї і двома руками, жим штанги лежачи, нахили, випади з штангою, і інші вправи з обтяженнями для різних груп м'язів.

В арсеналі тренувальних засобів, при підготовці метальників молота, використовуються спеціальні вправи важкоатлетів: ривок штанги однієї і двома руками.

Швидкісно-силовий прояв зусилля спортсмена залежить від рівня розвитку абсолютної сили і складає 40-80% його максимальної сили. Оскільки відсоткове співвідношення між абсолютною силою і швидкісною силою є різним для різних м'язових груп (наприклад, реалізація сили в умовах гранично швидкого напруження іноді складає 80%, а той же час для рук – тільки 50%), доцільно застосовувати засоби швидкісно-силової підготовки для розвитку всіх основних груп м'язів, що забезпечують змагальний рух.

Використання широкого та різноманітного арсеналу засобів силової підготовки легкоатлетів, включаючи тренажери та інше спеціальне обладнання, надає великі можливості для того, щоб раціонально планувати тренувальний процес, спря-

мований на розвиток швидкісної сили спортсменів. При її розвитку також дуже важливо забезпечувати максимально-швидкісне перемикавання в режимах роботи м'язів (від напруги до розслаблення і навпаки). А щоб розслаблення м'язів було повноцінним, слід між окремими вправами в підході робити паузи тривалістю 1-2 с, акцентуючи при цьому увагу спортсмена на як можна більш повне розслаблення м'язів.

Засобами розвитку швидкісно-силової підготовленості легкоатлетів можуть бути різні вправи, виконувани спортсменом з граничної або близько граничною швидкістю. При цьому, чим більше величина обтяження, тим більше вона впливає на розвиток силового компонента, а чим менше величину обтяження, тим більше вправу впливає на розвиток швидкісного компонента. Так, наприклад, при виконанні спеціальних вправ швидкісно-силової спрямованості представників метання списа. Ряд вчених рекомендують використовувати як обтяження снарядів, масою від 400 до 1600 г, а при розвитку швидкісно-силової підготовленості спортсмена в штовханні ядра маса використовуваного снаряда та діапазон її коливання – значно більше.

Висновки.

1. У результаті аналізу науково – методичної літератури, опитування провідних фахівців і тренерів виявлені спеціальні вправи для розвитку сили і швидкості у легкоатлетів.
2. Встановлено, що використання засобів важкої атлетики у підготовці легкоатлетів сприяє розвитку та вдосконаленню фізичної підготовки спортсменів, яка є базовою для техніки багатьох видів спорту і багато в чому визначає результативність спортсменів у змаганнях.

Список використаних джерел:

1. Алабин В.Г. Многолетняя тренировка юных спортсменов / В.Г. Алабин, А.В. Алабин, В.П. Бизин. – Харьков : Основа, 1993. – 242с.
2. Дворкин Л.С. Тяжелая атлетика : [учебник для вузов] / Л.С. Дворкин. – М. : Советский спорт, 2005. – 600 с.
3. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера: Наука побеждать / Н.Г. Озолин. – М. : ООО «Издательство Астрель» ; Кизил : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 863 с.
4. Олешко В.Г. Этап непосредственной подготовки та виступ збірної команди України з важкої атлетики на іграх XXIX Олімпіади в Пекіні : методичні рекомендації / В.Г. Олешко, К.В. Ткаченко, В.Г. Кулак та ін. – К. : Федерація важкої атлетики України, 2009. – 65 с.
5. Полищук В.Д. Использование специальных и подводящих упражнений в тренировочном процессе легкоатлетов / В.Д. Полищук. – К. : Олимпийская литература, 2008. – 144 с.

In this article training facilities are considered in the system of preparation of athletes-throwers.

Key words: athletes-throwers, training facilities, setup time.

Отримано: 17.11.2017

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РУХІВ МЕТАЛЬНИКІВ СПИСА РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

На основі даних теоретичних досліджень, результатів власних педагогічних спостережень і тренерського досвіду та з урахуванням експертної оцінки викладачів-тренерів, що здійснюють навчально-тренувальний процес в групах підвищення спортивної майстерності з легкоатлетичних метань зі студентами факультету фізичної культури К-ПНУ імені І. Огієнка в статті подано результати аналізу техніки виконання основних елементів та рухових дій метальниками списа високого класу та масових розрядів.

Ключові слова: метання списа, основні елементи, спортсмени високого класу, спортсмени масових розрядів, порівняльна характеристика.

Постановка проблеми. Метання списа – один з найбільш складних в координаційному відношенні видів легкоатлетичних вправ. Ця складність пов'язана з тим, що прилад необхідно метнути при достатньо високій швидкості розбігу (2/3 від максимальної), забезпечити найбільш оптимальний кут випуску (28-34°) і висоту випуску приладу (180-220 см.), проявивши при цьому швидкісно-силові якості «вибухового» характеру та зберігши відточені відчуття випуску списа і точності прикладення зусиль у його довгу вісь [5, 6].

Технічну майстерність спортсменів, і не тільки масових розрядів, а й високого класу, можна оцінювати кількома шляхами. Найбільш простий – це візуальна оцінка техніки.

Технічна майстерність залежить від рівня розвитку рухових якостей – сили, гнучкості, швидкісно-силових та координаційних здібностей. Рівень прояву рухових якостей кваліфікованих метальників тісно пов'язаний з економічністю техніки, розвитком психічної стійкості, умінням реалізувати раціональну техніку в ході змагань, що далеко не вдається зробити цього спортсменам масових розрядів. Кожен з перелічених вище факторів, як свідчать чисельні дослідження, робить вагомий вплив на спортивні досягнення [2; 3; 5; 6].

Крім розвитку спеціальних фізичних якостей спортсменам високого класу характерна раціональність технічних дій на відміну від спортсменів «масовиків». Раціональність техніки – це характеристика не спортсмена, а самого способу виконання рухової дії.

Однак, на жаль, в окремих випадках спортивний результат метальника не є переконливим показником ефективності техніки, так як крім техніки він може залежати від зовнішніх факторів (попутні, зустрічні чи бокові потоки повітря). Спортсмени масових розрядів, здебільшого взагалі нехтують впливом зовнішнього середовища.

В історії майже кожного виду спорту були періоди суттєвих змін одних способів виконання рухів іншими, більш раціональними. Особливо виразними ці зміни прослідковувались в історії розвитку метання списа і особливо, в часи конструктивних змін внесених в балістичні властивості самого приладу (1964-1986 рр., планеруючі списи).

Найбільшою популярності й розвитку техніки метання списа набуто тільки в кінці минулого століття. Найпомітніший внесок у розвиток раціональної техніки зробили спортсмени Швеції та Фінляндії. Шведи, очолювані першим олімпійським чемпіоном у цьому виді легкої атлетики Е. Лемінгом (1908 р.; 54, 33 м), запропонували раціональний спосіб тримання списа, його несення під час розбігу над плечем. На останніх кроках розбігу вони відводили прилад назад з незначним поворотом і відхиленням тулуба назад.

Фінська школа метання списа, провідну роль в якій відіграли чудові метальники І. Мююра та М. Ярвінен, внесла багато нового як у техніку розбігу, так і в удосконалення переходу від розбігу до фінального зусилля. Фіни запропонували свій спосіб відведення списа, який отримав назву «метання вільною рукою». При цьому способі відведення виконувалося назад широким коловим рухом розслабленої руки. Однак найбільш суттєвим у техніці було застосування перед кидком перехресного кроку, що раціонально розв'язало проблему обгону снаряда і набуття спортсменами положення «натягнутого лука». Застосовуючи свій стиль фіни впродовж тривалого часу були олімпійськими чемпіонами та рекордсменами світу. Рекорд фінського списометальника І. Кіккенена (1938 р.; 78,80 м) не був поліпшений до 1953 року. Представники багатьох країн (американці, поляки, норвежці) в основу своєї техніки поклали фінський стиль метання.

Фінський спосіб метання виявився найбільш визнаним вдосконалим та ефективним. Він увійшов в основу підготовки спортсменів усіх країн учасниць Олімпійських Ігор. На цьому закінчився активний пошук спортивних досягнень лише за рахунок вдосконалення техніки метань. Почалася ера вдосконалення спортивних приладів, місць змагань, вимірних приладів тощо.

Значним скачком в підвищенні результатів з цього виду спорту стала поява списів «Хелд» з високими планеруючими властивостями, розробниками якого були брати Дік Хелд (метальник списа) і Річард Хелд (інженер), США. Обновлена конструкція списа вимагала змін в техніці фінального зусилля. В момент вильоту приладу кут між довгою віссю списа і напрямком зусиль метальника (так званий кут атаки) мав бути біля 0°. Тоді спис в першій половині польоту отримав мінімальний зустрічний опір, а в другій половині траєкторії (приземлення) проявлялись позитивні планеруючі властивості списа, що позитивно впливало на подовження його польоту. В подальшому конструкція списів продовжувала удосконалюватись. З'явилися списи типу «Аполло» і «Сандвік» [5].

Як правило, метальники спису масових розрядів, при відсутності м'язового відчуття точності, не могли вміло управляти кутами атаки під час прикладання зусиль до «планерів», а тому спис набирив траєкторії із задертом до верху наконечником приземляючись на хвіст (позитивний кут атаки), або ж при від'ємному куті атаки він притискувався зустрічними потоками повітря і різко знижувався. І в першому і в другому випадках «метальники-масовики» втрачали до 8-10 м у результаті.

Із застосуванням планеруючих списів і внесенням змін в техніку метання нових приладів, спортсмени змогли значно підняти планку світових рекордів.

В 1964 році норвежець Т. Педерсон метнув спис на 91,72 м, першим у світі подолавши 90-метровий рубіж.

З появою ультра-прогресивного списа «Аполло» та прогресу у техніці метань, у 1984 році спортсмен з НДР У. Хон досяг феноменального результату – 104,80 м.

Дбаючи про безпеку глядачів Міжнародна федерація з легкої атлетики приймає рішення проводити з 1986 року змагання з використанням нового списа зі зміщеним центром ваги та пониженими аеродинамічними властивостями, що дало змогу значно знизити спортивні результати.

В 1986 році було зафіксовано новий світовий рекорд новим зразком списа – 76,48 м (Петер Йетс, США).

Однак потрібно було лише 5 років, щоб метальники світу знову надійно опанували 90-метровий рубіж (96,98 м, С. Ретті, Фінляндія, 04.06.1991 р.).

На сьогоднішній день світовим рекордом серед чоловіків володіє Ян Железни (Чехія) з результатом 98,48 м, а серед жінок – Олейдіс Менендес (Куба) – 71,54 м.

Мета роботи: провести короткий історичний екскурс у розвиток техніки метання списа та проаналізувати техніку виконання основних металних рухів спортсменами високого класу сьогодення та спортсменами масових розрядів на прикладі студентів факультету фізичної культури.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань зроблено узагальнення даних літературних джерел та результати власних спостережень.

Предмет дослідження: кінограми провідних метальників та групи ПСМ з метання списа факультету фізичної культури.

Результати дослідження. Для дослідження нами було взято темпо-ритмову структуру кидкових кроків У. Хона, П. Фельке, Д. Міхеля (Німеччина), В. Євсюкова (Росія), Т. Ліллак (Фінляндія), проаналізовані кандидатом педагогічних наук, Заслуженим тренером О. Дмитрусенко та результатами спостережень за ростом спортивної майстерності в групах ПСМ з метання списа студентів факультету фізичної культури університету. Аналізові були піддані такі основні елементи та фази метання:

Попередня частина розбігу.

Заключна частина розбігу:

- а) перший кидковий крок;
- б) третій «перехресний» крок;
- в) четвертий (заключний) кидковий крок.

Аналіз виконання основних елементів метальниками дозволив нам зробити такі висновки:

При виконанні фази «попередня частина розбігу» У. Хон, Д. Міхель, В. Євсюков великого значення надають природному стилю бігу, набираючи швидкість до 2/3 від максимальної і зберігаючи при цьому легкість та розкутість м'язів. Перевищення оптимальної швидкості розбігу вважається помилкою.

Спортсмени масових розрядів постійного ритму розбігу не мають, допускають скованість бігу та неконтрольовану швидкість, яка призводить до розладу рухів при виконанні заключної частини.

Заклучна частина розбігу повністю залежить від вміння виконаної швидко-ритмової структури рухів попередньої частини розбігу [3].

а) перший кидковий крок У. Хон, Д. Міхель, П. Фельке виконують акцентованим відштовхуванням лівої ноги з метою підвищення активізації рухів ніг. На завершення кроку плечі і таз мають бути майже розвернуті боком щодо напрямку руху. Тулуб просувається вперед, а кисть зі списом залишається позаду. Таким чином відбувається не відведення списа, а «втеча» від нього [1; 7].

Метальники групи ПСМ під час виконання першого кроку допускають суттєві помилки:

- виконують його стрибкоподібно, формуючи при цьому скованість у подальших діях;
- замість просовування тулуба вперед, різким рухом відкидають його назад, відводячи при цьому метаючу руку назад у крайнє положення.

б) третій «перехресний» крок впливає на обгін списа та перехід від розбігу до кидка. Спортсменами високої кваліфікації виконується по-різному. Недостатня фізична підготовленість і координаційна здатність виконувати складні рухи особливо негативно відбивається на спортсменах масових розрядів. Одні виконують «перехресний» крок високо підстрибуючи, що веде до зупинки та «провалу» на правій нозі. Інші посилають праву гомілку з низько розміщеною ступнею вперед, зменшуючи тим самим довжину «перехресного» кроку, і втрачають при цьому основне, – швидкість і обгін снаряда.

в) четвертий (заключний) кидковий крок виконується різними способами.

Перший варіант. Його прихильники (Д. Міхель, Х. Пуусте) ставлять праву стопу на ґрунт носком вперед. Дopusкаючи при цьому небажане положення таза відповідно до напрямку метання чим скорочується амплітуда активного руху таза та стегна правої ноги.

Однак, ми вважаємо, що цей варіант ефективний для спортсменів масових розрядів, оскільки стимулює використання набраної швидкості розбігу.

Другий варіант – більш поширений та ефективний. Стопа ставиться на ґрунт під кутом 35-45° (У. Хон, В. Євсюков). При цьому способом оптимально довго зберігається рівновага на опорній нозі та закрите положення метальника перед кидком. Є підстави рекомендувати його як основний для вивчення техніки метання списа в групах ПСМ.

На основі теоретичних досліджень є очевидним, що кінцевий результат в метанні списа «робиться» в підготовчій та заключній частинах розбігу. Він нагадує процес на-

тягування тятиви при стрільбі з лука, а фінальне зусилля метальника, – це випуск стріли у простір. Однак таке порівняння підходить лише для метальників високого класу, у яких фінальне зусилля відпрацьоване роками і відбувається «вибухово-подібно», включаючи всі складні і взаємопов'язані рухи в одне ціле – кидок.

У спортсменів масових розрядів грубі порушення можуть відбуватися саме у структурі фінального зусилля, роблячи старання метальника в частині розбігу марним.

Фінальна частина метання складна та суперечлива. Вона надто поверхово висвітлена у фахових джерелах. Ряд тренерів та метальників вважають, що фінальне зусилля починається з моменту постановки лівої ноги на ґрунт. Саме такої позиції дотримуються тренери низької кваліфікації і метальники «масовики». Однак, це велика помилка.

Фінальне зусилля починається ще до постановки лівої ноги на опору, з моменту проходження загального центру ваги тіла через точку опори [3, 6]. В цьому останньому кидковому кроці списометальник просовується лівим плечем вперед з виставленою вперед-вниз лівою ногою. З метою збільшення напруги м'язів плечового поясу, які несуть основне навантаження при кидкові, слід повернути стегно зігнутої правої ноги до середини, кисть зі списом супінувати (повернути долонею вверх за спину). Цей момент фінального зусилля отримав назву «захват» списа і саме він в більшості метальників-початківців відсутній.

Найбільш активна частина фінального зусилля розпочинається з постановки лівої ноги на ґрунт. Досвідчені метальники ставлять її з п'ятки на всю стопу дещо лівіше лінії розбігу. Новачки взагалі ставлять як виїде і в більшості надто далеко лівіше від лінії розбігу. Така помилка призводить до втрати м'язової напруги в положенні «натягнутого лука» і відведенні тулуба від лінії прикладання зусиль метаючою рукою. В момент постановки лівої ноги на ґрунт досвідчений метальник старається більше «підлізти» під спис. Завдячуючи інерції розбігу, утвореною стопорячою дією лівої ноги та напруженого лівого боку тулуба від ноги до плеча метальник виконує важливі елементи фінального зусилля «взяття списа на себе» і «тягу списа». Стрімкий поворот грудьми вперед спричиняє відставання руки зі списом, забезпечуючи при цьому «обгін снаряда», який завершується «ривком» та хлесткоподібним рухом метаючої руки. Така рухова дія у «метальників-масовиків» прослідковується досить рідко. Вони, як правило, виконують кидок за рахунок метаючої руки, опускаючи при цьому включення сильних груп м'язів ніг, таза, тулуба.

Всі перелічені вище елементи фінального зусилля – це один цілісний рух. Невиконання одного з елементів цього руху веде до зменшення довжини шляху дії сили на прилад. В цілому, всі допустимі недоліки у фазі фінального зусилля значно впливають на результати [1; 3; 6].

Саме в послідовності виконання охарактеризованих нами основних елементів фінального зусилля (захват, взяття списа на себе, тяга, ривок) більшість метальників-початківців та й спортсменів зі сформованою технікою допускаються значних помилок, а то й зовсім опускають окремі важливі елементи і не лише з причин незнання чи невміння, а здебільшого через неспроможність їх виконати (недостатня гнучкість, рухомість в суглобах та хребті). Окремі помилки у фазі фінального зусилля коштують спортсменам не сантиметрів, а метрів у погіршенні результатів [3].

Крім вище згаданих нами труднощів в оволодінні складними металними рухами зустрічаються на практиці багато типових помилок, які пов'язані з обмеженістю у розвитку спеціальних якостей та координаційних здібностей студентів [2; 4].

Непрямолинійне несення і розгойдування списа в першій частині розбігу, що заважає вірному відведенню приладу.

Опускання кисті метаючої руки нижче осі плечей під час відведення приладу.

Під час кидка лікоть опущений.

Кидок виконується переважно рукою.

Відхилення тулуба вліво на початку фінального зусилля. Причинами такої помилки можуть бути:

- опускання кисті метаючої руки нижче рівня плечей;
- метаюча рука в напруженому стані;
- недостатня рухливість в певному суглобі.

Згинання лівої ноги в колінному суглобі у фіналі.

На першому етапі вивчення металних рухів слід виконувати багато спеціальних та імітаційних вправ, які б дозволили створити вірну уяву про техніку виконання особливих елементів та формувати динамічний стереотип загалом.

Висновки. Метання списа – один із найбільш складних видів легкоатлетичних метань. Він вимагає не лише багаторічних тренувань, націлених на розвиток швидкісно-силових якостей: сили, «вибухової сили», гнучкості, рухомості в суглобах та хребті, координаційних можливостей, але й, як свідчить практика, генетично закладених здібностей, природну бистроту рухів. Більшість з тих, хто став спеціалізуватися в метаннях списа, вже в ранньому віці показували високі результати в метаннях м'ячика, камінців тощо. Так, Й. Каннунен – екс-рекордсмен світу (92 м 70 см.) в 15 років метав камінці на 130 метрів.

Метальники масових розрядів здебільшого не ідентифікують кращі зразки техніки провідних спортсменів з таких основних причин:

- а) їм не вдається засвоїти складні та швидкоплинні рухи через відсутність багатоборної підготовки;
- б) в навчальних посібниках з легкої атлетики мало приділяється увага «балістичній хвилі» рухів фінального зусилля, значенню основних елементів та деталей цієї важливої рухової дії;
- в) підготовка металника високого класу вимагає круглорічної спеціальної кидкової роботи. Однак обмеженість або й повна відсутність спортивних приміщень (тренажерні зали, зали з довжиною доріжки 35-40 м з обладнанням для кидкової роботи) не сприяють повноцінній зайнятості як спортсменам високого класу, так і спортсменам масових розрядів.

УДК 572.5-053.6

А. В. Заїкін, кандидат педагогічних наук

АДАПТИВНІ МОЖЛИВОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ РІЗНИХ СОМАТОТИПІВ ТА З РІЗНИМ РІВНЕМ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ

У статті розглядається взаємозв'язок між рівнем адаптаційних можливостей та індивідуальними функціонально-типологічними характеристиками школярів з різним рівнем рухової діяльності.

Ключові слова: адаптаційний потенціал, соматотип, рухова діяльність, здоров'я.

Постановка проблеми. Серед важливих завдань, що стоять перед вищою і середньою школою і потребують розв'язання пріоритетне місце займають проблеми здоров'я молоді. Найбільш активно в сучасних умовах науковцями розвивається напрям, що базується на оцінці рівня здоров'я з точки зору теорії адаптації. Здоров'я розглядається як здатність організму адаптуватися до умов зовнішнього середовища, а хвороба – як зрив адаптації. З'явилися наукові праці, в яких показники адаптивності є шкалою оцінки здоров'я [1; 6]. Обстежуючи дітей дошкільного віку для виявлення поширеності адаптаційних реакцій, було підтверджено, що дані адаптивності є оптимальною інтегральною характеристикою для оцінки і прогнозування стану здоров'я дітей. Але в цих роботах вивчалась динаміка адаптаційних реакцій у дітей із зон радіонуклеїдного забруднення, або з уже наявною патологією.

Важливою біологічною потребою людини на усіх її рівнях розвитку є рухливість. Розглядаючи проблему здоров'я з позиції ролі рухової діяльності в реалізації генетично запрограмованої тривалості життя, логічним є визначення терміну здоров'я як психофізичного стану людини з великим обсягом функціональних резервів, достатньої фізичної і інтелектуальної працездатності, стійкості до чинників довкілля, високої імунологічної активності [7]. Оцінка функціональних резервів різних систем організму за типом неспецифічної адаптаційної реакції, що розвивається в організмі дає можливість судити про рівень резистентності, адаптованості та стан здоров'я в цілому. Загальні неспецифічні адаптаційні реакції, сформовані в процесі еволюції у відповідь на вплив різноманітних зовнішніх

За останні 20-25 років результативність українських металників списа погіршилась до рівня відстаючих видів як серед чоловіків, так і серед жінок.

Список використаних джерел:

1. Белих І.О. Легкоатлетичні метання / І.О. Белих. – К. : Здоров'я, 1976. – 95 с.
2. Бондарчук А.П. Техника легкоатлетических метаний / А.П. Бондарчук, К.И. Буханцов, Я.В. Лусис. – К. : Здоров'я, 1984. – 166 с.
3. Моззалитис В. Метание копья / В. Моззалитис. – М. : ФИС, 1967. – 63 с.
4. Сирис П.З. Отбор и прогнозирование способностей в легкой атлетике / П.З. Сирис, П.М. Гайдарская, К.И. Рачев. – М. : ФИС, 1983. – 101 с.
5. Тутевич В.Н. Теория спортивных метаний / В.Н. Тутевич. – М. : ФИС, 1969. – 309 с.
6. Учебник тренера по легкой атлетике / [под общ. ред. Л.С. Хоменкова]. – М. : ФИС, 1974. – 533 с.
7. Школа легкой атлетики / [под общ. ред. А.В. Коробова]. – М. : ФИС, 1985. – 147 с.

Based on theoretical studies, the results of their teaching observations and coaching experience and subject expertise of teachers, trainers, performing a training process in groups improve sportsmanship in track throwing the students of the Faculty of Physical Culture K-СGP behalf of the King James Version of the article presents an analysis technique and the basic elements of motor actions spear throwers high-end and mass discharge.

Key words: javelin throwing, basic elements, high grade sportsmen, mass grade sportsmen, comparative description.

Отримано: 17.11.2017

подразників і є відображенням функціонального стану його адаптаційних систем [5].

Вирішальну роль на різних рівнях адаптації виконує саме кардіореспіраторна система, яка першою включається в компенсаторно-приспосувальну діяльність організму, спрямовану на адекватне забезпечення тканин киснем. Сукупність функціональних показників серцево-судинної і дихальної систем використовується як індикатор адаптаційних реакцій, показник ризику розвитку захворювань. Протистояння шкідливим чинникам довкілля викликає напруження механізмів адаптації і зумовлює підвищений ризик розвитку різноманітних порушень. Одним із найдавніших заходів попередження захворювання серцево-судинної системи і продовження активного життя є його рухова активність [4].

Саме тому дослідження адаптаційного потенціалу старших школярів з різним рівнем фізичних навантажень і тілобудови дають можливість оцінити рівень впливу рухової діяльності на стан здоров'я і розробити рекомендації щодо управління адаптивними процесами та покращення здоров'я і функціонування організму в цілому. У старшому шкільному віці ріст і розвиток організму продовжується, але відрізняється від попередніх періодів новими особливостями. М'язи стають більш еластичними, мають добру нервову регуляцію, їх скорочувальна здатність до розслаблення досить велика. Опорно-руховий апарат може витримувати значні статичні навантаження і виконувати тривалу роботу. Нервова регуляція діяльності серцево-судинної системи стає досконалішою, більш економічними стають кисневі режими організму при фізичних навантаженнях, збільшується можливість виконувати довготривалу роботу.

Актуальність проблеми адаптації старших школярів визначається ще й тим, що в силу значних навчальних та інформаційних навантажень, виникає невідповідність між адаптивними можливостями організму і силою зовнішніх впливів. Вважається, що адаптаційні механізми організму тренуються в результаті взаємодії фізичного навантаження і відновлення [8].

Мета роботи полягала в обґрунтуванні залежності між рівнем рухової діяльності, станом кардіореспіраторної системи і адаптивними можливостями школярів різного соматотипу.

Для реалізації поставленої мети застосовували **методи дослідження**: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, медико-біологічні методи, методику експрес-оцінки здоров'я Г.А. Аланасенко, методику визначення адаптаційного потенціалу за П.Н. Басвським [2], згідно якої враховуються антропометричні показники організму і реєструються функціональні дані серцево-судинної системи. Соматотипування проводили за метричною схемою Р.Н. Дорохова [3], з виділенням п'яти соматичних типів: наносомний, мікросомний, мезосомний, макросомний і мегасомний. В експерименті приймали участь учні НВК №17, НВК №8, учні ЗОШ №6, №2 та учні ДЮСШ №1, №2 м. Кам'янець-Подільського, що постійно займаються різними видами спорту.

Результати дослідження. Провівши усі необхідні антропометричні і функціональні виміри організму школярів загальноосвітніх шкіл (контрольна група) і учнів ДЮСШ (спортсмени), визначили рівень функціонування системи кровообігу та її адаптаційного потенціалу (АП). В основній групі спостерігались більш низькі середні значення АП ($1,9 \pm 0,02$), ніж відповідні показники адаптаційного потенціалу у школярів контрольної групи ($2,21 \pm 0,03$). У відсотковому відношенні задовільну адаптацію мають 87% школярів основної групи, напружену – 13%; тоді як у дітей контрольної групи задовільний показник АП характерний для 58%, напружений АП для 38% обстежуваних і 4% – зрив адаптації. За величиною адаптаційного потенціалу оцінюють рівень напруги регуляторних систем. Чим вищі адаптаційні здібності системи кровообігу, тим менше значення АП [2].

Рівень фізичної працездатності та функціонального стану ССС оцінювали за даними індексу Руфьє. Серед дітей основної групи високі показники ІР мали 18%, добрі – 48%, середні – 24% і задовільні – 10%. В контрольній групі показники ІР відповідно становили: високі – 3%, добрі – 27%, середні – 50%, задовільні – 25% і 3% з низьким рівнем ІР. Дані експерименту свідчать про позитивний вплив активної рухової діяльності у спортсменів на адаптаційні можливості і фізичну працездатність старших школярів.

Якщо проаналізувати залежність рівня АП від соматотипу, то слід зазначити, що незалежно від соматотипу більшість школярів обох обстежуваних груп мають задовільний рівень адаптації. При цьому переважають мікросомальний і мезосомальний соматотип (67,5 та 60,2% відповідно), тоді як у макросоматиків – лише у 34,6%. Простежується чітка тенденція до збільшення відсотка дітей із напруженням адаптаційних можливостей за наявності у них макросомального соматотипу: напруження механізмів адаптації спостерігається у 35,1%; незадовільна адаптація – у 14,8%; зрив адаптації – у 8,2%.

При застосуванні короткотривалого навантаження високий рівень адаптаційних можливостей спостерігається лише у дітей мікросоматичного типу. Групу з низьким рівнем резервних можливостей формують у більшості випадків школярі макросомального типу. Виявляється характер адаптивних реакцій старшокласників значною мірою пов'язаний із морфологічними особливостями організму.

Здатність адаптуватися або адекватно відповідати на різні чинники без виснаження механізмів адаптації можлива лише при достатньому АП. Ця здатність залежить не лише від існуючих функціональних резервів, але й від адекватності та економічності реагування, від ефективності управління процесами витрачання й відновлення резервів, від стану вегетативної регуляції, яка необхідна для підтримання рівня функціонування усіх систем організму.

Висновки. Встановлено, що рівень адаптаційних можливостей організму формується індивідуальними функціонально-резервними особливостями, характерними для певного конституціонального типу.

Підтверджено позитивний вплив фізичних навантажень на адаптивні можливості старшокласників. Кількісна оцінка адаптаційного потенціалу дає змогу диференціювати рухову діяльність з метою корекції фізичного стану.

Визначення зриву адаптаційних можливостей, що характеризує наявність патологічного процесу, свідчить про можливість використання АП для діагностики ранніх порушень здоров'я і пошук ефективних реабілітаційних заходів.

Список використаних джерел:

1. Андрущук А.О. Оцінювання стану здоров'я дітей з урахуванням показників адаптації організму / А.О. Андрущук, А.Д. Барзилович // Медицина транспорту України. – 2005. – №6 (13). – С. 74-78.
2. Бодян О.П. Спортивна морфологія: методичні вказівки до лабораторних занять / О.П. Бодян, А.В. Заїкін. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 84 с.
3. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник / Е.С. Вільчковський. – Львів : ВНТЛ, 1998. – 336 с.
4. Довідник учителя фізичної культури в запитаннях та відповідях / [упоряд. В.І. Федорчук]. – Харків : Ранок, 2007. – 320 с.
5. Коренев М.М. Навчальні проблеми охорони здоров'я підлітків в Україні / М.М. Коренев // Журнал національної академії медичних наук. – 2011. – Т. 17 – №1. – С. 47-48.
6. Круцевич Т.Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навч. посібник / Т.Ю. Круцевич, Г.В. Безверхня. – К. : Олімпійська література, 2010. – 248 с.
7. Омельченко Т.Г. Функціональні можливості кардіореспіраторної системи молодших школярів / Т.Г. Омельченко // Спортивна наука України. – 2010. – №24. – С. 108-109.
8. Спортивна морфологія : навчальний посібник / за ред. М.М. Радька. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 196 с.

The relationship between level of the adaption possibilities and individual functional characteristics of the pupils with different moving activity level has been examined in the article.

Key words: adaption potential, somatic type, moving activity, health.

Отримано: 17.11.2017

УДК 796.015.6:612.7-053.9

О. А. Ключ, кандидат наук з фізичного виховання та спорту

ВИКОРИСТАННЯ СИЛОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ У ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЇ ЗАХВОРЮВАННЯ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розкрито проблема здоров'я людей похилого віку. Визначенні основні чинники що впливають на порушення опорно-рухового апарату літніх людей. Проаналізовано ряд наукових робіт щодо важливості використання силового тренування в процесі корекції захворювання опорно-рухового апарата.

Ключові слова: похилий вік, захворювання, здоров'я, остеопороз, розвиток м'язів.

Постановка проблеми. Люди літнього віку є однією із самих значних категорій населення, які активно беруть участь в економічному та соціальному житті, але разом з тим

зміни які відбуваються з їхнім здоров'ям погіршують їх соціальне активне життя, а також призводить до смертності. Одним із найбільшим захворювання скелета, що характери-

зується зниженням міцності кісткової тканини з наступним ризиком переломів є остеопороз. На сьогодні кількість осіб, які страждають від цього захворювання у світі перевищує 200млн. Приблизно 30% усіх постменопаузальних жінок у США та Європі страждають від остеопорозу, за даними на 2000 рік у світі виявлено 9 млн., остеопоротичних переломів серед яких 1,6 млн переломів тіл хребця.

До 2050 року частота остеопоротичних переломів у світі може досягнути 240% у чоловіків та 310% у жінок. Поширеність остеопорозу (ОП), зумовлені не лише втраченою кістковою масою, а й збільшенням ризику падіння (в основному на ґрунті захворювань центральної нервової системи і судинних порушень), причому падіння можуть бути більш вагомим фактором ризику, ніж знижена кісткова маса. Крім того, частота остеопоротичних переломів в осіб похилого віку підвищується у випадку дефіциту вітаміну D [2, 5].

Мета – на теоретичному рівні дослідити ефективність корекції кісткової системи людей похилого віку використовуючи фізичні вправи силового спрямування.

Методи дослідження – аналіз та узагальнення даних наукової літератури.

Виклад основного матеріалу. Старість – період життя людини від втрати здатності організму до продовження роду до смерті, що характеризується погіршенням здоров'я, розумових здібностей, згасанням функцій організму. Старість ділиться на декілька більш коротких періодів життя людини: – зрілий вік, похилий (літній) вік – 61-74 років для чоловіків, 56-74 років для жінок; – старший вік – 75-90 років для чоловіків, 75-90 років для жінок; – вік довгожителів – понад 90 років. Профіль старіння представляє собою співвідношення темпів старіння різних органів і систем. Знаючи причини, механізми та основні напрями функціональних змін організму людини у процесі старіння, можна запропонувати шляхи корекції вікових змін. З огляду на неможливість повного припинення дії негативних чинників, або значного уповільнення процесів метаболізму необхідно максимально стимулювати систему організму. Серед факторів, що сприяють зміцненню здоров'я і довголіття людей, важливу роль відіграє фізична активність, як один із найкращих способів поліпшити здоров'я осіб літнього віку [5].

Процеси старіння супроводжуються змінами у багатьох системах і органах осіб літнього віку, що значною мірою відображається на їхній руховій активності. Ці зміни відбуваються в опорно-руховому апараті. Втрата еластичності у хрящах та зв'язках, зменшення виділення синовіальної рідини зумовлює погіршення роботи суглобового апарату, скованість рухів, зменшення амплітуди та швидкості рухів у суглобах. В результаті цього розвивається остеоартроз (біль у колінних і кульшових суглобах) тощо. Вікова деформація хребців і міжхребцевих дисків призводить до виникнення остеохондрозу і радикулітів, що обмежує рухову активність людини. З віком збільшується виразність м'язової гіпотрофії.

Після 50 років загальна кількість м'язових волокон зменшується, що призводить до зменшення сили і швидкості скорочень м'язів. Якщо силові показники до 40-45 років життя ще стабільні, то в 60 років вони знижуються приблизно на 25%. Однак, при регулярних заняттях фізичними вправами ці зміни можуть бути відтерміновані. Експерименти дослідників-фізіологів (І.Г. Длуская, 1993, П.К. Анохін, 1995) довели, що кісткова система, як і всі інші системи організму, реагує на рівень фізичної активності: на підвищення фізичного навантаження (тиск на кістку) збільшенням кісткової маси (для розподілу навантаження на більшу кількість кісткової тканини), на зниження кісткової маси. Адаже кістки – це не тільки каркас який забезпечує підтримку м'язів і внутрішніх органів. Це живий орган, який як і інші органи розвивається і міняється в перебігу всього життя [4]. На сьогодні авторитетні міжнародні організації

розробили рекомендації та принципи виконання аеробних фізичних вправ, обґрунтували їхнє значення для запобігання фізичним і психічним захворюванням. Натомість силові вправи зазвичай розглядають лише як засіб збільшення м'язової сили й витривалості, а їхній вплив на здоров'я та благополуччя людини залишається вивченим недостатньо.

Дослідження О. Андрійчук продемонструвало доцільність застосування ізометричних та ізотонічних вправ при захворюванні гонатрози. Ізометричні направлені на збільшення м'язової сили, а ізотонічні – на збільшення амплітуди рухів дані вправи сприяли зменшенню болі в суглобах підвищенню та збільшенню амплітуди рухів [1].

Павлова Ю. зробила детальний аналіз щодо порушень опорно-рухового апарату який виникає в наслідок старіння а також доцільність застосування фізичних вправ спрямованих на підвищення сили чотириголового м'яза в наслідок профілактики захворювання кульшового суглобу. Вона дослідила необхідність використання механічних навантажень при остеопорозі який характеризується зниженням мінеральної щільності кісткової тканини (МЩК) мікроархітекτονіки, посилення крихкості, що підвищує ризик переломів. Вона зауважила, що найбільший вплив формування кісткової тканини має саме величина навантаження, а не тривалість виконання вправи.

Д. Керр та ін. встановили, що для підвищення МЩК достатньо 8–10 повторів, а механізм остеогенезу полягає у впливі м'яза на кістку. При цьому остеогенна відповідь корелює із величиною навантаження при невеликій кількості повторів. С. Рубін і Л. Ланіон також зазначають, що ріст кісткової тканини можна стимулювати шляхом прикладання певного навантаження на неї, а це можливо лише під час виконання силових вправ [3].

Висновки. Отже, ряд наукових робіт підтверджують ефективність використання фізичних вправ силового спрямування людей похилого віку для забезпечення мінеральної щільності кісткової тканини (МЩК) та може застосовуватись під час корекції порушень кісткової системи.

Дане наукове дослідження потребує детальної практичної розробки щодо використання фізичних вправ силового спрямування для людей похилого віку у випадку порушень опорно-рухового апарату.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О. Ізометричні вправи у фізичній реабілітації гонартрозу / О. Андрійчук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – №2 (14). – С. 75-79.
2. Круцевич Т.Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення / Т.Ю. Круцевич, Г.В. Безверхня. – К. : Олімп. лра, 2010. – 370 с.
3. Павлова Ю. Вплив силових навантажень на якість життя і фізичне здоров'я / Ю. Павлова, Б. Виноградський, С. Шеремета // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини / за заг. ред. Є. Приступи. – Львів, 2014. – Вип. 18, т. 4. – С. 103-109.
4. Павлова Ю. Фізична активність людей літнього віку / Ю. Павлова, Л. Вовканич, Б. Виноградський // Фізична активність, здоров'я і спорт. – Львів, 2010. – №1. – С. 62-75.
5. Леськів-Бондарчук Г. Характеристика впливу фізичних вправ на людей третього віку / Г. Леськів-Бондарчук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. – К., 2015. – №1. – С. 308-314.

This article addresses the health problem of the elderly. Determination of the main factors affecting the musculoskeletal disorders of the elderly. A series of scientific works on the importance of using force training in the process of correcting diseases of the musculoskeletal system has been analyzed.

Key words: old age, disease, health, osteoporosis, muscle development.

Отримано: 17.11.2017

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ПІДГОТОВКИ БІГУНІВ НА СЕРЕДНІ ДИСТАНЦІЇ В РІЧНОМУ ТРЕНУВАЛЬНОМУ ЦИКЛІ

У статті проводиться аналіз теоретико-методичних підходів до побудови підготовки бігунів на середні дистанції протягом року.

Ключові слова: річний, цикл, тренування, функціональна, підготовленість, середні дистанції.

Постановка проблеми. Розглянуто характерні риси різних варіантів планування тренування спортсменів. Вік спортсменів 15-16 років, спеціалізація – біг на 800 і 1500 м. Застосування одноциклового варіанта планування макроциклу найбільшою мірою сприяє підвищенню рівня економізації функціональних систем організму спортсменів. Двоциклова побудова тренування протягом року забезпечує підвищення рівня характеристик потужності і фактора рухливості функціональних систем організму спортсменів.

Досягнення високих спортивних результатів в бігу на середні дистанції в значній мірі визначається рівнем аеробної продуктивності і анаеробної систем енергозабезпечення організму бігуна [2, 5]. Спрямованість і структура тренувального процесу є центральним питанням проблеми формування структури функціональної підготовленості організму спортсменів. Індивідуалізація планування змісту тренувального процесу є ключовою проблемою сучасної спортивної теорії і практики. Планування підготовки бігунів, характер і спрямованість тренувальної дії процесу визначається рівнем підготовленості спортсмена. Різні варіанти побудови цілорічного тренування формують різні «функціональні профілі» підготовленості бігунів на середні дистанції. При цьому, для отримання об'єктивної інформації про функціональні можливості організму бігуна необхідні дані і про інші чинники функціональної підготовленості. Що ж до рівня спортивних результатів то він визначається оптимальною структурою функціональної підготовленості спортсменів [1, 5, 6]. Змагальна практика сучасного бігуна, і як наслідок – існуючі концепції побудови процесу цілорічного тренування бігунів на середні дистанції – вступають в суперечність з сучасними даними про закономірності формування структури функціональної підготовленості організму людини.

Мета роботи – виявити характерні особливості різних варіантів планування тренування бігунів на середні дистанції на етапі спеціалізованої базової підготовки на підставі обліку динаміки структури їх функціональної підготовленості в річному циклі тренування.

Методи і організація досліджень. Аналіз літературних джерел, пульсометрія, хронометрія, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Результати дослідження і їх обговорення. В цілому, проблема збільшення рівня енергозабезпечення організму людини на ранніх етапах його розвитку далеко виходить за рамки вдосконалення процесу підготовки бігунів на середні дистанції. Досягнення високого рівня спеціальної витривалості характеризується, перш за все, оптимальною структурою функціональної підготовленості, що забезпечує найефективніше функціонування системи енергозабезпечення в умовах змагальної діяльності. В проведених дослідженнях нами встановлено, що різні варіанти побудови річного циклу тренування істотно впливають на динаміку структури функціональної підготовленості бігунів в макроциклі. При цьому звертає на себе увагу той факт, що досягнутий в період літніх стартів рівень спеціальної витривалості у бігунів, що використовують різні варіанти побудови річного циклу тренування, був практично однаковий. Це означає, що підвищення спеціальної витривалості в річному циклі тренування у них йшло за рахунок переважного розвитку різних чинників функціональної підготовленості. Якщо до досягнення 15-16 літнього віку у бігуна на середні дистанції не будуть досягнуті високі рівні прояву рухливості те підвищення рівня цього чинника в більш старшому віці буде украй скрутним. Це також позначиться украй негативно і на підвищенні рівня потужностних характеристик. Після цього вікового періоду в

організмі у спортсменів всі більшою мірою створюватимуться необхідні передумови для підвищення рівня економізує функціональних систем. Як наслідок цього спортсмен буде вимушений поступово «переходити» на більш довгі дистанції. Саме це і спостерігається тренерами в їх практичній діяльності. Проте це може відбутися тільки в тому разі якщо бігун володіє відповідними генетичними передумовами, що дозволяють досягти значних величин прояву стійкості і економічності. В тих же випадках, коли біля бігунів таких передумов не опиниться, сподіватися на успішний виступ і в бігу на довгі дистанції також немає підстав. При цьому навряд чи, хто-небудь з тренерів може привести багато прикладів коли спортсмени, що спеціалізуються на в бігу на довгі дистанції, «переходили» на середні дистанції. Останнє є наочною ілюстрацією висловленого нами підходу.

Проте, як показав аналіз літературних даних, у тренерів як і раніше основними орієнтирами за визначенням ефективності організації тренувального процесу у бігунів на середні дистанції, як правило, є показник економічності функціональних систем їх організму.

В бігунів, які використовують одноцикловий варіант побудови цілорічного тренування, це відбувається в основному за рахунок економізації функціональних систем організму. В групі бігунів, які використовують двохцикловий варіант планування річної підготовки – базою підвищення результату в бігу на 800 і 400 м є зростання рівня рухливості і потужностних характеристик.

В цілому значно зростають регуляторні можливості організму випробовуваних. Що ж до бігунів, які тренуються по планах здвоєного річного циклу, то стратегія протікання адаптаційних процесів в їх організмі займала проміжне місце. При цьому загальним для всіх тих груп є той факт, що незалежно від варіанту побудови макроциклу на початку наголошується зростання рухливості і потужності функціональних систем. Приблизно через 2-2,5 місяці рівень потужності і рухливості у випробовуваних досягає максимальних величин і спрямованість адаптаційних процесів в організмі зміщується у бік функціональної економізації.

Подальше підвищення рівня потужностних показників не було виявлено навіть при збільшенні об'ємів і інтенсивності. В тих випадках коли тривалість підготовчого періоду була більше 2-2,5 місяців спрямованість адаптаційних процесів зміщувалася у бік того, що економізує функціональних систем, що також узгоджується з результатами досліджень В.С. Міщенко і В.Н. Платонова.

Таким чином, проблема «об'ємного» або «інтенсивного» варіантів побудови макроциклу повинна бути переведена в іншу площину. Не залежно від варіанту планування цілорічного тренування протягом перших 2-2,5 місяців динаміка чинників функціональної підготовленості була практично однаковою.

Відмінності починали з'являтися тільки після цього проміжку часу. При цьому другорядне значення має той факт, що є вони «об'ємними» або «інтенсивними». Приблизно через той же відрізок часу, а саме 2-2,5 місяці, нами так само наголошувалося зниження рівня провідних чинників ФП в організмі випробовуваних і в змагальному періоді. Це ж торкається і рівня спеціальної витривалості. Остання обставина «вимагала» обов'язкового зменшення об'єму і інтенсивності тренувальних навантажень. Інакше результатом був «зрив» адаптаційних процесів. Після цього спортсмен достатньо довгий час не міг повернутися до запланованих навантажень, а значить і розраховувати на успішний виступ в змаганнях.

Виходячи з цього можна сказати, що найважливішим чинником, що визначає спрямованість тренувального про-

песу є не «об'єм» і «інтенсивність», а «тривалість» того періоду, протягом якого йде процес дії на організм.

Висновки.

1. Побудова цілорічного тренування бігунів на середні дистанції повинна базуватися на закономірностях формування структури функціональної підготовленості.
2. Вживання одноциклового варіанту планування макроциклу найбільшою мірою сприяє підвищенню рівня економізує функціональних систем організму спортсменів спеціалізуються в бігу на 800 і 1500 м.
3. Двохциклова побудова цілорічного тренування в першу чергу забезпечує підвищення рівня потужностних характеристик і чинника рухливості функціональних систем організму бігунів на середні дистанції.
4. Використовування здвоєного варіанту планування макроциклу в тренувальному процесі у бігунів на середні дистанції у віці 15-16 років переважно сприяє підвищенню рівня чинників потужності і рухливості хоча і у меншій мірі ніж при двоциклового плануванні, але більшою мірою забезпечує зростання рівня економізує.
5. Планування тренувальних навантажень, враховуючи індивідуальні особливості бігунів, використовуючи при цьому одно-, дво- або здвоєного варіантів цілорічного тренування у бігунів на 800 та 1500 м, в рівному ступені забезпечує досягнення високого рівня спеціальної витривалості в період літніх стартів.
6. Підтримка високого рівня провідних чинників функціональної підготовленості і спеціальної витривалості у бігунів на середні дистанції у віці 15-16 років зберігається не більше 2-2,5 місяців.
7. Після того, як спрямованість адаптаційних процесів в організмі у бігунів на середні дистанції в річному циклі

тренування буде зорієнтована на функціональну економізацію, ефективність використання засобів і методів для підвищення рівня чинників потужності і рухливості буде істотно понижена.

Список використаних джерел:

1. Вацеба О.М. Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання / О.М. Вацеба, Ю.В. Петришин та ін. – Львів, 2005. – 296 с.
2. Бондарчук А.П. Періодизація спортивного тренування / А.П. Бондарчук. – К. : Олімпійська література, 2005. – 303 с.
3. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты / Л.П. Матвеев. – 4-е изд., испр. и доп. – СПб. : Лань, 2005. – 384 с.
4. Міщенко В.С. Реактивні властивості кардіореспіраторної системи як віддзеркалення адаптації до напруженого фізичного тренування в спорті : монографія / В.С. Міщенко, Е.Н. Лісенко, В.Е. Віноградов. – Донецьк : Науковий світ, 2007. – 351 с.
5. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера: наука побеждать; Профессия – тренер / Н.Г. Озолин. – М. : Астрель, 2004. – 863 с.
6. Петровський В.В. Організація спортивного тренування / В.В. Петровський. – К. : Здоров'я. – 1978. – 96 с.
7. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические дополнения / В.Н. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 2004. – 807 с.

In the article the analysis of theory-methodical approaches to construction of preparation of runners on middle distances for a year is conducted.

Key words: annual, cycle, training, functional, preparedness, middle distances.

Отримано: 17.11.2017

УДК 371.037

В. А. Мазур, кандидат наук з фізичного виховання та спорту

ОСОБЛИВОСТІ РУХОВОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС СПОРТИВНОЇ ГОДИНИ В РЕЖИМІ ДНЯ

Досліджено ефективність засобів і методів фізичного виховання для подальшого розвитку і удосконалення рухової підготовленості школярів початкових класів під час спортивного часу в режимі шкільного дня.

Ключові слова: спортивний час, програма занять, ігрові види рухів.

Фізичне виховання учнів шкільного віку спрямоване на досягнення фізичної досконалості, міцного здоров'я, правильного, відповідно до віку, фізичного розвитку, на оволодіння життєво необхідними руховими навичками і вироблення високої працездатності організму. Раціональні фізичні вправи підвищують розумову працездатність, нормалізують вищу нервову діяльність і вегетативні функції.

При всіх різноманітностях завдань фізичного виховання форми його організації повинні підпорядковуватись загальним закономірностям функціонування організму. Науковими дослідженнями ряду авторів [3, 5, 6] встановлено, що до всіх форм занять фізичними вправами висуваються деякі загальні вимоги, які обумовлені закономірностями зміни працездатності учнів під впливом фізичних навантажень.

Працездатність організму перед виконанням навантаження, під час виконання і після нього неоднакова. Це треба враховувати при виборі форм організації рухової діяльності та відпочинку учнів на кожному занятті та після кожного фізичного навантаження [3, 5].

Тому в теперішній час у загальноосвітніх навчальних закладах (I-XI класи), у відповідності з високими вимогами сучасного життя і новими можливостями, які отримані в результаті науково-технічного прогресу виникає необхідність розробки і впровадження нових, більш прогресивних форм організації навчального процесу і виявлення ефективних засобів і методів для подальшого розвитку і удосконалення фізичної підготовленості учнів.

Метою дослідження є оптимізація засобів і методів фізичного виховання для підвищення рухової підготовленості учнів I-III класів в процесі спортивного часу, який проводиться в режимі шкільного дня.

Організація та методи дослідження. На сьогоднішній день складається думка, що спортивний час, може вирішувати лише оздоровчі завдання, сприяти підвищенню розумової працездатності і проводиться у вигляді активного відпочинку, де хлопчики грають в основному у футбол, а дівчатка займаються стрибками через скакалку або будь-якими іграми.

Ми притримуємось думки, що спортивний час, окрім оздоровчих, повинен вирішувати наступні завдання:

- цілеспрямований розвиток фізичних якостей;
- удосконалення рухових навичок, вивчених на уроках фізичної культури.

Для вирішення цих завдань нами була розроблена програма занять спортивного часу для учнів початкових класів. Основна увага при її складанні зверталась на зв'язок з навчальною програмою з фізичної культури. Ігри підбиралися з урахуванням їх цілеспрямованого впливу на фізичні якості учнів. В процесі цих занять в ігровій формі удосконалювались основні види рухів (біг, стрибки, метання та ін.).

Педагогічний експеримент проводився в школі-комплексі №9 де проходила апробація програми спортивного часу для учнів початкових класів. Для порівняння була вивчена динаміка рухової підготовленості учнів того ж віку школи інтернат, у якій спортивний час проходив у вигляді активного відпочинку. В експерименті приймали участь 25 хлопчиків і 29 дівчаток I-х класів, 24 хлопчика і 21 дівчинка II-х класів та 20 хлопчиків і 18 дівчаток III-х класів. Оцінка рухової підготовленості проводилась на початку і кінці навчального року по показниках бігу на місці, човникового бігу, станової і кистьової динамометрії, стрибка у довжину з місця, гнучкості (нахил вперед), фізичної працездатності, яку оцінювали по розробленому нами тесту.

Результати дослідження. На початку педагогічного експерименту учні школи-комплексу №9 і школи інтернату не мали достовірних відмінностей по показниках кистьової, станової динамометрії і фізичної працездатності. Результати бігу на місці, човникового бігу, стрибка з місця та гнучкості були більш вираженими в учнів експериментальних класів.

По закінченні експерименту хлопчики 1-х класів експериментальної школи переважали однолітків із контрольної по показниках станової динамометрії на 5,9 кг ($p < 0,05$) і фізичної працездатності на 0,9 умов. од. ($p < 0,01$). Також більш високими були у них результати у бігу на місці, човникового бігу, стрибку у довжину з місця та гнучкості. Якщо до експерименту відмінність у бігові на місці порівняно з контрольним класом дорівнювала 0,7 с, то після завершення експерименту вона збільшилась до 1,3 с ($p < 0,05$). Така ж закономірність простежувалась і в результатах човникового бігу, стрибків у довжину з місця та гнучкості.

Цікавим виявився і такий факт, що у хлопчиків 1-го класу контрольної школи лише показники станової сили і фізичної працездатності мали покращення від початку до кінця навчального року, тоді як експериментальному класі достовірно збільшення відмічено по всім вивчаємих показниках.

Динаміка рухової підготовленості дівчаток 1-х класів показала, що на початку педагогічного експерименту між експериментальною і контрольною групами досліджуваних не виявлено достовірних відмінностей у результатах бігу на місці, кистьової і станової динамометрії, фізичної працездатності. У човниковому бігу, стрибках у довжину з місця і гнучкості дівчатка із школи-інтернат переважали ровесниць із контрольної. В кінці навчального року досліджувані експериментального класу мали достовірно більш високі показники порівняно з учнями контрольного по всім тестовим параметрам рухової підготовленості, за винятком кистьової і станової динамометрії, де відмінності були не достовірні. Отримані результати свідчать про збільшення всіх вивчаємих параметрів рухової підготовленості дівчаток експериментального класу, за виключенням кистьової динамометрії. У контрольному класі не відмічено змін в результатах бігу на місці, динамометрії лівої кисті, стрибка у довжину з місця і фізичної працездатності.

Хлопчики 1-х класів експериментальної школи на початку року не відрізнялись від однолітків контрольної в результатах кистьової і станової динамометрії, стрибка у довжину з місця, гнучкості та фізичної працездатності. У бігу на місці і човниковому бігу хлопчики експериментальної школи переважали однолітків із контрольної. В травні місяці перевага досліджуваних експериментального класу відмічена по усім показникам ($p < 0,05$ – $p < 0,01$) виняток динамометрія правої кисті і фізичної працездатності. Якщо на початку навчального року відмінність у бігу на місці між двома групами досліджуваних дорівнювала 1,0 с ($p < 0,05$), то на кінець року – 1,8 с ($p < 0,01$), у човниковому бігу – 1,3 і 1,9 с ($p < 0,01$) відповідно. Разом з тим на протязі року достовірні зміни відбулись в експериментальній групі по усім досліджуваним показникам, в контрольній – за винятком стрибка у довжину з місця та гнучкості ($p < 0,05$).

На початку експерименту дівчатка 1-го класу експериментальної і контрольної шкіл не відрізнялись один від одного по усім вивчаємих показникам, за винятком бігу на місці і човникового бігу, де відмічалась перевага дівчаток експериментального класу ($p < 0,05$ і $p < 0,001$). В кінці навчального року достовірних відмінностей не виявлено лише в становій динамометрії та фізичній працездатності. По усім іншим показникам рухової підготовленості дівчатка експериментального класу переважали ровесниць із контрольного ($p < 0,05$).

У хлопчиків 1-го класу експериментальної школи на початку року просліджувались більш високі показники у

бігу на місці і човниковому бігу. В кінці року досліджувані експериментального класу переважали однолітків із контрольного у бігу на місці ($p < 0,001$), стрибках у довжину з місця ($p < 0,01$), гнучкості ($p < 0,01$). Достовірних відмінностей не відмічено у кистьовій і становій динамометрії та фізичній працездатності. Якщо у бігу на місці різниця на початку року складала 1,5 с, то в кінці – 1,0 с, у човниковому бігу – 1,0 і 0,7 с, тобто відмінності незначно вирівнялись. По закінченні експерименту у досліджуваних експериментального класу достовірно більш високими стали результати бігу на місці, човникового бігу, станової динамометрії, стрибка у довжину з місця та фізичної працездатності. У контрольному класі не відбулося змін в показниках стрибка у довжину з місця, гнучкості і фізичної працездатності.

Дівчатка 1-го класу експериментальної школи переважали своїх ровесниць із контрольної у бігу на місці, човниковому бігу, у стрибках у довжину з місця як на початку експериментального дослідження ($p < 0,05$) так і на кінець навчального року ($p < 0,01-0,001$). Якщо на початку року відмінності у бігу на місці складала 1,2 с ($p > 0,05$), то в кінці – 1,4 с ($p < 0,01$), у човниковому бігу – 1,5 с ($p < 0,01$) і ($p < 0,001$), в стрибках у довжину – 13,0 і 29,4 см. ($p < 0,001$), гнучкості – 1,3 і 3,9 см. ($p > 0,05$ і $p < 0,01$). Показники кистьової динамометрії і фізичної працездатності не носили достовірних розбіжностей.

Висновки.

1. В результаті проведеного дослідження встановлено, що показники фізичної розвитку (ріст, маса тіла) в учнів експериментальної і контрольної груп не мали достовірних змін, за винятком маси тіла у дівчаток контрольної школи, де цей показник збільшився в середньому на 2,7 кг ($p < 0,05$).
2. У хлопчиків і дівчаток, які займались по програмі спортивного часу, відмічені достовірно більш високі зміни у руховій підготовленості та фізичній працездатності.
3. Проведене дослідження дозволило встановити ефективність розробленої програми спортивного часу для школярів початкових класів. Так як заняття спортивного часу можуть вирішувати завдання не тільки активного відпочинку, але і цілеспрямованого розвитку фізичних якостей учнів 1-3 класів. Хоча в програму додатково потрібно ввести вправи для розвитку силових здібностей школярів 3 класів.

Список використаних джерел:

1. Кривогорський Ю.Б. Визначення і оцінка фізичного розвитку та фізичної підготовленості школярів : метод. посібник / Ю.Б. Кривогорський. – Хмельницький, 1985. – 65 с.
2. Кругляк О. Реалізація між предметних зв'язків на уроках фізичної культури у ЗНЗ / О. Кругляк // Почат. шк. – К., 2008. – №4. – С. 55-60.
3. Линець М.М. Основи методики розвитку рухових якостей / М.М. Линець. – Львів : Штатбар, 1997. – 207 с.
4. Овчинников Н. Комплексной урок с физического воспитания / Н. Овчинников. – Вел. Новгород, 2008. – С. 112-145.
5. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів / Л.П. Сергієнко. – К. : Олімп. літер., 2000. – 438 с.
6. Тимошенко Б.М. Дослідження ефективності комплексного розвитку рухових якостей юнаків 15-16 років / Б.М. Тимошенко. – Кам.-Под., 2009. – С. 185-186.

The efficiency of means and methods of physical education for the further development and improvement of motor readiness primary school pupils during sports time using the school day.

Key words: sports time program classes, game types of movements.

Отримано: 17.11.2017

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ГІМНАСТИЧНИМИ ВПРАВАМИ НА ФОРМУВАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Досліджувався вплив занять гімнастикою на прояв психофізіологічних показників молодших школярів, які є необхідними для успішного навчання в процесі фізичного виховання. Аналіз проведеного дослідження дав можливість стверджувати, що заняття гімнастикою здійснюють вагомий вплив на формування психофізіологічних показників молодших школярів, які є визначальними для успішного оволодіння багатьох розділів шкільної програми фізичного виховання.

Ключові слова: молодші школярі, гімнастика, психофізіологічні показники.

Постановка проблеми. Аналіз науково-методичної літератури, яка стосується питання вікових особливостей молодших школярів [4] доводить, що при плануванні фізичного навантаження необхідно враховувати особливості морфо-функціонального, психічного та фізичного розвитку систем організму дитини.

Як зазначають науковці, цілеспрямована рухова діяльність, зумовлює прогресивне підвищення функціональних можливостей дитини та значною мірою сприяє своєчасному протіканню всіх фізичних та психічних процесів [5; 6, та ін.].

З огляду на те, що гімнастичні вправи є одними із основних і найпоширеніших видів рухової активності, особливо серед дітей, науково-методичне обґрунтування, практична розробка і впровадження новітніх методик відбору, розвитку рухових і психофізіологічних якостей та технічної підготовленості є актуальним науковим напрямком у теорії і методиці фізичного виховання і спорту упродовж шкільної фізичної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відзначають науковці В.П. Іващенко, О.П. Безкопильний [6], вік дітей молодшого шкільного віку є сприятливим для розвитку багатьох рухових якостей в тому числі: сили і швидкості рухів ніг, статичної рівноваги, загальної витривалості, гнучкості хребта. Починаючи з 7-річного віку у дітей значно зростає точність рухів, що є підґрунтям до навчання техніки рухів (Вільчовський, Іващенко).

Для розробки диференційованих методик навчання фізичним вправам необхідно з'ясувати, який критерій покласти в основу диференціації учнів. В основному автори пропонують такі критерії, які мають психологічну, морфологічну чи фізіологічну основу [2; 3].

Мета роботи. Дослідити вплив занять гімнастикою на формування психофізіологічних якостей молодших школярів.

Завдання дослідження:

- визначити стан психофізіологічних показників молодших школярів;
- дослідити динаміку розвитку психофізіологічних якостей молодших школярів під впливом додаткових занять гімнастикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ефективності впровадження додаткових занять гімнастикою здійснювалося під час проведення педагогічного експерименту на базі загальноосвітніх шкіл м. Києва та м. Кам'янець-Подільського. В експерименті брали участь учні 1-4 класів, які були поділені на контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи.

До КГ входили учні, які вивчали навчальний матеріал з фізичного виховання за типовими, традиційними методиками без впровадження додаткових занять гімнастикою. ЕГ склали учні, у програму навчання яких було введено обов'язковий третій урок гімнастики із спеціально розробленими диференційованими методиками.

Однорідність груп за рівнем рухової підготовленості була доведена за результатами опитування, яке підтвердило відсутність в учнів сформованих груп попереднього досвіду занять гімнастикою. Відбір учнів до складу КГ та ЕГ здійснювався довільним способом.

Внаслідок впровадження у навчально-виховний процес фізичного виховання учнів 1-4 класів диференційованих мето-

дик навчання основних рухових дій у гімнастиці відбулися позитивні зміни у психофізіологічних і рухових показниках.

Так, достовірне збільшення у представниць КГ та ЕГ помічається в таких показниках, як частота рухів (8% та 13% відповідно), вибухова сила (4% та 13%), рівновага тіла (5% і 6%), МСК (3,9% і 4,2%), відтворення коротких часових інтервалів (4% та 4,5%). Крім цього, у дівчаток ЕГ достовірний приріст показників спостерігається у відчутті м'язових зусиль у півсили та чвертьсили (4% і 4,1% відповідно), обсязі уваги (12%), реакції на руховий об'єкт (5,5%) і простій реакції на подразник (4%), але різниця у приростах відповідних показників у дівчаток КГ не достовірна, крім показників обсягу уваги.

Висновки. Перевірка ефективності впроваджених в процес фізичного виховання молодших додаткових занять гімнастикою, а також методик диференційованого навчання гімнастичним вправам встановила ряд позитивних зрушень у рівні психофізичних показників розвитку організму учнів, що брали участь в експерименті. Незважаючи на те, що позитивні зміни у психофізіологічних показниках пояснюються віковими закономірностями розвитку організму дітей, в учнів експериментальної групи спостерігається вищий їх рівень ніж у контрольній.

Подальший напрямок наших досліджень буде спрямований на визначення рівня впливу психофізичних показників на формування рухових умінь юних гімнастів.

Список використаних джерел:

1. Алиев В.А. Физическая работоспособность школьников разного возраста, пола и соматического развития / В.А. Алиев, Р.А. Айдаров, Я.Г. Гусейнова // Гигиена и санитария. – 1993. – №2. – С. 34-36.
2. Арефьев В.Г. Сучасні стандарти фізичного розвитку школярів / В.Г. Ареф'єв. – К.: Вежа, 1999. – 256 с.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания / Б.А. Ашмарин. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 287 с.
4. Волков Л.В. Молодший шкільний вік: виховна спрямованість занять фізичною культурою і спортом: [навч. посіб.] / Л.В. Волков, В. Голуб, П.П. Коханець. – К.: Освіта України, 2008. – 120 с.
5. Іващенко В.П. Теорія і методика фізичного виховання: навч. посіб. / В.П. Іващенко, О.П. Безкопильний. – Черкаси, 2006. – Ч. 1. – 420 с.
6. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: навч. посіб. / Я.В. Крушельницька. – К.: КНЕУ, 2000. – 232 с.
7. Пристинский В.Н. Психофизиологические аспекты оптимизации системы физического воспитания учащихся средних общеобразовательных школ / В.Н. Пристинский // Медицинские и психофизиологические аспекты профориентации школьников: мат. Всесоюз. научн.-прак. конф. – М., 1991. – С. 33-35.

This article investigates the influence of gymnastics lessons on displaying of physiological parameters of younger pupils, which are necessary for successful learning in physical education. The analysis of the investigation provides the possibility to assert that gymnastics lessons makes the significant influence on the development of physiological parameters younger students which are determining for the successful taking of many sections of the curriculum of physical education.

Key words: younger students, gymnastics lessons, physiological parameters.

Отримано: 17.11.2017

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА УРОКАХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ БАСКЕТБОЛУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі розвитку координаційних здібностей студентів баскетболістів. Апробовано авторську методику. Дослідження в цьому напрямку можуть мати вагомий вплив на подальше удосконалення координаційних здібностей.

Ключові слова: координаційні здібності, рецепторна іннервація, моторна пам'ять.

Постановка проблеми. Удосконалення вітчизняної системи підготовки кваліфікованих спортсменів вимагає постійного пошуку нових методичних підходів до організації та змісту навчально-тренувального процесу, до відбору засобів спеціальної підготовки відповідно до тенденцій розвитку змагальної діяльності.

Відмінною особливістю сучасного баскетболу, на думку багатьох фахівців, є надання процесу гри активного, динамічного, атакуючого характеру, збільшення кількості складних і несподіваних ігрових ситуацій в досягненні єдиної мети – закинути м'яч в корзину суперника (С.В. Голомазов, 2003; І.М. Баталов, 2006). Суттєво підвищилось значення раціональної техніки та її варіативності при економізації рухової діяльності, ускладнилися тактичні дії і тим самим зменшилася їх інформативність для команди суперника. Участь у грі з високою інтенсивністю дій в нападі та захисті змушує кожного баскетболіста майстерно оволодіти техніко-тактичними діями, швидко орієнтуватися на майданчику, приймати вірні рішення і швидко їх реалізовувати в умовах постійної мінливої ситуації при дефіциті часу і простору (С.В. Литвинова, 1999; В.К. Пельменев, 2000; В.Н. Притикін, 2003). Проблема розвитку координаційних здібностей (КЗ) студентів, а також підбір найбільш інформативних тестів для визначення рівня розвитку цих здібностей є однією з найважливіших в теорії та практиці сучасного тренувального та навчального процесу засобами баскетболу.

Наші спостереження та практичний досвід роботи в вищих навчальних закладах показали, що у навчально-тренувальному процесі студентів що займаються баскетболом недостатньо уваги приділяють формуванню вмінь керувати власними руховими діями, їх основними характеристиками.

Мета дослідження – наукове обґрунтування методики координаційної підготовки студентів вищих навчальних закладів на заняттях з фізичного виховання засобами баскетболу.

Об'єкт дослідження – навчально-тренувальний процес студентів вищих навчальних закладів на заняттях з фізичного виховання засобами баскетболу.

Результати дослідження. Поряд з аналізом літератури та педагогічними спостереженнями нами був проведений констатуючий експеримент [3], який включав комплексне фізіологічне, педагогічне, психофізіологічне тестування студентів різних вузів і виявлення особливостей в рівні та структурі комплексної підготовленості студентів вищих навчальних закладів у порівнянні із студентами технічних та фізкультурних вузів. На основі отриманих даних був розроблений і проведений формуючий експеримент.

Педагогічний (формуючий) експеримент складався із застосування розробленої методики підготовки спортсменів-баскетболістів вищих навчальних закладів в експериментальній групі.

Методика складалася із наступних положень та принципів:

1. Застосування в навчально-тренувальному процесі баскетболістів вищих навчальних закладів принципів побудови навчально-тренувального процесу команд вищих розрядів, головний із яких – це націлені індивідуальні найвищі досягнення, серйозне особисте відношення до тренувань і навантажень [3].
2. Побудова навчально-тренувального процесу в баскетбольній команді вищого навчального закладу з опорою на свідомість гравців, що передбачало застосування відповідних методів:
  - при дозуванні фізичних навантажень – застосування шкали суб'єктивно сприйнятої напруженості наван-

таження, що передбачало індивідуальний підхід до кожного гравця в плані його індивідуальних особливостей підготовленості і адаптаційних можливостей [3];

- при загальній побудові навчально-тренувального процесу – опора на провідні якості в загальній структурі підготовленості та індивідуальну структуру підготовленості гравців з індивідуальними завданнями [3];
- при навчанні технічним та тактичним прийомам – широке застосування наочних приладь [4] та навчально-методичних діаграм;
- широке застосування методів аутогенного та ідеомоторного тренування при навчанні техніці та оптимізації процесів відновлення працездатності;
- застосування вправ на розвиток координаційних здібностей, спрямованих на розвиток і вдосконалення почуття часу.

Як показали проведені дослідження, для студентів вищих навчальних закладів характерний розвиток уваги, психофізіологічних функцій, розвиток координаційних здібностей. На ці якості також потрібно спиратися при побудові навчально-тренувального процесу з баскетболу в вищих навчальних закладах. І тому застосування широкого спектру наглядних приладь та інших засобів наочності (діаграм, відео-фільми, презентації) вільний від тренувань час має бути досить корисним.

Висновки.

1. Сучасний світ вимагає гармонійного фізичного та розумового розвитку людини.
2. Методика тренування студентів-баскетболістів вищого навчального закладу повинна враховувати їх фізіологічні та психофізіологічні особливості.
3. Методика, яка була розроблена на основі даних констатуючого експерименту, включає націлену на індивідуальний підхід до спортсменів та опору на свідомість при розвитку координаційних якостей, технічних та тактичних навичок.

В перспективі подальших досліджень планується перевірка ефективності застосування розробленої методики в навчально-тренувальному процесі спортсменів-баскетболістів вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии / Н.А. Бернштейн. – М. : Физкультура и спорт, 1991. – 228 с.
2. Васильков А.А. Теория и методика физического воспитания : учебник / А.А. Васильков. – Ростов н/Д. : Феникс, 2008. – 381 с.
3. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів / Г.П. Грибан. – Житомир : Вид-во Рута, 2009. – 593 с.
4. Дмитрієв А.А. Фізична культура / А.А. Дмитрієв. – М. : Річ, 2003. – 410 с.
5. Sadovski E.J. Coordination Motor Abilities in Scientific Research : monografi // E.J. Sadovski. – Biala Podlaska, 2005. – 468 s.
6. Zimmermann K. Koordinative Fähigkeiten und Beweglichkeit / K. Zimmermann // K. Meinelschnabel: Bewegungslehre. – Sportmotorik. – Berlin, 1998. – S. 206-236.

Development of coordinating capabilities of basketball-players of groups of initial preparation. An article is devoted to the problem of development of coordinating capabilities of young basketball-players. An author method is approved. The researches in this direction can carry ponderable weight on the subsequent improvement of coordinating capabilities.

Key words: coordinating capabilities, retsiptorna innervation, motor memory.

Отримано: 17.11.2017

ІННОВАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ФІТНЕС-АЕРОБІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

У статті проаналізовані передумови виникнення інноваційних програм фітнес-аеробіки та їх вплив на організм людини. У дослідженні аналізуються основні напрямки розвитку фітнесу, розглядаються основні вимоги до проведення занять різними видами фітнес-аеробіки.

Ключові слова: оздоровча фізична культура, фітнес-технології, оздоровчий фітнес, аеробіка, фітнес-аеробіка.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В різні періоди історичного розвитку суспільства спорт та фізична культура залишались незмінною та невід'ємною частиною людства. З античних часів і по сьогоднішній день фізичні вправи являються засобом досягнення внутрішньої гармонії та зовнішньої краси людини.

Багаточисленними дослідженнями доведений взаємозв'язок між способом життя, об'ємами та характером повсякденної фізичної активності людини, її здоров'ям, розумовою та фізичною працездатністю (Н.М. Амосов, 1998; Г.Л. Аланасенко, 1985; Э.Г. Булич, 1986; И.И. Брехман, 1996; И.В. Мурахов, 1989).

Разом з тим, деякі автори (В.И. Столяров, Н.В. Кудрявцева, 1998) вважають, що традиційні, тобто ті, які здавна виправдали себе та застосовуються на практиці, види фізкультурно-спортивної діяльності з дітьми та молоддю, вже не відповідають сучасним вимогам та повинні бути замінені новими, більш ефективними. Тому в наш час ведеться пошук нових видів фізкультурно-спортивної активності, які б сприяли збереженню здоров'я людини, підвищенню рівня фізичних якостей, сприяли б гармонізації особистості через використання прогресивних технологій, інноваційних методик, що дозволяють ефективно вирішувати задачі оздоровчої, освітньої та виховної спрямованості. Аналіз змісту інноваційних форм та засобів активності населення різних країн показує, що на даному історичному етапі фізичної культури людства трактується не тільки як сукупність фізичних якостей особистості, але і як певний стиль життя, що має здоров'я в якості важливого цінного орієнтира індивіда. Разом із тим поява інноваційних видів фітнес-програм в Україні пов'язана з інтенсивним розвитком масової фізичної культури і, перш за все, з виникненням і ростом фітнес-індустрії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз робіт різних авторів надав можливість зробити висновок про те, що фітнес є сучасною формою оздоровчої фізичної культури. Це соціокультурне явище, що включає два основні напрями: загальний фітнес і фізичний фітнес. Загальний фітнес пов'язаний з прагненням людини до найвищого рівня життя, що включає інтелектуальну, соціальну, духовну та фізичну складові. Фізичний фітнес пов'язаний з прагненням до оптимальної якості життя, яке включає досягнення вищих рівнів фізичної підготовленості людини за об'єктивними показниками.

Головною метою фітнесу, як стверджують С.В. Синиця та Л.С. Шестерова, є «досягнення внутрішньої гармонії та зовнішньої привабливості людини, і саме це є головним мотивом для людей, які бажають мати гарний вигляд та самопочуття».

На думку Н.І. Воловик, «оздоровчий фітнес спрямований на досягнення та підтримання фізичного благополуччя та зниження ризику захворювань (серцево-судинної системи, обміну речовин тощо); поліпшення рівня оздоровчого фітнесу співвідноситься з низьким ризиком хвороб та поліпшенням якості життя». Зарубіжні дослідники (J. Friel, J. Greenberg, W.L. Haskell, D.L. Isaacs, W.H. Saris, D. Singh, M.L. Stefanick, D. Swain, T. Weede та ін.) також значну увагу приділяють питанням, пов'язаним з фітнесом.

Мета дослідження – проаналізувати основні сучасні напрямки розвитку фітнес-індустрії.

Предмет дослідження – передумови виникнення інноваційних програм фітнес-аеробіки та їх вплив на організм людини.

Постановка завдань дослідження.

1. Теоретично проаналізувати стан розвитку фітнес-індустрії на Україні.

2. Виявити ознаки інновації та місце фітнес-аеробіки в повсякденному житті людей.

Гіпотеза. Передбачалося, що використання сучасних систем фітнес-аеробіки підвищить ефективність працездатності населення, сприятиме покращенню його фізичного та психічного здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий ріст вимог суспільства до фізичної культури вимагає впровадження сучасних фітнес технологій у сфері освіти. Цей процес знаходить адекватне відображення у системі вищої освіти України. Сьогодні важко уявити фахівця з фізичної культури з вищою освітою, що не орієнтується у фітнес технологіях, не має необхідних знань та вмінь щодо їх застосування.

Сьогодні існує так багато видів фітнесу, що кожна людина без зусиль знайде для себе той напрямок, який припаде їй до душі. А регулярні заняття улюбленим видом спорту – це не тільки відмінний шанс удосконалити своє тіло, але і можливість підняти настрій.

Аеробіка. Аеробіку по праву називають королевою фітнесу. Це, мабуть, найпопулярніше тренування, яке проходить під веселу ритмічну музику і передбачає виконання певних рухів, які чудово зміцнюють м'язи. Аеробне навантаження надає чарівну дію на всю серцево-судинну і дихальну системи. До того ж це – один з найбільш швидких шляхів до схуднення і прекрасного стрункого стану. Вона поділяється на нові види фітнесу, кожен з яких має свої особливості.

Танцювальна аеробіка. Танцювальна, або денс-аеробіка, просто створена для тих, хто обожає танцювати і при цьому хоче схуднути. Заняття зміцнюють м'язи всього тіла, особливо – ніг і тазу. Приємний побічний ефект – регулярні заняття чудово виправляють поставу, покращують координацію рухів і роблять тіло більш пластичним і красивим, поліпшується загальна фізична форма. У різновидах танцювальної аеробіки використовуються самі різні рухи, запозичені з таких напрямків танцю, як hip-hop, funk, city-jam, модний нині jazz-modern та інші.

Степ-аеробіка. Такий вид фітнесу, як степ, є прекрасним видом кардіонавантаження. Цей вид фітнесу лікує такі хвороби, як артрит і остеопороз. Крім цього, заняття рекомендується відвідувати для відновлення після отримання травми колін. По ходу занять відмінно зміцнюються м'язи і зв'язки, підвищується витривалість, зміцнюється дихальна система. Степ-аеробіка – це різновид фітнесу, в якому всі вправи виконуються за допомогою спеціальних степ-платформ, на які потрібно різними способами підніматися і спускатися за прикладом інструктора під музику. Якщо у вас плоскі, або навпаки, повні гомілки або стегна – степ – це ваш вибір!

Слайд-аеробіка. Слайд-аеробіка – це порівняно новий вид фітнесу, який являє собою силову аеробіку. Для занять необхідно придбати спеціальне взуття, яке пристосоване для особливого роду ковзання по гладкій доріжці. Саме під час цього відбувається виконання вправ – щось на зразок рухів ковзанярів або ролерів. Цей вид фітнесу не менше корисний, ніж популярний степ, та й обсяг стегон при цьому зменшується в пригломшлюві швидких темпах. Такий вид аеробіки ідеально підходить тим, хто хоче позбутися від зайвих жирових відкладень на стегнах і боках.

Фітбол. Фітбол – це система вправ, виконуваних з допомогою спеціальних надувних м'ячів. Цей вид фітнесу особливо підходить тим, хто хоче розвинути гнучкість, скорегувати поставу, поліпшити координацію і пластику рухів. Фітбол відмінно зміцнює м'язи преси, спини, сідниць.

Кік-аеробіка. Кік-аеробіка – для тих, хто любить працювати на межі. Аббревіатура КІК має точну розшифровку:

кардіо-інтенсивність-кондиція. Ці слова точно розкривають суть заняття: ви розвинеєте витривалість, силу, спритність і будете здивовані тим, як швидко ваше тіло приймає підтягнуту форму. Це особлива система вправ, що дозволяє підвищити витривалість, м'язову силу, гнучкість, спритність і координацію рухів.

Калланетика. Калланетика підходить абсолютно всім. Програма являє собою комплекс вправ, які включають в активну роботу всі групи м'язів. Калланетика входить в перелік найбільш популярних «жироспалюючих» напрямів фітнесу. В основу калланетики покладені асани йоги і статичні навантаження, що чергуються з розтяжкою м'язів. При цьому працюють абсолютно всі м'язи тіла і великі, і маленькі, і поверхневі і глибокі. В результаті занять калланетикою відбувається зміцнення м'язового каркасу, активізується обмін речовин, і, як наслідок, розщеплення жирів проходить активніше. Всього одна година занять калланетикою прирівнюється до 24 годин аеробікою і 7 годин шейпінгом.

Пілатес. Пілатес теж дуже популярний вид фітнесу, серед переваг перед іншими напрямками можна перерахувати, те, що він, не дає організму ударного навантаження і не викликає яких-небудь негативних реакцій, а тому не має практично ніяких протипоказань. Заняття пілатесом допомагають розвинути еластичність м'язів і зв'язок, гнучкість суглобів, витривалість. Не всі види фітнес-тренувань припускають високу інтенсивність. Пілатес – система вправ, яка була створена для реабілітації постраждалих під час війни людей. Пізніше було виявлено, що система підходить всім і надає дивний вплив на організм.

Тай-бо. Фітнес може суміщати види спорту. Тай-бо – це аеробіка, доповнена рухами, запозиченими з бойових мистецтв. Заняття розвивають витривалість, спритність, координацію рухів. Самі видовищні прийоми з карате, боксу, тхеквондо тепер впишуться в танець. Вправи тай-бо виконуються під енергійну музику. Заняття вимагають великої витривалості, сили і енергії. Всього одна година тренувань за системою «тай-бо» прирівнюється до десятикілометрового забігу.

Аквааеробіка. Це водна аеробіка, підходить практично всім, навіть вагітним. Зміцнює і оздоровлює організм, допомагає ефективно спалювати калорії тим, хто хоче схуднути.

Бодіфлекс. Цей вид фітнесу отримав популярність, головним чином, завдяки особливій системі дихальних вправ, які входять до його складу. Вправи бодіфлексу спрямовані на розтягування і зміцнення м'язів, але голов-

ною умовою виконання вправ є правильне дихання. Вправи допомагають ефективно боротися з жировими відкладеннями і сприяють хорошему самопочуттю.

Висновки. Сьогодні існує так багато видів фітнесу, що кожна людина без зусиль знайде для себе той напрямок, який припаде йому до душі. А регулярні заняття улюбленим видом спорту – це не тільки відмінний шанс удосконалити своє тіло, але і можливість підняти настрій.

Список використаних джерел:

1. Бальсевич В.К. Інформаційна культура фахівця як фактор впровадження нових технологій у практику фізичної культури та спорту / В.К. Бальсевич, Л.І. Лубишева // Теорія та практика фіз. культури. – 2001. – №12. – С. 18-19.
2. Блеєр А.Н. Концептуальні засади розвитку додаткової професійної освіти / А.Н. Блеєр // Теорія і практика фіз. культури. – 2001. – №12. – С. 2-6.
3. Ігуменів В.М. Основи формування освітнього стандарту додаткової професійної освіти / В.М. Ігуменів // Теорія і практика фіз. культури. – 2001. – №12. – С. 7-9.
4. Лисицкая Т.С. Аеробіка. Теорія і методика / Т.С. Лисицкая, Л.В. Сіднева. – М., 2002. – Т. 1. – 230 с.
5. Лисицкая Т.С. Аеробіка. Окремі методики / Т.С. Лисицкая, Л.В. Сіднева. – М., 2002. – Т. 2. – 216 с.
6. Підручник інструктора групових фітнес-занять. – М.: Комерційні технології, 2001. – С. 316.
7. Davis K. Trendwatch / K. Davis, P. Ryan // IDEA Personal Trainer. – March 2001. – P. V 12 n.
8. Aerobic-Training / F. Goss, R. Robertson, R. Spina and other. – Meyer & Meuer Verlag, 1998. – 168 p.
9. IDEA Fitness Manager. – 1998. October. – Vol. 10. – No 5.
10. Seibert Richard J. Group Strength Training / J. Seibert Richard // American Council on Exercise (ACE). – 2000. – 134 p.
11. Wend-Uwe Boeckh-Behrens. Die besten Übungen und Methoden fuer Sport und Gesundheit / Wend-Uwe Boeckh-Behrens & Wolfgang Buskies. – Rowohlt Taschenbuch Verlag. 2000. – 478 p.

The article examines the conditions that cause the aerobics fitness programs and their impact on the human body. The study analyses the main trends of development of fitness are basic requirements for conducting classes different types of fitness aerobics.

Key words: health physical education, fitness tech, health fitness, aerobics, fitness aerobics.

Отримано: 17.11.2017

УДК 796.42.015

О. В. Ротар, викладач

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗМУ ШКОЛЯРІВ НА ЇХ ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

В статті розглядається фізичний розвиток школярів на різних етапах шкільного періоду. Розкривається рухова активність школярів, досліджується вплив анатомо-фізіологічних особливостей школярів на фізичний розвиток.

Ключові слова: фізичне виховання, фізичний розвиток, здоров'я, фізичні вправи, вікові періоди, шкільний період, учні.

Постановка проблеми. Фізичне виховання молодого покоління спрямоване на досягнення фізичної досконалості, міцного здоров'я, правильного відповідно до віку фізичного розвитку, на оволодіння життєво необхідними руховими навичками і вироблення високої працездатності організму. Шкільний період життя ділиться на три етапи: молодший вік (6-10 років), середній (11-14) і старший (15-17 років).

Під нормальним фізичним розвитком розуміють зміну будови і функцій організму дитини з віком. Про фізичний розвиток дитини можна судити з показників, які відображують цей процес: зріст і маса тіла, окружність грудей, життєва місткість легень, стан мускулатури, жировідкладення, постава, статеве зрілість, станова сила тощо. Активна м'язова робота сприяє розвитку кісткової і м'язової тканин, внутрішніх органів, поліпшенню діяльності органів чуттів; інтенсивніше відбуваються обмінні процеси, зростають захисні властивості організму [1, с.158].

Школярі, які займаються фізичними вправами несистематично, як правило, відстають у рості і фізичному розвитку. Недостатність рухів (гіпокінезія) може призводити до сповільнення росту і дієздатності організму, поступової атрофії м'язів, ожиріння та інших порушень. Треба пам'ятати, що ожиріння важко піддається коригуванню. Розрізняють ожиріння ендокринного характеру внаслідок порушення функцій ендокринних залоз і екзогенного, спричиненого надмірним харчуванням. При достатньому руховому режимі дівчатка фізично розвиваються нарівні з хлопчиками. Але якщо в молодшому віці вони мало рухаються, то надалі значно відстають від хлопчиків.

Мета дослідження – дослідити вплив анатомо-фізіологічних особливостей організму школярів на їх фізичний розвиток.

Результати дослідження. Фізичні вправи покликані не тільки сприяти різносторонньому і гармонійному фізичному

розвитку дитини, але й виправляти індивідуальні вади: порушення постави, плоскостопість, ожиріння. Найчастіше ними страждають учні молодшого віку; проте в цей період порушення мають нестійкий, функціональний характер і їх можна виправити. У процесі фізичного виховання учнів треба враховувати відмінності росту і розвитку, спричинені статтю. Особливу увагу слід приділити учням середнього шкільного віку, у яких спостерігаються значні статеві відмінності в рухових і вегетативних функціях. В цей період, що починається у хлопчиків з 13-14, а в дівчаток з 11-12 років, фізичні вправи сприяють урівноваженню фізіологічних процесів у організмі. Із завершенням статевого дозрівання у школярів, які нерегулярно займалися фізичними вправами, часто знижуються спортивні результати і фізіометричні показники.

У різні вікові періоди діти розвиваються нерівномірно, при цьому співвідношення зросту, маси тіла, окружності грудей та інших показників фізичного розвитку весь час змінюється. До 12 років у хлопчиків і до 11 років у дівчаток маса тіла відстає від зросту, а після цього тіло інтенсивніше росте в довжину, ніж прибавляється маса. У хлопчиків 12-14 років і дівчаток 11-13 років темпи приросту окружності грудей починають переважати над збільшенням маси тіла. До 14 років у хлопчиків і до 13 років у дівчаток тіло росте переважно в довжину, по досягненні цього віку – інтенсивніше збільшується окружність грудей. Проте школярі однієї вікової групи можуть мати істотні індивідуальні відмінності в фізичному розвитку.

Фізіологічні механізми, що лежать в основі спортивної підготовки, можна пояснити виходячи з вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність. Вища нервова діяльність є функцією нервової системи і забезпечує взаємозв'язок цілісного організму з навколишнім середовищем.

Фізіологічна суть вищої нервової діяльності полягає в аналізі і синтезі нервових імпульсів, які надходять у головний мозок від екстерорецепторів (органів чуттів: зору, слуху і т.д.) і спричиняють рефлекторні скорочення скелетних м'язів, що в цілому проявляється як поведінка, мова і т. д. «Команди» центральної нервової системи можуть бути ефекторними, або пусковими, що спричиняють діяльність органа, і коригуючими, або трофічними, які її регулюють, змінюючи обмін речовин в органі [3, с.157].

Вирішальна роль в утворенні нових рухових рефлексів належить дії зовнішніх факторів на екстерорецептори. Навчання нових рухів базується на утворенні тимчасових нервових зв'язків, які при багаторазовому повторенні програмується фізіологічними механізмами пам'яті.

З віком змінюється інтенсивність основного обміну. До 12-13 років він вищий у хлопчиків, а з 12-13 років – у дівчаток внаслідок швидкого статевого дозрівання. Підлітки і діти старшого шкільного віку можуть довше виконувати інтенсивну фізичну роботу, ніж молодші школярі, у них повільніше накопичується молочна кислота; сумарні енергозатрати на однако-ву роботу у них менші (у молодших школярів нижчий коефіцієнт використання енергії, вищий рівень пластичних процесів), проте запаси вуглеводів ще не достатні, що обмежує час м'язової роботи. З віком змінюється також співвідношення крові і маси тіла: у дітей 14 років кров становить 9% маси, в дорослих – 8%. У період статевого дозрівання темп росту серцевого м'яза обганяє ріст кровоносних судин, що призводить до збільшення кров'яного тиску [3, с.148].

Молодший шкільний вік. Діти цього віку вчаться у першому – четвертому класах. Вони можуть легко засвоювати технічно складні форми рухів, бо до 6-8 років вища нервова діяльність досягає значного розвитку. Проте сила нервових процесів відносно невелика, тому при надто сильних або одномоментних тривалих подразненнях різко проявляється поза-межне гальмування. Нові зв'язки утворюються легко, але диференціюються важче, ніж у старших учнів;

Учні молодшого віку швидше стомлюються, тому вони не можуть робити тривалих динамічних зусиль, особливо ж статичних напружень. Порівняно з дошкільним віком трохи сповільнюється темп росту в довжину (період «округлення»), з 7 років зріст у хлопчиків збільшується внаслідок переважного росту нижніх кінцівок, у дівчаток – тулуба. До 10 років хлопчики і дівчатка ростуть майже однако-

во. У 9-10 років повністю костеніють фаланги пальців, в 10-12 – кістки зап'ястка. Надмірні фізичні навантаження можуть призвести до деформації суглобів нижніх кінцівок.

Починаючи з 8-10 років прискорюється розвиток мускулатури, хоч в цілому м'язи ще розвинені погано. Швидше збільшуються великі м'язи (нижніх кінцівок, тулуба, плечового пояса) [2, с.58].

До 7-8 років провідна система серця сформована повністю, але сила скорочень серцевого м'яза невелика. Проте хвилинний об'єм серця майже такий, як у дорослих, внаслідок частих скорочень серця (80-90 за хвилину).

Серцева діяльність нестійка через недосконалість регуляторних механізмів, тому різні фактори, в тому числі фізичні навантаження, можуть її порушити. Дихання поверне і відносно часте (20-25 раз за хвилину) і частота його збільшується в міру зростання кисневих потреб організму, причому глибина дихання майже не змінюється.

Середній шкільний вік. Діти цього віку навчаються у четвертому-дев'ятому класах. У них посилюється концентрація процесів збудження і гальмування, більше проявляється регульовальна функція кори великих півкуль головного мозку, тому підлітки можуть досягти високої досконалості у складних рухах. Підлітки посилено ростуть в довжину, у них швидко збільшується маса тіла. У дівчаток статеве дозрівання починається раніше, тому в 11-13 років вони переганяють хлопчиків по багатьох показниках фізичного розвитку (до 15-16 років).

У цей період життя значно збільшується маса м'язів, що становить приблизно 30% маси тіла, зростає сила їх. При надмірній масі (великі жировідкладення) рекомендується виконувати відносно тривалі роботи, щоб збільшити енергозатрати.

Розвиток скелета ще не закінчений, бо кістки таза остаточно зростаються в 16-17 років, нижньої частини груднини в 15-16 років, а верхньої – ще пізніше.

Швидко збільшуються розміри серця і відповідно зростає сила серцевих скорочень та хвилинний об'єм крові. Проте розвиток кровоносних судин продовжує трохи відставати, що створює додатковий опір току крові. Тому діти середнього шкільного віку іноді скаржаться на задишку, стискування у ділянці серця і слабкість [3, с. 96].

Рухомість ребер грудної клітки обмежена, тому дихання залишається частим і поверхневим. Грудна клітка у дівчат розвинута менше, ніж у хлопців, внаслідок цього життєва місткість легенів у них менша на 30-35% фізичні вправи допомагають активізувати обмін речовин в організмі, але треба пам'ятати, що в цьому віці ще інтенсивні пластичні процеси, і не допускати виснажливих навантажень. Розвивати витривалість треба обережно, наприклад біг чергувати з ходьбою.

Старший шкільний вік. Діти цього віку учаться в десятому-одинадцятому класах. Центральна нервова система у них розвинута, нервові процеси досить сильні, збудження і гальмування більш зрівноважені.

Підвищується здатність до аналізу і точного виконання рухових дій. Школярі цього віку можуть відтворити незнайомі їм рухи за словесним описом, виділити важливі елементи складного руху, запам'ятати комплексний рух після незначної кількості повторень.

Проте при інтенсивних фізичних навантаженнях процеси збудження можуть переважати над процесами гальмування, через що рухи стають неточними, формування рухової навички утруднюється. Порівняно з підлітками ріст і розвиток організму у старших школярів сповільнюється і стає рівномірним. Статеві та індивідуальні відмінності в будові і функціях різних систем досягають максимуму. М'язова сила у дівчат значно менша, ніж у хлопців; це пояснюється тим, що м'язи у них тонші, містять більше прошарків жирової тканини. Проте, хоч дівчата поступаються перед юнаками в м'язовій силі, вони переважають їх у точності виконання і координації рухів [4, с. 58].

У 16-17 років закінчується окостеніння більшої частини скелета. Кістки стають ширшими і міцнішими. Розвиток м'язів, сухожилів і зв'язок не відстає від росту кісток, як у підлітків. Тому опорно-руховий апарат може витримати значні статичні навантаження.

Висновки. Під нормальним фізичним розвитком розуміють зміну будови і функцій організму дитини з віком. Про фізичний розвиток дитини можна судити з показників, які відображують цей процес: зріст і маса тіла, окружність грудей, життєва місткість легень, стан мускулатури, жиророзкладання, постава, статеві зрілість, станова сила тощо.

Підлітки і діти старшого шкільного віку можуть довше виконувати інтенсивну фізичну роботу, ніж молодші школярі, у них повільніше накопичується молочна кислота; сумарні енергозатрати на однакову роботу у них менші (у молодших школярів нижчий коефіцієнт використання енергії, вищий рівень пластичних процесів), проте запаси вуглеводів ще не достатні, що обмежує час м'язової роботи.

Учні молодшого віку швидше стомлюються, тому вони не можуть робити тривалих динамічних зусиль, особливо ж статичних напружень.

Підлітки посилено ростуть у довжину, у них швидко збільшується маса тіла. У дівчаток статеве дозрівання починається раніше, тому в 11-13 років вони переганяють хлопчиків по багатьох показниках фізичного розвитку (до 15-16 років).

У цей період життя значно збільшується маса м'язів, що становить приблизно 30% маси тіла, зростає сила їх. При надмірній масі (великі жиророзкладання) рекомендується виконувати відносно тривалі роботи, щоб збільшити енергозатрати.

УДК 796.015.132:793.332

*В. А. Стасюк, викладач,
А. О. Петров, кандидат педагогічних наук*

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ НА ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

У статті розкриваються шляхи покращення швидкісно-силової підготовки юних футболістів за допомогою педагогічного контролю.

Ключові слова: педагогічний контроль, швидкісно-силова підготовка, юні футболісти.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень.

Педагогічний контроль є одним з важливих чинників підвищення ефективності управління процесом тренування юних футболістів. Систематичне спостереження за руховою підготовленістю кожного окремого футболіста дозволяє своєчасно спостерігати картину розвитку рухових якостей і навичок, виявляти відстаючі і, на основі диференційованого підходу з допомогою спеціальних педагогічних впливів, досягати необхідного ефекту у вирішенні завдань [3, 4].

Рівень розвитку фізичної підготовки футболістів на теперішній час ставить високі вимоги, однією зі сторін якої є швидкісно-силові якості. Якщо брати всі ігрові види спорту, зокрема футбол, методика виховання швидкісно-силової якості потребує подальшого вдосконалення [3, 4, 7].

Про важливість володіння футболістами швидкісними і швидкісно-силовими якостями зазначають: Віхров К.Л. (1990), Дулібський А.В. (2001), Зеленцов А.М., Лобановський В.В. (1985, 1998), Соломонко В.В., Лісенчук Г.А., Соломонко О.В. (1997, 2005), Шаленко В.В. (2004), Фалес Й.Г., Степаненко В., Джуєс О. (2000) та інші науковці й практики.

Слід звернути увагу, що середній та старший шкільний вік – це вік формування всіх основних систем життєзабезпечення, їх удосконалення. Тому важливо суттєво підвищити рівень швидкісно-силової підготовки юних футболістів у віці, коли закладаються фундаменти їхньої спортивної майстерності. У цей час відбувається активна морфологічна перебудова організму, інтенсивно відбувається психічний розвиток, адаптація до зовнішнього середовища фізіологічних систем. Середній та старший шкільний вік особливо сприятливий щодо формування фізичних навичок, умінь та здібностей футболістів [1, 5, 6].

Один із найважливіших факторів, від якого залежить ефективність командних, групових й індивідуальних техніко-тактичних дій – є фізична підготовка футболістів. Яким би тактично грамотним, технічним не був футболіст, він не досягне успіху без хорошої й різнобічної фізичної підготовки. Не досягне успіху й команда, у якої фізична підготов-

Список використаних джерел:

1. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта : учебник для студентов вузов физической культуры и факультетов физического воспитания вузов / Л.В. Волков. – К. : Олимпийская литература, 2002. – 294 с.
2. Коц Я.М. Физиологические основы физических (двигательных) качеств / Я.М. Коц // Спортивная физиология. – М. : Физкультура и спорт, 2005. – 256 с.
3. Легка атлетика: з методикою викладання : навч. посібник / уклад.: А.А. Семенов, Т.М. Осадченко, М.І. Маєвський, С.С. Ільченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – 207 с.
4. Уилмор Дж.У. Физиология спорта и двигательной активности / Дж.У. Уилмор, Д.Л. Костидл. – К. : Олимпийская литература, 1997. – 503 с.

The article discusses the physical development of schoolchildren at different stages of the school period. The motor activity of schoolchildren is revealed, the influence of anatomical and physiological features of schoolchildren on physical development is studied.

Key words: physical education, physical development, health, physical exercises, age periods, school period, pupils.

Отримано: 17.11.2017

ка навіть одного гравця не відповідатиме сучасним стандартам футболу [2].

У футболі рухи спортсменів є складнокоординаційні. У спеціальній літературі вдосконалення техніки гравців (С.Т. Хачатрян, 2000 і В.В. Ніколаєнко, 2014) надається важливе значення. Фундаментальних досліджень становлення техніки юних футболістів з використанням засобів швидкісно-силової підготовки до теперішнього часу мало досліджувалося. Рекомендації, які даються в підручниках і методичних посібниках, засновані на узагальненні практичного досвіду тренерів з футболу або на результатах досліджень окремих дій гравців (захисників, півзахисників, нападників, воротарів і т.д.).

Метою дослідження було виявлення впливу педагогічного контролю на покращення ефективності управління швидкісно-силової підготовки юних футболістів 15-17 років.

Завдання дослідження:

1. Визначити значення педагогічного контролю в покращенні швидкісно-силової підготовки юних футболістів.
2. Визначити рівень розвитку швидкісно-силової підготовки юних футболістів 15-17 років.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; метод тестування; педагогічне спостереження; метод математичної обробки матеріалу.

Організація та методика дослідження. Дослідження проводилося в Кам'янець-Подільському ДЮСШ №2. В дослідженнях узяло участь 24 юні футболісти 15-17 років. Всього використовувалося 5 тестів: біг на 60 м; біг на 30 м; стрибок у довжину з місця; присідання зі штангою 60 кг; потрійний стрибок у довжину.

Результати дослідження та їх обговорення. В ході досліджень було встановлено, що фізичний розвиток залежить від результатів фізичної і швидкісно-силової підготовленості. Так, у спортсменів спостерігається негативна залежність результатів в присіданні зі штангою від товщини жирової складки ($r = -0,39$); результатів в бігу на 60 м від показників ваги (r

= -0,42) і округності грудей на видиху. Дані цифри підкреслюють як можливість поліпшення результатів фізичної підготовленості за рахунок зміни показників фізичного розвитку, так і, навпаки, поліпшення останніх за допомогою фізичних вправ. Фізичний розвиток обстежених гравців характеризується такими середньостатистичними цифрами (табл. 1).

Таблиця 1

Показники фізичного розвитку юних футболістів у віці 15-17 років

№ п/п	Показники		Юні футболісти
1.	Вік, роки	X m	16,1 0,3
2.	Зріст, см	X m	168,3 0,9
3.	Вага, кг	X m	55,6 1,7
4.	ЖЕЛ, мл	X m	3755 312
5.	Сила кисті, кг	X m	31,2 1,8
6.	Округність живота, см	X m	62,6 1,2

Основні засоби розвитку швидкісно-силових здібностей у футболіста – стрибки в довжину і висоту, потрійні стрибки, вистрибування поштовхом однієї і обома ногами після короткого ривка, а також метання, вправи з відносно невеликим об'язженням, виконуються у швидкому темпі спеціальні вправи з м'ячем (удари ногою і головою, вкидання та ін.). Зміна показників швидкісно-силових якостей у юних футболістів контрольної та експериментальної груп на початку й у кінці експерименту наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Зміна показників швидкісно-силових якостей у юних футболістів контрольної та експериментальної груп на початку і в кінці експерименту

№ п/п	Показник	Контрольна група			Експериментальна група		
		Початок	Кінець	Приріст	Початок	Кінець	Приріст
1.	Присідання зі штангою 60 кг	12,6	13,8	0,22	12,2	15,6	0,52
2.	Швидкість 30 м зі старту, с	5.82	5.71	0.12	5.72	5.35	0.38
3.	Швидкість 60 м зі старту, с	9.79	9.63	0.07	9.36	9.10	0.27
4.	Стрибок у довжину, см	203.5	205.4	0.95	205.25	209.3	3.05
5.	Потрійний стрибок у довжину, м	5.84	5.88	0.05	5.92	6.15	0.24

У результаті тестування на початку експерименту виявлено, що відмінностей швидкісних і швидкісно-силових якостей у футболістів контрольної та експериментальної груп не спостерігається.

На підставі дослідження швидкісних і швидкісно-силових якостей у футболістів у кінці експерименту виявлено, що значно зросли всі швидкісно-силові показники у футболістів експериментальної групи, порівняно з футболістами контрольної групи, що й підтверджує вплив педагогічного контролю на покращення швидкісно-силової підготовки.

Висновки.

1. Аналіз спеціальної літератури дозволяє сказати, що фахівці фізичної культури і спорту та тренери вважають для покращення швидкісно-силових якостей та інших якостей необхідним систематичний педагогічний контроль, і його аналіз. Останнім часом з'явилася думка, що оцінювати роботу юних футболістів необхідно за показниками приросту індивідуальних результатів, що дозволяє створити позитивний психологічний настрій і спонукає їх домагатися більш високого рівня фізичної підготовленості.
2. Проведене дослідження дозволило розробити технологію управління тренувальним процесом з розвитку швидкісно-силових якостей у юних футболістів. Головне місце в даній технології займає педагогічний контроль та розроблена нами програма швидкісно-силової підготовки юних футболістів в процесі річного циклу тренування.
3. В результаті проведеного педагогічного експерименту показники швидкісно-силової підготовленості юних футболістів експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ) мали тенденцію до поліпшення. Однак футболісти ЕГ мали достовірно кращі показники в бігу на 60 м, стрибок у довжину з місця, присідання зі штангою 60 кг на кількість разів.

Список використаних джерел:

1. Костюкевич В.М. Управление тренировочным процессом футболистов в годичном цикле подготовки : монография / В.М. Костюкевич. – Винница : Планер, 2006. – 683 с.
2. Костюкевич В.М. Теоретико-методичні аспекти програмування тренувального процесу спортсменів / В.М. Костюкевич // Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування : збірник наукових праць. – Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2016. – С. 138-142.
3. Круцевич Т.Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посіб. / Т.Ю. Круцевич, М.І. Воробйов, М.М. Безверхня. – К. : Олімп. література, 2011. – 224 с.
4. Николаенко В.В. Тренировочный процесс в системе многолетней подготовки юных футболистов: сравнительный анализ / В.В. Николаенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт). – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 3 (46). – С. 51-58.
5. Петухов А.А. Футбол. Формирование основ индивидуального технико-тактического мастерства юных футболистов. Проблемы и пути решения : монография / А.В. Петухов. – М. : Сов. спорт, 2006. – 232 с.
6. Платонов В.Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В.Н. Платонов. – К. : Олимп. лит., 2013. – 624 с.
7. Ярмак О.М. Сучасні підходи до комплексної діагностики фізичного стану юнаків із використанням інформаційних систем / О.М. Ярмак // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2011. – №1. – С. 18-22.

The article reveals ways to improve the speed-power preparation of young football players through pedagogical control.

Key words: pedagogical control, speed-power preparation, young football players.

Отримано: 17.11.2017

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА ДО ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧОЮ РУХОВОЮ АКТИВНІСТЮ

Досліджували за даними наукової літератури та власних досліджень стан розробленості проблеми формування інтересу студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до занять оздоровчою руховою активністю. Встановлено, що актуальна мотивація більшості молодих людей до означеного виду активності є низькою, оскільки її вияв відбувається, переважно, під час обов'язкових занять з фізичного виховання, а обсяг у позанавчальній діяльності значно менший порівняно з науково обгрунтованим мінімумом. Визначено перспективний напрям розв'язання цієї проблеми, що передбачає актуалізацію спонукальних причин, що визначають мотивацію учнів до рухової активності оздоровчої спрямованості.

Ключові слова: молодь, рухова активність, фізичне виховання, інтерес.

Постановка проблеми. Залучення індивіда до оздоровчої рухової активності шляхом актуалізації його інтересу є довготривалим процесом [7]. У зв'язку з цим на сучасному етапі формувати таку мотивацію починають вже у загальноосвітньому навчальному закладі, в подальшому її посилюють, насамперед, протягом навчання у ВНЗ [4].

Проте дотепер у вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях ця проблема розглядається переважно в аспекті формування мотивації індивіда до здорового способу життя (ЗСЖ). Свідчать про це дані дисертаційної роботи Т.С. Єрмакової [2], в якій здійснено узагальнення досвіду вітчизняної педагогіки другої половини ХХ століття з формування ЗСЖ старшокласників, В.А. Коробейника [3] щодо ЗСЖ студентської молоді, та деяких інших дослідників [4].

Аналіз актуальних досліджень. За узагальненою інформацією більшість науковців розглядає ЗСЖ як спосіб життєдіяльності, який передбачає збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я – свого й оточення [7]. ЗСЖ є комплексною характеристикою, оскільки містить такі компоненти: раціональний режим праці й відпочинку, оптимальний раціон харчування, рухова активність, особиста гігієна, відсутність шкідливих звичок [1].

Як видно із зазначеного рухова активність оздоровчої спрямованості – лише одна зі складових здорового способу життя. У зв'язку з цим деякі дослідники [8] роблять висновок, що недостатня ефективність наявних розробок, спрямованих на формування ЗСЖ учнівської молоді, значною мірою зумовлена тим, що актуалізація їх мотивації здійснювалась одночасно за всіма напрямками відповідно до зазначених складових ЗСЖ [6]. Ураховуючи розбіжності між останніми, передусім у змісті, особливостях складу і способах використання засобів, методів, педагогічних умовов реалізації змісту, цими авторами пропонується звузити наукову проблему до розгляду і рекомендацій, пов'язаних з методиками формування (посилення) мотивації окремо за кожним напрямом [4].

Реалізація змісту означеної спрямованості здійснюється у процесі загальної, професійної освіти та самоосвіти. У зв'язку з цим певними особливостями відзначається організація процесу формування ЗСЖ, але в усіх випадках на засадах його гуманізації [7]. Такі засади передбачають цілеспрямовану інтеграцію біологічних і соціальних потреб, інтелектуальних і моральних аспектів під час актуалізації генетично зумовлених задатків кожного студента протягом його навчання у ВНЗ.

Не менш важлива роль у досягненні поставленої мети належить формам фізичного виховання, що реалізуються у позанавчальний час: факультативні заняття обраним видом спорту, масові спортивно-оздоровчі заходи і самостійні (індивідуальні, групові, в тому числі у комерційних групах) заняття фізичними вправами оздоровчого чи розвивального змісту [4]. Реалізація рухової активності у таких формах сприяє покращенню показників фізичного стану, вирішенню завдань теоретико-методичної підготовленості учнів [7]. Певною мірою сприяють покращенню результату факультативні заняття із теоретичної підготовки й тематичні бесіди, пов'язані із ЗСЖ [14].

У зв'язку з цим за доступними літературними джерелами було проведено аналіз інформації та даних окремих досліджень у зазначеному напрямі. Виявили, що більшість вітчизняних педагогів [2] надають перевагу відповідній освіті учнів як головному засобу формування у них навичок ЗСЖ, а значить певною мірою й актуалізації залучення молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості.

Отже, залучення дітей у шкільний період до рухової активності оздоровчої спрямованості та закріплення в подальшому повинно здійснюватися, насамперед у процесі фізичного виховання діями вчителя (викладача), що враховують положення теорії самовизначення і спрямовані на досягнення внутрішньої мотивації учня до означеної активності. У зв'язку з цим перспективним видається проведення наукового дослідження, що передбачає використання основних положень теорії самовизначення для обгрунтування технології залучення молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості в процесі фізичного виховання.

Мета дослідження полягала у визначенні психолого-педагогічних засад формування інтересу студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до занять оздоровчою руховою активністю.

Для досягнення мети вирішували такі **завдання**: актуалізувати досліджувану наукову проблему; визначити методи дослідження; одержати необхідну інформацію та опрацювати її. Для цього використали загальнонаукові методи, а саме аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію літературних джерел, а також метод анкетного опитування. Контингент досліджуваних – по 35 дівчат і хлопців із Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати дослідження та їх обговорення. Актуальну мотивацію до діяльності формують комплекс мотивів і ситуативні чинники, утворюючи її процесуальний та результативний компоненти [19]. Ураховуючи зазначене, для кращого розуміння виявленого стану реалізації студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у позанавчальний час рухової активності оздоровчої спрямованості, вивчили структуру й особливості їхньої актуальної мотивації до означеної активності.

Відповіді на питання анкети засвідчили, що в мотивації дівчат до рухової активності оздоровчої спрямованості домінує результативний компонент, а структуру визначає ієрархія комплексу мотивів. Так у 36,7% опитаних найбільш значущим (оцінка «дуже сильно» і «сильно») є мотив самоствердження, спонукальна причина якого полягає у бажанні бути привабливою для інших.

У 30,7% найбільш значущим є мотив уникнення невдачі (спонукальна причина – одержати високу оцінку з фізичного виховання), у 27,3% – мотив саморозвитку (ураховувати інформацію засобів масової інформації), 24% – мотив досягнення (виконати вимоги навчальної програми з фізичного виховання), 20% – мотив ідентифікації (наслідувати приклад відомої особи), 16,6% – мотив афіліації (спілкування із іншими учнями).

Водночас лише у 6,6% дівчат домінував мотив досягнення, спонукальна причина якого пов'язана із необхідністю покращити своє здоров'я, тоді як 66,7% взагалі не розглядали цю причину як таку, що може спонукати їх до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості.

Стосовно процесуального компоненту мотивації дівчат до означеної активності, то визначальним тут було одержання задоволення від занять фізичними вправами, яке домінувало в мотивації тільки 14% опитаних.

Інші спонукальні причини, а саме визначені у контексті завдань оздоровчого змісту (відпочинок від розумової діяльності), мотиву досягнення (сприяння ефективному

виконанню різних видів діяльності у повсякденному житті) та можливі варіанти респондентів, жодною дівчиною не розглядалися як спонукальні причини до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості у позанавчальний час.

У хлопців результат загалом був подібний до виявленого у дівчат, але відзначався певними особливостями. Так у найбільшій кількості опитаних (38%) домінував мотив уникнення невдачі (спонукальна причина – одержати високу оцінку з фізичного виховання), у 37,3% – мотив саморозвитку (стати сильнішим). Для меншої кількості хлопців (27,3%) визначальною у мотивації до рухової активності оздоровчої спрямованості була інша спонукальна причина мотиву саморозвитку, а саме врахування даних засобів масової інформації. У 26,7% респондентів найбільш значущим був мотив ідентифікації (наслідувати приклад відомої особи), у 24% – мотив досягнення (виконати вимоги навчальної програми з фізичного виховання), 18,7% – мотив самоствердження (бути привабливим для інших), 16% – мотив афіліації (спілкування із іншими студентами).

Водночас лише у 9% хлопців домінував мотив досягнення, спонукальна причина якого пов'язана з необхідністю покращити своє здоров'я, тоді як 59,3% молодих людей взагалі не розглядали цю причину як таку, що може спонукати їх до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості.

Стосовно процесуального компоненту мотивації хлопців до означеної активності, а саме одержання задоволення від занять фізичними вправами, то він був визначальним тільки для 18,7% опитаних.

Інші можливі варіанти респондентів та визначені спонукальні причини (відпочинок від розумової діяльності, ефективно виконання різних видів діяльності у повсякденному житті) в структурі мотивації хлопців до рухової активності оздоровчої спрямованості не були представлені. Отже, жоден хлопець не розглядав ці причини як такі, що можуть спонукати його до означеного виду активності у різних формах.

Таким чином, під час закінчення середньої школи та на початковому етапі навчання у вищій школі в мотивації молоді до рухової активності оздоровчої спрямованості переважає результативний компонент, а структура цієї мотивації у дівчат і хлопців частково відрізняється. Водночас незадовільний стан реалізації такої активності, що притаманний переважній більшості учнів, зумовлений низьким рівнем відповідної вмотивованості (взагалі відсутня у 66,7% дівчат і 59,3% хлопців) та неспроможністю визначити важливі для теперішньої і майбутньої життєдіяльності цілі: покращення і підтримання на високому рівні стану здоров'я (в тому числі відпочинок після розумової діяльності), сприяння високоефективному виконанню професійної і побутових видів діяльності.

Виходячи із зазначеного важливим для покращення існуючої ситуації є знання й усунення причин, що стримують молодь у реалізації в позанавчальний час оздоровчої рухової активності. Одержана інформація свідчить, що домінуючою причиною у 32,7% дівчат і 34,7% хлопців є відсутність необхідного бажання, відповідно у 16 і 12,7% – пріоритет певної кількості особистих справ, у 11,3 і 12% – завантаженість навчальними завданнями, 5,3 і 8% – відсутність секції з улюбленого виду спорту.

Узагальнюючи різний ступінь впливу виокремлених причин на можливість учнів здійснювати у позанавчальний час рухову активність оздоровчої спрямованості можна зробити висновок, що відсутність відповідного бажання є визначальною для 83,4% дівчат та 88% хлопців, пріоритет певної кількості особистих справ – відповідно для 64,7 і 80%, завантаженість навчальними завданнями – 66 і 71,3%, відсутність секції з улюбленого виду спорту – 38,7 і 40%.

Таким чином, відсутність бажання і пріоритет особистих справ, не пов'язаних з навчанням – основні причини відсутності в більшості студентів Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка першого року навчання інтересу до реалізації у позанавчальний час оздоровчої рухової активності, у зв'язку з цим стан її реалізації на практиці є незадовільним.

Висновки. Серед основних причин, що зумовлюють необхідність залучення молоді до оздоровчої рухової активності, слід відзначити: несформованість розуміння важливості й необхідності такої активності для якісного життя і ефективної професійної, побутової, інших видів діяльності; незадовільний стан соматичного здоров'я і вияв інших показників фізичного стану; недостатні актуалізація відповідних мотивів та використання потенціалу процесу фізичного виховання для вирішення цього й інших визначених завдань.

Мета процесу залучення студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до оздоровчої рухової активності повинна полягати у досягненні ними відповідної внутрішньої мотивації (самовизначення), що забезпечується адекватними діями викладача під час занять з фізичного виховання у напрямі задоволення їхніх психологічних потреб, – незалежності, компетентності, взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Завидівська Н.Н. Формування навичок здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів : навч. посібник [для студ. ВНЗ] / Н.Н. Завидівська. – Л. : ЛДУФК, 2009. – 120 с.
2. Єрмакова Т.С. Проблема формування здорового способу життя старшокласників у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т.С. Єрмакова. – Харків, 2010. – 20 с.
3. Коробейников В.А. Проблема формування здоров'я молоді в історії освіти / В.А. Коробейник // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки. – К. : Запоріжжя : Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, ЗОШПО, 2007. – Вип. 42. – С. 223-227.
4. Носко М.О. Проблема рухової активності молоді в сучасній літературі / М.О. Носко // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Х. : ХДАДМ (ХХІІІ), 2001. – №24. – С. 15-24.
5. Паффенбаргер Р.С. Здоровый образ жизни / Р.С. Паффенбаргер, Э. Ольсен. – К., 1999. – 320 с.
6. Хекгаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекгаузен. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с.
7. Юрчишин Ю.В. Технологія залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості у процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Ю.В. Юрчишин. – К., 2012. – 22 с.
8. Kilpatrick M. Physical activity motivation : a practitioner's guide to self-determination theory / M. Kilpatrick, E. Hebert, D. Jacobsen // International Journ. of Sport Psychol. – Roma, 2002. – №73 (4). – P. 36-41.

According to studied scientific literature and our own research status of a problem of formation interest students Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University to health orientation physical activity. The questionnaire found out that the actual motivation of most young people appointed to the type of activity is low because its expression occurs mainly during mandatory physical education classes, and the volume of extra-curricular activities is much smaller compared to the scientific reasonable minimum. The perspective direction of solving this problem, which involves updating the motives that determine the motivation of pupils to physical activity improving orientation.

Key words: young, physical activity, physical education, interest.

Отримано: 17.11.2017

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Боднарчук Т. Л.</i> Роль громадських об'єднань у забезпеченні захисту прав споживачів в Україні	3
<i>Буторіна В. Б.</i> Теоретичні підходи до типології підприємств.....	4
<i>Лисак В. Ю.</i> Методи оцінки персоналу підприємств	5
<i>Семендяк В. М.</i> Розвиток теоретичних засад корпоративної соціальної відповідальності	6
<i>Чаплінський В. Р.</i> Особливості сучасної мотиваційної політики на підприємствах в умовах постіндустріальної економіки.....	9

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Барбанюк О. О.</i> Перекладацька еквівалентність гіперрельного світу Урсули Ле Гуїн	11
<i>Гаряча О. С.</i> Епітет як засіб символізації образів у «Мертвих душах» М. Гоголя та «Чарівному ліхтарі» Ю. Крашевського ...	12
<i>Городецька І. В.</i> Імідж України в англійських мас-медіа: соціокультурний аспект	13
<i>Добринчук О. О.</i> Трансформація античного сюжету про Іфігенію у драмі Ф. Брауна «Іфігенія на свободі».....	14
<i>Дубінська А. В.</i> Спільні та відмінні риси мовленнєвої поведінки персонажів чоловіків та жінок в англійській прозі ХХ-ХХІ століть	15
<i>Зданюк Т. В.</i> Zur Förderung der Übersetzungskompetenz: Metapher	16
<i>Зубик А. А., Сторчова Т. В.</i> Формування полікультурної особистості майбутнього філолога у контексті інтернаціоналізації вищої освіти	17
<i>Казимір І. С.</i> Методи дослідження епонімів у мовній / концептуальній картинах світу.....	18
<i>Мельник І. В.</i> Характерні особливості комунікативних ситуацій провокаційного мовлення в побутовому дискурсі.....	20
<i>Нещута О. В.</i> Своєрідність нарративної організації тексту як знак художньо-естетичної рецепції: роман Дж.М. Кутсі «Володар Петербурга».....	20
<i>Семелюк Р. М.</i> Особливості часопросторової роману Майкла Каннінгема «Години».....	21
<i>Стахнюк Н. О.</i> Гротеск і сатира у «Транс-Атлантику» як важливі риси індивідуального стилю В. Гомбровича.....	22
<i>Фрасинюк Н. І.</i> Концепт як одиниця когнітивних досліджень	23
<i>Яремчук І. М.</i> Лексичні особливості віршованих притч Є. Рота	25

Секція ІСТОРІЇ

<i>Бабюк Д. С.</i> Документальні листівки Кам'янка кінця ХІХ – початку ХХ ст. як джерело вивчення історії та культури краю.....	26
<i>Боровець І. І.</i> Угорсько-Словацький збройний конфлікт березня 1939 року	27
<i>Верстюк В. В.</i> Українсько-трансільванські відносини за гетьманату Б. Хмельницького оцінці М. Костомарова.....	29
<i>Клімчук Ю. А.</i> Спогади Івана Васильовича Чайки – учасника бельгійського руху опору як джерело з історії вивчення участі українців в спробі країн західної Європи періоду Другої світової війни.....	30
<i>Ляшкович Р. С.</i> Мобілізаційні процеси до українського війська в 1919-1920 рр. у історичній літературі	32
<i>Марчук О. І.</i> Дослідники про державницько-політичну діяльність Івана Огієнка за директорії УНР (за науковим збірником «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта»).....	33
<i>Пагор В. В.</i> Матеріальне забезпечення студентів медичних вишів радянської України (20-30-ті рр. ХХ ст.).....	35
<i>Стецюк В. Б.</i> Генерал Іустин Третеський: подолання в імперській армії й науці.....	37
<i>Яблонська Д. Р.</i> Історик, педагог, архівіст Пилип Васильович Клименко (до 130-річчя від дня народження).....	38

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Гевчук Н. С.</i> Теоретичний аналіз проблеми порушення механізму формування материнства як соціального явища в суспільстві	39
<i>Докучина Т. О.</i> Актуальність формування колективної взаємодії у майбутніх корекційних педагогів.....	40
<i>Жиляк Н. В.</i> Теоретико-методологічні підходи щодо функціонування смислових завдань моторних дій.....	41
<i>Муравська С. В.</i> Окремі аспекти діагностики емоційних станів молодших школярів	42

<i>Опалюк Т. Л.</i> Розуміння структури соціальної компетентності майбутніх учителів як дидактичного феномена.....	43
<i>Орлянська А. В.</i> Теоретичні аспекти проблеми розладів поведінки у дітей раннього віку з комплексними порушеннями психофізичного розвитку	44
<i>Свідерська М. М.</i> Методика обстеження розуміння усного мовлення молодшими школярами.....	45
<i>Співак Д. В.</i> Психолого-педагогічні умови розвитку професійного образу «Я» у майбутніх соціальних працівників	45
<i>Толков О. С.</i> Психологічна підтримка школярів у закладах освіти	46
<i>Чеканська О. А.</i> Вплив інтелектуальних дій на формування образу «Я» особистості.....	47
<i>Чопік О. В.</i> Особливості навчання дітей з синдромом Дауна в умовах інклюзивного закладу	48

Секція МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Бренюк А. Г.</i> Основні принципи архітектури постфункціоналізму	50
<i>Бучачий О. В.</i> Вплив старого лакового покриття на колорит живописного твору	51
<i>Бучковський В. Й.</i> Іван Федоров – фундатор постійного друкарства на українській землі	52
<i>Варик О. О.</i> Ференц Еркель: Життя та творчість	53
<i>Вішаченко В. А., Вішаченко О. Ф.</i> Кам'янецький період у творчості митців: Тетяна Яблонська та Олександр Грен	55
<i>Вознюк О. М.</i> Кам'яничани-випускники вокального факультету Національної музичної академії імені П.І. Чайковського	56
<i>Костюк Д. А.</i> Семантика і символіка кольору як лінгвокультурний феномен	57
<i>Кучма Н. І.</i> Особливості написання православної канонічної ікони	58
<i>Лашко І. В.</i> Дизайнерські тенденції у арт-квілті	59
<i>Мартинюк О. В.</i> Методична компетентність як основа педагогічної діяльності майбутнього вчителя музики	61
<i>Мендерецька Н. В.</i> Подільське художнє скло. Розвиток та трансформація стилю.....	62
<i>Панчук Б. Є.</i> Особливості формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва	63
<i>Пасічук А. І.</i> Особливості розвитку музичальності в учнів молодших класів	64
<i>Паур І. В.</i> Музей історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	65
<i>Прядко О. М.</i> Методичні засади вокального навчання молоді у спеціалізованих закладах співацької освіти в Україні у XVII-XVIII ст.	66
<i>Пухальський Т. Д.</i> Творча самореалізація майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін	67
<i>Сирота О. М.</i> Розвиток читання нот з листа у класі фортепіано	68
<i>Хмелюк М. О.</i> Формування виконавського стилю в контексті баянної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва	70
<i>Чорніта Р. Б.</i> Особливості формування художнього смаку майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментального навчання.....	71
<i>Шульц Н. А.</i> Мистецтво реалізму в творчості Дмитра Жудіна	72
<i>Юрчак Н. В.</i> Розвиток емоційної пам'яті у дітей молодшого шкільного віку на уроці гри на фортепіано у ДШМ	73
<i>Якубовська О. П.</i> Непрофесійне реставраційне втручання та його негативні наслідки на прикладі ікони «Праотці» з села Білоусівка	74

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

<i>Дорож І. А.</i> Шляхи формування художньо-творчих здібностей молодших школярів	76
<i>Московчук Л. М.</i> Організаційно-методична модель цілеспрямованого формування артистичних умінь молодших школярів на уроках музичного мистецтва.....	77
<i>Олинець Т. В.</i> Формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів засобами проектної технології.....	78

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Волковинська І. В.</i> Інтерпретація смислу форми у поетичному перекладі.....	80
<i>Ладияк Н. Б.</i> Синтаксис роману у віршах «Берестечко» Ліни Костенко	81
<i>Осяк С. В.</i> Поетичне кредо Миколи Вороного	82
<i>Почапська О. І.</i> Гібридна війна і комунікативні стратегії сучасних ЗМІ.....	84
<i>Федькова І. А.</i> Синонімічний ряд із домінантою «танцювати» в хореографічній лексиці сучасної української мови	85

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Білик Р. М.</i> Досягнення наукових аналітиків університету	87
<i>Думанська Т. В.</i> Шляхи підвищення пізнавальної активності студентів до розв'язування сюжетних задач під час навчання елементарної математики	89
<i>Мястковська М. О.</i> Удосконалення підготовки студентів фізико-математичного профілю під час вивчення інформатичних дисциплін	90
<i>Татауров В. П., Чевська К. С.</i> Використання MS Forms в організації контролю знань студентів.....	91

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>Авінов В. Л.</i> Генетична обумовленість рухових можливостей хлопчиків-підлітків 11-14 років	94
<i>Боднар А. О.</i> Олімпізм: сутність та понятійне тлумачення.....	96
<i>Бутов Р. С.</i> Загальна характеристика ендопротезування колінного суглобу.....	98
<i>Вергуш О. М.</i> Характеристика тренувальних засобів, які використовуються у підготовчому періоді легкоатлетами-метальниками	99
<i>Гоншовський В. М.</i> Порівняльна характеристика рухів метальників списа різної кваліфікації	100
<i>Заїкін А. В.</i> Адаптивні можливості старших школярів різних соматотипів та з різним рівнем фізичної підготовленості ..	102
<i>Клюс О. А.</i> Використання силового навантаження у процесі корекції захворювання опорно-рухового апарату людей похилого віку.....	103
<i>Ладиняк А. Б.</i> Особливості планування підготовки бігунів на середні дистанції в річному тренувальному циклі	105
<i>Мазур В. А.</i> Особливості рухової підготовленості учнів молодших класів під час спортивної години в режимі дня.....	106
<i>Марчук Д. В.</i> Вплив занять гімнастичними вправами на формування психофізіологічних показників молодших школярів.....	108
<i>Одайник В. В.</i> Розвиток координаційних здібностей на уроках з фізичного виховання засобами баскетболу в умовах сучасної освіти.....	109
<i>Погребняк Т. М.</i> Інноваційні програми фітнес-аеробіки та їх вплив на організм людини	110
<i>Ротар О. В.</i> Дослідження впливу анатомо-фізіологічних особливостей організму школярів на їх фізичний розвиток	111
<i>Стасюк В. А., Петров А. О.</i> Вплив педагогічного контролю на покращення ефективності управління швидкісно-силової підготовки юних футболістів.....	113
<i>Юрчишин Ю. В.</i> Проблеми та перспективи формування інтересу студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до занять оздоровчою руховою активністю.....	115

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 9

Підписано до друку 12.04.2018 р. Гарнітура «Таймс».
Папір офсетний. Друк різнографічний. Формат 60х90 1/8.
Умовн. друк. арк. 15. Обл.-вид. арк. 20,6.
Тираж 60. Зам. № 802.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.